

T. C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS
BAĞLAMINA GÖRE
GÖKYÜZÜ İNANIŞLARININ
AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ**

Yusuf MAKİNE

2501180960

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ

İstanbul 2021

ÖZ

Türk kültürü için önemli bir kaynak olan gökyüzü, edebiyattan tarihî vesikalara kadar birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu durum araştırmacılar tarafından fark edilmiş ve farklı zamanlarda üzerine pek çok araştırma ve çalışma yapılmıştır. Gökyüzü çalışmalarının genel çizgisine baktığımız zaman farklı unsurlara rastlamaktayız. Tabiat olaylarına dair inançlar, kozmoloji, gök cisimlerinin oluşum hikâyeleri, yağmur duaları, yöresel takvim, halk meteorolojisi, efsanevi inanışlar, dinsel yaklaşımlar, tabiatüstü ve metafizik varlıklar, hayvanlar, gökyüzünün kutsiyeti, mitolojinin göksel perspektifi, bu tür çalışmaların ana hattını oluşturmaktadır.

Türk Halk Edebiyatı'nda da gökyüzü inanışları başlığıyla toparlayabileceğimiz çalışmalar farklı dönemlerde bazen müstakil olarak bazen de belirli çalışmaların içinde ayrı bir kısım olarak işlenmiştir. Bu çalışmaların izini sürdüğümüzde muhtevanın mitolojik dönem ve Gök Tanrı inancından başlayarak kronolojik bir uzanış izlediğini görmekteyiz. Dolayısıyla gök cisimlerine dair inanışların irdelenmesi bir tarihsel gerçekliğin saptanması açısından önem arz etmektedir. Göğe dair kültürel kodlamaları yakalayabilmek, ardında çok daha geniş kaynakların kapısının açılmasında etkili olacaktır.

Çalışmamız, Türk kültüründeki göksel inanmalar üzerine yapılmış, disiplinler arası çalışmalarla beraber çoğunlukla Türk Halk Edebiyatı alanına dâhil edebileceğimiz eserleri içine almaktadır. Gökyüzüne halk inanışları penceresinden bakabilmek, halk muhayyilesindeki göğe dair şifrelerin topluca ortaya koyulması açısından değerlendirilebilir. Bu bilinçle yapılmış olan çalışmalar bir açıklamalı bibliyografya denemesi ile toparlanmış, tasnif edilmiştir. Elde edilen çalışmalardan yapılan çıkarımlarla gökyüzü kavramının “somut olmayan kültürel miras” olarak ele alınması gerekliliği uygun görülmüştür.

Anahtar kelimeler: gökyüzü inanışları, halk inanışları, halk edebiyatı, açıklamalı bibliyografya, soküm

ABSTRACT

The sky which is an important source for Turkish culture, appears in many fields from literature to historical documents. This situation is noticed by the researches and many studies were carried out on it at different times. When we look at the overall lien of sky studies, we find different elements. Beliefs about natural events, cosmology, stories of the formation of celestial bodies, rain prayers, local calendar, folk meteorology, mythical beliefs, religious approaches, supernatural and metaphysical beings, animals, the sanctity of the sky, celestial perspective of mythology, form the main line of such studies.

In Turkish Folk Literature, the works that we can collect under the title of sky beliefs are sometimes processed independently and sometimes as a separate part of certain studies in different periods. When we follow these studies, we see that its content follows a chronological extension starting from the mythological period and the belief in “Gök Tanrı”. Therefore, it is important to examine the beliefs about celestial bodies in terms of determining a historical reality. Capturing cultural coding of the sky will be instrumental in opening the door to much wider resources behind it.

Our work covers works that we can mostly incorporate into the field of Turkish Folk Literature together with interdisciplinary studies on celestial beliefs in Turkish culture. Being able to look at the sky through the window of public beliefs can be evaluated in terms of collectively revealing the passwords for the sky in the public opinion. The studies carried out with this awareness were collected and classified with an annotated bibliography experiment. With the inferences made from the studies obtained, it was deemed appropriate to consider the concept of sky as "Intangible Cultural Heritage".

Keywords: sky beliefs, folk beliefs, folk literature, annotated bibliography, ich

ÖN SÖZ

*“Arşı geç, ferşi atla, sidreyi aş.
Gör ne var mâverâda ibrethiz.”*

Türk kültürünü var eden sayısız kaynaktan söz edebiliriz. Bunlardan kimileri güçlü, kimileri cılız; kimileri kısa süreli varlık gösteren, kimileriye asla silinmeyen yapıdadırlar. Gökyüzü, bu güçlü ve çok sayıdaki unsurların başında gelmektedir. Yapısı gereği her an hayatın içinde bulunuyor olması onu kültürel olarak da sürekli kendini yineleyen, değerini koruyan bir olguya dönüştürmektedir. Hayatın her anında var olduğu için birçok alanda üzerine çalışma yapmak mümkündür ve bu alanlardan biri de Türk Halk Edebiyatı’dır.

Tezimizin amacı, Türk Halk Edebiyatı’nda gökyüzü varlığını ortaya çıkarmak ve elde edilen malzemeyle gökyüzünün SOKÜM uluslararası temsil listesine dâhil edilebileceğini göstermektir. Bu amaç doğrultusunda, farklı disiplinlerdeki örneklerin katkısı ve büyük çoğunluğu Türk Halk Edebiyatı alanından ve yine çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında olan çalışmalar incelenmiştir. Çalışmalardaki gökyüzü kavramını takip etmek, Türk kültürünü doğrudan incelemek anlamı taşımaktadır. Türk Halk Edebiyatı’nda, muhtevası gökyüzünü kapsayan çok sayıda eser bulunmaktadır. Bunlardan kimi müstakil olarak göğe ayrılmışken kiminin bazı bölümleri gökle ilgili bilgiler sunmaktadır.

Tezimizdeki “gökyüzü” kavramının geniş bir kapsamı vardır. Doğrudan gökle ilgili olan Ay, Güneş, gezegen, yıldız, bulut gibi kavramlar açıklamalı bibliyografların temel taslağını oluşturmaktadır. Onlarla bağlantılı olarak yağmur, rüzgâr, gök gürültüsü, şimşek, halk takvimi, çeşitli hayvanlar ayrıca metafizik boyutta gökle ilişkili unsurlar ya da gökten indiği, göğe yükseldiği, gökle yer bağlantısını kurduğu düşünülen demir, ağaç, su vb. gibi çeşitli maddeler yer almaktadır. Eserlerin göğe temasındaki çeşitlilik çalışmayı da bu doğrultuda oluşturma gerekliliğini doğurmuştur. Buna göre tezin bölümleri şu şekildedir:

Birinci bölüm: Gökyüzü Kavramı; gökyüzünün etimolojisinin, anlam karşılığının incelendiği, Türkler için kültürel, dinî ve sanatsal öneminin gösterildiği yerdir. **İkinci bölüm: Gökyüzüyle İlgili Halk İnanışlarının Somut Olmayan Kültürel Miras**

(SOKÜM) Bağlamında Değerlendirilmesi, gökyüzünün somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirilmesi için UNESCO uluslararası listeye girme şartları noktasından değerlendirmeler ve saptamaların yapıldığı yerdir. **Üçüncü bölüm: Açıklamalı Bibliyografyalar**; tez, kitap ve makale olarak açıklamalı bibliyografyaların verildiği bölümdür. Bu bölümde makaleler gökyüzüyle ilgi derecesine göre üç kategoride değerlendirilmiştir. Tezler ve kitaplar ise aynı bölümde farklı alt başlıklarda gösterilmiştir.

Eserlere daha geniş bakış açısıyla ulaşabilmek adına gökyüzüyle alakalı farklı eşleşmeleri içinde barındıran 1200'den fazla anahtar sözcüğü olan bir tarama sözlük oluşturulmuş ve bunun sonucunda 5000'den fazla esere ulaşılmıştır. Şu anda tez çalışmamızda görünenler, belirli kıstaslara bağlı çeşitli elemelerin sonunda elde kalanlar olsa da muhtelif sebeplerle ulaşılamayan, gözden kaçan eser ya da eserler olması muhtemeldir. Gökyüzüyle ilgili yapılmış çok sayıda eser olmasına rağmen Türk Halk Edebiyatı'nda gökyüzü inanışlarına dair bir açıklamalı bibliyografya çalışması bulunmamaktadır. Bu çalışma sayesinde araştırmacıların Halk Edebiyatı'nda gökyüzü muhtevasına toplu olarak ulaşip üzerine nitelikli çalışmalar inşa etmesi ve Türk kültüründeki gökyüzü kavramının tezimizde sebeplerini gösterdiğimiz şekilde UNESCO somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) listesine girmesi en büyük dileğimizdir.

Eğitim hayatım boyunca gösterdikleri güvenle hep arkamda duran *aileme*, Türk halk kültürünü ilk kez güzel sesinden türkülerle tanıdığım *rahmetli dedem Ali Osman BASTON'a*, tezimizin SOKÜM bağlamı için çok yardımcı olan ve önemli katkılarda bulunan bölümümüzün Araştırma Görevlisi *Sayın Seda AKSÜT'e*, yorulduğum zamanlarda bana sürekli telkinlerde bulunup her daim nitelikli kaynaklara yönlennemi sağlayan değerli büyüğümüz, hocam *Sayın Prof. Dr. Dursun YILDIRIM'a* ve elbette gecede gündüzde, her an, her soruma cevap vererek bana yol gösteren ve bir Türk gencini Türk Halk Edebiyatı'yla gerçek manada tanıştıran çok kıymetli hocam *Sayın Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ'e* sonsuz teşekkür ederim.

Yusuf MAKİNE
İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. GÖKYÜZÜ KAVRAMI	3
1.1. GÖKYÜZÜNÜN ANLAM KATMANI.....	3
1.2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÖKYÜZÜ	5
1.2.1. GÖK TANRI İNANCI.....	9
1.2.2. ŞAMANİZM.....	10
1.2.3. İSLAMİYET	11
1.2.4. TABİAT OLAYLARI.....	13
1.3. TÜRK EDEBİYATINDA GÖKYÜZÜ	14
1.4. GÖKYÜZÜNÜN EVRİLEN ANLAM KARŞILIĞI.....	17
1.5. GÖKYÜZÜNÜ OKUYABİLMEK VE BUNUN GETİRİSİ	18

2. GÖKYÜZÜYLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS (SOKÜM) BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 21

2.1. SOKÜM NEDİR?	21
2.2. GÖKYÜZÜ İNANIŞLARININ KÜLTÜREL SÜREKLİLİK YÖNÜ	25
2.3. GÖKYÜZÜ İNANIŞLARINI SOKÜM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMEK ...	26
2.4. KÜLTÜREL ASTRONOMİ VE TÜRKİYE’NİN KÜLTÜREL ASTRONOMİ UNSURLARI.....	29

3. AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYALAR 35

3.1. TEZLER.....	36
3.2. KİTAPLAR.....	68
3.3. MAKALELER.....	99
3.3.1. BİRİNCİ DERECE MAKALELER.....	100
3.3.2. İKİNCİ DERECE MAKALELER	149
3.3.3. ÜÇÜNCÜ DERECE MAKALELER.....	168

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER..... 201

KAYNAKÇA..... 203

GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR DİZİNİ 229

KISALTMALAR LİSTESİ

A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
b.	: bin
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
ICH	: Intangible Cultural Heritage
No	: Numara
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
S.	: Sayı
s.	: sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TFA : Türk Folklor Araştırmaları Dergisi

UFO : Unidentified Flying Objects

UNESCO : United Nations, Educational, Scientific and Cultural Organization

vb. : ve benzerleri

vd. : ve diğeri

GİRİŞ

İnsan, tarihî kökleri olan sosyal bir varlıktır. Kendi içinde bir yaşam pratiği, inancı, duygu dünyası bulunmaktadır. Mensubu olduğu topluluktan birçok noktada etkilenecek sosyal bütünü ferdî parçası hâline gelir. Türk milleti de bu sosyal yapıya sahip en eski kavimlerden biridir. Öylesine geniş ve güçlü bir damar vardır ki binlerce yıl öncesine ait bir Türk inancının günümüze aynıyla ya da bazı değişikliklere uğrayarak geldiğini görebiliriz. Fakat bir değişim varsa bile tarihsel devamlılıkta bunun gelişim ve değişiminin takibini yapmak mümkündür. Bir milleti kadim yapan olgu tam olarak bu derinliğini muhafaza etmesinde gizlidir. Hiçbir şeyden haberi olmadan 21. yüzyılda doğmuş bir bebeği belirli kültür kodlarıyla hayata hazırlayan pratik de doksanına merdiven dayamış Müslüman bir Anadolu ninesinin yüreğindeki Şamanistik dua da budur. Her ikisi de farklı kılcal damarlardan geçip aynı vadiye ulaşacak bir kültür organizmasıdır. Birleştikleri havzada her şey bir hâle gelip Türk kültürü adını verdiğimiz yapıyı oluşturur.

Kültür, her an kendini canlı tutmayı başardığı müddetçe yaşama dair zenginliklerin en dolusudur. Aksi durumda unutulup gitmesi, ona yabancılaşılması, kökünü kaybetmesi, içinde taşıdığı tarihsel bilgilerle beraber yok olması kaçınılmazdır. Açıkça görünüyor ki konuşmayı, düşünmeyi, dünyaya bakışı, utkuyu kısacası hayata ait her şeyi etkileyen bu kavrama gereken önem verilmeli ve fen bilimleriyle sosyal bilimlerin mukayesesıyla zaman zaman su yüzüne çıkan hor görme yanılgısından uzak durulmalıdır. Zira sosyal bilgilerin doğru kullanımı bilimden teknolojiye, ekonomiden spora, sanattan ziraata, siyasetten sağlığa ve daha örnekleri çoğaltılacak birçok alana doğrudan etki edecek olumlu sonuçlara olanak sağlayabilir. Geniş açıdan bakış başarılırsa bir medeniyetin, hatta bir ülkenin küllerinden doğuşunda ya da kendini en güçlü zannettiği anda tarumar oluvarmesinde yine sosyal bilimler çok büyük etkiye sahiptir.

Türk halk kültürüne dair yapılan çalışmalar, geçmişi yeterince anlayıp geleceğe yön vermek adına oldukça önemlidir. Halk Edebiyatı alanında yapılmış bu tür çalışmalar da yine çok fazladır ve artmaya devam etmektedir. Her yönüyle

edebiyata, dile, tarihe ve bunların toplamında kültüre sahip çıkma motivasyonu ile gerçekleşen bu çalışmaların her biri kendi içinde oldukça kıymetlidir. Çünkü kültürün taşınımı ve gelecek nesillere aktarımı, dolayısıyla aidiyetin devamı, ancak bu tür çalışmalar sayesinde, kültürel belleğin muhafazasıyla mümkündür. Özellikle 21. yüzyılın baş döndürücü iletişim hızında kimlik özelliklerini korumak daha da önem kazanmıştır. Aksi hâlde çok hızlı şekilde gerçekleşen iletişim ve paylaşım ortaya köksüz bir toplum çıkmasına sebep olabilir. Söz konusu kültürel taşınımına rağmen öylece duran risk, çalışmanızın ikinci bölümünde ele alınan SOKÜM boyutunu adeta zorunlu olarak ortaya çıkartmaktadır.

Gökyüzü, kültür tarihimiz açısından önemli kavramlardan biridir. Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren günümüze uzanan kaynakların çoğunda onunla ilgili verilere ulaşmak mümkündür. Bazen hayatı kolaylaştıran pratik bilgilerde, bazen dinî inancın ritüelinde, bazen anlatılan efsanenin öznesinde gökyüzü vardır. Türklerin inancı gereği de oldukça önemli bir yere sahip olan gökyüzü, başlangıçta Gök Tanrı inancının etkisiyle Türk kültürü açısından önemli ve sürekli hâle gelmiştir. Var olduğu ilk andan itibaren gözü gökte olan bir milletin kültüründeki, halk muhayyilesindeki gök olgusu söz edilen sebeplere bağlı olarak anahtar rol üstlenmektedir. Asırlar öncesinden saklı kalmış bir bilgi ya da deneyim Türklük ve gökyüzü kavramının birlikte sürdürülebilir olmasının sonucuyla günümüzde tespit edilebilir. Ayrıca her dönemde görülen bir kavramı takip etmek, kültürel ve tarihsel süreçleri izlemek açısından da oldukça önemlidir. Değişimleri, dönüşümleri, belli kırılmaları, kısacası millî DNA'daki her şeyi görmek mümkün hâle gelir. Bu yönüyle Türk edebiyatı ve Türk tarihi çalışmaları açısından gökyüzü araştırmaları bizlere gerekli ipuçlarını, gelecek rotalarını verecektir. O anahtarı bulmak için çalışmak ve eğer bulursa doğru şekilde, millî duyarlılıkla kullanarak kültür çalışmalarına katkıda bulunmak da sosyal bilimcinin aslî görevidir.

1. GÖKYÜZÜ KAVRAMI

Gökyüzü, hem sosyal bilimlerin hem de fen bilimlerinin konusu olduğu için yapılan çalışmalarda aradaki etkileşimi gözetmek gerekir. Genel manada tarihî, kültürel ve edebî sebeplerin fennî sonuçlara olanak sağladığı, hiç değilse bu düşünme boyutunu oluşturduğu söylenebilir. Asırlar öncesinden günümüze ulaşmış, günümüzden de geleceğe uzanacak bu kavramın farklı uçları gözetilerek ele alınması gökyüzünün Türk kültürü açısından esas öneminin açığa çıkmasına da yardımcı olacaktır.

1.1. GÖKYÜZÜNÜN ANLAM KATMANI

Gökyüzü, insanlık tarihi boyunca gerek azameti gerek kutsiyetiyle her dönem ilgi çekip merak uyandıran bir kavram olagelmıştır. İnsanlığın mevcudiyetinden sayısız asırlar önce de şimdiki yerinde duran bu olgunun barındırdığı gizem günümüzde de tam çözülebilmiş değildir. Asıl ev sahibinin kubbesi altına sonradan, misafir olarak gelen insanoğlu başını yukarıya her kaldırdığından onu, onun muhtelif tezahürlerini görüp ona karşı sayısız hisle dolmuştur. Buna bağlı olarak gökyüzünü tanımlama ve anlama çalışmaları günümüze kadar –şüphesiz günümüzden sonrası da olacaktır- sürmüştür. Yalnızca Türk kültür penceresinden değil, tüm dünya kavimlerinden bakış aynı sonucu verir: Gökyüzü herkes için önemlidir, herkes için uludur, bazen herkes için korkutucu ve bazen herkes için sığınılacak koca bir dinginliktir.

Günümüzde üç semavî dinin de gökle bağlantılı olması, yaratıcının ve buna bağlı olarak tüm manevî makamların gökyüzünde tasavvur edilmesi, ilk insanların gökyüzünden Dünya'ya gönderilmesi ya da peygamberin göğe yükselmesi ve daha birçoğu gibi inançlar gökyüzünün dinsel boyutunun da önemini gözler önüne sermektedir. Gökyüzüne olan ilginin erken tarihî dönemlerde dinsel boyutunun yanı sıra anlamlandıramama, anlamlandırılmayana hikâyeler uydurarak korkulardan emin olma yönü de vardır. Bu yön karşımıza mitolojiyi çıkarmaktadır. İlk insanların gökyüzünde cereyan eden herhangi bir olaya verebileceği bilimsel bir açıklaması

olamayacağından onları tahkiye ve tasvirle mantık sınırları içerisine sokmaya çalıştıkları düşünülür. Bu düşünce yolu şimşek çakmasını, gök gürültüsünü, Güneş ya da Ay tutulmasını, fırtınayı ve daha birçok göksel olayı belirli neden sonuç ilişkilerine dayandıran mitolojilerin temelini atmıştır. (Bayat, 2005: 3-5) Bilinmeyenin ürkütücülüğünden sıyrılan insanoğlu, farazi de olsa çerçevesini belirlediği gökyüzünü, bu sayede, her geçen gün daha çok tanımaya, altında yaşadığı göğün üzerine çıkmaya, içeriğini bilmeye biraz daha yaklaşmıştır. İnsanın göksel tutkusunu utkuya çevirmesi için atacağı daha çok adım, çözeceği daha çok sır vardır.

Farklı milletlerin gökyüzüne bakışlarının ötesinde Türkler için gökyüzü kavramına eğilmek adına onun sözlük anlamına bakmak gerekir. Gök, Türk Dil Kurumuna ait Türkçe Sözlük'te: "İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza." şeklinde tanımlanırken (TDK, 1988: 865) İlhan Ayverdi'nin Kubbealtı – Misalli Büyük Türkçe Sözlük çalışmasında: "Yeryüzünün üstünü kaplayan, kubbe biçimindeki mavi boşluk, sema, asuman." olarak yakın biçimde gösterilmiştir. (Ayverdi, 2005: 427) Daha farklı ve evvel bir tanımlamaya bakmak için Şemseddin Sami'nin hazırlamış olduğu Kamus-i Türki'ye bakıldığında: "Yerin gözle görülebilen ufuklardan itibaren yukarıda kubbenin içi gibi görülen şey. Ki boşluktan yani fezâ-yı namütenahiden olup mücerret arada bulunan havanın terakiminden açık mavi görünür ve bulut denilen baharattan hâlî olduğunda gündüzün ziy'a-yı şemsle münevver ve gece nücûm-ı kesire ile müzeyyen bulunur. Sema, feleki asuman, sipihr." tanımlaması görülecektir. Gök ya da gökyüzü sözcüğünü sözlüklerde aradığımızda karşımıza aynı karşılığa sahip çok fazla sonuç çıkmaktadır. Bunun bilincinde olmak, gökyüzüyle alakalı yapılacak bir çalışmada kavram genişlemesini sağlayabilmek için oldukça önemlidir. Çeşitli sözlüklerdeki gök / gökyüzü kavramının yerine kullanılan ya da birbirinin tanımı içinde verilen sonuçlardan bazıları şu şekilde gösterilebilir: arş, arşâlâ, asuman, atmosfer, eflak, evren, felek, feza, galaksi, gök kubbe, hava, kubbe, sema, uzay...

Gökyüzünün tanımlamalarına baktığımızda birleşik ad olan gökyüzü ile tekil olan gök arasında net bir ayrım göze çarpmaktadır. Gökyüzü, göğün yalnızca görülebilen içine bulut, Güneş, Ay, yıldız, ay gibi yine çıplak gözle görülebilen kısmını alma

şekliyle tanımlanırken gök kavramı daha geniş bir anlamı işaret ederek görünmeyen, bilinmeyen tüm göksel unsurları içine alan bir yapıdadır. Bununla birlikte, bazı sözlük tanımlamalarının sonuna eklenen uzay, galaksi gibi birtakım kavramların modern gökbiliminde ayrı ve derin anlam karşılığı olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim konuyu yalnızca gök / gökyüzü kavramı üzerinden ele aldığımızda dahi Türk kültürü ve Türk dilinde göğün ne denli büyük yeri olduğu çok açıktır. Gök sözcüğünden türemiş onlarca sözcük & sözcük grubu bulmak, farklı durumları ifade eden atasözü ve deyimlerle karşılaşmak mümkündür. Tüm bunlar Türk kültüründe gökyüzü kavramının bulunduğu orunu göstermek için önemli anahtarlardır.

1.2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÖKYÜZÜ

Türk kültüründe gökyüzünü irdeleyebilmek için “kültür” kavramını da doğru okumak gerekir. Kültürün bir milletin dinî, ahlakî, hukukî, muakalevî, bedîî, lisanî, iktisadi, fenni hayatlarının ahenkli mecmuası (Gökalp, 1976: 19) oluşundan yola çıkarak Türk tarihinde gökyüzüne verilen önemi, atılan tüm adımları ve gösterilen çabayı kültür potası altında değerlendirebiliriz. Böylece herhangi bir sınırlama ya da dışlamaya girmeden sahip olunanı “sahiplenememe” sıkıntısından da kurtulmak mümkün olacaktır.

Türk milletinin gökyüzüyle olan ilişkisini tarihte var oluşundan bu yana gerek yazılı gerek sözlü kaynaklarda sıklıkla görmek mümkündür. İlk Türk devletinin adının Göktürk oluşu, asırlar önce bu iki kavramının iç içeliğini net bir şekilde gözler önüne serer ve bunlar sebepsiz değildir. Aynı şekilde, Orhon Kitabeleri’nin çözümlenmesinde Vilhelm Thomsen tarafından okunan ilk sözcüğün “Tengri” oluşu da bir tesadüften daha fazlasıdır. Tengri sözcüğü, dönem özelinde yalnızca bir yaratıcıyı işaret etmez aynı zamanda gökyüzünü kapsayacak bir kullanım alanı vardır. (Clauson, 1972: 523) Bunun yanı sıra yalnızca inançsal boyutuyla baksak bile yine karşımıza göksel bir kavram çıkmaktadır: Gök Tanrı inancı.

Gökyüzüyle ilgili ilk yazılı kaynaklardaki yoğun Türk ilişkisinin bir yansıması olarak takip eden tarihsel dönemlerin hemen hepsinde bu yönde yapılan

Çalışmaların olduğunu görmekteyiz. Artan bilimsel bilgiyle doğrusal olarak karşılaştığımız çok sayıda astronomik çalışmanın yanında Türklerin her dönem mevcut inançlarını kronolojik bir düzlemde eritip göğün kutsiyetinden, manevî değerinden hiç vazgeemediklerine tanık olmaktadır. Her dönemin farklı inançlarında değişmeyen kutsî kavramların başında bu yüzden gökyüzü gelmektedir. Göktürk'ten, daha da öncesinden taşınan miras, günümüzde devam etmektedir. Zaman zaman mevcut dinî inanişa ters düşmesine rağmen gök cisimlerinin kutsal kabul edilişi, dahası tanrı sayılması, hep bu biriken kültürün varyantlarıdır.

Gökyüzünün bu denli önemli hâle gelmesinde tanrısal bir boyuta taşınmasının rolü büyüktür. Ölümün ve yaşamın oradan olması, yürek yakan bir ağıtta göğe sitem edilmesi, mutlak yardımın geleceği yerin orası olması, evrilerek günümüzdeki girişik yapıya olanak vermiştir. Türklerin belirli kutsalları vardır, bunlara vatan, ekmek, silah, at sıklıkla örnek gösterilir. Bu rnekleme eklenmesi gereken bir diğer kavram da üzerinde durduğumuz onca sebep ve dahasından ötürü gökyüzü olmalıdır. Zaten adı koyulmamış bu kutsiyet halkın arasında kendini çok sık göstermektedir. Yağmurun rahmet kabul edilmesi, onun damlalarına basmaktan imtina edilmesi, bir ekmeğe basmaktan sakınıp onu baş üstü taşıma duygusundan farksızdır. Burada maddî ve manevî, kültürel ve dinsel bir erimeden, kaynaşmadan söz edilebilir. Ayrıca dinsel inanışların bizzat kendi içinde gökyüzünün ululuğunu ne çıkaran öğretileri de için içine girince birleşim kaçınılmaz olmaktadır.

Türk tarihine kronolojik olarak baktığımız zaman gökyüzüyle ilgili çok ciddi çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Özellikle Gazneli, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri döneminde en ciddi gelişmelerin yaşandığını, günümüz gkbilimine kaynaklık edecek olayların vuku bulduğunu ifade etmemiz gerekir. Farklı bir bakış açısıyla söylediklerimizi desteklemesi için şunu söyleyebiliriz: Günümüzde hepimizin az çok bildiği astrolojik terimler olan burçların, yıldızların, gezegenlerin ve nicesinin eski Türk dilinde anlam karşılığı olması mevcut derinliği gözler önüne serer.¹ Türk tarihinde gökbilim alışmaları İslamiyet ncesi ve sonrası ayrımla incelenebilir.

¹ çok sayıda gökyüzü teriminin bulunduğu çalışma için: bkz. KABADAYI, Osman. (2007). Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

İslamiyet sonrası Türk himayesiyle yetişen ve çalışma alanı bulan insanların adı çokça zikredilip bu dönem ön plana çıkıyor olsa da İslamiyet öncesinde de ciddi gelişmeler söz konusudur. Öyle ki M.Ö. 1000’li yıllara kadar götürülen bu araştırmalarda evrenin düzenine dair ilk düzenlemelerin Çulara ait olduğu bilgisi mevcuttur. Buna göre hükümdarlık düzeni “Evrencilik” anlayışıyla ilişki içindedir. Gök cisimlerine ait düzleminin aynıyla yere indiğini, gök cisimlerine verilen adlarla kullanılan eşyaların ortaklık gösterdiğini görürüz.² (Emel, 2001: 19)

Göktürlere baktığımızda yine gökyüzüyle doğrudan ilişkisi olan 12 hayvanlı Türk takvimini görürüz. Bu takvime göre yılın ayları 12 hayvanın adıyla ifade edilmektedir. Burada önemli olan bir yılın 12 dilime ayrılmış olması, dahası günün de 12 eşit parçaya, *çağ*³, bölünmesidir. Bu tür çalışmaların gökbilimden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Göktürklerin oluşturduğu 12 hayvanlı Türk takvimi yüzyıllar sonra da Türk devletleri tarafından zaman zaman değişikliklere uğrayarak kullanılmaya devam edilmiştir. (Unat, 2006: 3)

İslamiyet öncesi gökbilim çalışmalarının önemli fakat yaygın olmayışı, pek bilinmeyişi bir gerçektir. İslamiyet sonrasında görülen ve Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar getirebileceğimiz büyük ilerleyişin arkasında ise coğrafi ilişkilerin sebep sonuçları yatmaktadır. Antik Çağ’da Yunanlar birçok alanda olduğu gibi astronomide de önemli çalışmalara imza atmıştır. Fakat onların mirası Orta Çağ’da yeterince korunamadığı ve gereken değer verilemediğinden Batı’da bu dönemde bir ilerleyiş söz konusu değildir. Antik Yunan’dan kalma çalışmalar Müslümanlar tarafından muhafaza edilene kadar bu hazinenin üzeri kapalı kalmıştır. Önemi bilinmeyen onca gökbilim eseri ve araştırması Arap ilim insanları tarafından diğer birçok sanat eseriyle birlikte gerçek hüviyetine kavuşmuştur.

Zincirleme sebep sonuçları, Türklerin Müslüman olma sürecinin izlemesiyle gökbilim çalışmaları için Türk himayesi kavramının devreye girişi izler. Buna göre oldukça teşkilatçı ve askerî bir yapıya sahip olan Türkler Müslüman olduktan sonra

² Evrencilik ya da evrensellik, kâinatta olan her şeyin gök ve yerde birbirini tamamladığı dikotomi (iki prensipli sistem) olarak ifade edilebilir.

³ Çağ, 12 saat üzerinden düşünülen bir günde günün de 12 eşit parçaya bölünmesiyle oluşan bir saatlik dilimdir.

Müslüman devletlere ve doğal olarak Antik Yunan'ın mirasıyla önemli bir kazanım elde eden ilim insanlarına da kucak açmıştır. Birçok farklı kültürden farklı insanın Türk hâkimiyetinde kozmopolit şehirlerde çalışmalar yapabilmesi böyle yorumlanabilir.

Türklerin İslamiyet sonrası bilim çalışmalarına ve astronomiye olan faydaları önce Gazneliler ardından onları yıkarak kurulan Selçuklular döneminde görülmektedir. İki dönemde de önemli bilim insanlarına hürmet gösterilmiş, gözlemevleri kurulmuş, medreseler kıymetli birer inciye dönüştürülmüştür. Bilakis, Türk hâkimiyetinin birleştiriciliğiyle tüm bu yapılanmalar olmasaydı belki de yıllarca ihmal edilmiş kıymetli çalışmalar yine aynı makus kaderi yaşayacaktı ve bilim çalışmaları ileriye gitmek şöyle dursun geride kalacaktı. Sözü edilen devirlerdeki önemli gelişmelerden bazıları: Fergana'da yetişmiş olan Ferganî'nin kaleme aldığı "*Astronominin ve Göksel Hareketlerin İlkeleri*" adlı eseri, Beyrunî'nin Gazneli Mahmud'un oğlu için hazırlamış olduğu "*Mesud'un Kanunu*" adlı astronomi kitabı, ayrıca daha sağlıklı takvimler düzenleme amacıyla kurulan gözlemevlerinde İbn Sînâ'nın, Ömer Hayyam'ın, Nasîrüddin el-Tûsî'nin yaptıkları, Uluğ Bey'in çabalarıyla bir bilim şehri hâline gelen Semerkant'ta yaptırdığı gözlemler, araştırmalar gösterilebilir. Bu çalışmaların sonuçları günümüz teknolojik ve bilimsel imkânlarla karşılaştırıldığında dahi şaşkınlık verici derecede doğruya yakın, çok düşük hata paylarına sahiptir. (Unat, 2006: 6)

Gazneli ve Selçuklu dönemlerindeki çalışmalar Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Özellikle Fatih devrinden sonra artan bilimsel çalışmalarda gökbilim de kendine yer bulmuştur. Bu dönemin önde gelen bilim insanlarından olan Ali Kuşçu matematik ve astronomi alanında önemli eserler vermiştir. III. Murat döneminin bilim insanlarından olan Taküyiddin ise padişahın fermanı ile bir gözlemevi kurmuş, Ay ve Güneş'in yanı sıra diğer gezegenlerin de devinimini göstermeyi başarmıştır. Taküyiddin, yapmış olduğu gözlemleri bir astronomi kataloğunda toplamıştır. (Unat, 2006: 11)

Osmanlı Dönemi'nde yapılan gökbilim çalışmaları yalnızca astronomiyle sınırlı değildir. Her ne kadar zaman zaman bu çalışmalar bazı engellemelere,

yıkımlara, baskılara, cezalara hatta idamlara sebebiyet verse de çalışmalar her zaman varlığını sürdürmüştür. Roketle yükselmeyi başaran Lagari Hasan Çelebi'nin çalışmaları ya da Hezârfen Ahmed Çelebi'nin Galata Kulesi'nden uçuşu da gökyüzü çalışmalarına örnek gösterilebilir. Çalkantılı geçen 17, 18, 19. yüzyıllarda bile gözlemevlerinde yapılan gözlemlere dair çalışmaların devam etmesi ve ortaya birçok eser koyulmasıyla Cumhuriyet devrine kadar ulaşacak nitelikli bir miras bırakılmıştır.

1.2.1. GÖK TANRI İNANCI

Türklerin kadim inançlarından olan Göktanrıcılık, kültürümüzdeki gök olgusunu ilk elden gösteren kavramlardandır. Gök Tanrı inancı, gökte bulunan bir tanrının varlığına inanılan inanç sistemidir. Anlamsal olarak yaklaştığımızda birtakım ayrımlar görürüz. Tanrı sözcüğünün tam karşılığı olan “tengri” hem yaratıcıyı hem maviyi hem de gökyüzünü karşılamaktadır. Kök sözcüğünden günümüzdeki gök hâline ulaşmıştır. Gök ile tanrı kavramlarının müşterek bir inanç adı oluşturmasında bu sesteşliğin olduğu söylenebilir. Buna göre aslında kutsal olan göğün görünen kısmı değil, ona yüklenen anlamdır. Somut olarak gökyüzüne tapınmadan söz edilemez. Bununla beraber gökyüzünün manevî anlamının maddî anlamda yayıldığını ve gökyüzünün kutsallaştığını söylemek mümkündür. Gökte bulunan bir tanrıya inancın sonucu olarak hükümdarlara yönetme yetkisi tanıyan kut inancı da doğrudan gökle alakalıdır. Hükümdar, gökyüzünden inen orunun, kutun yetkisiyle donanmıştır. Tanrısını gökte bilen bir milletin gökyüzüyle ilişkisi tek yönlü inançtan ibaret değildir elbette. Göğe inanma ihtiyacı Türklerde göksel çalışmalar olmasına zemin hazırlamıştır. Dünya'nın döngüsel hareketlerinden oluşan gökcisimlerinin yer değiştirmesi hadisesi Arap ve Fars kültüründe “çerhi felek” ve o kültürlerle etkileşim içinde olan Türkler tarafından da “çarkı felek” olarak adlandırılmıştır. Fakat bunlardan önce Göktürklerde bunun dikkat çektiğini ve bu dönüşü “gök çığrısı” dendiğini bilmekteyiz. Döngüsel, değirmen benzeri yapıları

tanımlayan “çığrı” sözcüğü göğün hareketini ifade etmekteydi ve günümüzdeki çıkırık⁴ sözcüğünün de kökenini oluşturmuştu. (Ergun, 2008: 27)

Gökyüzünün sözünü ettiğimiz hareketi gözlemle sınırlı kalmamış hayatın içinde kendine sosyal bir anlam bulmuştur. Bu döngüye göre insanlar talihlerinin şekilleneceğini düşünmektedir. Dünyan’ın döngüsü ve belirli zaman dilimlerinde farklı burçların etkisinde birtakım olayların yaşandığı/yaşanacağı günümüz uzay biliminin üzerinde durduğu bir konu iken Türkler asırlar önce gök cığrısı ile bunun hesabını yapmışlar, 12 hayvanlı Türk takvimi ve günü 12’ye böldükleri çağlar ile talihlerinin peşine düşüp hayat akışlarına yön vermişlerdir. Yalvarış da sakınç da hesap verme sorumluluğu da hep gökyüzüne doğru olmuştur.

1.2.2. ŞAMANİZM

Türklerin gökyüzüyle yoğun ilişki içinde olduğu bir diğer inanç sistemi de Şamanizm’dir. Gök Tanrı inancından sonra seyreden bu inancı Müslümanlık ve Hristiyanlık arasındaki çizgi gibi keskin ve sistematik olarak görmek mümkün değildir. Hatta Şamanizm’i bir ibadet pratiği olarak ele alıp Gök Tanrı inancıyla iç içe geçtiği, belirli bir sisteme büründürdüğü söylenebilir. Şamanizm’in bir din mi yoksa yalnızca ibadet ritüeli mi olduğuna dair var olan görüş ayrılıklarında da işte bu geçişkenlik yatmaktadır. (Perrin, 2001: 20)

Şamanizm gökle olan ruhî ilişkisi Cemal Şener tarafından şöyle açıklanmıştır: “Şamanizm, insanlığın en eski dinlerinden biridir. Esas olarak sihir ve büyüye dayanır. Yaşam; gök, yer ve yeraltı olarak üç kademeli düşünülmüştür. Gökyüzünde iyilikler, iyi ruhlar; yeraltında kötülükler, kötü ruhlar bulunur. Yeryüzünde ise insanlar vardır.” Şener’e göre, iyi ruhların tanrını gökyüzündeki Ülgen ve kötü ruhların tanrısı yer altındaki Erlik’tir. Erlik şeytan olarak da düşünülebilmektedir ve her tanrının tıpkı insanlar gibi eşleri, çocukları olabilir. Şamanizm bu iki dünya arasında denge kurma sistemi olarak ortaya koyulmuştur. Aradaki dengeyi kuran da

⁴ Çıkırık, Türk Dil Kurumu sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: “Kuyudan kovayı çekmeye yarayan ve el ile çevrilen araç.”

birçok konuda yetkili olan şamandır. “Çünkü bütün dünya iyi ve kötü ruhların tesiri altındadır. İnsanlara ve hayvan sürülerine karşı yapılacak her türlü kötülöklere karşı mücadele etme özelliği sadece şamanlarda bulunur.” (Şener, 1996 :9)

Şamanın tek yetki alanı gökyüzü değildir. Üç ayrı mekân tek bir bünyede irade altına alınarak Şamanın zaptına girer. Gökyüzü, yer ve yer altı... İyiliğin temsil alanı olan gökyüzüne şamanın sıklıkla astral seyahati gerçekleşmektedir. Bu nedenle kıyafetlerini de buna göre tasarlamakta, zaman zaman tıpkı göklerde süzölecek bir kuş gibi aksesuarlar bulunmaktadır. (Ocak, 2003: 206) Bunu gökyüzünün temsilcileri kuş türlerinden bir alegori olarak okumak mümkünse de soyut anlamda kötü ruhlara karşı bir direnç niyeti taşıdığı da söylenebilir. Şaman gökyüzüyle olan ilişkisi bu bağlamda ondan medet dileyen insanların da gökyüzüne olan ilgisinin diri kalmasına olanak vermiştir. İyiliğin simgesi olan gökyüzü kutsiyetini korumuş, inancın resmi belirgin tanımlamalarla daha da netleştirilmiştir.

1.2.3. İSLAMİYET

Türklerin büyük çoğunluğunun son dini olan İslamiyet, dolayısıyla göksel inanmaların da son dini olarak görölebilir. Burada tarihsel sürecin İslamiyet’e uzanan boyutunun getirdiği bazı kalıntılar söz konusudur. Aslında, İslamiyet derken Anadolu / Türk İslamiyet’ini kastettiğimizi belirtmek gerekir. Nüzûlundan bu yana sayısız kola ayrılan, türlü zorlamaya, değişime ve bidate maruz kalan İslamiyet için bu ayrıntıyı vermek zorunluluktur. Anadolu Müslümanlığının bünyesinde önceki maddelerde belirttiğimiz birçok inancın etkisi vardır. Türkler tarihsel süreçte edindikleri genetik kodları son olarak İslamiyet’e aktarmış ve onun potasında kendi kültürleriyle eritmişlerdir.

İslamiyet de gökyüzüyle ilişkisini sürdüren bir dinî inançtır. En temel şekliyle baktığımızda, Kur’an-ı Kerim’de gök sözcüklerine çok fazla yer verildiği görürüz. Buna göre Ay, bulut, dolu, gökyüzü, gök güröltüsü, Güneş, şimşek, yağmur, yıldız

gibi sözcükler çokça geçmektedir. Bu sözcüklerin geçtiği Bakara 22⁵, Ra'd 12⁶, Nur 43⁷ ya da Rum 48⁸ gibi ayetler de açıkça göksel olaylara işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in Miraç adı verilen hadiseyle göğün katmanlarını aşması, yine onun Ay'ı ikiye bölme hadisesi, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğinde Allah tarafından göğe yükseltildiği inancı, Cebrail'in vahiy için gökten indiği ve devasa kanatlara sahip olduğu gibi örnekler Müslümanlığı kabul etmiş ve gök kültürüyle kodlanmış Türklerin İslamî yaşamında da gökyüzünü kutsal kabul edip önemsemesini beraberinde getirmiştir.

Gökyüzüyle ilişkili bir diğer kavram da kıyamet olarak verilebilir. Kıyamet, İslamiyet inancı için oldukça büyük bir öneme sahiptir çünkü o gün geldiğinde hayat son bulacak ve hesap günü gelecektir. Müslümanlık imanının şartları arasında da gösterilen kıyametin göksel boyutu olması, bir kez daha göğün önemini göstermektedir. Kıyamet adında müstesna bir sure olması ve onun muhtevası bu noktada dikkate değerdir: “Gökyüzü yarıldığı zaman, yıldızlar döküldüğü zaman, denizler birbirine katıldığı zaman, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, insanoğlu (yapıp) gönderdiklerini ve (yapamayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlar.” (Sevimli, 2006: 29)

Tüm nedenleri bir sonuca bağladığımızda gökyüzüyle bütünleşmiş bir İslam anlayışı görürüz. Dua ederken gökyüzüne bakılır, “ellere semaya açılır”, Allah'ın ve tüm dinsel makamının gökyüzünde olduğu tasavvur edilir. Göğe bağlanabilecek daha

⁵ Bakara, 22. ayet DİB meâli: “Rabbimiz ki sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın.” <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/29/22-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 23.08.2020)

⁶ Ra'd, 12. ayet DİB meâli: “Size korku ve ümit duyguları içinde şimşegi gösteren ve yağmur dolu bulutları meydana getiren O'dur.” <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1719/12-13-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 23.08.2020)

⁷ Nur, 43. ayet DİB meâli: “Görmez misin ki, Allah bulutları yürütür, sonra onları birleştirir, sonra onları üst üste binip yoğunlaşmış bulut kümesi haline getirir. Bu sırada bulut aralıklarından çıkan şimşegi görürsün; gökten, oradaki bulut dağlarından dolu yağdırır da bunu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzaklaştırır, bu arada şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri kör edecek.” <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2834/43-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 23.08.2020)

⁸ Rum, 48. ayet DİB meâli: “Bulutları harekete geçirsün diye rüzgârları gönderen Allah'tır. Derken O, bulutları gökyüzünde dilediği gibi yayar, bazan da parçalara ayırır; nihayet içinden yağmurun çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarının üzerine yağdırınca da o kullar sevince boğulurlar.” <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/R%C3%BBm-suresi/3455/46-53-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 23.08.2020)

birçok örnek göstermek mümkündür ve hepsi de aslında kültür kronolojisindeki sürecin bir sonucudur.

1.2.4. TABİAT OLAYLARI

Türk kültüründe gökyüzünün öneminden bahsederken aslında onun kapsadığı anlam bütününe işaret etmekteyiz. Dolayısıyla Ay'ı, Ay tutulmasını, doluyu gök gürültüsünü, gökkuşağını, Güneş'i, Güneş tutulmasını, kuraklığı, şimşegi, yağmuru ve onlarla ilişkili her kavramı Türk kültürünün göksel konumu bağlamında değerlendirebiliriz. Sıklıkla söz konusu gök cisimlerine bir hikâye uydurulmakta ve bir hayat gerçeğine soyut anlamda işaret edilmektedir. Gök cisimlerinin farklı cinsiyetlere bürünüp birtakım mücadeleler içinde olmaları, savaşlara girmeleri ve bunlar olurken yeryüzündeki insanların farklı tabiat olayları ile karşı karşıya gelmesi sözünü ettiğimiz ilginin tipik örneklerindendir.

Tabiat olaylarının Türk kültüründeki tezahürü sıklıkla Ay, Güneş ve yağmur için karşımıza çıkmaktadır. Ay'ın ve Güneş'in doğup batmasının görevli melekler tarafından yapıldığı düşünülür. Her akşam Ay'ı gelip gök boşluğuna atarlar, sabah ise Ay'ı alıp bu kez de Güneş'i gök boşluğuna atarlar. (Taner, 1982: 11). Yani aslında Güneş ve Ay'ın doğuşu, batışı bir tahkiye ile açıklanmış olur. Bu durumun **Gökyüzünün Anlam Katmanı** maddemizde de açıkladığımız üzere anlaşılamayanı anlayabilme çalışmasının bir örneği olduğu açıktır ve aynı zamanda kültürel birikiminin de göstergeleri arasında sayılabilir. Örnekler çoktur, söz gelimi yıldız kayması adı verilen hadisenin gerçekleşmesiyle evliyaların buluştuğuna dair inanış da yine aynı ölçekte değerlendirilebilir. (Şenocak, 2010: 27)

Kendimize göksel inanmaların içinde buluverdiğimiz zamanlarda, farkında bile olmadan, Güneş tutulması esnasında teneke çalarken aslında bu kültürü gerçekleştirmeye devam ederiz. Güneş'in kötü ruhlar tarafından zapt edildiği inancın sonucu olarak tenekelere vurarak o kötü ruhları korkutup kaçırma amacı vardır. Zaman zaman havaya silah sıkılarak daha etkili bir şekilde eşkiya ruhlardan kurtulma çabasına şahit oluruz. Bu tür inançların kemikleşmesinde Ay ya da Güneş tutulmasının periyodik zamanı etkilidir. Her iki tabiat olayı da kısa sürede

gerçekleşmektedir. Yani Ay'ın da Güneş'in de saatlerce tutulması mümkün değildir, süreç yalnızca ortak yörüngeden geçene kadar sürer. İşte bu durumda kendine bir ritüel belirleyen insan, doğal süreci ritüelinin bir sonucu gibi kanıksamaya başlamaktadır. Ritüel değişmez bir inanca evrildiğinde ise o uygulamayı yapmadığı anda Güneş'in ve Ay'ın bir daha eski hâline gelemeyeceği korkusu ortaya çıkar. Böylece bir döngünün içinde benzer uygulamalar sürüp gider.

Türk halkları arasında gökyüzüne bakarak hava tahmininde bulunma, yıldızları ölen insanlarla bütünleştirme, ekin işleme sırasında gökyüzünün yıldızlı olmasının bereketli bir hasada işaret edeceği, Güneş'in karanlıkta olmaktan korkan bir kadın ve Ay'ın aydınlıkta olamayan bir erkek olup kavuşamaması, yıldızların bu iki büyük gök cisminin çocukları olması, rüzgârın bir öküz ya da boğa tarafından çıkarılması (Ögel, 1995: 145-205) ve daha sayısız inanç yaşamaktadır. Gökyüzünün ululuğu karşısında merakını bastıramayan Türk'ün ve dahası tüm insanlığın muhayyilesinde bu anlatımlar artarak devam edecektir. Bu âdet, inanç ve hikâyelerin bulunduğu çalışmaların çok daha fazlasını açıklamalı bibliyografyamızda görmek mümkündür.

1.3. TÜRK EDEBİYATINDA GÖKYÜZÜ

Varlığından itibaren kendi yaşam şeklinin ve farklı milletlerle etkileşiminin sonucu gökle ilişkisi hep var olan Türklerin bu mevcudiyeti doğal olarak edebî verimlerine de yansımıştır. İlk eserlerden günümüze uzanan uzun periyodun her döneminde gökyüzüyle ilgili verilmiş eserler görülmektedir. Kimi eserde gökyüzü cisimleri yalnızca tema olarak kullanılırken kiminde ise müstakil olarak göğün, gök cisimlerinin konu edildiğini görmekteyiz. Göğün edebiyata malzeme olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Tüm heybetiyle bir baş hareketi yukarıda olan gök, insanı her anında sarıp sarmalama gücüne sahiptir. Neşede ya da kederde, doğumda ya da ölümden, savaşta ya da barışta, geçmişte ya da gelecekte hep aynı kudretiyle duran odur ve Oğuz Kağan'ın önüne gökten bir ışık indirenle Turgut Uyar'a göğe baktıran ilham aynıdır.

Gökyüzü; mitolojilerden destanlara, destanlardan hikâyelere ve masallara, masallardan romanlara ve şiirlere kadar her türün muhtevasında bulunabilmektedir. İlk mitoloji penceresinden baktığımızda daha çok tanrısal tasavvurları görürüz. Bunlar gökle dolaylı olarak bağlantılıdır. Özellikle kozmogoni mitlerinde çeşitli gök cisimlerinin oluşum ve rolünü görmekteyiz. Tek tanrının yanı sıra birçok tanrı ya da yarı tanrıdan da söz edilebilir. Bu dönem eserlerinin birçok açıdan evrensellik ve köken özelliği taşıdığı görülmektedir. Temelde Güneş, Ay gibi tabiat gök cisimlerinin ve diğer tabiat olaylarının anlaşılması, anlatılması söz konusudur. Pertev Naili Boratav'ın "Türk Mitolojisi" adlı eserinde Türk edebî verimlerinde geçen kavramları maddeleştirdiği unsurlardan gökyüzüyle doğrudan ya da dolaylı yoldan ilintili olanlar şu şekildedir: ahiret, akbaba, albastı, albız, Anka kuşu, Ay, Ay ata, Azrail, baykuş, bülbül, cadı, Cehennem, Cennet, cin, Deccal, ejder, doğan, gök gürlemesi, gökkuşağı, gökyüzü, Güneş, güvercin, Hızır, ibibik, karga, kartal, kaz, keklik, kumru, kuşlar, peri, Samanyolu, şahin, şans kuşu, tavus kuşu, venüs, yıldızlar... (Boratov, 2012: 32-117)

Destanlarda millileşmeye başlayan bir dönüşüm vardır. Oğuz Kağan'ın, Ay Han'ın oğlu olması önemli bir işarettir. Bunun yanında Oğuz Kağan'ın betimlemesi de göksel tabirler barındırır. Özellikle yüzünün betiminde kullanılan "gök" sözcüğü mavi varyantını ifade edebileceği gibi göğün kutsallığını da göstermektedir. Çünkü gök kutsaldır, gök rehberdir ve Oğuz Kağan olağanüstü özellikler gösteren bir kahramandır. Destanda Oğuz Kağan'ın ilk eşinin aniden çöken karanlıkta gökten inen bir ışıkla ortaya çıkması ve ondan olan üç erkeğin isimlerin Gök, Ay, Yıldız olması tesadüf değildir. Daha sonraki çocuklarının adında da hep bu kozmogonik detay dikkat çeker. (Ögel, 1995: 209-265)

Halk Edebiyatı'nda da yoğun bir gökyüzü kullanımı vardır. Masal, efsane, halk hikâyesi, fıkra, bilmece, mani, ninni, tekerleme, türkü, alkış kargış, ağıt, atasözü, deyim, bilmece gibi birçok müstakil türde göksel unsurların belirli oranda bulunduğunu söyleyebiliriz. Masalda gökten üç elma düşmesi kalıplaşmış bir söylemdir. Efsanelerde Ay, Güneş ve çeşitli tabiat olayları ile ilgili çok fazla anlatım görürüz. Atasözü ve deyimler gökyüzü unsurlarının bulunması için en uygun

türlerdendir. Çok fazla örnek gösterilebilecek olsa da “Gökten ne yağar da yer kabul etmez.” ya da “Gökten zembille inmek” ikilisi verilebilir. Ayrıca cevabı Ay, Güneş, yıldız ve gökyüzü gibi göksel kavramlara varan çok fazla bilmeceye rastlamaktayız. (Kartal, 2011: 94) Halk Edebiyatı içinde gösterebileceğimiz bir diğer önemli tür de “Ay veya Güneş’in tutulması, yeni ay görünmesi, yıldız kayması, şiddetli yağmur veya dolu, gök kuşağı, şimşek, yıldırım ve deprem gibi bir takım tabiat olaylarının insanın ve dünyanın geleceğine dair işaretler verdiği inancıyla yazılan melhemelerdir.” (Boyras, 2000: 144)

Klasik Edebiyat ise Arapça ve Farsça etkisiyle astronomik, kozmik bağlantıları daha çok barındırmaktadır. Klasik Edebiyat’ın olmazsa olmazı arasında bulunan mazmunların içeriğinde çok fazla göksel tabire rastlarız. Yüz güzelliği sıklıkla Ay ve Güneş ile ifade edilir. Gökyüzü genel olarak kambur felek şeklinde ele alınır ve kötü talihin şikâyet makamı orasıdır. Dahası bu felek, katmanlarıyla dile getirilir. İslamî inancın etkisiyle doğrudan Allah’a uzanan bir şikâyet yerine gökyüzü bu noktada bir aracı konumundadır. Hemen her divan şairinin divanında gökle ilgili benzetmeler ya da doğrudan teorik bilgiyi içeren beyitlere rastlamak mümkündür. “Fuzuli’nin Güneş’i kullandığı bir beyit ise Güneş’in (ve Ay’ın) eskiden beri yol gösteren gökcisimleri olmalarıdır. Hayvanların çoğu, yönlerini Güneş ve Ay’ı takip ederek bulurlar ki bu yöntemi bin yıllardan beri insanların da öğrenip kullandığı bilinmektedir. Hz. İbrahim’in gökteki Ay, Yıldız ve Güneş’ten yola çıkarak Allah’ı bulmasını işte bu gökcisimlerini kullanarak yön bulma bilgisi üzerinden dile getirmiştir:

Reh-rev-i irfâna bestir sâgar ü sâkî delîl /

Kim meh ü hur-şîdden tapmış temennâsın Halîl” (Güler, 2018: 6)

Bir milletin tarihi; edebiyatı, dili ve kültürü olmadan olmaz. Hepsi birbirinin içinde bütün ve hepsi birbirinden müstesnadır. Bu bilinçle Türk tarihi boyunca Türk edebiyatının da izini sürebilmekteyiz. Üstelik verdiğimiz devirsel örneklerde de açıkça görüleceği üzere hemen her dönemde gökyüzünün kutsiyetini ve önemini koruduğu görülmektedir. Osmanlı Dönemi’nin edebiyatını teşkil eden Klasik

Edebiyat'ın 20. yüzyılla beraber Cumhuriyet Edebiyatı'na dönmesi de bu durumu değiştirmemiştir. Özellikle konu seçiminin genişlemesi, millî verimlerin önem kazanmasıyla göğün kullanımı daha da artmıştır. Bu dönemde geçtiğimiz yüzyılın ortasından itibaren matbu eserin büyük oranlarda artmış olması, gerek eser adındaki gerek eser içeriğindeki gökyüzü varlığının aynı oranda artmasını beraberinde getirmiştir. Şiirler, hikâyeler ve özellikle bilimkurgu ya da fantastik türdeki romanlarda gökle ilişki çok fazladır.

1.4. GÖKYÜZÜNÜN EVRİLEN ANLAM KARŞILIĞI

Gökyüzünün Türk kültürü ve edebiyatında kullanım seyrini verirken bu kavramın güncel durumuna da değinmek gerekmektedir. Göksel varlıkların oluşumuna dair hikâyeler, göğe yazılan şiirler ve yağmur duası ritüelleri halen varlığını sürdürmekle beraber özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan gelişmelerle değişen küresel bir gerçeklik söz konusudur. Artık gökyüzü dendiğinde soyut ya da teorik karşılığın yanında kıpırdayan canlı bir kanal bulunmaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak güçlenen bu kanal 20. yüzyılın ortalarından itibaren gökyüzüne yaklaşımı yoğun şekilde değiştirmiştir. Orası artık insanların hakkında tahkiyeler yaptığı, metaforlarda bulunduğu ya da uzaktan gözlemekle yetindiği bir yer olmaktan çıkıp ulaşabileceği, dokunabileceği bir menzile hâline gelmiştir.

Görülen gelişmelerde Ay'a gitme çabalarının, uzaya gönderilen roket ve uyduların ya da teknik arızayla insanların üzerine düşme tehlikesi yaratan uzay araçlarının⁹, otomatik araştırma yapan robotların ve kitlesel iletişimdeki hızlanmanın etkisi büyüktür. Böylelikle gelişmeler ve edinilen deneyimler ortak bir havuzda toplanabiliyor, paylaşılabiliyor ve her bilim insanının matematiği yeniden keşfetme zahmeti ortadan kaldırılıyor. Geldiğimiz noktada tüm gök cisimleri sayfalardan, halk

⁹ Çin'in 29 Nisan 2021'de fırlattığı ve 22 ton ağırlık taşıyıp 53.7 metre uzunluğunda olan Long March 5b roketi teknik bir arıza sonrası Dünya'nın yörüngesinde düzensiz dönmeye başlayıp irtifa kaybetmesiyle insanlık için tehlike oluşturacak şekilde Hint Okyanusu'na düşmüştür. Atmosfere girerken parçalanan roket, küçük bir parça olarak okyanusla buluşmuştur, bkz. http://www.xinhuanet.com/english/2021-05/09/c_139934067.htm (Erişim tarihi: 13.05.2021)

muhayyilesinden çıkıp karşımıza hep var olan ama varlığına yabancı olduğumuz bir gerçeklik olarak gelmektedir.

Gökyüzünün evrilen anlam karşılığını tam da sunmaya çalıştığımız bilinçle ele almak gerekir. Şu anda bir asır önceye kıyasla bambaşka bir kavram haritası vardır önümüzde. Başlarda mitsel ardından destansal ve bilimsel anlamda birleşik bir potada olan ve günümüze kadar kültürel yönünü de tarihsel yönünü de bilimsel yönünü de koruyarak gelen göğün karşılığı tam anlamıyla kültür özünü koruyan bilimsel ve astronomik bir noktaya ulaşmıştır. Halen Güneş'in hikâyesi devam etse de halen Ay'a cinsiyet biçilse de halen göğ'e bakarak belirli hava tahminleri yapılsa da 21. yüzyıl gerçeği çok daha ağır basmaktadır. Önemli olan bunu belirli ön bilgilerle kabul edebilmektir: Günümüzün göksel karşılığı olan pozisyonu sağlayan motivasyon, tezimizde izdüşümünü gösterdiğimiz süreçten başka bir şey değildir. Göğ'e duyulan merak, ona yazılan hikâye, merakla yapılan gözlem, zamanı tayin etme çalışmaları ve nice gelişme günümüz sonucunu karşımıza çıkarmıştır. Öyleyse gökyüzünü okuyabilmeli ve bunun önemini idrak etmeliyiz.

1.5. GÖKYÜZÜNÜ OKUYABİLMEK VE BUNUN GETİRİSİ

Türk milletinin muhayyilesinde gökyüzüne dair azımsanmayacak ölçüde birikim vardır. Bu birikimin hiçbir ayrıntısını atlamadan açığa çıkarmak, devamlılığını sağlamak ve korumak gerekmektedir. Ancak bu sayede mevcut birikimin üzerine ilerlenebilir ve gökyüzü okunabilir. Boratav'ın *Halk Edebiyatı Soruşturması*'nda kültür birikiminin önemine dair tespitleri de bunu desteklemektedir. “Bizim yurdumuz ve bizim halkımızın engin kültürü, dünya biliminin çözümlenmesini beklediği sayısız sorunların düğüm noktasıdır. Bu sorunların pek çoğuna geleceğin Türk bilim adamlarının Türk halk kültürünün verilerine dayanarak ulaşacakları bileşimlerle en doğru, en olumlu çözümleri getireceklerine inanıyorum.”

Değişen ve gelişen biliş düzeyiyle dünyaya baktığımızda bizim kültürümüzün de değiştiğini görmekteyiz. Bu değişime uzanımını verdiğimiz gökyüzü kültürü de

dâhildir. Günümüzde teknolojik düzeyde incelenen ve anlaşılmaya çalışılan gökyüzünün, halk nezdindeki karşılığı da bu doğrultuda olmaktadır. Artık halk anlatıları arasında uzay ve uzaylı hikâyeleri görmek olağandır. UFO adı verilen kavram belki açılımı dahi bilmeden geniş kitlelerce kabul görmektedir. Gökte anormal bir ışık hüzmeleri görüldüğü anda insanlar telefonlarına sarılıp görüntü yakalamaya çalışmakta ve Dünya'nın yakınından geçecek olan bir göktaşı uzun süre zihinleri işgal etmektedir.

UFO'larla ilgili olarak tüm dünyada ve Türkiye'de çekilmiş sayısız fotoğraf ve videoya ulaşmak mümkündür. Bunların büyük bir çoğunluğu çok düşük kalitede, sahte videolardan ibarettir. Bazı videolar ise oldukça iyi kurgulanarak gerçekten farksız gibi görünse de detaylı incelemeyle bu tür videolarda kurgusal olduğunu açığa vuran birkaç detayla mutlaka karşılaşılmaktadır. Nitekim bu tür görüntüler sosyal medyanın da etkisiyle son yıllarda iyice artmıştır ve “#geliyorlar”, “#ufo” “#uzaylı” gibi etiketlerle geniş kitlelere yayılmaktadır. Söz konusu görüntülerden gerçeğe en yakın olanları bile 2019 yılına kadar hiçbir resmî makam tarafından teyit edilmemişken söz konusu yılda çok önemli bir gelişme yaşanmıştır.

2019 Eylül ayında UFO olduğu iddia edilen bazı görüntüler Amerika Birleşik Devleti Donanma Kuvvetleri tarafından doğrulanmıştır. Ardından 27 Nisan 2020 tarihinde bu kez Pentagon tarafından bir açıklama yapılmış ve üç farklı görüntü paylaşarak bunların onaylanmış UFO görüntüleri olduğu resmi bir bildiriyle yayımlanmıştır. Söz konusu basın bildirisinde farklı tarihlere ait FLIR, GOFAST ve GIMBAL adlı üç farklı UFO görüntüsünden bahsedilmektedir.¹⁰ Elbette, üç farklı görüntünün resmî bir kurum tarafından doğrulanmış olması tarihî bir önem taşımaktadır. Fakat burada UFO sözcüğünün doğrudan dünya dışı bir yaşam formunu değil, tanımlanamayan bir cisim (unidentified flying objects- tanımlanamayan uçan cisimler) işaret ettiğini bilmek gerekir. Gökyüzünde uçan her cisim “uzaylı” ya da genel adıyla “Dünya dışı yaşam formu” olarak adlandırmak doğru değildir. Keza

¹⁰ Resmî siteden yapılan basın bildirisi:

<https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2165713/statement-by-the-department-of-defense-on-the-release-of-historical-navy-videos/> (Erişim tarihi: 04.01.2021)

resmî olarak kabul edilen bu bilgiye dair bile çok farklı tahminler varken uzaylı olmaları bunların sonunda yer almaktadır.

Dünya ile paralel olarak Türk muhayyilesindeki gökyüzü anlatılarının uzaya evrilişine şahitlik edilmiştir. Son on - yirmi yıldır artmaya başlayan birikimin buraya kanallize olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Tam bu noktada önemli olan Boratav'ın da işaret ettiği gibi Türk biliminde Türk muhayyilesinden faydalanmayı es geçmemektir. Gökyüzü anlatısından uzay anlatısına evrilen ve yeni bir kültürel birikim alanı oluşturan bu kavram da gerekli çalışmaların sonucunda bizlere yeni ufuklar doğuracaktır. Nitekim tezimizde karar kılındıktan sonra Türkiye'nin uzay ile ilgili yaptığı atılımlar ile Millî Uzay Programı 10 yıllık hedefi açıklanmıştır ve Ay'a Türk astronot göndermekten astronot ifadesine Türkçe karşılık bulmaya kadar birçok düşüncenin gerçekleştirilmesi için adımlar atılmaya başlanmıştır. Kültürel olarak gök tanışıklığı hâlihazırda uzay çalışmaları yapan birçok ülkeden çok daha ileride olan Türkiye'nin potansiyelini bilimsel olarak da göğe erişmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.¹¹

¹¹ Millî Uzay Programı hakkında detaylı bilgi için, bkz. <https://tua.gov.tr/tr/milli-uzay-programi> (Erişim tarihi: 14.05.2021)

2. GÖKYÜZÜYLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS (SOKÜM) BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. SOKÜM NEDİR?

Somit olmayan kültürel miras (SOKÜM), UNESCO çatısı altında oluşturulmuş koruma programının adıdır. Somut karşılığı olan öğelerin değeri görmesi UNESCO öncülüğünden çok daha öncesinde bile insanın materyalist doğası gereği var olan bir gerçektir. Tarih boyunca koruma endişesi duyulan hemen her şey; saray, ibadethane, çeşitli mimarî eser ya da antik yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hâliyle toplumlar mevcut bilinçleriyle korunması gereken kültürlerini görüp dokunabildiği somut gerçekler olarak kabul etmiştir. SOKÜM misyonu tam olarak bu noktadaki gerekliliğiyle kendini göstermektedir ve bazen asırlarca taşınmış tek bir sözün dahi sayısız insanın ziyaret ettiği heybetli bir tapınak kadar değerli bir miras olduğunu kabul ederek onun korunması için aksiyon almayı öncelemektedir.

Miras kavramı da SOKÜM'ün doğru anlaşılması ve uygulanması için öneme sahiptir. Bu aidiyet “miras”ı tanımlanması zor, çarpıtmaya müsait alanlara çekebilir. Özellikle Radney Harrison'un da üzerinde durduğu üzere resmî miras kavramı baskın bir ülke gücünün tahakkümüyle bölge halkının tasarrufunda olmayan bir uygulama ile sahiplenilmeye mahal verebilmektedir. Nitekim UNESCO'da bu yönde listeye dâhil edilmiş, resmîyeti ile mevcudiyeti birbirini tutmayan örneklerden söz etmek mümkündür. Öyleyse mirası çeşitli kapsam tartışmalarının dışında içine dili, edebiyatı söz gelimi bir şarkı sözünü de alacak şekilde kabul etmek gerekmektedir. (Harrison, 2009: 7-9) Zira neyin tarih neyin miras olduğuna ve söz konusu öğenin miras statüsüne karar verecek olan zaman, yani bir bakıma insan olacaktır.

Hangi coğrafyadan ve milletten topluluklar olursa olsun onları var eden, yıllar içinde oluşmuş kültürleridir. Başka bir toplum tarafından anlamsız gelebilecek bir

söz, bir davranış söz konusu bölgede derin bir anlam taşıyor olabilir. Maddî olarak değerli bir vazo olsa büyük imtina ile korunacak hazine, maddesel karşılığı taşımadığında nasıl korunacağı dahası korunacak bir olgu olduğu bilinmemektedir. Bu bilinçsizlikle milletleri var eden kültürleri baskın kültürlerin içinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Yarım asır önce iki kişi arasında anlamlı olan konuşma, güncelde anlamsız belki hor görülen söz yığınınına dönüşmektedir.

SOKÜM, yalnızca nesiller arasındaki iletişim kopukluğuna eğilmez; benzer şekilde çeşitli anlatıları, törenleri, ritüelleri, oyunları, edebî ürünleri, halkın zihninde ve dilinde kalıp asırlık serüvenin birkaç temsilcisi dışında taşıyıcısı kalmamış söz varlıklarını koruması altına alır. Somut olmayan kültürel mirası koruma programında düşünülen ve beklenen, bir bayramlaşmanın, bir selamlaşmanın, üzerinden yıllar geçmiş geleneksel bir oyunun ortadan kalktığında hissedilenin, insanların her gün su içtiği bir tarihî çeşmenin tarumar edilerek ortadan kalktığında hissedilenle aynı hizaya gelmesidir; ikisinin de “miras” olarak görülebilmesidir. Tüm bu sebeplerle SOKÜM’ün “soyut olan kültürel miras” şeklinde değil de karşılıklı ve karşılığın içindeki doğrudan ilişkiyi göstermesi için “somut olmayan kültürel miras” şeklinde ifade edildiği düşünülebilir.

SOKÜM, hem milletlerarası düzeyde kabulü hem de terim olarak literatüre geçmesi sürecinde Türkçede olduğu gibi milletlerarası sözleşmelerde de sancılı bir çizgi izlemiştir. Söz konusu süreç, Türkiye’nin de kurucuları aralarında bulunduğu UNESCO’nun 1945’li yıllarda *Kuruluş Sözleşmesine* dayandırılabilir. UNESCO kurulduktan sonra daha çok tarihî eser ya da antika hükmündeki somut, taşınabilir öğelerin korunmasına yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir. Kronolojik olarak incelendiğinde *Eğitimsel, Bilimsel ve Kültürel Objelerin Taşınması Üzerine Uzlaşma* ile kültürel mirasın korunması gündeme gelmiştir. Kültürel mirası doğrudan işaret eden protokoller ise 14 Mayıs 1954’te kabul edilen *Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Protokolü* ve 14 Kasım 1970’te kabul edilen *Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme*’dir. verilen sözleşme ve protokollerde geçmişe, kültüre dair bir niyet olsa da doğrudan SOKÜM karşılığı bir

aksiyondan söz etmek mümkün değildir. Öyle ki 16 Mayıs 1972’de de *Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme* ile somut bilinciyle hazırlanan işbirliklerinin kapsamı genişletilmiş fakat yine de “somut olmayan” a geçiş görülmemiştir. (Oğuz, 2013: 6)

Yukarıda sıraladığımız üç önemli belgeden sonra, “somut olmayanın” ilk kez resmîyete dökülmesi 1973 yılında Bolivya’da yapılan UNESCO toplantısında 1952 tarihli *Yazar Hakları Evrensel Sözleşmesi*’ne *Folklorun Korunması Protokolü*’nün eklenişi ile olmuştur. *Yazar Hakları Evrensel Sözleşmesi* gibi daha önce hazırlanan ve kabul edilen sözleşmelerin somut dışında olduğunu söylemekle beraber onların günümüzdeki anlam ve amacından uzakta telif endişesi taşıdığı açıktır. Bu sebeple **Bolivya Deklarasyonu** olarak kabul edilen 1973 tarihli eklemeyi günümüz anlamındaki SOKÜM’ün temeli saymak mümkündür. Zira UNESCO’nun önceden üzerinde durduğu somut kültürel mirasın dışında kalan miras unsurları bu tarihten itibaren görüşülmeye, düşünölmeye ve resmî sözleşmeler ile genişlemeye başlamıştır. İlgili tarihten sonra somut olmayan kültürel öğelerinin toplantılara dâhil olmasıyla bu yekûnu temsil edecek terimler için de farklı tercihler olmuştur. Burada, başta “folklor”, “geleneksel kültür” ve “gayrimaddî miras” terimlerinin öne çıktığı görölmektedir. (Oğuz, 2013: 7) Folklor, terim olarak niyeti en açık şekilde ifade eden kavramdır; bunu vazgeçişler ve ardından bu terime yeniden dönüşlerde görmek mümkündür. Fakat folklorun toplumlarda bir anlam birliğine sahip olmaması, dahası akademik disiplinde de tanımını yönüyle çelişiklere sebep olabileceği düşüncesiyle hemfikir olunamamıştır.

1973 yılındaki Bolivya Deklarasyonu ile başlayan terim ve içerik tartışmaları “somut olmayan kültürel miras” ortak kabulünün olduğu 17 Ekim 2003 tarihli 32. UNESCO Genel Konferansındaki **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi**’yle son bulmuştur. Türkiye’de Meclis’in 2006 yılında kanunlaştırdığı¹² sözleşmenin Türkçeleşmesiyle ilgili tartışmalar da yaşanmıştır. Bu noktada Mehmet Öcal Oğuz’un tespiti şöyledir: “Bu Sözleşme gibi hükümetler arası hukukî bir belge

¹² “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanması ve Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”
No: 5448, Tarih: 21 Ocak 2006, Sayı: 26056, TBMM.

bir yana herhangi bir çeviride de metnin özüne ve ruhuna bağlı kalmak esastır. Eğer Sözleşme'nin orijinalinde Türkçe “soyut” teriminin karşılığı kullanılmış olsaydı ve Türkçeye çevirenler buna rağmen “somut olmayan” ifadesine yer verselerdi bu yönde yapılacak eleştiriler haklı olabilirdi.” (Oğuz, 2013: 11) İlgili savunmada Türkçeleştiren sözleşmenin UNESCO'nun resmî yazışma dilleri olan İngilizce ve Fransızcada sırasıyla *cultural heritage* ve *patrimoine culturel immatériel* olması, burada “soyut” değil “somut olmayan” tabirinin kullanılmasının belgenin aslına sadık kalmayı gerektirdiği belirtilmiştir. Bu gerçekliğin kabulüyle “somut olmayan” tabirinin UNESCO'nun 1945 yılındaki kuruluşundan 1973 ve ardından 2003 yıllarına kadar olan evrimi de önemlidir. Somut karşılığı olan değerlerin yanında, onların dışında kalan kültürel öğelerin de miras kabul edilip devletlerarası sözleşmelerle korunması süreci sayısız toplantı ve belge barındırmaktadır. Hâliyle somut dışı kültürel mirasın kabulünün devletler için anlaşılmasının zorluğunun yanında insanlık için de ayrımının fark edilişi kolay değildir. Bu çerçevede “somut olmayan” tabirinin vurguyu arttırıp odağı doğru noktaya çekmek amacıyla yapılan bir dolaylama olduğu söylenebilir.

SOKÜM, “yaşayan miras olarak da adlandırılmakta; topluluklar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgi ve becerileri içermektedir.”¹³ Sözleşmenin hükümleri iki şekilde ele alınabilir, bunlar: toplumsal ve bireysel düzeydedir. Toplumsal olarak kimlik kavramının sağlamlaştırılması ve tarihsel sürekliliğinin gözetilmesi olarak ifade edilen Sözleşme içeriğinin bireysel boyutu ise kişilerin geçmişindeki yaratıcı kültüründen mahrum kalmayıp ondan aldığı güç ve ilhamla yaratıcılığın, sanat ve zanaat yetisinin keşfedilmesidir. Birbirinden ayrılamaz iki parça olan toplumsallık ve bireyselliğin SOKÜM çerçevesinde de birbirini tetikleyen yönü açıkça görülür. Böylece her toplumda geçerli olduğu bilinciyle Türk toplumu için de kuşaklar arasında biriken ve birçoğu folklor ürünü olan kültürel değerler, yeni nesillere aktarıldıkça hem millî kimliğin sağlamlaşması hem de insanların kültür kodlarında var olan alışkanlık ve

¹³ Unesco Türkiye sitesinde SOKÜM hakkında bilgi için, bkz. <https://www.unesco.org.tr/Pages/52/19/Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-%C4%B0htisas-Komitesi> (Erişim tarihi: 10.03.2021)

uygulamaların gün yüzüne çıkarak sanatsal, ekonomik sonuçlara evrilmesi mümkündür.

Somut olmayan kültürel mirasın ilişkili olduğu ve **Hangzhou Deklarasyonu**'nun da yayımlandığı çeşitli toplantılarda sıklıkla üzerinde durduğu *sürdürülebilir kalkınma* ile çok yönlü bir bakış açısı edinmek ciddi öneme sahiptir. Aksi hâlde SOKÜM ile canlandırılması amaçlanan bir miras unsurunun ekonomik kaygılarla zarar görüp hepten yok edilmesi kaçınılmaz olabilir. Ülkemizde kültürel değerlerin genellikle ekonomik amaç güdülerek canlandırıldığı göz önünde bulundurulduğunda sürdürülebilir kalkınma planındaki ekonomik amacın yanında çevresel ve sosyal boyutun da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. (Ölçer Özünel, 2013: 77-78)

Somut olmayan kültürel miras programının temel dinamiklerinden gelenek kavramı eskide kalmışı ifade edişyle özellikle alan araştırmacıları ve bilim insanları için bir güncele uzanışı zorunlu kılıyor olsa da aslında geleneğin içindeki günceli yakalamak, tezat görüntünün içindeki birlikteliği görmek gerekmektedir. Zira gelenek ne sabit ne ölü ne de fosilleşmiş bir kavramdır. (Ekici, 2008: 34)”

Mevcudiyetteki her olguyu geleneğin içinde değerlendirilebilir kılmak, SOKÜM'ün koruma yönüyle doğrudan ilişkilidir. Geleneğin tam da bu yönünü, içinde barındırdığı güncelliği vurgulayan Metin Ekici'nin: “Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı.” (Ekici, 2004: 18) tanımındaki sürüp gelmeyi ifade eden düşünce şekli önemlidir.

2.2. GÖKYÜZÜ İNANIŞLARININ KÜLTÜREL SÜREKLİLİK YÖNÜ

Gökyüzü, yalnızca Türk kültüründe değil; hemen her kültürde doğrudan ya da kapsadığı unsurlar bakımından önemli bir öğedir. Bu hâliyle ona isnat edilen

inançlara yönelik yapılan saptamalarda ulusal çizginin dışında evrensel bir bütünlükten de söz etmek mümkündür. İnsanlık için var oluşunun ilk anından itibaren birçok duygunun başlıca sebebi olan bu kavram, Türk kültüründe de tarihsel süreçte hem görüntüsüyle yarattığı duygu yönünden hem de unsurlarına yönelik bakış açısıyla kıymetlidir.

Tez çalışması süresince Türk halk kültüründe gökyüzüyle ilgili inanışları konu edinmiş çalışmalar irdelendi. Seçilen konuyu barındıran eserler incelenirken içeriklerinin de göz önünde bulundurulması böylesine zengin bir alanın yeteri kadar değerlendirilemediğini göstermiş oldu. Türk halk inançlarındaki gökyüzünün SOKÜM bağlamında değerlendirilmesi niyeti de burada yatmaktadır.

Gökyüzü, Türkler için bir dinî tecrübeye kaynaklık edecek kutsiyetinin yanında gözlem ve sorguların da kaynağıdır. Astronomi alanında gökyüzünün ve gök cisimlerinin hareketleri önemli adımların atılmasına sebep olmuştur. Olanı tahkiye etme çabası bir sistematığe dönüşmüştür. Gökyüzüne karşı bilimsel olarak yapılan yaklaşımlar da dinî ya da manevî yaklaşımlar da gökyüzüne gösterilen değerin bir sonucudur. Türk halk kültüründe gökyüzü inançlarına eğilmiş eserlerin hemen hepsinde, gökyüzüyle ilgili modern çağdaki inançların aradan geçen yüzlerce yıla rağmen İslâmiyet öncesi Türk toplumlarına ait inançlardan izler taşıdığı gösterilmektedir. Coğrafya, din ve gelişen bilimle inançlar çok şekillenmiş olsa da öz kendini korumaktadır.

2.3. GÖKYÜZÜ İNANIŞLARINI SOKÜM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMEK

Türkiye, 2021 yılı itibariyle SOKÜM uluslararası kültürel miras listesine 20 unsur kaydettirerek İspanya ile birlikte en çok kayıt yaptıran 5. ülke konumuna gelmiştir. Listenin ilk dört sırası ise 42 kayıt ile ilk sırada Çin, 23 kayıt ile ikinci sırada Fransa, 22 kayıt ile Japonya ve 21 kayıt ile Güney Kore'yle müteşekkildir. Türkiye'nin kaydettiği 20 unsurdan 6'sı Azerbaycan, İran, Makedonya, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan vd. gibi ülkelerle olan ortak dosyalardır. Mevcut 20

kaydın, en çok kayıt yaptıran ülkeler arasına Türkiye'yi dâhil etmesinin yanında ülke sınırlarındaki derin kültür hazinesini bu sayının artabileceğini de göstermektedir.

Hâlihazırda herhangi bir kültürel unsurun, yapılan teklifle önce Türkiye SOKÜM ulusal envanterine girmesi, ardından onun resmî olarak UNESCO'ya gönderilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Türk halk kültüründeki gökyüzüyle ilgili inanışların SOKÜM bağlamında değerlendirilmesini gerekçeleriyle ilgili süreç üzerinden göstermek elzemdir. Türkiye'nin SOKÜM tescili alan 20 unsuruna baktığımızda¹⁴ tezimizin de temas ettiği gökyüzüyle ilgi kurulabilecek nitelikte olanları görmekteyiz:

Nevruz (2009), Türklerin bahar bayramıdır. Gökyüzünün takibi, çeşitli gök olayı ve halk meteorolojisiyle ilgilidir. Gökyüzünün ve gök cisimlerinin hareketleri sembolleştirilebilmektedir. (Ersoy, 2004: 85-94) Alevî-Bektaşî Ritüeli Semah da (2010), alegorik bir uygulamadır. Özellikle Tahtacı turnalar semahında turnanın hareketleri taklit edilerek tiyatral bir icra gerçekleşmektedir. (Tamas, 2009: 163-185) Bahar Kutlaması, Hıdırellez (2017) ise yine halk meteorolojisine bağlı, gök gürültüsüyle baharın gelişi arasında bağlantı kuran, baharın gelişini kutlamaya dair bir ritüeldir. (Ögel, 1971: 151) Çok uluslu ya da doğrudan Türkiye'nin dosyası olarak tescillenen bu unsurların hepsinde bir yönüyle göksel inanç bağlantısı kurmak mümkün olsa da tam bir eşleşmeden söz etmek mümkün değildir. Dahası, üzerinde durduğumuz konunun saydığımız unsurları ve çok daha fazlasını kapsayan bir yapısı olduğu da söylenmelidir.

¹⁴ 1. Meddahlık Geleneği (2008), 2. Mevlevi Sema Törenleri (2008), 3. Âşıklık Geleneği (2009), 4. Karagöz (2009), 5. Nevruz (2009), 6. Geleneksel Sohbet Toplantıları (2010), 7. Alevî-Bektaşî Ritüeli Semah (2010), 8. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010), 9. Geleneksel Tören Keşkeği (2011), 10. Mesir Macunu Festivali (2012), 11. Türk Kahvesi ve Geleneği (2013), 12. Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014), 13. İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Yufka (2016), 14. Geleneksel Çini Sanatı (2016), 15. Bahar Bayramı Hıdırellez (2017), 16. Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (2018), 17. Geleneksel Türk Okçuluğu (2019), 18. Minyatür Sanatı (2020), 19. Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Mangala / Göçürme (2020) Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi: 20. Isık Dili (2017)

Bir unsurun SOKÜM Türkiye envanterine girmesi için gerekli olan kriterler şu şekilde özetlenebilir¹⁵: farklı unsurlarla ilişki, coğrafi dağılım, sosyal ve kültürel işlevi, taşınması ve aktarılması. Bununla beraber Sözleşme'deki amacı da elde tutmak önemlidir. Somut olmayan kültürel mirası korumak, mirasın taşıyıcısı konumundaki topluluklara ihtimam göstermek, söz konusu unsura yönelik ulusal ve uluslararası duyarlılığı arttırmak şeklinde özetleyebileceğimiz amaçlar bulunmaktadır. Gökyüzü inançlarının SOKÜM bağlamında değerlendirmesi sıraladığımız kıstaslar çevresinde yapılacaktır.

Türk halk kültüründe gökyüzüne dair inançların çok eski çağlara götürülebiliyor olmasının yanında bu inançların günümüzdeki iz düşümlerinin görülüşü miras kabulünün en önemli şartlarından sürekliliği sağlamaktadır. Değişen dinî inançlar, yaşam tarzı, coğrafyalar, sosyal ilişkiler, siyasî olaylar ve daha birçok etken inançlar üzerinde mutlak bir etki yaptığı için gökyüzü inançlarının da değişime uğradığı söylenebilir. Bununla beraber, tarihsel sürekliliği görmek mümkündür. Öte yandan Türkiye'nin ve hatta Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışındaki Türklerin inançlarına yönelik yapılan araştırmalarda birbirinden bağımsız ve çok farklı bölgelerde benzer inanç izleri görülmektedir. Tek bir kaynaktan gelmiş olmanın verdiği benzerlikler, coğrafi kapsam olarak Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde çalışmalar yapmaya olanak verebilir. Ortak bir dosya ile Türkî Cumhuriyetler ile bu coğrafi alanın genişletilmesi mümkündür.

Süreklilik ve alan kıstaslarının ardından unsurun günümüzde yaşatılıyor olmasına bakmak yerinde olacaktır. Zira birbirinden çok farklı uygulamaları, anlatıları ve törenleri içine alan gökyüzü inanışları bu hâliyle birbirinden bağımsız, kültür taşıyıcısı olduğunun farkında olmayan ve genellikle yaşını almış taşıyıcılara, icracılara sahiptir. İncelenen derleme çalışmalarında bilgi ve deneyimine başvuru alan kişilerin genellikle belirli bir yaşın üzerinde olduğunun görülmesi aktarımın tehlikede olduğunu göstermektedir. Nitekim genellikle ortak çıkarım, inançların bilinirliğini yitirip yeni nesil tarafından tanınmaması ya da anlamsız bulunması

¹⁵ Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri dosyasında saptanmıştır. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-159257/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html> (Erişim tarihi: 14.03.2021)

şeklinde. Hâl böyleyken SOKÜM misyonundaki koruma olgusunun burada kendini göstermesi, icracıların yaşayan insan hazinesi programında değerlendirilmesi beklenebilir. Bu, birbirinden kopuk bilgiye sahip ve miras taşıyıcısı olduğunun bilincinde olmayanları bir sisteme dâhil etmeyi beraberinde getirecektir.

Sonraki bölümde verilecek olan inanışların yalnızca boş bir inanış olarak değil de hayata yön veren, çoğu zaman bilimsel verilerle örtüşen pratikler olduğu gerçeği bizi SOKÜM alanlarından *Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar* başlığına çekmektedir. İncelenen inanışların tamamı, bu başlıkla ilgilidir ve nesilden nesile aktarılan bir doğa - evren bilgisi söz konusudur.

2.4. KÜLTÜREL ASTRONOMİ VE TÜRKİYE’NİN KÜLTÜREL ASTRONOMİ UNSURLARI

Türkiye’nin temsili listeye dâhil etmesi için dosya hazırlaması önerisinde bulunacağımız unsur, unsurlar ya da unsur grubunun gerekçelerini göstermenin ardından bu konunun UNESCO nezdinde de arka planını göstermek, verilen örneklerin karşılık bulması açısından önemlidir. UNESCO, 2003 yılında Astronomi ve Dünya Mirası Tematik Girişimi (Thematic Initiative on Astronomy and World Heritage) ile astronominin yalnızca fen bilimlerinin değil, sosyal bilimlerinin de konusu içinde alınması için girişimlere başlamıştır. “Bu girişim, taraf devletlere, insanlık tarihinin zenginleştirilmesi, kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi ve uluslararası düzeyde gelişim destekleri açısından fırsat sunmaktadır. Yalnızca astronomiyle bağlantılı alanları tespit etmekle kalmayıp unsurları temsili listeye kaydetme yoluyla hafızaların canlı tutulması ve gelecek nesillere aktarılması yolunu açmaktadır.”¹⁶ İnsanların mevcudiyetini idrak etmekte zorlandığı gökyüzüyle kurduğu ilişkiyi, buna olanak sağlayan kültürel varlıkları tanıma ve koruma amacı güden girişim, esasında somut olana işaret ediyor olsa da hem 2003’ten beri gerçekleştirilen çalışmalar, hem de listeye dâhil eden somut olmayan unsurlar, girişimin farklı yönde ilerleyebilmesinin yolunu açmaktadır. UNESCO’nun bir

¹⁶ Kültürel astronomi hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://whc.unesco.org/en/astronomy/> (Erişim tarihi: 16.03.2021)

yıldızı, Ay'ı ya da Güneş'i doğrudan kültürel miras olarak kabul etmeme deklarasyonun bilinciyle sözünü ettiğimiz ve edeceğimiz hiçbir unsurun böyle bir içeriğinin olmadığını söylemek gerekir. Kaynağı gökyüzü olmakla beraber, yaratıcısı insan olan sayısız uygulama, anlatıcı, inanış vardır. Kültürel astronomi de aslında bu alanı ifade eden, somut olmayan kültürel mirası çevreleyen bir alan olarak düşünülebilir.

Bu bölümde ele alınacak ve temsilî miras listesinde bulunan iki unsur da gökyüzüyle alakalıdır ve tıpkı savunduğumuz şekilde zengin bir kültürel hazinedir. İnsanların çağlardan beri, nesilden nesile aktarılan gök cisimlerine bakarak zaman tayin etme, karar verme, işe başlama, hava durumunu tahmin etme vb. gibi birçok deneyimini içinde saklayan iki benzer unsur, savımızla örtüşmektedir. Üstelik bu iki unsurun da kültürel astronomi kavramının benimsenmesi, SOKÜM bağlamında kabul edilmesi süreciyle bağdaştığını söylemek gerekir.

- “The Twenty-Four Solar Terms: Knowledge in China of time and practices developed through observation of the sun’s annual motion”

The Twenty-Four Solar Terms, Çin’in dosyası olarak 2016 yılında listeye alınmıştır. Detaylarını incelediğimizde Güneş’in hareketlerinin ilkbahar mevsiminden başlayarak 24 parçaya bölündüğünü ve buna bakılarak başta tarımsal faaliyetler olmak üzere birçok olayın şekillendiğini görmekteyiz. Güneş gözlem bilgisi, takvimle entegre hâlde geniş bir yayılma alanı bularak nesilden nesile ulaşmayı ve farklı birçok festivalle birleşerek bilinir olmayı başarmıştır.¹⁷

- “Suri Jagek (Observing the sun): Traditional meteorological and astronomical practice based on the observation of the sun, moon and stars in reference to the local topography”

Suri Jagek, Pakistan’ın dosyası olarak 2018 yılında listeye alınmıştır. Çin’in dosyasıyla hepten ayrılmamakla beraber içeriğinin farklılıklar barındırdığı açıktır.

¹⁷ <https://ich.unesco.org/en/RL/the-twenty-four-solar-terms-knowledge-in-china-of-time-and-practices-developed-through-observation-of-the-suns-annual-motion-00647> (Erişim tarihi: 18.03.2021)

“Güneş’i gözlemlemek” olarak aktarılan bu unsorda aslında yalnızca Güneş’in değil, gökte görünür hâlde olan birçok gök cisminin konu edildiğini dosya detaylarında görebilmekteyiz. Buna göre, asırlık deneyimden gelen gök cisimlerinin hareketlerine bağlı olarak yorum yapabilme yetisi söz konusudur ve hayatın akışına doğrudan etki eden bir durum vardır. Yine başta tarım olmak üzere, hayvancılık ve doğal afetlerde de Suri Jagek kavramının varlığından söz edilebilir.¹⁸

Örneğini verdiğimiz iki unsurun da savunduğumuz noktalardan hiçbir farkı bulunmamaktadır. Aksine, temsilî listede bulunan söz konusu iki unsurun içerik zenginliğinden çok daha fazlası, çok çeşitli gök cisimleri ve bunlarla bağlantılı kavramlarla alakalı yapılan çalışmalarda pek çok kez ortaya koyulmuştur.¹⁹ Üzerinde durduğumuz örneklerin dışında, Çin dosyası olan *The Twenty-Four Solar Terms* ve *12 hayvanlı Türk takviminin* somut olmayan kültürel miras bağlamında ele alınışının benzerliğine de eğilmek gerekir. İlgili dosyada Güneş’in hareketlerinin bölünmesi ve bunun takvim olarak kullanılması, gösterdiği yaygınlık ve ortak takvime entegre oluşu gibi hususlar Türk takvimi için de geçerliliğini korumaktadır. Her ne kadar tablo içerisinde bir gök unsuru şeklinde vermek mümkün olmamışsa da engin bir astronomi bilgisiyle oluşturulan Türk takvimini de aynı bilinçle ele almak, değerlendirmek gerekmektedir.

Toplu hâlde düşündüğümüz ve SOKÜM kıstasları çerçevesinde değerlendirilmesini uygun bulduğumuz inanışlar, “Gökyüzü İnanışları” şeklinde ortak bir kümede toplanabilmektedir. Aşağıdaki tablo, inancın kaynağı olan gökyüzü unsurunun adını ya da gökyüzü olayını, halk nezdinde aktarılan bilgiyi ve ritüelini göstermektedir. Örnekleri, içeriği ya da sınırı arttırmanın mümkün olduğu, ön bilgisiyle aşağıdaki tabloda yalnızca tek bir örnek üzerinden gök cisimlerinin halk nezdinde taşınan bilgi ve uygulama karşılığı gösterilmeye çalışılmıştır. Tamamı eski Türk inancından izler taşıyan unsurların icracı yönüyle bir Şamanist geleneği sürdürmeleri noktası da değerlendirilmeye açıktır. Söz konusu örnekler şöyledir:

¹⁸ <https://ich.unesco.org/en/USL/suri-jagek-observing-the-sun-traditional-meteorological-and-astronomical-practice-based-on-the-observation-of-the-sun-moon-and-stars-in-reference-to-the-local-topography-01381> (Erişim tarihi: 18.03.2021)

¹⁹ Tezimizin açıklamalı bibliyografya bölümündeki çalışmalarda sözü edilen benzerlikler görülmektedir.

Gökyüzü Unsuru / Olayı	Taşınan İnanç / Bilgi Örneği	Ritüel / Uygulama Örneği
1. Ay	Ay'ın hilâl evresini parmakla gösteren kişinin parmağında dolama çıkacağına inanılır.	Ay parmakla gösterildiği vakit, dolama çıkmasın diye parmak acı duyuncaya kadar ısırılır. (Cinlioğlu, 1957, s. 1442) ²⁰
2. Ay Tutulması	Ay tutulması sırasında Ay'ın birtakım ruhanî varlıklar tarafından tutulduğuna inanılır.	Ay'ı tutan varlıkları uzaklaştırmak için göğce silah sıkılır. (Bedi, 1956: 1411b) ²¹
3. Gökkuşağı	Tanrı'nın tahtının gökkuşağı ile çevrelendiğine ve gökkuşağı çıktığında Tanrı'nın öfkesinin dindiğine inanılır.	Eldeki bir kâse yoğurt ile dileği olan kişiler gökkuşağının altından geçmeye çalışırlar. (Rayman, 2003: 91).
4. Gök Gürültüsü	Kış mevsiminde kar yağarken gök gülerse o kışın sert geçeceğine inanılır.	Kelime-i şahadet söylenir, salavat getirilir, al elbise giyilmez. Bahar ayındaki ilk gök gürlemesi ile harman tepilir, bolluk ve bereket olması için ceplere vurulur. (Abdulkadiroğlu, 1997: 177)
5. Güneş	Bereketin güneş doğmadan önce evlere geldiğine dolayısıyla da güneş doğduğu esnada uyuyanların bereketten mahrum kalacağına inanılır.	Güneş doğmadan önce uyanılır bereketten istifade edilmeye çalışılır. (Şenesen, 2011: 213)
6. Güneş Tutulması	Tanınan bir insanın öleceğine, kötü olaylar gerçekleşeceğine hatta savaş çıkacağına inanılır.	Felaketi engellemek için teneke ve davul çalınır, ateş yakılır. (Aydın, 1992: 34)
7. Yağmur	Kuyruklu yıldızın kuyruğu arkada olursa bolluk olacağına, önde olursa kıtlık yaşanacağına inanılır.	Yılın ilk gök gürlemesi olduğunda bacadan aşağı kaşık atılır. Eğer kaşık ters düşerse kıtlık, düz düşerse bolluk olur. (Şenesen, 2011: 212)

²⁰ Belgenin aslına erişilememiş ve muhtelif çalışmalardan sağlanması yapılarak kaynakçaya alınmıştır.

²¹ Belgenin aslına erişilememiş ve muhtelif çalışmalardan sağlanması yapılarak kaynakçaya alınmıştır.

8. Yağmur Duası	Yağmurun yağmayışı israf ve günaha bağlanır, bu yüzden ceza için kıtlık olacağı düşünülür. Yağmur duasıyla günahların affedilip yağmurun yağacağına inanılır.	Bol yağış olması için Allah'a "Rahmetini üzerimden çekme" denerek yalvarılır. İki kadınla evli biri varsa ayakkabısı çalınır ve köy içinde gezdirilir.(Şenesen, 2011: 212)
9. Yıldız	Yaşayan her insanın bir yıldızı olduğuna, Çoban yıldızını görenin bahtının açılacağına ve her yıldız kaymasında bir kişinin hayatını kaybedeceğine inanılır. (Kalafat, 1998: 68).	Yıldız kaymasını gören kişi ölüm korkusuyla kayan yıldızın kendi yıldızı olmaması için "Yıldızım yerinde!" ya da "tu, tu, tu!" diyerek ömrünü uzatmak isterdi (Kalafat, 1998: 68).
10. Yıldırım	Yıldırım düşmesiyle yeryüzüne kötü ruhların dağılacağına inanılır.	Yıldırımını durdurmak için göğe ok atılır, ses çıkararak ruhlar kaçırılmaya çalışılır. (Ögel, 2010: 280)
12. Rüzgâr	Rüzgârın mutlak bir gücün tahakkümünde olduğuna, "yada" taşıyla rüzgâra hükmetmenin mümkün olduğuna inanılır.	Rüzgâr esmesi için çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir, bunlardan biri de "kaba yele karşı gitme töreni"dir. (Temiz, 2007: 81-83)

Tablo 1: Türkiye’de gökyüzü inanış ve uygulamaları

Tabloda saydığımız unsurların hepsi Türkiye’nin tamamına yayılmış şekilde hem bilgi hem de uygulama olarak mevcudiyetini sürdürüyor olsa da bunların Türkiye envanterinde bulunmadığını, inanışların/uygulamaların bu bilinçle ele alınmadığı görülmektedir. Sıraladığımız örneklerde tek istisna yağmur duasıdır. O, hâlihazırda Türkiye envanterinde bulunmaktadır fakat uluslararası tescilde henüz bulunmadığı için kapsayıcı bir dosyanın içinde, gökyüzü inanışı olarak diğer örneklerle değerlendirilmesi etkili olacaktır.

Gösterilen unsur ve olayların hepsi altında bir inanış barındırdığı için farklı noktalara da temas ettiği görülmektedir. Öyle ki Türkiye envanterlerinde *Takvime Bağlı İnanış, Kutlama ve Gelenekler* grubuna ait özel zaman dilimi unsurlarının birçoğu gökyüzüyle ilişkilidir. Öte yandan, halk meteorolojisi, bereket vb. uygulamalarının da temel ilişkisi yine verdiğimiz unsur ya da unsurlardır.

Böylece, üzerinde durduğumuz unsurların Kültür Bakanlığınca önce ulusal envantere dâhil edilmesinin, ardından da temsil listesi için hazırlanmasının önü açıktır.

SOKÜM Türkiye envanterinde 35 farklı grup, 297 farklı unsur ve bu unsurların altında 1264 kayıt bulunmaktadır. Yapılan inceleme ve değerlendirmeler sonucunda gökyüzünün SOKÜM bağlamında değerlendirilmesi, ayrı bir “anlatı ya da inanma geleneği” olarak sunulabilecek olsa da “Gökyüzü İnanış ve Uygulamaları” başlığında içeriği çok derin bir unsur olarak değerlendirmek mümkündür. Böylece dosyada normalde tek bir unsur olarak tescil edilemeyecek yine gökyüzüyle bağlantılı doğa, hayvan, madencilik, halk hekimliği, halk meteorolojisi ve dinî tecrübe²² de sınırları belli bir alanda tescillenmiş olacaktır.

²² Dinî inanç, SOKÜM Sözleşmesi gereğince kültürel miras kabul edilmiyor olsa da dolaylı yoldan dinî bağlantısı olan gelenek ve ritüeller bu bağlamda işlenebilmektedir.

3. AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYALAR

Açıklamalı bibliyografyalar oluşturulurken araştırmacıların eserleri incelerken zorluk çekmemesi için belirli bir kıstas belirlenmiş ve tezin tamamı buna göre düzenlenmiştir. Her çalışma “künye” ve “içerik” başlıklarıyla hazırlanmış ve alfabetik olarak sıralanmıştır. Bibliyografik künye gösterimleri, APA formatının altıncı sürümü temeline göre oluşturulmakla beraber tespiti kolaylaştırması adına birtakım güncellemeler de yapılmıştır:

Tez: YAZAR SOYADI, Adı. (Yıl). **Tez Başlığı.** Tez Türü, Üniversite, Şehir.

Kitap: YAZAR SOYADI, Adı. (Yıl). **Kitabın Adı.** Yayımlandığı Yer, Şehir.

Makale: YAZAR SOYADI, Adı. (Yıl). “Çalışma Başlığı” Yayımlandığı Yer, (Cilt numarası varsa), Sayı, s. sayfa-aralığı.

Elektronik Makale: YAZAR SOYADI, Adı. (Yıl). “Çalışma Başlığı” Yayımlandığı Yer, (Çevrimiçi) elektronik erişim adresi, tarih.

Bildiri: YAZAR SOYADI, Adı. (Yıl). “Çalışma Başlığı” Kongre içinde (sayfa s.).

Çalışmanın açıklaması yapılırken belirli bölümler ya da başlıklar olduğu takdirde bunlar aslı şekliyle verilmiştir. Dolayısıyla güncel yazım kılavuzlarına göre yazım yanlışı sayılabilecek ya da tez genelindeki yazım birliğine aykırı olabilecek kullanımlar içerik aslının kullanımı sebebiyledir.

Bibliyografyalar; tez, kitap ve makale şeklinde temel bir ayırım gözetilerek tasnif edilmiştir. Bununla birlikte makale bölümünde çok az sayıda bildiri de bulunmaktadır, sayının diğerlerine kıyasla oldukça az olması gerekçesiyle bunlar ayrı bir başlığa dâhil edilmemiştir. İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğu Türk Halk Edebiyatı disipline ait çalışmalardan seçilmiştir. Disiplinler arası çalışma olarak değerlendirilebilecek, içinde uygun muhtevaya ait bilgiler olan çalışmaların künyeleri de alınmıştır. Birbirinin tekrarı olan çalışmalar bilinçli olarak tezin hacmini arttırmamak ve tekrara düşmemek için künye listesine dâhil edilmemiş, mümkün olduğu kadar farklı noktalara temas edenler seçilmeye çalışılmıştır.

3.1. TEZLER

Bibliyografik Künye:

AĞIRMAN, Melike. (2009). **Şırnak Güçlükönak İlçesinde İnanç ve İnanışlar**. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

İçerik:

Şırnak ilinin Güçlükönak ilçesi ve oraya bağlı iki köy olan Ormaniçi ve Gümüşyazı’da yapılan derleme ile tespit edilen halk inanç ve inanışlarının verildiği bir tezdur. 14 kaynak kişiden yararlanılan çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde araştırma sahası ile ilgili bilgiler verilmiş, *İkinci bölümde* inanç, inanış ve kül kavramları açıklanmıştır. *Üçüncü bölüm* ise tezin amacına hizmet eden halk inanç ve inanışlarının gösterildiği yerdir. Burada geçiş dönemleri başta olmak üzere, hayvanlar, evler, doğa olayları vb. birçok alt başlıkta inanış maddesi görölmektedir.

İlçe merkezi ve iki köyden elde edilen çeşitli inanışlarda gökyüzünü ilgilendiren kısımların da farklı başlıklarda mevcut olduğu görölmektedir. “Doğa Olayları ile İlgili İnanç ve İnanışlar” kısmı başta olmak üzere gökyüzüyle ilgili çeşitli inanma örnekleri saptanmıştır.

Bibliyografik Künye:

AYDINER, Muammer. (2012). **Aydın’da Halk İnançları**. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

İçerik:

Aydın ili ve çevresinde görölen halk inançlarının yazılı kaynaklardan ve bölge halkıyla yapılan görüşmelerden elde edilmesiyle tasnifinin yapıldığı bir derleme tezidir. Çalışma, inançların içeriğine göre ayrıldığı dört ana bölümden

oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda mülakatlar sırasında kayda geçirilen konuşmaların orijinal metinlerinin de ek olarak verildiğini görmekteyiz.

Birinci bölümde yer su kültürleri, ata kültürleri, tabiat olayları ve tabiat varlıklarına dair bölgede tespit edilmiş inançların yer aldığını söylemek gerekir. **İkinci bölüm** cin, şeytan, ruh, fal ya da büyü gibi tinsel, metafizik kavramlara dair inançları barındırmaktadır. **Üçüncü bölümde** kutsal mekânlar ve kutsal kişilerin çevresinde gelişen inanışlardan örnekleri bulmaktayız. **Dördüncü bölüm** ise yapılan kategorilerin dışında kalan sayı, zaman, renk, insan vücudu, halk hekimliği gibi kavramları barındırmaktadır.

Aydın ilinde eski Türk inanışları kökeniyle tespit edilen ve yorumlanan halk inanışlarında gökyüzüyle ilgili kavramlar çeşitli bölüm ve başlıklarda karşımıza çıkmaktadır. Birinci bölümde somut olarak Güneş, Ay ya da yıldız gibi göksel kavramlar, ikinci bölümde metafizik anlamda gökle ilişkilendirilen varlıkların dâhil olduğu örnekler bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

AYDINOĞLU, Burcu. (2005). **Tire Merkezinde Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

İçerik:

İzmir ilinin Tire ilçesi ve çevresinde görülen halk inanışlarının geniş başlıklarda derlendiği bir tez çalışmasıdır. 7 ana bölümden oluşan çalışmada 47 kaynak kişiden faydalanılmıştır ve inanışlara dair araştırma sahasında çekilen fotoğraflar ek bölümünde gösterilmiştir.

Birinci bölümde inanç kavramı sorgulanarak çeşitli inanma çeşitlerinin açıklaması yapılmıştır. **İkinci bölüm** ilçedeki geçiş dönemine dair inanış ve uygulamaların gösterildiği kısımdır. **Üçüncü bölüm** hem gökyüzüne hem de yeryüzüne dair inançları kapsamaktadır. **Dördüncü** ve **Beşinci bölüm** ise insan, hayvan, bitki gibi canlı varlıklara ve ev, iş yeri vb. gibi cansız varlıklara ilişkin inançlar olarak ayrılmıştır.

Tirede yapılan derlemede halk inanışlarının içinde gökyüzü inanışlarına dair bilgi alabileceğimiz bölümü “Gökyüzü ve Yeryüzü ile İlgili İnançlar” başlığı ile gösterebiliriz. Burada gök cisimleri, gökyüzü olayları, Ay, Güneş, yıldız vb. gibi unsurlar inanç çevresinde değerlendirilmiştir.

Bibliyografik Künye:

AYTEKİN, Alpaslan. (2018). **Halkbilimi Bağlamında Türk Halk Takvimlerinin Yapısı, İşlevi ve İlgili Halk Bilgisi Ürünleri**. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

İçerik:

Halk takviminin ortaya çıkışının, taşıdığı kültürel ve tarihsel değerinin ele alındığı bir tezdır. Halk takviminin başlıca kullanımı ya da farklı inanç dinamikleriyle birleşiminin görüldüğü çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde takvim kavramı üzerinde durulmuş ve onun halk bilimsel açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca Türklerin kullandığı diğer takvimler ile ilgili de bilgi verilmiştir. *İkinci bölüm* ise tezin esas amacı doğrultusunda alt başlıklara sahiptir. Takvimlerdeki adlandırmalar, özel zamanlar ve meteoroloji alt başlıklar burada bulunmaktadır.

Hal takviminin gökyüzüyle doğrudan ya da dolaylı mutlak bir ilgisi çalışmada verilen örneklerde görülmektedir. Bunun yanında verilen rüzgâra, halk meteorolojisine ve zaman kümelenişlerine ait müstakil alt başlıklar da inanç ve uygulama pratiklerini göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

BALABAN, Tuğrul. (2006). **Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları**. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

İçerik:

Afyon ilinin Sandıklı ilçesinde yapılan halk inanışlarının ve bunların uygulanışının derlendiği bir tezdır. İki ana bölümden oluşan çalışmada 56 kaynak

kişi kullanılmıştır ve ekler bölümünde hem derleme esnasındaki gözlemler fotoğraf olarak sunulmuş hem de derleme soruları verilmiştir.

Birinci bölümde araştırmaya dair bilgi verildiğini, araştırma sahasının etimolojisinin, tarihinin ve coğrafyasının ele alındığını görmekteyiz. **İkinci bölümde** Türklerin tarihsel süreçteki dinî yapısı üzerinde durulmuş ve bölgede derlenen inanışlar sınıflandırılarak verilmiştir.

Sandıklı ilçesinden derlenen inanışların, kültürel devamlılığın bir kanıtı olarak görülmesinin yanında “Koruyucu İyeler” alt başlığında verilmiş olan unsurların gökyüzü inanışları bağlamında yorumlanması mümkündür.

Bibliyografik Künye:

BALİ, Aslı. (2015). **Mersin Konargöçerlerinin Halk Kültüründe İnanışlar ve Buna Bağlı İnanmalar**. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

İçerik:

Mersin ili sınırları içerisinde konargöçer olarak hayatını devam ettiren halkın inanışlarının derlendiği bir tezdır. Çalışma, dokuz ana bölümden oluşmaktadır ve ekler arasında yerel sözlük ile fotoğraflar bulunmaktadır. Ayrıca derleme için araştırma sahasında 184 kaynak kişiyle görüşülmüştür.

Birinci bölümde tezin amacı, yöntemi hakkında bilgi verilmiş ve araştırma sahası üzerinde daha önce yapılmış olan çalışmalar listelenmiştir. **İkinci bölüm** derlemenin yapıldığı halkın yaşayış biçimi olan konargöçerliğin açıklamasına, anlatımına ayrılmıştır. **Üçüncü bölümde** İslamiyet öncesi Türk inanışları üzerinde durulmuştur. **Dördüncü bölüm** ise araştırılan inanışların kaynağı olarak çeşitli inanç sistemlerindeki kültlere mercek tutmaktadır. **Beşinci bölüm** Mersin ilinin konargöçer halkının inanışlarının sunulmaya başladığı bölümdür, burada geçiş dönemine dair inanışlar vardır. **Altıncı bölüm** kutsal mekânlara ve uygulamalarına dair, **Yedinci bölüm** halk hekimliği ve son olarak **Sekizinci bölüm** gündelik hayattan çeşitli inanışları göstermektedir. Tezin son yani dokuzuncu bölümü sonuç niteliğindedir.

Konargöçer hayatın Mersin ilinde eski Türk inanışlarıyla iç içe geçmiş şekilde devam ettiği tezin sonucunda gösterilmektedir. Öte yandan incelemenin bir gerekliliği olarak gökyüzüne dair inanışlar için sekizinci ve dördüncü bölümler başta olmak üzere verilerin mevcut olduğunu söylemek gerekir.

Bibliyografik Künye:

BOYRAZ, Şeref. (2000). **Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler**. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

İçerik:

Gelecekte haber vermek amacıyla uygulanan ve yazıya geçirilen melhemelerin, içeriğinde taşıdığı zengin halk bilimi unsurlarının ortaya koyulması amacıyla yapılmış bir tezdur. Üç ana bölümden oluşan çalışmada melhemelerin içeriğinin ve taşıdığı hazinenin ortaya koyulması için çok sayıda ve çeşitli müelliflere ait melhemelerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında gelecekte haber vermesi sebebiyle melhemenin kıyaslandığı ve karmaşaya düşülen fal, kehanet gibi uygulamalar üzerinde durulmuş, sınır çizilmiştir. Ayrıca daha önce melheme ile ilgili yapılmış olan çalışmalara da burada yer verilmiştir. **Birinci bölümde** melheme türünün bir edebî kaynak olarak ifade edilişi, kavram karmaşası, Türk Edebiyatı'ndaki melheme örnekleri aktarılmıştır. **İkinci bölüm**, çerçevesi çizilen ve elde bulunan melhemelerden yola çıkarak onların barındırdığı halk bilimi unsurlarının saptandığı, tasnif edildiği yerdir ki çalışmanın esasını teşkil etmektedir. **Üçüncü bölümde** de tezin üzerine inşa edildiği melhemelerden örnekler sunulmuştur.

Yapısı itibarıyla doğrudan gökyüzüyle ilişkilendirebilme şansımızın olduğu melhemeler, incelenen tezde de bu yönüyle dikkat çekmektedir. Türklerin gökyüzüyle ilgili inanışları, halk bilimi unsurlarının tespiti esnasında gözler önüne serilmiştir. Astrolojik yapısının yanı sıra, Güneş, Ay, yıldızlar, şimşek, gök gürültüsü, göğün rengi, yağışlar, yıldırım, gökten ateş düşmesi hatta gökten çeşitli hayvanların inmesine kadar birçok ilişkili kavram konu kapsamında yer almaktadır.

Bibliyografik Künye:

ÇATIK, Seher. (2013). **Nazilli Halk İnançları**. Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, Yozgat.

İçerik:

Aydın ili Nazilli ilçesi ve çevresinde yaşayan halkın inanışlarının derlendiği bir tezdır. Saha araştırmasında 33 kaynak kişiden yararlanılan çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir.

Tezin **Giriş** başlığında araştırmanın konusu hakkında bilgi verilmiş ve araştırma sahasının tarihi, coğrafyası tanıtılmıştır. **Birinci bölümde** Nazilli'deki halk inanışlarının eski Türk inanışlarıyla ilgisini ve etkisini göstermek için atalar kültü, tabiat kültü, Gök Tanrı inancı vb. inanç sistemleri işlenmiş ve aradaki ilişki ele alınmıştır. **İkinci bölüm** ise derlenen halk inanışlarına ayrılmıştır. Bu bölümde geçiş döneminden; nazar, takvim ve zaman, tabiat olayları ile hayvanlarla ilgili inanışlar gösterilmektedir.

Nazilli halk inanışlarının derlendiği ikinci bölümün “Tabiat Olayları ile İlgili İnançlar” adlı başlığında çalışmamızın amacına uygun içerikler mevcuttur. İlgili kısımda Güneş, Ay, yıldırım ve yağmura dair inanmalar gösterilerek gökyüzü inanışı bağlamında incelemenin önü açılmıştır.

Bibliyografik Künye:

ÇERİBAŞ, Mehmet. (2004). **Kadirli ve Çevre Folklorunda Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

İçerik:

Osmaniye ilinin Kadirli ilçesi ve çevresinde yaşayan halkın inanışlarının Eski Türk inanışlarıyla karşılaştırıldığı ve arada sürüp giden devamlılığın tespit edildiği bir derleme tezidir. Derleme, 36 kaynak kişiden ve aynı zamanda daha önce yapılmış

folklor çalışmalarından yararlanılarak ortaya koyulmuştur. Sonunda araştırma sahasından fotoğrafların da bulunduğu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm araştırma sahası olan Kadirli ilçesinin tarihî, coğrafi ve kültürel yapısı hakkında bilgiye ayrılmıştır. **İkinci bölüm** Türklerin eski dinî inanışları ve özellikle şamanizm noktasında durmaktadır. **nc bölümde** Gök Tanrı dininin kavram ve pratikleri verilerek bölgedeki yansımaları kaynak kişilerden edinilen derlemeyle gösterilmiştir. **Dördüncü bölüm** ise bölgedeki halk inanışları geçiş dönemleri merkezli olarak sunulmaktadır.

Kadirli ilçesinde gerçekleştirilen derleme tezinde bölge halkının eski inanışları İslamiyet ncesi ve İslami dönem sentezinde devam ettirdiği, bir potada eriterek tatbik ettikleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca tezimizin amacına uygun olarak özellikle “Gök İyeleri” başlığında bölge halkının sahip olduğu göksel inanmalar da gösterilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ÇETİN, Nahigan. (2011). **Türk Kültüründe Işık Kültü**. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

İçerik:

Işığın gökyüzünden geldiğine dair inancı gösteren bir tezdır. Bu inancı gösterebilmek adına kült kavramı üzerinde durulmuş ardından çalışma üç ana bölüm üzerinden devam etmiştir.

Birinci bölümde kl ve ışık kavramları açıklandıktan sonra çeşitli alt başlıklarda ışık ve çeşitli kültler incelenmiştir. Burada “Işık – Gök İlişkisi” başlığı ve onun alt başlığında verilen kısımlar gökyüzüne dair inançları görebildiğimiz yerdir. **İkinci bölümde** ışığın kutsal kitaplardaki konumu, **nc bölümde** ise Hint ve Mısır kültüründeki ışık kültüne dair örnekler sunulmuştur.

Türklerin gökyüzü ile ilgili inançlarını görebildiğimiz birinci bölümde verilen ışık – gökkuşağı, ışık – Ay ve Güneş ilişkisi ve ayrıca doğrudan Ay ve Güneş ile ilgili inançlara örnekler çalışmayı bir kaynak olarak ele almayı mümkün kılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ÇETİN, Ökkeş. (2016). **Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi Halk İnançları**. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.

İçerik:

Gaziantep ili Oğuzeli ilçesi ve çevresinde yaşayan halkın yaygın inançlarının tespit edilmesi için yapılmış bir derleme tezidir. 33 kaynak kişiyle görüşme gerçekteşirilmiş ve çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır.

Giriş başlığında çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verildikten sonra araştırma sahası olan Oğuzeli ilçesi tanıtılmıştır. **Birinci bölümde** ilçe ve köylerinde geçiş dönemlerine dair halk inanışları ve pratikleri aktarılmıştır. **İkinci bölümde** tabiatla ilgili ve halk hekimliğine dair halk inanışları bulunmaktadır. **Üçüncü bölüm** kutsallık yüklenen yerler etrafında oluşan inanmalar ve bölgede anlatılan efsanelerden oluşmaktadır. Bölgede bilinen beş farklı efsane ele alınmıştır.

Oğuzeli ilçesinde yapılan derlemede tespit edilen halk inanışlarının Türklerin gökyüzü inanışlarını okuyabilme potansiyeli olan unsurları da bulunmaktadır. İkinci bölümdeki tabiatla ilgili inanışlar alt başlığında verilen yağmur, yağmur duası, Ay ve Güneş’e dair derlenen inançlar bu bağlamda değerlendirilebilir.

Bibliyografik Künye:

DOST, Elvan. (2018). **Trabzon ve Giresun Yöresi Çepnilerinde Eski Türk İnanışlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

İçerik:

Trabzon ve Giresun illerinde yaşayan Çepnilerin 21. yüzyıla ulaşmış eski Türk inanışlarının derlendiği tezde 73 kaynak kişiden yararlanılmıştır. Çalışma üç

ana bölümden oluşmaktadır ve farklı bölümlerde gökyüzüne dair inanç izlerini görmekteyiz.

Birinci bölümde Çepniler hakkında bilgi verilmiş; yaşadığı ilçeler, yöreler tanıtılmıştır. **İkinci bölüm** derleme esnasında gözlemlenen halk inanışlarına belirli kategorilerde yer verilmiştir. **Üçüncü bölümde** ise yöre halkının inanışlarındaki eski Türk inanışlarının etkisi irdelenmiştir.

Çepni halk inanışlarının derlendiği tezde Türklerin gökyüzüne dair inanışları, “Astronomiyle İlgili İnanış ve Uygulamalar”, “Gök İyeleri” alt başlıklarında verilmiştir. Ayrıca muhtelif başlıklarda da dolaylı şekilde gökyüzüne temas eden inançların olduğunu söylemek gerekir.

Bibliyografik Künye:

EASY, Somayeh. (2010). **İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneşle İlgili Tasavvurlar**. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

İçerik:

İnanışların hikâyesini temel hâliyle görebildiğimiz mitolojilerde Ay Güneş’in anlatımlarını gösterebilmek adına Türk ve İran mitolojilerinden örneklerin sunulduğu ve açıklandığı bir tezdur. Çalışma iki ana başlıkta sunulmuştur.

Tezin **Giriş** başlığında mit ve mitolojinin tanımı, tasnifi yapıldıktan sonra **Birinci bölümde** Türkiye’de ve İran’da yapılmış olan mitoloji ile ilgili çalışmalar tasnif edildikten sonra farkları ve ortaklıkları sorgulanmıştır. **İkinci bölüm** ise evrenin oluşumuna, Ay ve Güneş’e dair inançlara iki farklı toplumun örnekleriyle ayrılmıştır.

Önemli ortaklıkların tespit edildiği tezde özellikle Türk mitolojisindeki Ay ve Güneş’e dair açıklamaların olduğu bölümlerde Türklerin gökyüzüyle ilgili inanışları ve bu inanışların temelini görmek, bağlantılarını okuyabilmek söz konusudur.

Bibliyografik Künye:

ERSÜREL, Ülkü. (2009). **Türk Kültüründe Şamanizm’in İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

İçerik:

Türklerin Şamanizm inancının incelendiği bir tezdır. Şamanizm ile ilgili kavramları ele almanın, beraberinde Türklerin gökyüzüne dair inanç ve pratiklerini de göstermesi sayesinde bazı bölümlerde ilgili örnekleri görmek mümkündür. Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Şamanizm kavramı üzerinde durulmuş ve ne olduğu, şamanın cinsiyeti, nasıl seçildiği gibi konularla ilgili bilgiler verilmiştir. **İkinci bölüm** Türklerde Şamanizm inancına ayrılmıştır ve burada “Güneş ve Ay Kültü” ve “Yada Taşı” olarak verilen alt başlıklarda inanç sistemini görmek mümkün olmuştur. Diğer bölümlerde kâinatın yaratılışına dair efsaneler ve Şamanizm’le Müslümanlık ilişkisi verilmiştir.

Dini inanç çevresinde düşünülüp düşünülmeyeceği soru işareti olan bir inanç sisteminin uygulamalarında gökyüzünün çok önemli bir konumda olduğu çalışmada görülmektedir. Bu durum da gökyüzüne dair inanç pratiklerine rastlamayı sağlamaktadır.

Bibliyografik Künye:

EŞMELİ, İsmet. (2006). **Muğla Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma**. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

İçerik:

Muğla ilinin Yatağan ilçesi ve çevresinde görülen, geçmişten günümüze ulaşmış halk inanışlarını derleyen bir tezdır. Edinilen örnekler 74 kaynak kişi yardımıyla oluşturulmuştur ve çalışma 4 ana bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde halk inanışlarının müteşekkili ve özellikleri verilmektedir. *İkinci bölüm* ise araştırma sahası olan Yatağan ilçesinin tanıtımına ayrılmıştır. Sonraki iki bölümde Yatağan'daki halk inanışları ve bu inanışların uygulanışına dair derlenen örnekler görülmektedir. *Üçüncü bölüm* günlük hayat rutini içindeki inanışların muhtelif alt başlıklarla verildiği yerdir, tezin esasını bu bölüm oluşturmaktadır. *Dördüncü bölümde* de bir önceki bölümdeki inançların da içinde bulunduğu, kaynaklık teşkil ettiği yerlerin görüldüğü beş adet efsane bulunmaktadır.

Yatağan ilçesinin halk inanışları arasında, eski Türk inanışının etkisi kendini göstermekle beraber buna paralel olarak gökyüzü inanışları da canlılığını korumaya devam ettiğini görmekteyiz. Söz konusu durumu üçüncü bölümün alt başlıklarından biri olan “Gök Cisimleri ve Tabiat Olayları ile İlgili Halk İnançları”nda bulmaktayız.

Bibliyografik Künye:

FİLİZ, Abdurrahman. (2006). **Çayıralan (Yozgat) ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar**. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

İçerik:

Tez, Yozgat ilinin Çayıralan ilçesi ve çevre köylerinde ölümle ilgili halk inanışları ve uygulamalarının olduğu bir derleme çalışmadır. Üç ana bölümden oluşan çalışmada 61 kaynak kişiyle görüşme yapılarak edinilen veriler uygun alt başlıklarda listelenerek gösterilmiştir.

Çalışmanın *Giriş* başlığında Çayıralan ilçesi ile ilgili bilgi verilerek tarihi, ekonomisi, coğrafyası vb. aktarılmıştır. *Birinci bölümde* ölü ve ölümle ilgili inanışlar alt başlıklarda sıralanmış; ruhla ilgili inanışlar, ölüm habercileri aktarılmıştır. *İkinci bölümde* ölümle ilgili uygulamalar vefat sonrası süreçten itibaren gösterilmiştir. Bu bölümde ölümle ilgili çeşitli sözlü verimlerin de aktarıldığını görmekteyiz. *Üçüncü bölümde* ise türbe, yatır gibi kutsallık atfedilen yerler hakkında bilgi verilerek bölgedeki örnekleri gösterilmiştir.

Ölümün Tanrı'dan geldiği ve Tanrı'nın da gökte kabulüyle bu inanç ritüellerinin gökyüzüyle bağlantıları olduğu görülmektedir. Özellikle çalışmanın

birinci bölümündeki **Ölümün Habercileri** başlığının altında “Astronomik, Meteorolojik ve Coğrafi Olaylarla İlgili İnanışlar” kısmında ölüm ve gök bağı dikkate değerdir.

Bibliyografik Künye:

FULİN, Neslihan. (2013). **Destanlarda İslam Öncesi Gök Tanrı İnancı ile İlgili Motifler**. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

İçerik:

İslamiyet öncesi Türklerin baskın inancı olan Gök Tanrı inancının Türk destanlarındaki konumu ve bu bağlamda ele alınabilecek motiflerin tasnif edildiği bir tezdır. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş başlığında destanın tarihî kaynak olarak kullanılması, dinî inanç ihtiyacı anlatılmıştır. **Birinci bölümde** Gök Tanrı inancının özellikleri, gökyüzüyle ilgisi hem genel özellikleriyle hem de farklı Türk topluluklarının gözünden aktarılmıştır. **İkinci bölümde** ise Gök Tanrı inancının destanlardaki yansımaları gösteren motifler alt başlıklar hâlinde sunulmuştur.

Gök Tanrı inancının gökyüzüyle olan doğrudan münasebeti sonucu çalışmanın muhtelif bölümlerinde, “Gök Motifi”, “Güneş, Ay ve Yıldız Motifi” vb. alt başlıklarda Türk inanç sisteminde din kökenli göksel inançlar okunabilmektedir.

Bibliyografik Künye:

GÖÇER, Osman. (2014). **Adana İli Karaisalı İlçesi Halk Kültüründe Halk İnançları, Bayramlar ve Törenler**. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

İçerik:

Adana ilinin Karaisalı ilçesinde yaşayan halkın yaygın inanışlarının ve bu inanışlara bağlı olarak gerçekleştirilen bayram ve törenlerin bölge halkıyla yapılan görüşmelerle derlendiği bir tezdır. Dört ana bölümden oluşan çalışmada 72 kaynak

kişiyile görüşülmüştür ve ekler kısmında hem çalışma sahasından görsellere hem de bir sözlüğe yer verilmiştir.

Birinci bölümde çalışmanın amacı ve kapsamıyla ilgili bilgiler verildikten sonra derlemenin yapıldığı saha olan Karaisalı ilçesinin özellikleri üzerinde durulmuştur. **İkinci bölüm** çeşitli halk inanışları girdiği gruplandırmaya göre zengin alt başlıklarda gösterilmiştir. **Üçüncü bölümde** kandil, bayram ya da diğer özel zaman dilimleriyle ilgili uygulamalar, törenler üzerinde durulurken **Dördüncü bölüm** sonuç kısmına ayrılmıştır.

Karaisalı ilçesinde gerçekleştirilen derlemede Türklerin gökyüzüyle alakalı inanç dünyasını görebileceğimiz zengin veriler mevcuttur. Bu veriler ikinci bölümde “Evren, Gökyüzü, Gök Cisimleri ve Tabiat Olaylarıyla İlgili Halk İnançları” alt başlığında toplanmış, aynı zamanda yine gökyüzüyle ilişkilendirilebilecek meteorolojik tahmin ve yağış çeşitlerine ilişkin inançlar gösterilmiştir..

Bibliyografik Künye:

HEYBETLİ, Çiğdem. (2019). **Anadolu Sahası Türk Masallarında Kozmografya ve Tabiat**. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

İçerik:

Masalların evrensel boyutunun yanında bir milletin kültürel izlerini taşıyan yönünün de olduğu bilinciyle Türk masallarındaki kozmik evrenin incelendiği bir tezdır. Çalışma seçilen belirli masalların ele alındığı üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde masal kavramı üzerinde durulmuş, masalın üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiş ve tez çalışmasında kullanılan masallar sıralanmıştır. **İkinci bölüm** kozmografyanın tanımıyla Anadolu sahasındaki Türk masallarında kozmolojinin kullanımına doğa olayları, dört ana unsur, gök ve gök âlemi, yer ve yer altı âlemi ile zaman kavramları çevresinde yaklaşıldığı kısımdır. **Üçüncü bölümde** ise yine aynı masallarda geçen tabiat unsurları belirli tasniflerde verilmiştir.

Masalların satır aralarında mitik ve mitolojik izlerin yattığı, irdelenen masallar ve bunların motif açıklamalarıyla gösterilmiştir. Böylece Türklerdeki gökyüzü inançlarını masallar üzerinden de görme şansı, özellikle ikinci bölümdeki kozmografya bahsinde ortaya çıkmıştır.

Bibliyografik Künye:

İŞİK, Ramazan. (1994). **İslam Öncesi Türklerde Tabiatla İlgili İnanışlar**. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

İçerik:

Türklerin tabiat algısına dair daha önce yapılmış çalışmalardan yola çıkılarak oluşturulmuş, yeryüzü ve gökyüzüne dair birçok unsuru içine alan bir tezdur. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Tezin **Giriş** başlığında Türklerin daha önce yaşadığı bölgeler ve dinî inançları hakkında bilgi verilmektedir. Diğer iki bölüm kâinat ve tabiat kavramlarını içermektedir. **Birinci bölümde** Türk düşüncesine göre kâinatın taşıdığı anlam sorgulanmıştır. Bunun için destanlardaki kâinat algısına da bakılmıştır. İlgili bölüm kozmogoniye, gökle ilgili anlayışları barındırmaktadır. **İkinci bölüm** tabiatla ilgili inanışlara ayrılmıştır. Burada gök ve gökle ilgili, Güneş, Ay ve yıldızlarla ilgili, yağmur, gök gürlemesi ve şimşeklerle ilgili vb. birçok unsura dair inanç sunulmuştur.

Çalışma, Türklerin gökyüzüne yükledikleri anlamı ve bu doğrultudaki inançlarını okuyabilmek adına oldukça verimli bir içeriğe sahiptir. Yapılan tasnifle ortaya çıkan kısımların hemen hepsinde gökyüzüne doğrudan ya da dolaylı şekilde temas eden örnekler bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

KABAK, Turgay. (2011). **Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Nevşehir.

İçerik:

Nevşehir ilinin Derinkuyu ilçesindeki halk inançlarının derlenmesi üzerine yapılmış bir çalışmadır. Üç ana bölümden oluşan çalışmada 215 kaynak kişiden yararlanılmıştır.

Tezin **Giriş** başlığında Derinkuyu ilçesinin tarihi, coğrafyası vb. gibi konular yer almaktadır. **Birinci bölümde** halk inancı kavramı üzerinde durulmuş, özellikleri alt başlıklar hâlinde sıralanmıştır. **İkinci bölümde** bölge halkının doğum, düğün, ölüm gibi geçiş dönemlerine dair inançları sıralanmış ve **Üçüncü bölümde** ise halk inanışlarının incelendiği alan doğa olayları, kültler vb. olmuştur.

Derinkuyu ilçesinin halk inanışlarının verildiği çalışmada kaynak kişilerin muhayyilesinde inançların diriliğini koruduğu görülmekte ve gökyüzü ilgisi de belirtilmektedir. Söz konusu inanışlar özellikle üçüncü bölümdeki doğa olayları bölümünde karşımıza çıkmaktadır.

Bibliyografik Künye:

KARABÜBER, Tuba. (2017). **Tosya Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı.

İçerik:

Kastamonu ilinin Tosya ilçesindeki halk inanışlarının tespit edilmesi için 70 kaynak kişiden faydalanarak gerçekleştirilmiş bir derleme tezidir. Üç ana bölümde gösterilen inanışların tez sonunda fotoğraflarla zenginleştirildiği görülmektedir.

Tezin **Giriş** başlığında tezin amacı, kapsamı ve araştırma sahasına dair bilgilerle beraber daha önce halk inanışlarıyla ilgili yapılmış olan çalışmaların listesi bulunmaktadır. **Birinci bölümde** halk inanışının kavram olarak ortaya çıkışı,

mahiyeti, işlevi açıklanmıştır. *İkinci bölümde* derlemede tespit edilen halk inanışlarının verilmeye başlandığını görüyoruz. Burada, geçiş dönemlerine dair inançlar sıralanmış ve *Üçüncü bölümde* ise başka unsurlarla ilgili halk inanışları ifadesiyle gök ve tabiatla, ağaçlarla vb. unsurlarla ilgili inanışlar sunulmuştur.

İncelenen tezin Türk halk inanışlarında gökyüzü inanışlarına dair örnek sunabilecek birden fazla kısmı bulunmaktadır. Bunlar hayvanlarla ilgili inanışlarda, tabiatüstü varlıklarla ilgili inanışlarda ya da en kapsayıcı şekliyle “Gök ve Tabiat Olayları ile İlgili Halk İnanışları” başlığında görülebilmektedir.

Bibliyografik Künye:

KARANFİL GÜLDEMİR, Münevver. (2008). **Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları**. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

İçerik:

Afyon ilinin Bolvadin ilçesinin merkeziyle kasaba ve köylerinde yapılan derlemede halkın yaygın inanışları ve bu inanışlara dair gerçekleştirilen uygulamalar derlenmiştir. Derleme çalışması 66 kaynak kişiden faydalanarak ortaya çıkarılmıştır. Sonunda araştırma sahasından fotoğraflar gördüğümüz tez, dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde halk inanışlarının ortaya çıkışı, çıkış yolu ve mahiyeti üzerinde durulmaktadır. *İkinci bölüm* araştırma sahası olan Bolvadin ilçesinin ekonomik, coğrafi yapısına ve tarihçesine ayrılmıştır. *Üçüncü bölüm* ise halk inanışları ve uygulamaların tasnif edildiği yerdir. Burada, geçiş dönemleriyle, gök cisimleriyle ve kutsal mekânlarla ilgili inanışlar gösterilmiştir. *Dördüncü bölümde* de bölgedeki bilinen ve anlatılan beş adet efsanenin paylaşıldığını görmekteyiz.

Bolvadin ilçesi ve çevresinde yapılan derleme çalışmasında halkın inanışlarının tezde ayrı alt başlıkta da gösterildiği üzere gökyüzüne dair pratikleri kapsadığını söylemek gerekir. Üçüncü bölümde “Gök Cisimleri ve Tabiat Olayları ile İlgili Halk İnançları”nda verilen inanışlar, sözü edilen örnekleri göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

KARTAL, Atila. (2011). **Anadolu Sahası Türk Folklorunda Gökyüzü Varlıklarının Oluşum Hikâyeleri ve Buna Bağlı İnanmalar**. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

İçerik:

Anadolu halk inanışlarında ve edebî verimlerde gök cisimlerinin ortaya çıkışına dair inanmaların araştırıldığı bir tezdır. Gökyüzü inançlarına dair çok kapsamlı verilere ulaşabildiğimiz bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde ağırlıklı olarak ele alınan Ay, Güneş ve yıldız gibi gök cisimleri tanıtılmış, bilimsel zeminde gösterilmeye çalışılmıştır. *İkinci bölüm* ise Yaratılış, Oğuz Kağan ve Manas Destanlarındaki gök cisimlerinin rolünün işlendiği kısımdır. *Üçüncü bölümde* gökyüzü ne dair inanışlar çeşitli Halk Edebiyatı verimlerindeki geçişi yönüyle değerlendirilmiştir. *Dördüncü bölüm* Türk halkının gökyüzü inanışlarını, *Beşinci bölüm* söz konusu gök cisimlerinin oluşumuna dair hikâyeleri, başka bir deyişle yine inanışları toplamaktadır.

İncelenen tezde özellikle ilk bölüm haricindeki tüm kısımlar Türklerin gökyüzüne dair inanışlarına yoğun örnekler sunmaktadır. Çeşitli kaynaklardan derlenen bu inanışlar, çalışma bağlamında toplu olarak incelenebilir durumdadır.

Bibliyografik Künye:

KILIÇ, Enise. (2010). **Osmaniye İli Düziçi İlçesi Halk Kültüründe Halk İnanışları, Bayramlar ve Törenler**. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

İçerik:

Osmaniye ilinin Düziçi ilçesinde halkın inanış ve uygulamasını sürdürdüğü ritüeller üzerine yapılmış bir derleme tezidir. Saha çalışması sırasında 94 kaynak

kişiyile görüşülmüş ve hem görüşmelere hem de inanışlara dair görseller tezin sonunda gösterilmiştir. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş başlığında araştırma sahası hakkında çeşitli bilgiler verildikten sonra **Birinci bölümde** Düziçi ilçesi ve çevresindeki başta geçiş dönemleri, hayat pratiğindeki birçok alana dair inançlar ekseninde verilmiştir. **İkinci bölümde** özel zaman dilimleri ile ilgili inanış ve ritüeller gösterilmiştir. **Üçüncü bölüm** ise Düziçi ilçesindeki yerel söyleyişlerin incelenmesine ayrılmıştır.

Düziçi ilçesi halk inanışları, bayramları ve törenlerine yönelik yapılan kapsamlı derlemede birinci bölümde yöre halkının gök olaylarına dair inanışlarını da görmek mümkündür. Birinci bölümün alt başlıklarında “Evren, Gökyüzü, Gök Cisimleri, ve Tabiat Olaylarıyla İlgili Halk İnanışları” kısmında ağırlıklı olarak konusu ipuçlarına rastlamaktayız.

Bibliyografik Künye:

KIZILDAĞ, Feride. (2020). **Tahtakuşlar Mahallesi’nde Eski Türk İnanç ve Uygulamaların İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

İçerik:

Balıkesir ilinin Erdemit ilçesinde bulunan Tahtakuşlar Mahallesi’ndeki halkın inanışlarının Şamanizm inancıyla karşılaştırıldığı ve devam eden geleneğin saptandığı bir tezdur. Derleme çalışması 27 kaynak kişiyile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Üç ana bölümden oluşan tezin sonunda araştırma sahasından fotoğraflar bulunmaktadır.

Birinci bölümde Şamanizm inancına ayrılmıştır ve Şamanizm ile ilgili birçok kavram açıklanarak bölgedeki inanışlarla karşılaştırmak için temel oluşturulmuştur. **İkinci bölümde** araştırma sahasının tarihine, coğrafi konumuna ve buranın araştırma sahası olarak seçilme sebebine değinilmiştir. **Üçüncü bölüm** ise tezin esasını teşkil eden Tahtakuşlar’daki halk inanışlarında Şamanizm izlerini aramak üzerinedir.

İşlenen ve içeriğinde Şamanizm izleri aranan halk inanışları arasında gökyüzüyle, nazarla, demirle ilgili inanışlarda göksel inançların izini de görmek mümkündür. Bununla beraber Şamanizm bölümünde verilen kozmoloji ve evren başlıkları da yine gökyüzü inançlarına dair ipuçları sunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

KOBYA, Elif Şebnem. (2014). **Türkiye’de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar**. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

İçerik:

Türkiye genelinde gerçekleştirilen yağmur törenlerinin ve bu törenin öncesi, sırası ya da sonrasına dair inançların araştırıldığı bir tezdır. Çalışma, Türkiye’deki yağmurla ilgili yapılmış çalışmalardan faydalanarak ortaya çıkmıştır ve 4 ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş başlığında yağmur kavramı üzerinde durulmuş ve daha önce yapılan çalışmalar gösterilmiştir. **Birinci bölümde** yağmur yağdırmak ve yağın yağmuru kesmek eylemlerine dair inançlar insan, hayvan ve bitki alt başlıklarıyla tasnif edilmiştir. **İkinci bölüm** yağmur yağdırma töreninin ne şekillerde icra edildiğini göstermektedir ve burada her bir tören şekli ayrı başlıklarda verilmiştir. **Üçüncü bölüm** yağmur ve güzel sanatlar ilişkisine odaklanılan, yağmurun Halk Edebiyatı’ndaki, modern edebiyattaki ve sinemadaki yerinin incelendiği kısımdır. **Dördüncü bölüm** ise araştırma zemininin oluşturulmasından sonra yağmurun inanış ve uygulama merkezinde tasnif edildiği kısımdır.

Yağmura ve yağmur törenine dair inançların muhtelif araştırma ve derlemelerden incelenerek ortaya koyulduğu bu tez çalışmasında, verilen inanış örneklerinin hemen hepsinde yağmur ve gökyüzünün çok güçlü bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Söz konusu örnekler, sadece yağmur olarak değil, Güneş, kar, dolu vb. gibi unsurlar üzerinden de gösterilmiştir.

Bibliyografik Künye:

KOTAN, Mavera Elif. (2018). **Halkbilimi Bağlamında Türk Halk Takvimlerinin Yapısı, İşlevi ve İlgili Halk Bilgisi Ürünleri**. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

İçerik:

Halk takvimlerinde belirli sayılarla imlenmiş özel günlerin araştırıldığı bir tezdır. Araştırma sahası olarak Erzurum ili seçilip 37 kaynak kişi kullanılarak iki ana bölümden oluşan çalışmada, halk inanışları halk takvimi ve halk meteorolojisi üzerinden verilmiştir.

Çalışmanın girişinde sayı, takvim, kutsal ve sayılı gün kavramları açıklanmış, sayıların dinî boyutu ele alınmıştır. **Birinci bölüm** Türk kültüründe halk takvimi kavramına ayrılmıştır. Zaman-takvim zaman-mevsim, hava olaylarıyla ilgili inanışlar vb. üzerinden derlenen örnekler gösterilmiştir. **İkinci bölüm** de Erzurum ve çevresindeki özel zaman dilimlerine ilişkin derlemenin yapıldığı, ayrıca sayılı günlerle ilgili efsane ve inanışlara değinildiği kısımdır.

İncelenen tezin halk takviminin oluşması ve kullanılmasında gökyüzüyle yakın bağlantı gerekliliğini gösterdiği söylenebilir. Bununla beraber belirli alt başlıklarda verilen hemen her özel zaman dilimi ve bunlara bağlı inanışların gökyüzü inanışları çevresinde incelenebilecek yönü olduğu açıktır.

Bibliyografik Künye:

KÖSE, Fatma. (2019). **Nevşehir-Hacıbektaş İlçesi Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş veli Üniversitesi, Nevşehir.

İçerik:

Nevşehir ilinin Hacıbektaş ilçesinde yaşayan Alevî Bektaşî inancına sahip halkın inanışlarında eski Türk inanışlarına dair izleri saptayabilmek adına yapılmış

bir derleme tezidir. Mevcut inanç potansiyelini ortaya koyabilmek için 52 kaynak kişiden faydalanan çalışma dört ana bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde araştırma sahası ve Hacı Bektaş veli'nin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. **İkinci bölüm** Alevî Bektaşî inanç sisteminin tarihine, ibadet ritüeline yer vermektedir. **Üçüncü bölüm** ise aradaki ilişkiyi görebilmek adına öncelikle eski Türk inanç sisteminin ele alındığı **Dördüncü bölüm** de yöre halkında görülen inanışların eski Türk inanışlarıyla tespitinin yapıldığı yerdir.

Alevî Bektaşî inanç sisteminin eski Türk inanç sistemiyle çok yoğun ilişkisinin devam ettiğinin saptandığı tezde, ayrıca bu inançta gökyüzüne dair örnekler de görülmektedir. “Tabiat Kültü” alt başlığıyla sunulan örneklerde, Ay, Güneş, gök, gökkuşağı, yağmur vb. birçok göksel unsura dair örnekler aktarılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

MELİKOĞLU, Aşlar. (2012). **Türkülerde Gök ve Gök Unsurları ile İlgili İnançlar**. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.

İçerik:

Türkülerde geçen gökyüzü kavramları ve bu kavramlara yüklenen inançlara dair örneklerin verildiği bir tezdır. Türkülerin kültür ve inanç taşıyıcılığının baskınlığını görebildiğimiz çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm tamamen türkü türüne ayrılmıştır. Burada türkünün tanımının yapıldığını, ortaya çıkışının işlendiğini ve sınıflandırmasının yapıldığını, konularına göre ayrıldığını ve açıklandığını söyleyebiliriz. **İkinci bölümde** ise “Gök”, “Gök Cisimleri ve Burçlar”, “Gökkuşağı”, “Yıldırım ve Şişmek” gibi başlıklar ve onun alt başlıklarında ilgili kavramların doğrudan bulunduğu ya da onlara dair inançların olduğu türküler gösterilmektedir.

Türkülerin inançları taşıyıcı niteliğinin gökyüzüyle bağlantısının oldukça kuvvetli verildiği tezde, verilen inanç örneklerinin çoğunun eski Türk inançları olarak ifade edildiğini ve bunların varlığını devam ettirdiği aktarılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

MOLLAİBRAHİMOĞLU, Çiğdem. (2008). **Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler**. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

İçerik:

Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak eski Türk inançları kaynaklı inanç ve uygulamaların hayvan merkezli ele alındığı bir tezdur. Gökyüzü inançlarına doğrudan ya da dolaylı bağlı olan hayvanları görmek mümkündür. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Türklerin inançlarında var olan hayvanlar alt başlıklarda verilmiş ve açıklaması yapılmıştır. Ayrıca Türklük ve İslamiyet bağının etkisiyle Kur’ân-ı Kerim’de geçen hayvanlar hakkında da bilgi verilmiştir. *İkinci bölümde* ilk bölümde verilen hayvanlara dair geçiş dönemlerine, halk hekimliğine, falcılığa, halk meteorolojisine bağlanabilecek inançlar aktarılmıştır.

İncelenen tezde özellikle uçan hayvanlara dair “Kartal” ya da “Kuşlar” gibi alt başlıklarda verilen ya da “Halk Meteorolojisi” kısmında, gökyüzüne dair inanç örnekleri doğrudan ve dolaylı olarak görülebilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ORAL, Elif. (2019). **Türk Halk Takvimi ve Meteorolojisi ile İlgili İnanış ve Ritüeller**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram veli Üniversitesi, Ankara.

İçerik:

Türklerin zamanı ve zaman akışında tekrarlayan özel anları tayin etmek için kullandığı halk takvimine ve doğa olayını çözme amacıyla kurulan düzeni ifade eden

halk meteorolojisine dair inanış ve uygulamaların çeşitli kaynaklardan derlendiği bir tezdır. Çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır.

Tezin **Giriş** başlığında halk takvimi ve meteorolojisi hakkında bilgi verilmiştir. **Birinci bölümde** halk takvimindeki özel zaman dilimleri, bayramlar ve mevsimler açıklanmıştır. **İkinci bölümde** ise **Göksel Objeler ve Doğa Olayları** başlığıyla halk nezdindeki çeşitli göksel olayların açıklaması tasnifli olarak yapılmıştır.

Halk takviminin gökyüzüne doğrudan etki eden inançları da barındırdığını görebildiğimiz tezde, özellikle ikinci bölümde Ay, Güneş, yağmur, gökkuşağı vb. birçok konuya dair inanç pratiği gösterilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ÖZKAN, Hatice. (2009). **Muğla Menteşe Beldesi Halkbilimi Ürünlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

İçerik:

Muğla ilinin Menteşe ilçesinde halk inanışlarının eski Türk inancıyla olan ilişkisinin tespiti amacıyla yapılan bir derleme tezidir. Dört ana başlıktan oluşan çalışmada inançları derlemek için görüşme yöntemiyle 24 kaynak kişiden yararlanılmıştır.

Birinci bölümde araştırma sahası olan Muğla iliyle ilgili genel bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. **İkinci bölüm** ise Türklerin eski inançlarını tartışma ve net olmayan kavramlar üzerinden işlemektedir. **Üçüncü bölümde** Gök Tanrı inanışı ve iyelerin hem eski inanıştaki yeri hem de araştırma sahasındaki karşılığı verilmiştir. **Dördüncü bölümde** de Menteşe halkının geçiş dönemlerine derlenen inançları bulunmaktadır.

Çalışma, Türklerin gökyüzüne dair inançlarını daha çok üçüncü bölümde “Gök İyeleri” alt başlığında göstermektedir. Burada hem o zamana ait inanç pratiği hem de bölge halkının güncel düşüncesi bir arada sunulmuştur.

Bibliyografik Künye:

SERTKAYA, Burcu. (2012). **Elazığ Folklorunda Eski Türk İnanışlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

İçerik:

Elazığ il merkezi ve çevre ilçeleri, köylerinde yapılan derlemede halk kültüründe varlığını sürdüren Eski Türk inanışlarının izleri aranmıştır. Beş ana bölümden oluşan çalışmada 105 kaynak kişiden faydalanılmış ve derleme sırasında çekilen fotoğraflar tezin sonunda ek olarak gösterilmiştir.

Tezin **Giriş** başlığında Elazığ’ın coğrafyası, ekonomisi, tarihi ve üzerine yapılan çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. **Birinci bölümde** Elazığ bağlamında inanışları gösterebilmek için Türklerin inanç sistemi üzerinde durulmuştur. **İkinci, Üçüncü ve Dördüncü bölümlerde** geçiş dönemlerine dair bölgedeki inanışlar aktarılmaktadır. **Beşinci bölümde** ise halk meteorolojisi, halk hekimliği gibi günlük inanış ve pratiklerin eski Türk inanışlarıyla bağlantısı sorgulanmıştır.

İncelenen tezde Türklerin gökyüzüyle ilgili inanışlarını Elazığ bölgesinde yaşayan kaynak kişilerin gözünden görebildiğimiz örneklerin yanı sıra doğrudan eski Türk inanışlarında başta gök iyeleri olarak verilen başlık olmak üzere birçok kaynak niteliğinde veri mevcuttur.

Bibliyografik Künye:

SEZMİŞ, Mehmet Emin. (2018). **Kültürel Değişim Bağlamında Zile İlçesinde Türk Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

İçerik:

Tokat ilinin Zile ilçesindeki halk inanışlarının kültürel süreklilik bağlamında değerlendirildiği, eski Türk inanışlarıyla olan münasebetinin sorgulandığı bir derleme tezidir. Araştırma sahasında 55 kaynak kişiden faydalanarak 641 halk inancı tespit edilmiş ve bunlar dört ana bölümde gösterilmiştir.

Birinci bölümde araştırma sahası olan Zile ilçesi ve köyleri hakkında bilgi verilmektedir. *İkinci bölümde* geçiş dönemi ile ilgili halk inanışları ve uygulamalarına yer verilmiştir. *Üçüncü bölüm* ise geçiş dönemi dışında kalan inanışlar olarak ifade edilmiş; bitkiler, hayvanlar, astronomi, giyim kuşam, rüya, sağlık vb. gibi birçok unsura temas eden inanışları kapsamaktadır. *Dördüncü bölümde* de sahanın kutsal ziyaret yerleri ve bunlara dair inanışlara hepsi için alt başlıklar göstermek suretiyle değinilmiştir.

Zile ilçesi ve köylerinde tespit edilen halk inanışlarının, belirli bir kültürel devamlılığı sürdürdüğü saptanmıştır. Bunun dışında üçüncü bölümde alt başlıkta gösterilen “Astronomi ve Doğa Olayları ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları” kısmı da Türk gökyüzü inancının yansımalarının görüldüğü kısımdır.

Bibliyografik Künye:

ŞEN, Hüseyin. (2014). **İslam Öncesi Türk İnanış ve Düşüncesinde Gök**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

İçerik:

Türklerin İslamiyet öncesi inanışları arasında en yaygını ve tabiatı itibarıyla birçok inanış ve uygulamaya kaynaklık eden Gök Tanrı inancının, gökyüzüyle olan

ilişkisi üzerine yapılmış bir araştırma tezidir. Gök Tanrı inancına dair yapılmış çalışmalar bir araya getirilerek tezin kaynağı oluşturulmuştur. İncelenen tez, üç ana bölümden oluşmaktadır.

Tezin **Giriş** başlığında inanma ihtiyacı ve Türklerin göğe yükledikleri anlam meselesine değinilmektedir. **Birinci bölüm** eski Türk dini olarak kabul gören Totemcilik, Şamanizm ve Gök Tanrı dinlerine mercek tutmaktadır. **İkinci bölüm** ise Türklerin evreni nasıl adlandırdığı ve anlamlandırdığı konusuna bağlı olarak kozmolojik tespitlerin yapıldığı yerdir. Burada destanlardaki anlatıların da ele alındığını belirtmek gerekir. **Üçüncü bölüm** de tamamen gökyüzüne ayrılmış, Türklerin kullandığı takvim sistemi, kâinat algısı, renkler ve devlet düzeninde görülen gök ilişkisi gösterilmiştir.

İncelenen tezin her bölümünde Türklerin gökyüzü inanışlarını, bunların kökenini ve çeşitli yansımalarını bulmak mümkündür. Aynı zamanda söz konusu inanışların açıklanması da Türklerin zihnindeki kozmogonik tasavvuru sunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ŞENESEN, İsmail. (2015). **Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri**. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

İçerik:

Adana ilinin ilçeleri ve köylerinde 200 kaynak kişiyle görüşülerek halkın inanışlarını tespit etmek ve bu inançlardaki eski Türk inancının izlerini bulmak için çalışılmış bir tezdır. Dokuz ana bölümden oluşan çalışmanın sonunda derlemeye ilgili fotoğraflar bulunmaktadır.

Birinci bölüm tezin amacını, kapsamını vb. bilgileri aktarmakta ve aynı zamanda hem Türkiye’de hem de Adana’da halk inanışlarıyla ilgili yapılmış çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. **İkinci bölüm** Türklerin eski inanış sistemlerini teorik olarak aktarmaktadır. **Üçüncü bölümde** ise Türk mitolojisinde görülen çeşitli kültleri mevcut halk inanışının kökeni olması sabitiyle ele alınmaktadır. **Dördüncü bölüm** doğum, düğün, sünnet, evlilik, ölüm gibi geçiş

dönemine dair inançları, **Beşinci bölüm** kutsal zaman dilimleri ve bu zaman dilimindeki uygulamaları, **Altıncı bölüm** halk hekimliğine dair inanış ve uygulamalar, **Yedinci bölüm** gökyüzünden yeryüzüne gündelik hayata etki eden çeşitli inanışları göstermektedir. **Dokuzuncu bölüm** sonucun ve eklerin bulunduğu yerdir.

Adana halk inanışlarının eski Türk inanışını taşıdığının tespitiyle beraber çeşitli bölümlerde Güneş, Ay, yıldızlar, gök vb. gibi birçok göksel unsurun da inanç çevresinde incelendiği görülmektedir. Böylece Türklerin gökyüzüyle ilgili inanışlarını Adana ili sınırlarında da görmek fırsatı oluşmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ŞİMŞEK, Ali. (2013). **Manavgat Yöresi Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

İçerik:

Antalya ilinin Manavgat ilçesi ve çevresindeki halk inanışlarının araştırma bölgesinde 101 kaynak kişiyle yapılan görüşmeler ve yararlanılan çeşitli kaynaklarla saptandığı bir derlemedir. Tez, inanışların tasniflendiği dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm Manavgat ilçesine ayrılmıştır ve burada ilçe adının kökeni, tarihsel devamlılıktaki durumdaki ve çeşitli kaynaklardaki bulunuşu üzerinde durulmuştur. **İkinci bölüm** ilçenin halk inanışlarını sıralamadan önce halk inanışının ne olduğu, özelliklerini barındırmaktadır. **Üçüncü bölümde** Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemleri, inandıkları dinler, bu dinlere ait öğreti ve kültür aktarılmıştır. **Dördüncü bölüm** de tezin esası olan Manavgat ilçesi halk inanışlarının gerekli zeminin oluşturulmasından sonra kutsal günler, yatırırlar, geçiş dönemleri ve gündelik hayat eksininde sunulduğu yerdir.

Manavgat yöresi halkının inanışlarında eski Türk inançlarının izleri ve etkisi araştırılmıştır ve bu noktadaki devamlılık saptanmıştır. Aynı zamanda tasnif edilen inançlar arasında dördüncü bölümdeki tabiat olayları ya da üçüncü bölümde önceki

inanç sistemlerine dair pratiklerde verilen göksel inanmalar, gökyüzü inanışlarını göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

TEMİZ, Ceren. (2007). **Rüzgâr, Şimşek ve Yıldırım ile İlgili Türk Âdet ve İnanmaları Üzerine Bir Araştırma**. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

İçerik:

Türklerin rüzgâr, şimşek ve yıldırım ile ilgili inançlarının mitoloji kökeniyle ve çeşitli anlatıların üzerinden araştırıldığı bir tezdır. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında çeşitli toplumların mitolojisindeki rüzgâr, şimşek ve yıldırımın kullanılması, inanç boyutu verilmiş ve aynı kavramların kutsal kitaplardaki yeri üzerinde durulmuştur. **Birinci bölümde** Türk inanç sisteminde rüzgâr, şimşek ve yıldırımın kullanımına yer verilmiştir. Çeşitli kaynaklardan derlenen inançların dışında mani, türkü ve bilmeceelerde geçişi de aktarılmıştır. **İkinci bölümde** ise çeşitli efsaneler, destanlar ve anlatılarda mevzu bahis kavramların bulunması araştırılmış ve tespitler sunulmuştur.

İncelenen tezde, Türklerin gökyüzüne dair inanç pratiğini rüzgâr, şimşek ve yıldırım üzerinden mitoloji ve kutsal kitap kaynaklı olarak okuyabilmek mümkündür. Ayrıca inancın sürekliliğini sağlayan anlatılardan örnekler de aktarımı görebilmek adına yardımcı olmaktadır.

Bibliyografik Künye:

TOPAL, Burcu. (2019). **Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi İçerisinde Yer Alan Halk İnanışlarının Tespiti**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

İçerik:

Reşad Ekrem Koçu'nun 10. ciltlik İstanbul Ansiklopedisi üzerinden derlenen halk inanışlarının olduğu bir tezdır. Çalışma inanışların belirli kategorilerde verildiği altı ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Reşad Ekrem Koçu'nun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. ***İkinci bölümde*** doğum, düğün, ölüm gibi geçiş dönemlerine dair tespit edilen inançlar gösterilmiştir. ***Üçüncü bölümde*** uğur, büyü ve fal gibi soyut kavramlara yönelik halk inanışlarına yer verilmiştir. ***Dördüncü bölümde*** dua, beddua ve yeminle alakalı inanışlar bulunmaktadır. ***Beşinci bölümde*** kutsal ziyaret yerleri, halk hekimliğine dair inanç ve uygulamalar, ***Altıncı bölümde*** ise doğaüstü varlıklara ve doğa olaylarına dair halk inanışlarını görmekteyiz.

İstanbul halkının inanışlarında kozmopolit yapı gereği tüm Türklerin inançlarından izler gördüğümüz çalışmada özellikle altıncı bölümdeki alt başlıklardan biri olan “Gökyüzü ve Yeryüzü Olaylarıyla İlgili İnanışlar”da halk muhayyilesindeki göksel anlamlandırma da mevcuttur..

Bibliyografik Künye:

ULUIŞIK, Pelin. (2011). **Sirius Kültürü ve Türk Mitolojisi İlişkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

İçerik:

Evrensel bir karşılığı olan Sirius yıldızının Türk mitolojisi noktasından ele alındığı bir tez çalışmasıdır. Türklerin astronomi ilgisi ve bilgisinin Türk

mitolojisinde Sirius'un izlerini görmeyi mümkün hâle getirdiği çalışmada ortaya koyulmuştur.

Tezin başında Sirius hakkında, ağırlıklı olarak bahsedildiği kültürlerle beraber bilgi verilmiştir. **Birinci bölüm** Sirius'un diğer mitolojilerle olan ilişkisine ayrılmıştır. Burada Mısır'dan Yunan'a, Çin'den Hint medeniyetlerine varan örnekler görmek mümkündür. **İkinci bölüm**, tezin amaçlarından olan Sirius'un Türk mitolojisindeki izlerini tespit etmeye yöneliktir. Sirius'u imleyen, çağrıştıran ve farklı şekilde onu kasteden anlatılara yer verilmiştir.

İncelemiş olduğumuz tez, Türk mitolojisinin evrensel astronomi bilgisinde görülen yıldız ve diğer gök cisimlerine karşı mesafesini göstermektedir. Böylece, elde edilen bilgilerle Türklerin gök algısını mitoloji kökenli olarak görme fırsatı doğmuştur.

Bibliyografik Künye:

UYANIKER, Nursel. (2006). **Pervâne Beğ Mecmuasının İlk Yüz Varağında (1a - 100b) Halk Kültürü ile İlgili Unsurlar (Atasözleri-Deyimler-Halk İnanışları)**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

İçerik:

Halk Edebiyatı ve Klasik Edebiyat arasındaki organik bağı gösterebilmek adına Pervâne Beğ Mecmuası'nın ilk 100 varağında halk kültürüne dair tespitlerin yapıldığı bir tezdır. Elde edilen bulgular üç ana bölümde toplanmıştır.

Birinci bölümün atasözleri ve atasözleri niteliğinde kabul edilebilecek yargılara ayrıldığını ve bunların alfabetik olarak sıralandığını görmekteyiz. **İkinci bölümde** mecmuada tespit edilen deyimler yer almaktadır. **Üçüncü bölümde** ise halk inanışlarına yer verilmiştir ki gökyüzüne dair bulgular buradadır.

Halk kültürü unsurlarının oldukça geniş bir açıdan ele alındığı bu tezde atasözleri ve deyimlerin dışında halk inanışların da üzerinde durulmuştur.

Gökyüzünün halk inanışlarındaki karşılığını görmek adına ise “Gök Kubbe (Âlem) ve Gök Cisimleri ile İlgili İnanışlar” başlığı detaylı içerik sunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

YALÇIN, Ömer. (2015). **Çamardı’da Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.

İçerik:

Niğde ilinin Çamardı ilçesindeki eski Türk inançlarının izlerinin derlenmesi üzerine yapılmış bir çalışmadır. Üç ana bölümden oluşan tezde inanç izlerini derleyebilmek adına 21 kaynak kişiden yararlanılmıştır.

Giriş başlığında Çamardı ilçesinin tarihi, coğrafi, kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verilmiştir. **Birinci bölümde** koruyucu iyeler, gök iyeleri ve ocak kültürüne dair tespitler verilmiştir. **İkinci bölümde** geçiş dönemlerinde ve çeşitli törenlerde görülen uygulamalar gösterilmiştir. . **Üçüncü bölümde** ise bölge halkının halk hekimliği inanç ve pratikleri aktarılmıştır.

Çalışmada Orta Asya’dan Anadolu’ya geçmiş birçok inanç ve pratiğin güçlü şekilde devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca bölge insanların iyelere dair inançlarının verildiği birinci bölümde “Gök İyeleri” alt başlığı Türk kültüründe gökyüzü inançlarına dair bilgiler bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

YILDIRIM, Hüseyin. (2013). **Erzincan Kemaliye İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

İçerik:

Erzincan ilinin Kemaliye ilçesinde görülen halk inanışlarının derlendiği bir tezdur. Tez giriş başlığının dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda derlenen inanışların fotoğrafları ek kısmında gösterilmiştir.

Giriş başlığında araştırma sahası olan Kemaliye'nin tarihi, sosyolojik, coğrafi yapısı vb. gibi unsurlar hakkında bilgi verilmiştir. **Birinci bölümde** ilçeden derlenen halk inanışlarının geçiş dönemi olarak ifade edilebilecek kriterdekiler listelenmiştir. **İkinci bölüm** ise tabiat olayları, nevruz, Hıdırellez'e dair inançları barındırmaktadır.

Tezde, ikinci bölümde gökyüzüne dair inanışları görmek mümkündür. "Tabiatla İlgili Halk İnanışları" başlığında Ay Tutulması ve Güneş Tutulması olaylarına dair derlenen sonuçlar verilmiştir. Ayrıca Güneş, Ay ve yağmurla ilgili müstakil inanışlar da bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

YÜCEL, İbrahim Etem. (2011). **Tavşanlı'da Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

İçerik:

Kütahya ilinin Tavşanlı ilçesinde görülmeye devam edilen eski Türk inançlarının izlerinin derlenmesi üzerine yapılmış bir çalışmadır. Dört ana bölümden oluşan çalışmada inanç izlerini derleyebilmek adına 22 kaynak kişiden yararlanılmıştır.

Birinci bölümde Tavşanlı ilçesinin tarihi, coğrafi ve kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verilmiştir. **İkinci bölümde** Türklerin eskiden inanmış olduğu dinlerle ilgili kaynaklar ve bu dinlerin özellikleri işlenmiştir. **Üçüncü bölümde** Gök Tanrı dini ve koruyucu iyeler alt başlıklarda aktarılmıştır. Türklerin gökyüzü ile ilgili inançlarını "Gökle İlgili İyeler" alt başlığında görebileceğimiz yer burasıdır. **Dördüncü bölüm** ise daha önceki bölümlerde verilen Türk inanç sisteminin Tavşanlı'daki yansımalarının gösterildiği kısımdır.

Eski Türklerin gökyüzünden koruyucu iyeler seçmesinin bir inanç pratiği bağlamında değerlendirilmesinin gök iyesi, Güneş iyesi, Ay ve yıldızlar iyesi şeklinde gösterildiği kısımların yanında gökyüzüyle bağlantılı olan yeryüzü iyelerinden dağ iyesi, orman, ağaç ve bitki iyesi gibi alt başlıklar da göksel inançların bulunabileceği yerlerdendir.

3.2. KİTAPLAR

Bibliyografik Künye:

ARAZ, Rıfat. (1995). **Harput'ta Eski Halk İnançları ve Halk Hekimliği**. Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

İçerik:

Elazığ'ın bulunduğu coğrafi konumda 1834 yılından önceki yerleşim yerini tanımlayan Harput bölgesinin araştırma sahası olarak seçildiği ve bölge halkının inanışlarının derlenerek toparlandığı bir çalışmadır. Yazılı kaynakların dışında 37 kaynak kişiyle görüşülen kitap, üç ana bölümden meydana gelmektedir. Kitabın son bölümüne derleme alanından çekilen fotoğraflar eklenmiştir.

Kitabın **Giriş**'inde araştırma sahası olan Harput ile ilgili fizikî yapısı, bitki örtüsü, bölge hayvanları, tarihî çevresi, ekonomik ve kültürel yapısına dair bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. **I. Tengri, İyeler, Kişioğlu, Kam bölümünde** araştırma sahasında doğan, büyüyen halkın eski Türk inanışlarına dair inanç pratikleri sorgulanmıştır. Burada koruyucu ya da kara iyeler, gök ve yer iyeleri, ev ve ateş iyeleri, atalar ruhu gibi eski Türk inanış sistemine dair elde edilen bulguların her biri için ayrı alt başlıklarda bulgular sunulmuştur. **II. Törenler ve İnançlar** bölümünde doğumu, ad vermeyi evlenmeyi ve ölümü barındıran geçiş dönemi tören ve inançları ile bereket amacıyla gerçekleştirilen törenlere yer verilmiştir. **III. Halk Hekimliği** bölümü ise nazar değmesi ve bunun tedavisinin ağırlıkta olduğu ocak kültürleri ve şifa arayanların ziyaretgâhı olan kutsiyet atfedilmiş ziyaret yerlerine ilişkin mevcut inanış ve uygulamalarda tamamlanmaktadır.

Elazığ'ın genel inanış profili olarak da okunabilecek olan kitapta, yapılan derlemenin Türklerin gökyüzü inanışlarına dair saptamaları olduğu da görülmektedir. Üstelik tasnif düzeni içerisinde söz konusu bulgular gök ve yer iyeleri ya da bereket törenleri ile ilgili inanışların verildiği kısımda kurban, adak ve yağmur duası gibi farklı açılardan inceleme fırsatı sunan inanç örnekleri üzerinden ele alınmıştır.

Bibliyografik Künye:

BAŞ, Eyüp. (Ed.). (2017). **Halk İnanışları El Kitabı**. *Grafiker Yayınları*, Ankara.

İçerik:

Halk inanışlarına dair yapılmış çok kapsamlı bir çalışmadır. İnanışlara dair akademik anlamda çalışılmış birçok kavram tasnif edilmiş ve kendi içinde uygun kategorilere ayrılmıştır. Kitap, 17 ana bölümden oluşmaktadır ve bu bölümler on farklı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Kitabın **I. Halk İnanışlarına Giriş** bölümü Halkbilimi kavramıyla beraber halk inanışlarının özellikleri, farklı yönleri, içeriği ve temel kavramları üzerinde durulduğu yerdir. **II. Kutsal Nedir?** bölümü kutsal; kutsal olmayan, dinî ilişkisi, tabu ilişkisi vb. bağlantıları üzerinden değerlendirmektedir. **III. Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni**'nde kutsal mekân tabiriyle ifade edilen ve morfolojik olarak ziyaret yerleri açıklanmıştır. Ayrıca bu ziyaretlerin amacı ve ziyaretçileri de işlenmiştir. **IV. Kutsal Nesnelerle İlgili Halk İnanışları** dinî ve kültürel yapıya göre nesnelere yüklenen anlamın irdelendiği bölümdür. **V. Dinlerde Kutsal Zaman** bölümü başta İslamiyet olmak üzere, dinlerdeki özel gün, gece, bayram ve zaman dilimleri ele alınmıştır. **VI. Geleneksel Türk İnanışları** Eski Türk inanç sistemindeki kavramlara dair inanışları Gök Tanrı, Umay, tabiat, gök cisimleri, ruhlar, ibadet ve kam üzerinden değerlendirmektedir. **VII. İslam Öncesi Arap İnanışları** Arapların İslamiyet öncesi durumları ve inanışlarının tasnifi bulunmaktadır. Toprak, su, taş, kaya, dağ, ağaç ve gök cisimlerine dair halk inanışları **VIII. Tabiat Kültleri**'nde verilmiştir. **VIII. Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanışlar** doğum, evlilik, ölüm noktalarına dair inançları göstermekte, **X. Bölüm** doğrudan geleceği görmek, kaderi değiştirmek gibi konular için gerçekleştirilen dua, rukye, havas ilmi, tılsım ve büyüye dair inanışlara aittir. **XI. Bölüm** halk hekimliğine, **XII. Bölüm** dinî inançla bağlantılı olarak uğur ve uğursuzluk inanışına, **XIII. Bölüm** cin, peri, Hızır, evliya, albastı, alkarısı gibi ruhanî varlıklara dair inanışlara ait saptamaları barındırmaktadır. **XIV. Bölüm** ise tamamen müstakil olarak ruh kavramına ayrılmış,

XV. Bölüm'de kurbanın çeşitli dinlerdeki ve Türk dünyası ile Anadolu'daki konumu üzerinde durulmuştur. **XVI. Bölüm** sayı sembolizminin dinî, mitik izleriyle buna dair inanışları göstermiş ve son olarak **XVII. Bölüm** hurafe olarak ifade edilen bir dizi inanışı kendi içinde gruplayarak ele almıştır.

Geniş bir bakış açısıyla hazırlanan çalışmanın farklı yazarlar tarafından kolektif olarak ele alınmış olması farklı bölümlerde yeni bir bakış açısı ve pencere açmayı mümkün kılmaktadır. Aynı şekilde Türklerin gökyüzüne dair inançları için başta Güneş, Ay, yıldız üzerinden olmak üzere birden fazla bölümde farklı inanç incelemesi yapılarak çok yönlü bir malzeme ortaya koyulmuştur.

Bibliyografik Künye:

BAYKARA, Tuncer. (2001). **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**. Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

İçerik:

Türk kültürünün tarihsel süreçte yer edinmiş kültürel öğelerinin ve Türk insanın genetik kodlarının irdelendiği bir çalışmadır. Kitapta kültür öğeleri yedi ana başlığa ayrılmıştır ve yaşam şekline dair bulgular bu başlıklarda gösterilmiştir. Gökyüzüne dair inanç izlerini görebildiğimiz kısım ise son bölümde yer alan inanç alt başlığında görülmektedir.

Kitabın **Giriş**'inde kültür kavramının üzerinde durulduğunu ve Türk kültür tarihine yönelik yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verildiğini söylemek mümkündür. **I. Türk İnsanı**'nda daha çok "Türk" kavramının altı doldurulmaya çalışılmış ve bunun sonucunda Türk'ün tarihteki yeri, devleti, dili ve fiziksel özelliklerine yer verilmiştir. **II. Türk'ün Yaşadığı Yerler** bölümünde Türklerin tarih sahnesinde ortaya çıktığı memba ve yayılımı, tercih edilen yaşam alanları ile bu alanlardaki yaşam şekli vurgulanmıştır. **III. Barınma – Türk Evi**, Türklerin yerleşik hayat ağırlıklı olarak barınma durumu, evdeki temel gereksinim olan ısınma, aydınlanma ve temizlik gibi unsurlara karşı konumunu göstermektedir. **IV. Yemek – Beslenme** yeme içmeye dair toplama ve tüketim bazlı bilgileri, **V. Ekonomik Hayat**

= **Geçim** avcılık toplayıcılık, ticaret, üretim gibi hususlarla Türklerin geçiminin gerçekleşmesine odaklanmıştır. **VI. Aileden Devlete ve Teşkilat** bölümü Türk'ün teşkilatçı yapısının aile düzeninden itibaren izlenebilirliğine mercek tutarak aile, devlet ve devlet teşkilatı kavramlarını göstermiştir. **VII. İnanç, Eğlenme, Spor ve Güzel Sanatlar** ise bölüm başlığındaki tüm kavramları alt başlıklarda ortaya koymuştur.

İncelenen kitapta Türklerin gökyüzüne dair inanışlarını ve bu inanışların izleri ya da kökenleri olarak görebileceğimiz unsurları esasen iki farklı bölümdeki alt başlıklarda görmek mümkündür. Bunlardan ilki birinci bölümdeki takvim ve zaman sisteminde, diğeri ise inanışlardaki Gök Tanrı ve şaman pratiklerine dair temellerin verdiği yerdedir.

Bibliyografik Künye:

BAYRI, Mehmet Halit. (1972). **İstanbul Folkloru**. 2. Baskı. A. Eser Yayınları, İstanbul.

İçerik:

Yazarının eserin başında İstanbul ile ilgili derlediklerinin yalnızca onda birini basım şartları gereği ancak matbu hâle getirdiğini söylediği kitapta İstanbul halkının folkloru beş ana bölümde ele alınmıştır. Şehrin edebiyata yansması, mahalleleri ve daha birçok unsur incelenmiştir.

Kitabın **I. Şehir Folkloru** bölümünde İstanbul'un tarihteki ve folklor zenginliğindeki yeri aktarılmış, şehir için önem arz eden mekânlar ve tarihî olaylar sıralanmıştır. **II. Edebiyat Folkloru** bölümü de halk edebiyatı verimleri olan atasözü, dilek, dua, ilenme, fıkra, bilmece, ninni, mani ve masal gibi örneklerin İstanbul'daki mevcudiyetine yoğunlaşmıştır. **III. Sağlık Folkloru** olarak tanımlanan bölümde de esasında halk hekimliği başlığında toplayabileceğimiz hem tanı hem tedavi hem de ilacı barındıran etkileşimler sıralanmıştır. Bu bölümde ayrıca insan uzuvları ve ölüme dair inanışlara da yer verilmiştir. **IV. Din Folkloru** bölümüyse dinî muhtevastan hareketle metafizik boyuttaki inanış ve uygulamaların olduğu yerdir. Dünya, ahiret,

cennet ve cehennem, büyü, peri, cin vb. gibi kavramlara dair inanmalar ile şehrin dinsel ziyaret yerleri gösterilmiştir. **V. Küçük Notlar**, yazarının elinde aslında ortaya koyacağı daha çok malzemesinin olması ama bunun mümkün olmaması sebebiyle bir toplama mahiyetine sahip bölümdür. Burada altı alt başlık ile gençlik çağı, uygulamalar, mutfak kültürü, misafir, kısırlık, çocuk oyunları ve Ay'a dair inanışlar tasnif edilmiştir.

İstanbul'un kozmopolit yapısı sayesinde, ona ait bir kültürel inanç ögesinin Anadolu'da da yansımasının olacağının teminatıyla çalışmayı bir Anadolu folkloru olarak kabul etmek mümkündür. Bununla beraber, çalışmanın gökyüzü inanışlarını imleyen kısmı da hayli güçlü örneklerle kendini göstermektedir. V. Küçük Notlar bölümünün son alt başlığındaki "Aya Dair İnanmalar", çoğu çalışmada karşımıza çıkan Ay inanış örneklerinin toplamı gibidir.

Bibliyografik Künye:

BEKTAN, Ali. (2010). **Türkler ve Uzaylı Ataları**. *Bilge Karınca Yayınları*, Ankara.

İçerik:

Mitolojiden, güncel tanıklıklardan ve tarihi olaylardan yola çıkarak Türklerin gökyüzüyle olan ilişkisini doğrudan uzaylı kavramı üzerinden ele alan bir kitaptır. Türklük ve uzaylı ilişkisine dair söylenenler temelde, eski uygarlıkların gelişmişliği ve uzay bilgisine 21. yüzyıl teknolojisinden çok daha fazla hâkim olması üzerine kurgulanmıştır.

Kitap, herhangi bir bölümlendirme olmadan anlatısını belli başlıklar üzerinden sürdürmüştür. Çoğu bilimsel bir temele oturtulmayan düşünceler yaklaşık 120 başlıkta belirli bir akışa göre sıralanmıştır. Tarih öncesi çağlara ait uzay, ufo, uçak ve teknolojik gelişmişliğe dair tespitler bu başlıklarda gösterildikten sonra Türklerin uzayla ilişkisi ve bu ilişkinin de ötesinde oraya ulaşmış olmasına dair söylemler, köklü Türk tarihi himayesinde işlenmiştir. Öte yandan çeşitli zaman ve yerlerde rastlanan uzaylı ve ufo inanmaları da yine farklı başlıklarda gösterilmiştir.

Destan, mitoloji uzamıyla güncele getirilen anlatımda Türklerin uzayda var olduğunu ve temellerinin uzayda olduğuna dair inanç görülmektedir.

Müellifinin inanışları ve bunun dışında Türk halkının uzay konusuna dair inanışlarını görmek açısından değerlendirildiğinde kitapta bolca malzeme görülmektedir. Millî ve dinî perspektiften ortaya konan bu çalışmada, İnançların bilimselliğe döndürülemez düşüncesinin yanında yoğun bir Türk kültür ve tarihinin yüceltmesi olduğunu söylemek gerekir. Kitabın sonunda söylenenleri desteklemesi amacıyla çeşitli kanıt ve belgelere de yer verilmiştir.

Bibliyografik Künye:

BORATAV, Pertev Naili. (1973). **100 Soruda Türk Folkloru**. 2. Baskı. Gerçek Yayınevi, İstanbul.

İçerik:

Türk folklorunun inanış, töre, tören ve oyunları ekseninde 100 soru üzerinden sorgulanıp açıklandığı bir çalışmadır. Çalışma temelde beş bölüme ayrılmıştır ve sorular içeriklerine göre bu bölümlere dağıtılmıştır. Özellikle ilk iki bölümdeki sorular ve aslında bu sorular üzerinden izlenebilecek inanç unsurlarının doğrudan evren, kozmoloji ve tabiat olaylarıyla olan ilgisi Türklerin gökyüzü inanışlarına dair zengin içerikler barındırmaktadır.

Kitabın **Giriş**'inde çalışmanın kapsadığı içerik ve gruplandırmayla ilgili bilgi verilmiştir. **I. İnanç ve Töre Kuralları** bölümünde 29 soruyla inanış unsurları derinlemesine incelenmiştir ve tabiattan gökyüzüne, hayvandan bitkiye, cansız varlıklardan doğaüstü kavramalara uzanan geniş bir aralıkta Türk'ün inancı, töresi açıklanmıştır. **II. Tabiat ve Tabiat Yasalarını Etkileme** bölümünde ise 20 soruda çoğunlukla metafizik konular olarak değerlendirilebilecek nazar, şans, büyü, uğur vb. ve ayrıca halk hekimliği ve halk meteorolojisine dair konular genel sorular üzerinden ele alınmıştır. **III. Beşikten Mezara: Geçiş Törenleri**'nde çocuksuzluğu dindirmeye dair uygulamalar, çocukluk, büyüme, nişanlanma ve evlenme ile ölümün kapsamına dair çeşitli olgular incelenmiştir. **IV. Bayramlar** ve **V. Oyunlar** bölümleri ise genel

kapsamı olan sorular üzerinden bayramların gruplandırılması, çeşitli bayramlar ve dinî metafizik bayram ilişkisi ile oyunun kavramsal karşılığı, oyunun kümelenişi, oyuncak ve oyun kavramının önemine dair şekillenmiştir.

Türklerin gökyüzüyle ilgili inanışları açısından baktığımızda çalışmanın ilk iki bölümünde gökyüzüne, gök cisimlerine, evren algısına, tabiat olaylarına dair doğrudan halk inanışlarını gösteren bir mahiyeti olduğu görülmektedir. Bu hâliyle hem ham inanışın verilmesi hem de çeşitli kaynaklardan ve derlemelerden elde edilen sonuçların yorumlanması ile karşımıza kapsamlı bir göksel veri çıkmaktadır.

Bibliyografik Künye:

BORATAV, Pertev Naili (2012). **Türk Mitolojisi & Oğuzların – Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi**. BilgeSu, Ankara.

İçerik:

Türk mitolojisinin mitik anlatı örneklerinden ziyade daha çok sözlük şeklinde hazırlandığı ve böylece mitolojik kavramların açıklandığı bir çalışmadır. Bu yapılırken anlatının görsellerle, haritalarla desteklendiğini ve zaman zaman anlatı parçalarından örnekler sunulduğunu görmekteyiz. Çalışma, altı ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın **Giriş**'inde Türk tarihinden ve Türklerin coğrafi olarak yayılımından bahsedildikten sonra **Türk Mitolojisi** bölümünde, Türk mitolojisinin ana hatları çizilmekte, eski Türklerin İslamiyet öncesi inanışlarından bahsedilmektedir. **Kaynaklar ve Bibliyografa** bölümünde de önceki bölümde söz edilen Türk mitolojisi üzerine gerçekleştirilmiş olan çeşitli çalışmaların bibliyografik künyeleri verilmiştir. **Tarihçe** bölümü 552 yılında Bumin Kağan'ın Göktürk devletini kurmasıyla başlayarak kronolojik ilerlemeyle 1461 yılına kadar Türk tarihindeki önemli vakalara ayrıldığı yerdir. **Haritalar**'da Türklerin yayılma alanını gösteren üç harita görmekteyiz. **Maddeler** bölümü ise çalışmanın en dolu ve Türk mitolojisine dair birçok kavramın alfabetik olarak ele alındığı yerdir. Son bölüm olan **Resimler** çalışmada bahsi geçen bazı yerlerin fotoğraflarını barındırmaktadır.

İncelemiş olduğumuz çalışmada özellikle “Maddeler” bölümünün yalnızca Türk mitolojisinin kavramlarını vermekle kalmayıp buradaki maddelerin bazılarının gökyüzü inanışlarına doğrudan ya da dolaylı teması olan bir mahiyete sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu açıklamalar hem var oluşundaki anlam hem de halk muhayyilesindeki karşılık ile ele alındığı için inanış örnekleri olarak kabul etmek mümkündür.

Bibliyografik Künye:

CANDAN, Ergun (2008), **Türklerin Kültür Kökenleri**. 7. Baskı. *Sınır Ötesi Yayınları*, İstanbul.

İçerik:

Türk kültürünün oluşumunu İslamiyet öncesi çağdan alıp bu çağın özelliklerini, kültüre etkisini işleyen çalışmada İslamiyet ile yaşanan dönüşüm, Anadolu kültürünün oluşumu verilmiştir. Kitap yedi ana bölümden oluşmaktadır ve bu bölümlerin dizilimi kronolojik özellik taşımaktadır.

İlk bölüm olan **I. Orta Asya Türk Kültürü**’nde mitolojik unsurların da yoğun etkisiyle hem İslamiyet öncesi Türk devletlerine dair saptamalar hem de bu dönem içinde değerlendirilen efsaneler ve inanmalar üzerinden kültür kavramının içi doldurulmaya çalışılmıştır. **II. Şamanist Türkler** bölümünde Şamanizm inancı hakkında bilgi verilmekte ve Türklerin Şamanizm inancı üzerinde durulmaktadır. Burada Şamanizm’in esas unsurlarından olan göksel kavramların da dikkate değer bulunduğunu söylemek gerekir. **III. Anadolu Uygarlıkları ve Misterleri** bölümünde Anadolu’ya daha önce hâkim olmuş medeniyetler gösterilmekte, onların Anadolu kültürüne olan ve etkisi gözlemlenen dokunuşu üzerinde durulmaktadır. **IV. Türkler Nasıl Müslüman Oldu?** bölümü ise Türklerin Şamanizm inancından İslam’a doğru geçişi ve Müslüman evredeki inanç sistemi verilmektedir. Burada senkretik etkisi olan kişi ve yapılanmaların da altının çizildiğini görmekteyiz. Hemen sonraki **VI. Anadolu Halk Kültürü** bölümünde gelenek, kült gibi kavramların açıklamasıyla halk inanışları sıralanmış ve son bölüm olan **VII. Mu Güneş İmparatorluğu ve Türklerin**

Kökeni, Türklerin kökenini bilinen ya da kabul edilenden çok daha geriye götürmekte ve bunu yönelik çalışmaları tarihsel şahsiyetlerle desteklemektedir.

Kitabın Türklerin kültür kökenini bilinen ve bilinmeyen kaynaklar üzerinden işleyen genel yapısı dışında hemen her bölümde Türklerin çeşitli inanmalarına örnekler görmek mümkündür. Söz konusu örnekleri, gökyüzüne dair inanışları açısından ele aldığımızda hem gök cisimleri hem tabiat olayları hem de soyut şekilde işlenen kavramlar karşımıza çıkmaktadır.

Bibliyografik Künye:

CANDAN, Ergun. (2013). **Atalarımızın Gök Tanrı Dini. Sınır Ötesi Yayınları**, İstanbul.

İçerik:

Türk mitolojisini ve Gök Tanrı inancını efsaneler üzerinden ele alan bir çalışmadır. Üç ana bölümden oluşan kitapta önce mitoloji kökenli eski Türk tarihinin gizemi üzerinde durulmuş ve bu gizemin bir sır yapısında olduğu düşüncesiyle onun güncelle aktarılması için bulunan anahtardan söz edilmiştir. Çalışmaya ait okumaların bu anahtar aracılığıyla yapıldığı söylenebilir

Kitabın üç ana bölümün dışında **Giriş** bölümünde kadim Türk tarihinin barındırdığı gizemlerin, çözülemez oluşun üzerinde durulmakta ve yukarıda sözü edilen araştırma ve aktarma tekniği verilmektedir. **I. Geçmişten Gelen Büyük Sır** bölümünde Türk mitolojisini oluşturan kavramlar ele alınmakla beraber bu büyük oranda efsaneler üzerinden işlenmekte, Türk mitolojisini oluşturan efsanelere yer verilmektedir. **II. Gök Tanrı İnisiasyonu** bölümü Gök Tanrı inancına dair inanışları ve aslında Gök Tanrı inanç sisteminin temellerini Oğuz Kağan efsanesi üzerinden saptamaktadır. **III. Türk Geleneği Gök Tanrı İnisiasyonuna Bağlıdır** bölümü ise Ay, Güneş, özel yıldızlar, çift başlı kartal gibi mitolojik varlıklar ile Gök Tanrı'dan alınan ilhamı göstermekte, Türk mitolojisi, dinî inancı ve töresini bu şekilde bir kapı metaforu kullanarak aktarmaktadır.

Çalışmanın tamamı her ne kadar Gök Tanrı inancı çevresinde teşekkül etmiş olsa da özellikle son bölümde verilen kavramların doğrudan gök cisimleri olması bu yöndeki eski Türk inanışlarını ve uygulamalarını da göstermektedir. Böylece gökyüzünün Türk'ün zihninde var olma temelini görülebilmektedir.

Bibliyografik Künye:

CEYLAN, Ömür. KOÇ, Adem. (Ed.). (2013). **Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları**. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir.

İçerik:

Türk edebiyatını destekleyen kaynakların mitolojik kökenlerinin sorgulandığı ve Anadolu Üniversitesi için kolektif olarak hazırlanmış bir ders kitabıdır. Çalışma, on bölüm / ünite şeklinde yazarların bir ya da daha fazla bölümü alması şeklinde oluşturulmuştur.

I. Mit, Mitoloji ve Edebiyat bölümünde mitoloji kavramı, kapsamı, işlevi ve içeriği verilerek edebiyatla ilişkisi verilmiştir. **II. Türk Mitolojisinin Orta Asya Kökenleri** bölümü Türklerin İslamiyet öncesi dönemde avcı toplayıcı ve yerleşik hayatta görülen mitolojik unsurlara değinilmiştir. **III. Türk Mitolojisinin Kültleri ve Türk Dünyasındaki Çeşitlemeleri**'nde kültlere yer verilerek mitolojilerinin içeriğine göre girdiği tasnif gösterilmiştir. **IV. Türk Halk Kültürü ve Mitoloji** bölümünde halk kültürü, halk inancı ve efsanelerdeki mitolojik köken gözetilmektedir. **V. İran Mitolojisi ve Ana Temaları** bölümünde Türk mitolojisinin İran mitolojisi ile olan ilişkisini kurabilmek adına İran mitolojisinin temaları alt başlıklarda sıralanmıştır. **VI. Eski Türk Edebiyatında Mitolojik ve Efsanevî Kişiler** bölümü önceki başlıkta İran mitolojisi için verilen kavramlarla bağlantılı olarak bunların eski edebiyattaki kullanımı mevcuttur. **VII. Edebi Motiflerin Mitolojik Kökenleri** bölümünde, özellikle Osmanlı dönemi şiirlerinde görülen mazmunların mitoloji ilişkisi kurulmaktadır. **VIII. ve VIII. Bölüm**, motiflerin mitolojik ilişkisini göstermeye devam etmektedir. Son olarak **X. Modern Türk Edebiyatında Mitoloji** bölümü Türk edebiyatında Tanzimat, Servet-i Fünûn, Millî Edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerinde görülen mitolojik muhtevaya ayrılmıştır.

Kitabın, Türk halk inanışlarına dair yoğun örnekler barındırdığı gerçeğinin yanında bu inanışların gökyüzü boyutu da görülmektedir. Göksel inanç ve uygulamalara ve bunların kökenlerine yoğun şekilde “Türk Mitolojisinde Kozmogoni Mitleri ve Çeşitlenmeleri” ya da “Türk Halk Kültüründe Teogonik Unsurlar Nedir?” gibi alt başlıklarda rastlamaktayız.

Bibliyografik Künye:

ÇORUHLU, Yaşar. (2002). **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**. *Kabalıcı Yayınları*, İstanbul.

İçerik:

Türk mitolojik evreninin kavramlarını, renk ve sayıları, evren tasarımı, ölümü ve hayvanları inceleyen bir çalışmadır. Belirlenen başlıklarla mitolojinin genel taslağı oluşturulmaktadır. Altı ana bölümde tasnif edilen kavramların inanç bağlamı da ele alınmaktadır.

Kitabın **Giriş** başlığında mitolojinin etki alanıyla edebiyata, sanata, felsefeye ve hayat görüşüne teması üzerinde durulmaktadır ve mitolojinin dönüşümü irdelenmektedir. **I. Şamanist Mitoloji** bölümünde Şamanizm inancı ve o evrene ait tanrılar, ruhlar, şamanlar, tözler açıklanmaktadır. **II. Türk Mitolojisinde Evren/Dünya Tasarımları** bölümünde evrenin tasarıma dair inancı yaratılış ve türeyiş efsaneleri bağlamında değerlendirmektedir. **III. Türk Mitolojisinde Ölüm ve Kıyamet**’te ölüm kavramının Türklerde yüklenen anlam ve bunun mitolojik yansımaları ile ölümden sonrasında dünyanın yok oluşuna dair kavramlar görülmektedir. **IV. Türk Mitolojisinde Hayvanlar** bölümü ejderha, kartal, kurt, kaplan, geyik, boğa, deve, fil vb. gibi mitolojide karşılığı bulunan hayvanlara ayrı alt başlıklar şeklinde ayrılmıştır. **V. Türklerde Dini Törenler ve Bayramlar**, Türklerin tarihsel özel zamanlarda yaptığı kutlamaları ve bunların mitolojik kökenlerini **VI. Türk Mitolojisinde Renkler ve Sayılar** ise simgesel anlamı ve derinliği bulunan renkleri, sayıları irdelemektedir.

Türk mitolojisinde var olan kavramların sembolik karşılığının sorgulandığı ve güncel uzanan zaman diliminde karşıladığı anlamı düşünme şansı sunan çalışmada Türklerin gökyüzü inanışlarına dair de hem simgesel hem de doğrudan uygulama ve inanmaya dair örnekleri bulmaktayız. Bu örnekleri, dinsel inanç ekseninde ya da gökyüzüyle insan arasında bağlantı sağlayan hayvanlar vasıtasıyla değerlendirebiliriz

Bibliyografik Künye:

DİVİTÇİOĞLU, Sencer. (2000). **Kök Türkler**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İçerik:

Göktürk devletinin aile, devlet ve inanç yapısının sistematik olarak değerlendirildiği bir araştırma çalışmadır. Kitap dört bölümde Göktürkleri ele almış, inanç sisteminden kutsallık kavramına, savaş ve ölüm düşüncesinden yaşam tarzına doğru bir bakış açısı sunmuştur. Çalışmada Göktürk inanç sistemine ait kavramları, güncel inançlar ya da bu inançların kökeni olarak değerlendirip okumak mümkündür.

Kitabın **Giriş** başlığında Türk adının etimolojik sorgulaması ve Türk dilinin tarihsel durumu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Türklerin coğrafi yayılımı, anayurdu üzerinde de durulmuştur. **I. Kutsallık (Kut)** bölümünde dinî ve dinî inanç sayılmayan kültlere yer verilmiştir. **II. Savaşçılık (Küç)** bölümü Göktürk aile yapılanması, çekirdekten başlayarak genişlemeci bir şekilde ele alınmıştır. **III. Üretkenlik (Ülög)** yaşayış ve yaşamı idame ettirmeye dair avcılık, toplayıcılık üretim ve bu ürünlerin değişimine dair ekonomik bulguları göstermektedir. **IV. Devlet ve Stepokrasi** bölümü ise Göktürk devletinin teşkilatçı yapısı ile genişlemesini ve devlet yönetimini ele almaktadır.

Göktürk devletinin dört bölümde incelenen sosyal ve siyasi yapısında devlet temellerinin oturtulduğu kavramlarda mitolojik kökenleri ve adıyla müsemma gökyüzünün anlamsal boyutu da görülmektedir. Böylece bir devleti var eden fikir ve inanışın içerisinde Türklerin gökyüzüne yüklediği anlam, inanış boyutu da ortaya çıkmaktadır..

Bibliyografik Künye:

DURAN, Remzi. (Ed.). (2012). **Mitoloji ve Din**. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir.

İçerik:

Mitoloji ve din ilişkinin farklı medeniyetlerin mitolojileriyle kıyaslanarak aradaki organik ilişkinin ortaya konduğu bir çalışmadır. Kitap Anadolu Üniversitesi ders kitabı olarak sekiz ana bölümün yedi yazar tarafından kaleme alınmasıyla teşkil etmiştir.

I. Kavramlar ve Tanımlar bölümünde hem mitoloji hem de dinî inançlara yönelik kavramlarla bu kavramların tanımı, açıklaması verilmiştir. **II. Mit, Din ve Toplum İlişkisi** bölümü ise mitolojinin dinle olan organik bağını bu bağdan da yola çıkarak hem mitin hem de dinî inancın toplumun fikriyatına yön vermesi değerlendirilmektedir. Sonraki üç bölümde de **Hitit, Sümer** ve **Yunan – Roma** mitolojileri ele alınmıştır. Tezimizin konusuna içerik olarak uyan bölüm ise **VI. Türk Mitolojisi**'dir. Burada, Türk mitolojisinin evren tasarımı, tanrıları, kavramları irdelenmiştir. Son iki bölüm ise dinî inançlara ayrılmış ve mitoloji kökeni, bağlantısı açıklanmıştır: **VII. Hint ve Uzak Doğu Kökenli Dinler** ve **VIII. Ortadoğu Kökenli Dinler**

İncelediğimiz çalışmada Türklerin gökyüzüne dair inançlarını ve bu inançların kökenini görebileceğimiz mitolojik öğeler Türk Mitolojisi bölümünde yer almaktadır. Burada “Güneş”, “Ay”, “Yıldızlar” başta olmak üzere hem gök cisimleri üzerinden hem de gökle bağlantılı kavramlardan yola çıkarak kurgulanmış tasarımı okumaktayız.

Bibliyografik Künye:

ERGUN, Metin. (1997). **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I.** *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.

İçerik:

Çeşitli Türk topluluklarında değişim, dönüşüm ve dona girme olarak ele alınabilecek olguların efsaneler üzerinden irdelendiği bir araştırmadır. Üç ana bölümden oluşan kitapta canlı, cansız birçok dönüşüm menzili tasnifli şekilde verilmiş ve araştırmaya konu edilen, değişim motifi taşıyan efsanelerin bir kataloğu sunulmuştur.

Kitabın *Giriş*'i efsaneye ayrılmış ve böylece efsaneler üzerinden değişim motifi aranmadan önce efsane kavramı bir zemine oturtulmuştur. Bunu yaparken de efsanenin tanımı, tasnifi, ortaya çıkışı diğer edebî türlerle olan ilişkisi incelenmiştir. *I. Efsaneler Üzerine Yapılan* bölümünde, başta Türkiye olmak üzere çeşitli Türk diyarlarında yapılmış efsane çalışmaları her bölge için ayrı olarak gösterilmiştir. *II. Şekil Değiştirme* bölümünde şekil değiştirmenin açıklamasıyla birlikte görülen değişimler 10 madde hâlinde sıralanmıştır. Ayrıca şekil değiştirmenin gerekçesinin sorgulandığı da görülmektedir. *III. Şekil Değiştirme Motifine Yer veren Efsanelerin Kataloğu* bölümünde ise incelenen efsanelerin kaynakları paylaşılmış ve hazırlanan katalog sunulmuştur.

Efsanelerde görülen değişim motifinin Türk halkının gökyüzüne dair inanışlarını gösterme noktasında da önemli bir yeri vardır. İncelenen çalışmada da ikinci bölümündeki özellikle “Uzay Cisimlerine Dönüşme” başlığında da görüleceği üzere, değişimlerde gökyüzü ve gök cisimleri dönüşmenin tamamlandığı sonuç olarak çalışmadavarlığını göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

ESİN, Emel (2001). **Türk Kozmolojisine Giriş**. *Kabalıcı Yayınları*, İstanbul.

İçerik:

Türklerin evreni algılayış ve tasarlayış şekli, evren inanmalarının dinî inançla olan bağlantısına dair gökyüzünün merkezde olduğu bir çalışmadır. Dört ana bölümden oluşan kitapta, evrenin ikili düzenine dair inançtan başlayarak Türk'ün muhayyilesinde var olup bununla uygulamaya ve düşünüşe dökülmüş evreni görebilmekteyiz.

Kitabın başında yayımcının ve yazarın ön sözünün ardından **I. Evrenselci Dikotomi: İki Ana İlkeye İndirgenmiş Âlem Düzeni** bölümüyle Türklerin en eski evren kabulü olarak ifade edilen gök – yer zıtlığı ve birliği ele alınmaktadır. **Mekan ve Zaman Hakkındaki Düşünceler** bölümü de Türklerin gökyüzüne dair bilgileriyle oluşturduğu zaman kavramını ve yine göğün bilimsel olarak var oluşunu açıkça göstermektedir. **III. Somut Düşünceler**'de dinsel boyutta ilişkilendirebilecek düşüncelerin bir varlığa, çoğunlukla göksel bir varlığa, evrimi ve böylece göğe ilginin semavî bir din olarak işlenebilmesi gerçeği üzerinde durulmuştur. Son olarak **IV. Ayinler** ise gökyüzünü doğrudan konu edinen, ona ya da onun varlığında anlam bulunan tanrı düşüncesine ulaşmayı gösteren uygulamalara ayrılmış. Burada ayinler altı farklı alt başlıkta, farklı özelliklere göre sıralanmıştır.

Kitabın herhangi bir bölümde değil tamamıyla Türklerin gökyüzüne olan ilgisini, ona yönelik bilgi ve inanışını işleyerek gök ve Türk arasındaki ilişkinin devlet adı olarak kullanımdan çok daha derin bir sebep barındırdığını sunmaktadır. Göğe dair bilgi birikimi, gök cisimleri konusundaki halk inanışlarının iç içe geçmiş ve kültürel koda işlemiş yapısını göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

ESİN, Emel (2004). **Türk Sanatında İkonografik Motifler**. *Kabalcı Yayınları*, İstanbul.

İçerik:

Çalışma, bir halkın düşünce ve inanışını doğrudan değil de estetik olarak yansıtmada esaslı yollardan olan sanatın, ikonografi gücüyle dinî ve göksel inancını görsele dökmesini ele almaktadır. Böylece yazılı kaynakların ötesinde Türk milletinin inanış çeşitliliği ve evren tasarımı, farklı sanatları okuyabilmek mümkün olmaktadır. İncelediğimiz kitap da sözü edilen şekilde önemli bilgi veren ikonografik metinleri işlemektedir. İşlenen konuların tümü yazarının farklı yazılarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Motif incelemesinin on ana bölümde gerçekleştirildiği çalışmanın **I. Altun Yış** ve **II. Ötüken Yış** bölümlerinde dağın simgesel olarak yansması ve dinsel boyutu konu edilmektedir. **III. Kün-Ay** ise Güneş, Ay ve yıldız simgelerin tarihsel süreçte İslamiyet inancına kadar uzanan durumu ve taşıdığı anlamı inceleyen bölümdür. Özellikle bu simgeselliğin doğuşu ve Göktürk devletindeki varlığı üzerinde durulmaktadır. **IV. Uygur Türklerinin Figüratif Astral Tasvirleri** bölümünde Uygurlardaki dinsel yapının da etkisiyle ruhun hareketi, gökyüzüne yolculuğu gibi konuların gözlemlenebildiği semboller aktarılmaktadır. **V. Evren** bölümü de ikonografinin Selçuklular nezdinde araştırmasını kapsamakta ve evren anlayışının yansımaları gösterilmektedir. **VI. Ejder Takının Kozmik Simgeçiliği**'nde ejderi & ejderhayı yansıtan taklardan yola çıkarak kozmolojik çıkarımlar yapıldığı görülmektedir. Sonraki üç bölümde de **VII. Kuşçı**, **VIII. Tuğrul ve Karakuş** ile **VIII. Tuğrul ve Sungur**, Türk sanatına farklı dönemlerde yansıyan kuş ikonografisi konu edilmekte, dinsel ve tinsel karşılığı bulunduğu dönemle beraber değerlendirilmektedir. Son olarak **X. Türk Sanatında At** bölümü ise bu kez atın tarihsel akışta sahip olduğu güçlü anlam bütünlüğünün ikonografik incelemesini barındırmaktadır.

İkonografinin inanışları içinde barındıran ve ortaya çıkmamışları farklı bir bakış açısıyla görme şansı sunan yapısıyla özellikle belli bölümlerde gökyüzüyle bağlantılı Güneş, Ay, yıldız, evren, kozmik evren, kuşlar ve gökyüzüne ulaşabilen atlara dair inanışları ve kabulleri görmek, Türk halkının gökyüzüne olan inanış yansımalarını okuyabilmeyi sağlamaktadır.

Bibliyografik Künye:

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. (1987). **Anadolu İnançları – Anadolu Mitolojisi** **İnanç-Söylence Bağlantısı**. *Geçit Kitabevi*, İstanbul.

İçerik:

Yazarı tarafından daha önce yayımlanmış olan ve yalnızca Anadolu inançlarını barındıran kitaba ek olarak daha geniş çerçevede ele alınmış inançların mitoloji ile bağlantısının ortaya koyulduğu bir çalışmadır. Kitap temelde inanç ve mitolojiyi barındıran iki ana bölümden oluşuyor olsa da bu bölümlerin alt başlığında ilgili önemli maddeler tasnif başı olarak sunulmuştur

Öncelikle inanç ve söylence kavramları üzerinde durulmakta, mitoloji olarak ifade edilen söylencenin inanışa etkisi ve böylece ortaya çıkan girişken yapı vurgulanmaktadır. **I. Anadolu İnançları** bölümünde Anadolu halkının inançları çok geniş bir çevrede tasniflenerek gösterilmiştir. Burada gökyüzü, köy ve il ayrımında değerlendirilen, metafizik ve sayı üzerinden inanışlar ele alınmıştır. **II. Anadolu Mitolojisi** bölümü ise mitolojinin temel kavramlarının verilmesinin ardından mitolojik özellik gösteren varlıkların alfabetik olarak sunulduğu ayrıca “Konuşmayanlar” başlığıyla hayvanların, bayramların, ağaçların ve yer altı varlıklarının değerlendirildiği kısımdır.

Mitoloji ve inanç ilişkisine bağlanan çalışmanın mitolojik dönemden gelen gökyüzüne dair konuların halk inanışlarına yansımaları noktasında oldukça fazla örnek sunduğunu söylemek mümkündür. Böylece hem Türk halk inanışlarındaki temeli görme hem de bu inanışlardaki göksel mahiyeti doğrudan halk muhayyilesindeki hâliyle yakalama şansı ortaya çıkmaktadır.

Bibliyografik Künye:

GÖMEÇ, Saaddettin. (2011). **Şamanizm ve Eski Türk Dini**. 2. Baskı. Berikan Yayınevi, Ankara.

İçerik:

Türklerin eski dinî inançlarını Şamanizm çerçevesinde ele alan bir çalışmadır. Bu bağlamda Şamanizm özellikleri, uygulamaları, ayin ve törenleri ile kabul gören inanışlar ayrı bölümler hâlinde verilmiştir. On bir bölüm olarak gösterilen araştırma alanlarının dışında bir de kitabın sonuna bibliyografya eklenmiştir.

Giriş başlığında din kavramı ele alınmakta ve Türklerin dinî yapıları hakkında bilgi verilmektedir. **I. Şaman Adı ve Şaman Yerine Kullanılan Diğer Terimler** bölümünde Şamanizm'in etimolojik kökeni sorgulanmakta, farklı inanç çevrelerinde kullanılan, doğrudan Şamanizm yansıması olan terimler ya da doğrudan coğrafya farklarıyla oluşan yeni isimlendirmeler gösterilmektedir. **II. Şamanizmde Göre Dünyanın Yaradılışı, III. Kök Tengri Dinine Göre Dünyanın Yaradılışı ve IV. Şamanizmde Tufan ve Kıyamet** bölümleri ise kâinatın ve kâinatın içindeki her şeyin, insanın, Türk'ün ortaya çıkışına ve tersi şekilde yaşamın son buluşu, kıyamete dair iki inançtaki anlatılardan örneklerle evren algısının ortaya koyulduğu yerdir. **V. Tabiat Varlıklarına Karşı Duyulan Saygı**'da başta göğün kutsallığı olmak üzere her türlü yeryüzü ve gökyüzü varlıklarının yüklendiği kutsiyetle edindikleri öneme değinilmektedir. **VI. Ayinlerde Kullanılan Bazı Araçlar ve VII. Kurban ve Bununla Alakalı Gelenekler** bölümleri törenlerin, ayinlerin ve çeşitli ritüellerin yapılışını, kullanılan kutsiyet atfedilmiş cisimleri ele almaktadır. **VII. Kamların Birtakım Özellikleri ve VIII. Şamanizmde Tözler, Falcılık ve Yadacılık**, bir dinî ve manevî önder olarak şaman - kam kavramını, onun özelliklerini ve uyguladığı mistik güçleri işlemektedir. **X. Kök Tengri İnancının Genel Çerçevesi**, Gök Tanrı inancının gökyüzündeki tek bir Tanrı tarafından yaratılıp ölümden sonraki yaşam gibi ya da tabiatın “ıduk”luğu noktalarına değen yapısını ele almıştır. **XI. Şamanizmi Yeniden Canlandırma Teşebbüsleri** bölümü ise gerçek anlamda bir din olarak Şamanizm

temelli ortaya çıkan, onu modern çağda yeniden hayata döndürmeye dair gösterilen çabayı, mevcut örneklerle göstermektedir.

Türklerin eski inanışının günümüzde de kültürel kodlara büyük bir etkisi olduğunun bilinciyle gökyüzü noktasında da görebileceğimiz çok fazla inanış ve uygulama bulunmaktadır. Çalışmanın özellikle, Dünya'nın ve insanın yaratılışı ya da tabiat varlıklarıyla ve falcılık & kehanet ile ilgili bölümlerde söz konusu örneklerle rastlanmaktadır.

Bibliyografik Künye:

GÜLTEPE, Necati. (2015). **Türk Mitolojisi**. 5. Baskı. Resse Yayınları, İstanbul.

İçerik:

Yazarının devlet arşivlerinde çalışmış olmasının da etkisiyle Türk mitolojisinin oldukça geniş bir bakış açısıyla ve yeni bulgular öne sürülerek hazırlanmış bir çalışmadır. Türklük kavramından başlanarak mitolojinin tanımı ve tasnifi, farklı türlerle ilgisi ve Türk mitolojisinin içeriği, çerçevesi belirtilmiştir. Dört ana bölümden oluşan kitabın sonunda bir de “seçilmiş bibliyografya” bulunmaktadır.

Giriş bölümünde mitolojinin tanımı ve özellikleri verilmiş ayrıca Türklük konusunun detaylarıyla Türk mitolojisi kavramının zemini hazırlanmıştır. **I. Bölüm** Türk destanlarının tasnifi, tasnif sorunu, destanlardaki tiplere ve dünya destanları ile bunların özelliklerine ayrılmıştır. **II. Bölüm** destan kavramını ele almaktadır. Türk destanlarının özellikleri, diğer türlerle ilişkisi açıklanmaktadır. **III. Bölüm**'de belli başlı Türk destanlarının verildiğini, bunların alt başlıklarda gösterildiğini ve bu destanlara yönelik incelemeler olduğunu görmekteyiz. Son olarak **IV. Bölüm** ise destanla sağlanan ilişkiyi doğrudan mit konusuyla irdelemektedir. Din, kâinat, ölüm, gökyüzü, totemler, tipler gibi birçok kavram alt başlıklar hâlinde işlenmiştir.

Türk mitolojisi, aynı zamanda Türklerin gökyüzüyle olan ilişkisini de yoğun biçimde görebileceğimiz, bunun kökenini kavrayabileceğimiz gücüyle çalışmada

kendine yer bulmuştur. Dördüncü bölümde hem doğrudan gökyüzü cisimlerine dair hem de gökyüzüyle olan ilişkiyi gösterecek takvim, totem gibi unsurlar değerlendirilmiştir.

Bibliyografik Künye:

GÜNAY, Ünver. GÜNGÖR, Harun. (2003). **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**. 5. Baskı. *Rağbet Yayınları*, İstanbul.

İçerik:

Türklerin eski dönemlerden itibaren dinî inançlarının, Gök Tanrı inancı ağırlıklı olarak ele alındığı bir çalışmadır. Tarihsel izde hem diğer evrensel dinlerle olan ilişki hem İslamiyet etkisi hem de modern zamandaki dinî inanışın durumu işlenmiştir. Dört ana bölümden oluşan çalışmada kronolojik bir sistem işlenmiştir.

Kitabın **Giriş** başlığında çalışmanın yöntemi ve kapsamı hakkında bilgi verilmekte ayrıca Türklerin dinî tarihçesiyle ve bunların kitaba yansımalarıyla ilgili açıklamalar yapılmaktadır. **I. Geleneksel Türk Dini** bölümü Gök Tanrı inancını, bu inanç sistemi içindeki kutsal kavramını, evrenin yaratılışı ve sonunu, geçiş dönemi inanışlarını ve başta Şamanizm olmak üzere süregelen tartışmaları ele almaktadır. **II. Evrensel Dinlerle Temas ve Onların Türklerin Arasında Kısmi Yayılışı**'nda sekiz farklı yaygın din alt başlıklarda gösterilerek Türklerin onları kabul etmesi ve etkisine girmesiyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. **III. İslâmiyet ve Türkler** bölümünde de Türklerin İslamiyet ile ilk temasından başlanarak devlet ve imparatorluk nezdinde dinî kabul olarak İslamiyet süreci ve bu durumun etkileri ele alınmaktadır. **IV. Modern Dönem** bölümünde ise 19. ve 20. yüzyıllarda Batı kaynaklı gelişmelerle Türk devletlerinin dinî inançlarında yaşadığı değişim yakın geçmişten başlayan şekilde değerlendirilmektedir.

Dinî inancın eski Türk inancı olarak ele alındığında günümüze etkileri açık olmakla birlikte eski inanışlarda yoğun bir gök algısı barındığı görülmektedir. Bu etki gittikçe azalmış, kültürel olarak aktarılmış ya da yeni dinî inancın içinde kaynaşmıştır. İncelediğimiz kitapta Türklerin gökyüzüne dair inançlarını, dinî inanç

boyutunda tabiat unsurları, Güneş ve Ay kültleri, kozmogoni ya da kozmoloji kavramları altında inceleme şansı bulmaktayız.

Bibliyografik Künye:

İNAN, Abdulkadir. (1986). **Tarihte ve Bugün Şamanizm**. 3. Baskı. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.

İçerik:

Şamanizm inancını tarihsel olarak yayılımı, özellikleri, barındırdığı inanç ve pratikleriyle ele alıp günümüzdeki hem kalıntıları hem de yeniden canlandırmaya yönelik çabaları ele alan bir çalışmadır. Kitapta, incelenen konular 11 madde başlığı hâlinde sunulmuştur.

Şamanizm inancının Türklerdeki yerine dair çeşitli kaynaklardan edinilen bulgularla başlayan araştırmada, **dünyanın ve insanların yaratılışı ile yok oluşuna** dair efsaneler gösterilmiştir. Şamanizm'in tanrı ilişkisine dair **tanrılar** ve **ruhlar** arasındaki bağ ve **putlaştırma** üzerinde durulmuştur. Ayrıca **şamanın yaşamı, olgunlaşma süreci, aksesuarları, kehanet ve dua gücü** ile onun önderliğinde idare edilen ayinler de incelenen maddeler arasındadır. Tüm bunların dışında Türk tarihinde farklı zaman ve yerlerde görülen **yada taşı** için bir incelemenin bulunduğunu, Şamanizm bağlantısıyla evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerine yer verildiğini görmekteyiz. Modern zaman için Şamanizm kavramı da hem **Müslümanlar arasındaki Şamanizm kalıntıları** ve tümleşik uygulamaları hem de **Burhanizm** gibi Şamanizm inancını yeniden ortaya çıkartmak için gösterilen çabalar ile işlenmiştir.

Şamanizm inancının doğrudan şaman – tanrı bağıyla gökyüzüyle oldukça güçlü bir bağı olduğu gösterilmektedir. Özellikle kalıntı inanışlara kitaptaki muhtelif başlıklarda rastlamak ve bunların farklı açılardan incelemesini yapmak mümkündür. Dünya'nın yaratılışı, yok oluşu, tanrılar ve ruhlar, yağmur tılsımları gibi birçok maddede Türklerin gökyüzüne dair inançlarının izleri bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

KALAFAT, Yaşar. (1998). **Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dinî İzleri**. *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara.

İçerik:

Gök Tanrı inanç sistemine dair öğelerin Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak bölgelerinden elde edilen, yalnızca Müslümanlık değil; Hristiyanlık dinin çeşitli mezheplerince de değerlendirilen bu hâliyle kronolojik yöntemin bulunduğu bir çalışmadır. Elde edilen inanç, iz bulguları Doğu Anadolu bölgesindeki inançlarla karşılaştırılmış, farklı inançlara sahip Türkler arasındaki öteden gelen ortaklık üzerinde durulmuştur. Üç ana bölümden oluşan çalışmada irdelenen toplumlar hakkında bilgi, onların mitolojik inanç kökenleri ve bunun hayatlarına yansımaları gösterilmektedir.

Kitabın **Giriş** başlığında çalışmanın yöntemi, hangi disiplinlerle çalışıldığı ve araştırma sahası gibi bilgiler hakkında bilgi verilmekte, elde edilen bulgulara ulaşma şekli açıklanmaktadır. Araştırma sahasının ve disiplinin çalışma sürecinde değiştiğini, genişlediğini söylemek mümkündür. **I. Bölgenin Siyasî ve Dinî Tarihi** bölümü araştırma sahasına giren çeşitli Türk toplumları ve onların dinî inancı ile dinî inançlarının sosyal hayatıyla olan münasebetine mercek tutmaktadır. Ardından gelen iki bölümde inançların belirtilip değerlendirildiğini söyleyebiliriz. **II. Mitolojik Malzemenin Tahlili**'nde Tengri, çeşitli iyeler, kam / şaman ve insan ruh gibi mitolojik kökene sahip kavramların bölge halklarında gözlemlenebilirliği ortaya ifade edilmektedir. **III. Hayatın Safhaları** bölümü ise yine bölgede tespit edilen eski inançların izinin sürülebildiği doğum, evlenme ve ölüm gibi dönemleri ele almakta ayrıca kurban, saç, yağmur duası ve mevsimlere ait törenleri incelemektedir.

Daha çok eski Türk inanç izlerinin İslamiyet inancıyla olan birleşimi ve sürdürülmesi üzerine yapılan konu sınırlamasının ötesinde, farklı inançlara sahip çeşitli Türk toplumlarının dinî çizgisini görmek söz konusu inançlara farklı bir açıdan bakmayı mümkün kılmaktadır. Türk halkının gökyüzüne dair inanışları

penceresinden ise gök iyelerinin bölgedeki yansımalarının yanı sıra yağmur duası ve mevsimlere dair tespitler de dikkate değerdir.

Bibliyografik Künye:

KALAFAT, Yaşar. (2009). **Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları – Kodlar ve Kültler**. Berikan Yayınevi, Ankara.

İçerik:

Eski Türk inanışlarının çeşitli bölgelerde izlenebilirliğinin farklı madde başlıkları altında ele alındığı bir çalışmadır. Kitap, daha önce yayımlanmış bildiri ve makalelerin bir araya getirilmesiyle kendi içinde bir bütün oluşturacak şekilde yayımlanmıştır. Söz konusu yayımların kitapta dokuz ayrı başlıkta künyesiyle verildiğini görmekteyiz. İncelenen kavramların hemen hepsi Anadolu topraklarındaki izin ele alındığı derlemeler olmakla beraber, genel değerlendirmeler de söz konusudur.

İlk maddede Türk halklarındaki ateş iyesi inancı hakkında bilgi verilmiştir ve verilen bilgiler Akşehir örnekleminde gösterilmiştir. **İkinci madde**, süpürgeye dair inanışlara değinmektedir ve örneklemini Antalya'dır. **Üçüncü madde** üzerliğe dair inancı Bahçelievler örnekleminde, **dördüncü madde** kan üzerine inanışları Karadeniz örnekleminde, oradaki bulgularla işlemiştir. **Beşinci madde**, Konya'da yapılan araştırma ve derlemeler ile Selçuklulardan itibaren gökyüzü inanışlarını ele almaktadır. **Altıncı madde**, demire dair inançları Tokat ili Zile ilçesi örnekleminde, **yedinci madde** tuz inancını Van örnekleminde, **sekizinci madde** Karadeniz örnekleminde helva üzerine inanışları ve son olarak **dokuzuncu madde** ise bayrak üzerine olan inanç ve yüklenen anlamı Selçuklu çağından itibaren göstermektedir.

İncelediğimiz çalışma, özellikle Konya'nın örneklem olarak seçildiği maddede Türk halk inanışındaki gökyüzü etkisini açık şekilde ortaya koymaktadır. Burada çeşitli tabiat olaylarından, doğrudan gök cisimlerine değin geniş perspektifte gökle ilişkili birçok kavram işlenmektedir.

Bibliyografik Künye:

KALAFAT, Yaşar. (2010). **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**. 6. Baskı. *Berikan Yayınevi*, Ankara.

İçerik:

Doğu Anadolu bölgesindeki muhtelif illerin merkezleri ve köylerinden 54 kişiden derlenen aynı zamanda basılı eserlerden yararlanılarak ortaya çıkan Türk inançlarının mevcudiyeti ile eski inançlar arasındaki ilişkinin belirtildiği bir çalışmadır. Kitap, iki ana bölümden oluşmaktadır ve bu bölümlerde Tengri, iye, kam izleri ile geçiş dönemi olarak ifade edilebilecek zaman dilimlerindeki uygulamaların bağı gösterilmiştir. Son kısımda kişi künyeleri ve dizin bulunmaktadır.

Giriş başlığında Türk inançlarına dair genel bir bilgilendirme yapılmış, yazarının daha önce yapılan telif çalışmaları gösterilmiştir. **I. Tengri, İyeler ve Kam** bölümünde Doğu Anadolu inançlarında tek tanrı tasavvurundaki Tengri, yardımcı, koruyucu, kara, gök ve yer, ev iyeleri gibi kavramlar inanç ilişkisi özelinde ele alınmıştır. **II. İnsan Hayatındaki Törenler ve İnançlar** bölümünde ise bölge insanların gündelik hayatının içinde bir yeri olan doğum, bebeğe ad verme, evlenme, kurban ve ölüm gibi önemli dönemlerde görülen eski Türk inancı izleri üzerinde durulmuştur. Anadolu inanç çerçevesinde sabit olan İslam inancı ile eski inançların kaynaşıp varlığını devam ettirmesi işlenen her başlıkta karşımıza çıkmaktadır.

Türk halk inançlarındaki gökyüzü ilişkisini incelediğimiz kitapta farklı yerlerde görmekteyiz. Özellikle yer ve gök iyeleri bölümünde hem eski inançtaki gök algısına hem de güncel yansımasına dair pratikler sunulmaktadır. Bunun yanında geçiş dönemlerinde, burada da ölüm ve kurban maddeleri başta olmak üzere, göğe temas eden inanç izlerine rastlamaktayız.

Bibliyografik Künye:

ÖGEL, Bahaeddin. (2010). **Türk Mitolojisi**. 5. Baskı. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.

İçerik:

Türk mitolojisinin kaynağını sorgulayıp onun üzerinden sorular soran ve seçili sorular üzerinden bir metot geliştiren iki ciltlik çalışmanın birinci cildinde, efsaneler ve destanlar ele alınmıştır. On üç ana bölümde destan ve efsaneler üzerinden verilen metin parçalarıyla bir mitoloji incelemesi yapılarak mitolojiye dair incelemelerin genel çerçevesi oluşturulmuştur. İkinci cilt ise daha çok bulgulardan yola çıkarak bir motif kaynağı mahiyetine dönüşmüştür. Türk mitolojisinin motifleri ortaya çıkartılırken sayısız yerli yabancı eser tarandığını ve halk arasında yaşayan inanışların ortaya çıkartıldığını görmekteyiz.

I. Cilt, Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar açıklamasıyla Türk mitolojisinin efsane ve destan temelli kaynağını ortaya koyup mitoloji motifi için zengin malzemeleri ortaya koymaktadır. Bu ciltte Hun Devleti ve Metehan, Türklerin kurttan türeyişi, çeşitli efsane ve destanlar, Türklerin şeceresi gibi daha çok metinlerden elde edilmiş kavramlar açıklanmakta, meseleler aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Burada daha çok “devlet” merkezli metinler ile mitolojinin çehresi çizilmektedir. **II. Cilt**, yine zengin tarama ve metin incelemelerinin yanında kaynak olarak halk muhayyilesinin de devreye girdiği, derin bir Türk mitoloji motif havuzunun inşa edildiği çalışmadır. Kırk bir bölüme ayrılan cilt, Oğuz Kağan destanı incelemesiyle başlamaktadır. Ardından Alp Er Tunga, Tepegöz, Deli Dumrul, Keloğlan, Hızır, geyik, kurt, doğan, kartal, don değişimi, gökyüzü ve ilişkili kavramlar, su, pınar, ırmak, deniz, okyanus, göl, dağ, ağaç, ateş, hayvanlar, kuşlar, ejderhalar ve rüyalar mitolojideki yeriyle ele alınmaktadır.

Türk mitolojisi üzerine yapılmış en kapsamlı ve öncü çalışmalardan biri olması sebebiyle, çalışmanın gökyüzü inanışları konusunda da önemli ve zengin bir malzeme barındırdığını söyleyebiliriz. Yazarının dünya mitolojilerindeki gökyüzüne dönük örneklerin fazlalığına gösterdiği dikkatle Türk mitolojisinin de bu noktada

oldukça zengin olduğunu gösterme çabası, incelediğimiz kitabı Türklerin gökyüzü inanışlarına dair yapılan çalışmaların öncüsü hâline getirmektedir. İlgili bölümler ilk ciltte kurdun astronomik bir motif olarak işlenmesi, Oğuz Kağan anlatısındaki gökten gelen ışıkla ya da ele alınan birkaç kuş türü ile sınırlandırılabilirken ikinci cilt bu noktada çok fazla ve derin bilgi taşımaktadır. İlgili cildin onuncu bölümünden itibaren *“Doğan ve Kartal”, “Don Değiştirme”, “Gök ve Türkler”, “Göğün Direği”, “Kutup Yıldızı”, “Güneş”, “Ay”, “Yıldızlar”, “Samanyolu”, “Ebe Kuşağı”, “Dünya”, “Dünya’nın Şekli”, “Yer ve Yeraltı”, “Tabiat Olayları ve Türkler”, “Yıldırım ve Şişmek”, “Rüzgârlar ve Türkler”* bölümlerinde doğrudan gökyüzüne dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Halkın gökyüzüne bakınca ne düşündüğü, nasıl hikâyeler anlatıp icralar gerçekleştirdiği, gök cisimlerinin mitolojide nasıl karşılık bulduğu gibi gökyüzünü tekrar tekrar ve farklı noktalardan okumayı sağlayacak muhteva bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ÖRNEK, Sedat Veyis. (1966). **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki.** *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları*, Ankara.

İçerik:

İki ana bölümden oluşan çalışmada araştırma ve derleme - araştırma sahası olarak seçilen Sivas ilinde gözlemlenen çeşitli inanış ve uygulamalar bölgenin etnolojik yapısı göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Böylece Türk toplumunun eski inanışın etkisiyle büründüğü kendine has kültürel, inançsal ve dinî yapısı belirtilmiştir.

Kitapta ***Birinci Bölüm***, önce araştırma sahası hakkında verilen bilgiye başlamakta ardından araştırmanın konusu olan inanma, inanç, batıl ve büyü kavramlarına derinlemesine bir şekilde temas etmektedir. Burada hem büyüün hem de batıl inanmanın kendi içindeki alt başlıklarıyla konu kapsamını geniş şekilde vermeye uygun olarak teşekkül ettiği söylenmelidir. ***İkinci Bölüm*** ise ***Hayatın Çeşitli Safhaları ile İlgili Bâtıl İnançlar ve Büyüsel Pratikler*** adıyla, aslında kitabın

esas konusunu oluşturan yerdir. Burada, önceki bölümde belirli çerçeveye oturtulan kavramların doğum, çocuk, evlenme, ölüm, göksel olaylar, halk hekimliği, ev, vücudun uzuvları, bedensel özellikler ve hayvanlar sırasıyla on farklı alt bölümde işlendiği görülmektedir.

İncelenen çalışmanın ikinci bölümündeki “Ölü Kültü” bölümündeki göksel inanmaları metafizik boyutuyla görebilmenin yanında esas inanç izlerini gördüğümüz kısım “Göksel Olaylarla İlgili İnanmalar”dadır. Burada başlıca, Ay, Ay tutulması; Güneş, Güneş tutulması ve bu olayların yeryüzü olaylarıyla var olduğuna hüküm verilen bağlantısı; ayrıca yıldızlar ve yağmura dair örnekler gösterilmiştir.

Bibliyografik Künye:

TANYU, Hikmet. (1980). **İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**. Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

İçerik:

“Eski Türkler” olarak genel bir ifadenin altında toplanan çeşitli Türk toplumlarının “tengri” kavramına yaklaşımını yapan ve ardından İslamiyet ilgisi kuran bir çalışmadır. Üç ana bölümden oluşan çalışmada İslamiyet’ten önceki Türk tarihindeki bir yaratıcıya inanma konusu tarihsel, sosyal, edebî vb. birçok yönden ele alınmıştır.

Kitapta **I. Bölüm**, “tanrı” kavramına ayrılmıştır ve burada Türklük ile ilgisi üzerinde durulmuştur. Bunun için Divân-ı Lügâti’t Türk referansı ile açıklamalar bulunmakta, ayrıca yaratıcıyı işaret eden farklı söyleyişlere yer verilmektedir. Burada “Gök Tanrı” ifadesindeki “gök” sözcüğünün anlam sınırı da ele alınmaktadır. **II. Bölüm**, ilgili kavramları başta Orhun Yazıtları olmak üzere yazılı kaynaklar üzerinden irdelemekte, destanlar referans alınmaktadır. Esasında ikinci bölümün Dede Korkut, Divân-ı Lügâti’t Türk, Kutadgu Bilig gibi edebiyat verimleri üzerinden tek tanrı inancına eğildiğini söylemek mümkündür. **III. Bölüm** ise hem sözlü gelenekteki tanrı inancına dair tespitlerin yer aldığı hem Türklerin gökle olan ilişkisinin verildiği hem de İslamiyet bağlantısının kurulduğu yerdir.

Çalışma, ele aldığı kavramın eski Türk inancında doğrudan gökyüzüyle bağlantı kurulabilir olmasının yanında özel olarak gök ve Türklük kavramına da değinmektedir. Bu hâliyle Türk halkının gökyüzüyle olan inanç ilişkisini görebileceğimiz birçok bölümün yanında son bölümdeki “Gök ve Türkler” başlığı önemli örnekler sunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

TOZLU, Sümeyra. (2018). **Çorum Halk İnançları ve Halk Hekimliği**. *Çorum Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü*, Çorum.

İçerik:

Çorum ilindeki halk inançlarının ve halk hekimliğine dair uygulamaların 75 kaynak kişiyle yapılan görüşmeler ve diğer basılı eserlerden hareketle belirtildiği geniş çaplı bir kitaptır. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın halk hekimliği ve türbe bölümleri araştırmaya ait fotoğraflarla desteklenmiştir.

Kitabın **Giriş** başlığında Çorum ilinin inanç çeşitliliğine ve halk hekimliği uygulamalarına dair genel bir bilgi verildiğini görmekteyiz. **Birinci Bölüm** Çorum’un tarihsel, siyasî konumunu belirlemekte, ilin adının nereden geldiği tarihî süreçteki yeri ve bunların yanında coğrafi özelliklerini vermektedir. **İkinci Bölüm** Çorum halk inanışlarına ayrılmıştır ve burada özel günler, belirli zamanlar, geçiş dönemleri, bereket, ocak ve ateş, ev, bitki, insan, gece, cansız varlıklar, hayvanlar, tabiat olayları vb. gibi birçok alt başlıkta halk inanışlarından örnekler sunulmuştur. **III. Bölüm** ise halk hekimliğine dair inanış ve uygulamaları gördüğümüz kısımdır. Burası da evde yapılan tedaviler, ocak tedavileri ve kutsî bir tedavinin arandığı türbe ziyaretleri alt başlıklarında sunulmuştur.

Çorum ilinde hem halk hekimliği hem de inanışlarına dair derinlemesine örneklerin görüldüğü çalışmada gökyüzüne dair inançlar için de alan açıldığını görmekteyiz. Bunlar, birinci bölümde muhtelif yerlerde çeşitli alt metinlerden okunabilmekle beraber “Tabiat Olaylarıyla İlgili İnanışlar” başlığını doğrudan gökyüzü inançları noktasında değerlendirebiliriz.

Bibliyografik Künye:

URAZ, Murat. (1994). **Türk Mitolojisi**. 2. Baskı. *Düşünen Adam Yayınları*, İstanbul.

İçerik:

Türk mitolojisinin etkileşime girerek hem kendi mitolojisini aktarıp hem de mitolojilerinden alıncıların olduğu milletlerin var olduğu bilinciyle bir bakıma büyük coğrafi hareketler, savaşlar, felaketler, temaslar vb. gibi birçok olaya rağmen yekûn olarak ayakta kalan Türk mitolojisinin derinlemesine incelendiği bir çalışmadır. Türk mitolojisindeki kâinatın var oluş düşüncesi ve izlerinden başlayarak sosyal hayata dair birçok unsuru içine alan bir bakış söz konusudur. Kitap, mitoloji ekseninde incelenen konuları on üç bölümde ele almaktadır.

Kitabın başında Türk kültürü ve mitolojisinin ululuğu anlatıldıktan sonra bölümler mitoloji bağlamında oluşturulmuştur. **Birinci Bölüm**, yaratılış kavramını, kozmogoniye işlemektedir. **İkinci Bölüm**, ilk bölümle doğrudan bağlantılı şekilde gök cisimlerinin oluşumuna yer vermiştir. **Üçüncü Bölüm**, Türk mitoloji evrenindeki tanrı takımını; **Dördüncü Bölüm** de söz konusu tanrılarla bağlantılı olarak gökyüzü, yeraltı, cennet ya da cehennem gibi kavramları göstermektedir. **Beşinci Bölüm** insana geçişten önceki kısımdır ve burada ruh, peri, cin, cadı vb. gibi metafizik karşılığı olan kavramlar vardır. **Altıncı Bölüm**, insanın yaratılışı ve türeyişini konu ederken **Yedinci Bölüm** hayvanları **Sekizinci Bölüm** ateş, su, toprak, demir gibi kutsal addedilen unsurları ele almaktadır. **Dokuzuncu Bölüm** Türklerin dinî hayatlarını, **Onuncu Bölüm** belirli bir inanç ve beklenti doğrultusunda uygulanan törenleri, **On Birinci Bölüm** Türklerin söylemekten, görmekten, içinde olmaktan imtina ettiği tabuları başlıklar hâlinde vermektedir. **On İkinci Bölüm** Türk hakanlarının mahiyetlerini, gökle ilişkisini ve adlarını sıralarken son olarak **On Üçüncü Bölüm**'de ise Türk mitolojisinin ortaya çıkarılmasını sağlayan çeşitli masal, hikâye, destan gibi parçalar bulunmaktadır.

İncelenen kitabın Türklerin gökyüzüyle olan inanç ilişkisi için fayda sağlayacak birçok bölümü bulunmaktadır. Mitolojinin gökle ilişkisi doğrultusunda

kitapta da bunları birçok bölümle görmekle birlikte özellikle kâinatın yaratılışı, gök cisimleri, tanrı ve tanrıçalar, tanrı & gökyüzü ilgisi, hayvan kültü, kutsal unsurlar vd. birçok konu başlığı, inanç kaynaklarını göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

USLU, Bahattin. (2017). **Türk Mitolojisi**. *Kamer Yayınları*, İstanbul.

İçerik:

Türk mitolojisi ile halk inanışlarını bir potada birleştiren ve Türklerin güncel zaman dilimindeki inanışlarının temelini gösteren, aynı zamanda mitolojik incelemeleri bulunan bir kitaptır. Kavramlar yetmiş dört başlıkta incelenmiş, açıklanmış; ayrıca Türk mitolojisinde geçen kavram, kişi ve tanrılar toplu şekilde verilerek bir sözlük olarak değerlendirilebilecek bölüm oluşturulmuştur.

Mitolojisiz bir halk, mitsiz bir ülke olmaz; düşüncesiyle Türk mitolojisinin öne çıkan, üzerine çok fazla araştırma yapılmamış kavramlara dair yaklaşımları ve bunların inanç ilişkilerini görmekteyiz. Öyle ki mitolojinin genel mahiyeti, tanrılar, kültürler, hayvanlar, iyeler, gök cisimleri vd. birçok unsur söz konusu şekilde ele alınmıştır. Ayrıca mitolojinin derlenmesinde önem taşıyan Türk destanları da incelenmiştir. Sadece Türk mitolojisi değil, diğer mitolojilerle olan ilişkiyi de görmekteyiz. Bununla beraber din ilişkisi ve özellikle Şamanizm inancı da hem mitoloji kökenli hem de güncele uzanan etkisiyle değerlendirilmektedir. Başlıkların organik bir sırası olmasa da birbirinin doğrudan devamı olan kısımların dışındakilerini birbirinden bağımsız değerlendirmek mümkündür.

İncelenen çalışmada mitolojiden hareketle Türklerin inanış konusunun da sorgulandığını, inanç kökeninin ortaya çıkartılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Gökyüzüyle ilgili inanışlar da bu bağlamda örneklendirilmektedir. Tabiat unsurları, Güneş, Ay, yıldızlar, yağmur, kuşlar, hayat ağacı, yaratılış, Şamanizm vb. gibi kavramlara ait kısımlarda çeşitli gök inanışlarını, inanış kökenlerini görmek mümkündür.

Bibliyografik Künye:

YÜCEKAL ARPACI, Günnur. (2012). **Gök-Tanrı İncasının Bilinmeyenleri**. Çatı Kitapları, İstanbul.

İçerik:

Gök Tanrı inancına dair bilinen bazı gerçekleri sorgulamak ve bunları değiştirmek için yapılan araştırmalar sonucunda oluşturulmuş bir kitaptır. Kitabın içeriğinin oluşmasında, yazarın yüksek lisans için alan araştırması yaptığı Altay bölgesine olan hâkimiyeti önemlidir. Gök Tanrı inancına dair çeşitli kavram ve ögeler, Akay Kine ile yapılan görüşmelere, soru cevaplara göre şekillendirilmiştir.

Kitap herhangi bir bölümlendirme olmadan Akay Kine'nin tanıtılması ve ardından incelenen kavramın başlık şeklinde verilmesiyle teşekkül etmiştir. Gök Tanrı inancına dair başlıkların çoğunda Akay Kine'nin yine o konuya dair görüşleri, açıklamaları bulunmaktadır. Ele alınan kavramlardan bazıları temel kavram olarak şu şekilde gösterilebilir: **Tanrıçılık, Altay, İbadethane, Tanrı, Gök Tanrı**, Öte yandan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Alperenler Destanı'ndan kitapta kurgu gereği çokça faydalandığını görmekteyiz.

Gök Tanrı inanç sisteminde gökyüzünün önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmasıyla bağlantılı olarak incelenen kitapta Türklerin gökyüzüne dair inanç örneklerini dinî sistemi üzerinde okuyabilmemizi sağlayacak kısımlar bulunmaktadır. Bunlar **Yaş Döngüleri, Ay ve Ay Döngüleri, venüs** maddeleri başta olmak üzere doğrudan somut gök cisimleri üzerine dair inanç pratiğini okuyabileceğimiz mahiyettedir.

3.3. MAKALELER

Açıklamalı bibliyografyaların içinde en fazla yer tutan tür makale olduğu için, bu türün açıklamalı bibliyografyaları gökyüzü inanışlarına değinme oranına göre üç başlık hâlinde gösterilmiştir. Buna göre:

Birinci derece kaynaklar:

- Doğrudan gökte olan kozmolojik (dünya, felek, güneş, ay, yıldız, yağmur vb.) kavramlar üzerine yapılmış çalışmaları,
- Uzay ve uzaylıyla ilgili yapılmış çalışmaları,
- İklimle ilgili çalışmaları,
- Gökyüzüyle bütünleşmiş uçan hayvanlar üzerine yapılmış olan çalışmaları,
- Gökyüzünden ve onun muhtevasından yararlanılarak oluşturulan halk takvimi ve zamansal kavramları içeren çalışmaları kapsamaktadır.

İkinci derece kaynaklar:

- Doğrudan gökte olmayan fakat gökyüzünden inmiş-indiği düşünülen ya da gökyüzü-yeryüzü bağlantısı hakkında araştırma yapılmış kavramlar üzerine (demir - ağaç vb.) yapılan çalışmaları,
- Halk hekimliğinin gökyüzüyle bağlantılı yönlerini içeren çalışmaları,
- Burçlar üzerine yapılan çalışmaları,
- Hıdırellez, nevruz gibi mevsimlere ve gökyüzüne bağlanabilir kavramlarla ilgili çalışmaları,
- Mitik evren, destan, Şamanizm gibi kavramların gökyüzüyle olan ilgisini barındıran çalışmaları kapsamaktadır.

Üçüncü derece kaynaklar:

- Metafizik kavramlar, gökyüzüyle alakalı dinî ritüeller barındıran çalışmaları,
- Türbe ve yatırları gökyüzü bağlantısı yönünden ele alan çalışmaları,
- Ölüm, doğum, hastalık, âdet vb. gibi gökyüzüyle bağlantısı kurulabilecek kavramlar üzerine yapılan çalışmaları kapsamaktadır.

3.3.1. BİRİNCİ DERECE MAKALELER

Bibliyografik Künye:

ACIPAYAMLI, Orhan. (1964). “Türkiye’de Yağmur Duası” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (22)3-4, s. 221-250.

İçerik: Yağmur duasının yağmura ihtiyaç duyulan her bölgede görüldüğü dolayısıyla bunun Türkiye’de de çok yoğun bir uygulama olarak karşımıza çıktığı söz konusu çalışmada anlatılmaktadır. Genel adlandırma ve yağmur duasının mahiyetine yönelik açıklamalar ve baştan sona bir yağmur duası töreni çalışmada bulunmaktadır.

Çalışmanın girişi etnolojik araştırmalara ayrılmıştır. Böylece yağmur duası törenlerinde diğer çok farklı isimlendirmelerin, gelin ve kadın kavramları başta olmak üzere, çeşitli kaynaklardan araştırması yapılmış, köken izi sürülmüştür. Yağmur duasının ortaya çıkma sebebi, hangi aşamalardan geçtiği, hangi motivasyonla bunun gerçekleştiği, farklı yaş grupları tarafından gerçekleştirildiği gibi birçok husus irdelenmiştir. Törenler genel manada üç aşamaya (hazırlık ve yürüyüş, uygulama safhası, ziyafet ve bitiş) ayrılmıştır. Motiflerin verildiği kısımda dua kavramıyla doğrudan ilişkilendirilebilecek dinsel öğelerin yanında dinsel olmayan, hatta dinî inançla çelişebilecek motiflerin de incelenmiş olması dikkat çekicidir. Hem dinî hem de din dışı uygulamalar, icra safhasında sebep sonuç ilişkisiyle sunulmuştur.

Yağmur duası kavramının birleşik yapısı çalışmanın genel durumunu özetlemektedir. Sonuç bölümünde bu ikili ve kendi içinde çelişki gibi görünen durum, yapılan alıntılar ve bulguların desteğiyle bir çatışma, din kavramının yağmur yağdırma ritüeline sonradan girişi şeklinde açıklanmıştır.

Bibliyografik Künye:

AKSOY, Hüseyin. (2010). “Türk Halk İnanışları ve Halk Danslarında Kartal Motifi” *TUDOK / III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi* (621-629 s.)

İçerik:

Şamanizm ve Türk kültürü için kayda değer bir yere sahip olan kartalın sembolik karşılığı ile ilgili yapılmış bir çalışmadır. Kartal ve şaman bağlantısı, kartalın tanrı hüviyetinde olması, iklim değişikliklerini sağlaması gibi konular üzerinde durulmuş. Ayrıca Türk halk inanışında kartalın karşılığı, halk danslarına yansımaları ele alınmıştır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında kartal motifinin Türk kültüründeki anlamı gösterilmiştir. **Şamanizm’de Kartal** başlığında kartalın kendiliğinden türediğinin düşünülmesi ve töze dönüşmesiyle diğer kuşlardan ayrılan yönüne değinilmiş, kutsal kabul edilişi anlatılmıştır. Kartalın kutsal yapısının birçok alana yayılışının gösteriminden sonra **Halk Danslarında Kartal** başlığıyla Orta Asya’dan gelen kartal sembolizminin, av – avcı rolüyle oyuna dönüşmesi anlatılmaktadır. Farklı oyunlar hakkında bilgi verilip görsellerle ritmik hareketler aktarılmıştır. Ayrıca oyunlarda da icra edilebilen içinde “kartal” sözcüğünün geçtiği türkülerden birkaçı gösterilmiştir.

Kartalın tanrıyla insan arasındaki durumundan zamanla bu kutsallığı sembolleştirme suretiyle bir oyuna dönüşme evresi anlatılmıştır. Farklı danslarda da görüşü destekleyen, kartalla bağdaştırılabilecek hareketler, tasvirler bulunmaktadır. Kartalın hâkimiyet sembolünün kökenin Türklere ait olduğu düşüncesi aktarılmıştır.

Bibliyografik Künye:

APAK TIKBAŞ, Fadime. (2013). “Rize - Çamlıhemşin - Yazlık Köyü Örneğiyle Mevsimlere İlişkin İnanç, Bayram ve Ritüeller” *Acta Turcica*, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/v_i_5.pdf, 13.07.2020

İçerik:

Rize ilinin Çamlıhemşin ilçesinin Yazlık köyündeki mevsimlere dair halk inançları ve bu inançlar çevresindeki uygulamaların ele alındığı bir çalışmadır. Halk takvimi bağlamında değerlendirilebilecek inançlara dair bölgesel araştırmalar bu çalışmanın taslağını oluşturmaktadır.

Çalışma, **1.1. Yerel Mevsim ve Ay Adları, 1.2. Mevsimlerin Nasıl Gececeğine Dair İnanç ve Yorumlar, 2.1 Mevsimlik Bayramlar veya Takvimsel Ritler, 2.2. Bir Güneş Çağırma Ritüeli: “Babrabubrik”** başlıklarından oluşmaktadır. Birinci kısımda Türklerde mevsim ve ay adlarının isimlendirilmesinin yanı sıra bölgedeki isimlendirmelere örnekler verilmiş, yine bölgede söz konusu mevsimlerin farklı inançlar ekseninde tahmin niteliği olan özellikleri sıralanmıştır. İkinci kısım olan **Mevsimlik Bayramlar veya Takvimsel Ritler**’de ise Koç Katımı ve Yılbaşı ritüelleri anlatılmaktadır. **Babrabubrik** ritüeli ise Rize’nin fazla yağış alan bir bölge olması sebebiyle yağmur duasının aksine yağmurun durdurulup Güneş’in arzulandığı uygulamayı göstermektedir. İlgili inanç ve uygulamalardan derlenen örnekler çalışmada tasniflerine uygun kısımlarda verilmiştir.

Bölgesel olarak incelenen bir çalışmanın dahi yoğun şekilde Türk kültür ve inancıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Yazlık köyünde kaynak kişiler yardımıyla derlenen ritüel, bayram ve inançların **somut olmayan kültürel miras** çerçevesinde işlenmesi gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Ayrıca halk takvimine yönelik bütünsel bir çalışmada Yazlık köyünün konumu gösterilmiştir.

Bibliyografik Künye:

ARIKAN, Metin. KIZILÖZEN, Gülcan. (2017). “Türk Kozmoloji Anlayışının Kültürel Yansımaları Mihrimah Sultan Külliyesi Örneği” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (18)39, s. 147-154.

İçerik:

Çalışmada Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan için Mimar Sinan'ın Boğaz'ın iki yanına inşa ettiği külliyelerin onun aşkının bir sembolü ve sanatsal olarak gösterimi olduğuna dair bilinen yaygın inanç çürütülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu duygusal hikâyelendirmenin ötesinde gökyüzünün en büyük iki cismi olan Güneş ve Ay'ın Türk kültürü açısından önemi verilerek söz konusu eserlerle olan bağı gösterilmektedir.

Mihrimah adının etimolojik anlamda Farsça olduğu bir gerçek olsa da çalışmada Türk kültüründe “kün-ay” kullanımının sonradan Farsça kullanımına dönüldüğü belirtilmektedir. Mimar Sinan'ın diğer eserleri de örnek gösterilerek ortaya konan yapının entelektüel birikimin yansıması olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, Türklerin kendilerini merkez kabul edişleriyle Güneş ve Ay'ı çevrelerinde dönmesine ve Güneş ile Ay'ın aynı anda görünmesinin Türk kültüründeki karşılığına dayanarak mimari eserlerin ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Çalışmada verilen bilgiler Mimar Sinan'ın Türk kozmolojisine olan hâkimiyetini kanıtlama amacı gütmektedir. Çu döneminden Osmanlı'ya kadar izleri sürülen Türk kozmolojik inancının birçok mimari eserde görülebildiği ve farklı eserlerde de bunun kanıtlanabileceği söylenmektedir. Mimar Sinan'ın aşkından ötürü eserlerini ortaya çıkarttığı bir iddia hatta şehir efsanesi olarak görülmektedir. Esas sebep sonuç mimarî yapıda ritüele dönüşüm olarak ifade edilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ARIKAN, Nihat. ÖZDURAN, Mustafa. (2008). “Kırşehir Cacabey Gökbilimleri Medresesinde Göksel Ritüeller” XVI. *Ulusal Astronomi Kongresi ve V. Ulusal Öğrenci Astronomi Kongresi* içinde (177-193 s.), Çanakkale.

İçerik:

Bilimsel gelişmelerin modern kültürleri ilerletmesinin yanında aynı gelişmelerin geçmişe dair bulguları da ortaya çıkarabileceğine ve kültürlerin gökbilimine dair bakışına ışık tutabileceğine dair görüşler sunan bir çalışmadır. Bu çalışma tezimizin konusu olan yönüyle Kırşehir’deki Cacabey Gökbilimleri Medresesi’nde bulunan bazı yapıların Türk kültür ve inancı açısından önemini göstermektedir.

Çalışmanın girişinde yapılan bulguların Türklere ait olduğunu gösterme amacıyla Kırşehir’in tarihi hakkında bilgi verilmekte, mimari eserlerin Bizans sonrası dönemlere ait olduğu gösterilmektedir. Medresenin girişinde bulunan küreler, çözümlenmiş ve bilimsel kuramlarla kıyaslanmıştır.

Tespit edilen bulguların yapısı ve yıldız motifleri Doğu kaynaklı olarak nitelendirilmiş ve Orta Asya Uygur bölgesindeki mağaralarda yer alan çizimlerle bağdaştırılmıştır. Ölümsüzlüğü, kainatı, kozmolojiyi vb. birçok soyut kavramı simgeleştirdiği sanılan çizimlerin göğe karşı inancı ve bakışı göstermesi açısından hem sosyolojik hem felsefi hem de edebî anlamda dikkate değer bir yönü vardır.

Bibliyografik Künye:

ARSEVEN, Tülin. (2016). “Modern Anlatıda Geleneğin İzleri ve ‘Bin Beyaz Turna’” *folklor/edebiyat*, (22)88, s. 23-36.

İçerik:

Doğrudan Türk halk kültüründeki turna motifine ayrılmış bir çalışma olmamakla beraber **Geleneksel Anlatıda Turna** başlığında Anadolu’daki turna

kavramı özelinde gökyüzü folkloruna dair içerik mevcuttur. Çalışmada turnanın Doğu'dan Batı'ya doğru ifade ettiği anlamlar ele alınmış ve ardından Japon edebiyatından Bin Beyaz Turna romanı incelenmiştir.

Üzerinde duracağımız ***Geleneksel Anlatıda Turna*** başlığı, farklı kültürlerden örneklerin yanında Türk kültürüne dair araştırmaları da içermektedir. Turnanın Anadolu kültürü için önemi çeşitli kaynaklardan örneklerle gösterilmiştir. Turna motifi yoğun olarak karşımıza çıktığı hâliyle halk türkülerinden ya da halk şiirlerinden alıntılarla gösterilmiştir.

Kuşların hem Anadolu'da hem de tüm kültürlerde yer yer kutsî yer yer sanatsal bir anlamda karşımıza çıkıyor oluşu bu anlamda turnayı da taşıdığı kültürel kimlikle gökyüzüyle ilişkisi bağlamında dikkat çekici kılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

AYDIN, Mükerrerem Bedizel. (2013). “Kitâbü'l-Filâha'da Gök Cisimleri - Tarım İlişkisi” *Acta Turcica*, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/v_i_4.pdf, 13.07.2020.

İçerik:

Türklerin gökyüzüyle olan ilişki için doğrudan eski inançlarından ve günümüze ulaşmış sözlü kültüründen ortaya çıktığı gibi gökyüzüyle ilgili yabancı eserlerin çevrilmiş olması da delillerden sayılabilmektedir. Çalışmada, XII. yüzyılda İbn Avam tarafından yazılan Kitâbü'l-Filâha'nın XVI. yüzyılda Muhammed b. Mustafa b. Lütfullah tarafından yapılan Türkçe tercümesi üzerinden Güneş, Ay, yıldızlar, gezegenler gibi birçok gök cisminin tarım faaliyetlerine olan etkisi, bunun Osmanlı'daki karşılığı ele alınmıştır.

Çalışmanın ***Giriş***'inde insanoğlunun gökyüzüne olan ilgisinin bilinen ilk dönemlerden günümüze değin sürüşü, farklı kültür ve medeniyetler üzerinden verilen örneklerle gösterilmiştir. Bu ilginin Osmanlı döneminde de Türkler tarafından devam ettiğinin, hayata yön veren doğrultuda oluşunun örneklerinden sayılabilecek Kitâbü'l-Filâha tercümesinde yer alan gökyüzü kavramları irdelenmiştir. Çalışma;

Güneş, Ay, Yıldızlar, Gezegenler ve Burçlar başlıklarıyla bu gök cisimlerinin tarımsal konulardaki etkisini, bu yöndeki inançları göstermektedir.

Eserde sözü edilen inanç ve uygulamaların gerek tarımsal faaliyetlere yön vermesi gerek de geleneksel takvim uygulamalarında Türkler tarafından günümüzde de kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur. Çalışma yalnızca tercüme eserin içerik incelemesi gibi görünmesine karşın dip notlar ve kurulan ilgilerle Türk gökyüzü inançları olarak okumak mümkün olmaktadır.

Bibliyografik Künye:

AYKUT, Ebru. (2018). “Necâset, ‘Gâvur’ Kafatasları ve 19. Yüzyıl Ortasında Doğu Anadolu’da Bir Yağmur Ritüeli” *Kebikeç*, 16, s. 57-80.

İçerik:

Yağmur yağdırma törenlerinin çok çeşitli şekillerde yapılabildiği bilgisiyle bu çalışmada kafatası başta olmak üzere çeşitli maddelerin kullanıma dair bilgiler sunulmaktadır. Ritüelin veriş şeklinin büyü yoluyla yağmur yağdırma çalışmasının olduğu görülmektedir.

Çalışmanın girişinde yağmur yağdırmaya dair bilgiler, daha önce yapılmış çalışmalarda çeşitli büyü ritüellerinin kullanımına yönelik içerikler verilmektedir. Çalışmanın amacını bu tür bir uygulamanın ahlakî, dinî ve çeşitli disiplinler yönünden incelenmesidir. Çeşitli alt başlıklarda yağmur yağdırmak için sadece Türkiye’de değil çeşitli toplumlarda da benzer uygulamaların bulunduğu gösterilmekte ayrıca yakın tarihte de gerçekleşen bağdaşık olayların üzerinde durulmaktadır.

Yağmur yağdırmaya dair yapılan uygulamaların, zaman zaman toplumsal infiale yol açabilecek, insanlara zarar verebilecek bir çehreye dönüşebildiği çalışmanın sonucunda sunulmaktadır. İnanç çeşitliliğinin getirdiği uygulama değişkenleri eleştirel bakışla ele alınmıştır.

Bibliyografik Künye:

BALCI, Ali. (2018). “Hayat Hikâyelerindeki Coğrafi Bilgi: Sözlü Coğrafya” *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, s. 40-57.

İçerik:

Çalışmada hayat şartları ortak insanların yaşamlarını idame ettirirken coğrafyayla olan ilgileri, kendi takvimlerini ve zaman tayinlerini belirlemeleri gösterilmiştir. Gökyüzüyle ilgili gözlemlerin önemli bir yer tuttuğu inançlara ulaşmada kaynak kişilerle görüşerek çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmanın **Giriş** başlığı insanların kendi coğrafi bulgularını oluşturmalarına, asırlık deneyimlerin aktarılmasına ve bunun sonucu olarak daha çok yaşlı insanlarda bulunduğu karşılığa değinilmiştir. **Yöntem** başlığında kaynak kişiler hakkında bilgi verilerek yapılandırılmamış görüşme tekniği kullanıldığı ifade edilmiştir. **Bulgular**’da fizik coğrafya olarak gök cisimleri ve vakit tayiniyle ilgili, iklimatik ve meteorolojik özelliklerle ilgili saptamalara yer verilmiştir. Beşeri bulgular ise ev düzeni, ziraat ya da hayvancılık gibi konulara temas etmektedir. Ayrıca tüm bu tespitlerin genç nesillere aktarımı da sorgulanmıştır.

İnsanların zaman tayini başta olmak üzere çeşitli yıldızları ve Güneş’i kullandığı çalışmanın sonucu olarak sunulmuştur. Tespit edilen sonuçların Türkiye genelindeki ortaklığı ise bir haritalandırma yapılması için fikir olarak sunulmaktadır.

Bibliyografik Künye:

BİRAY, Nergis. (2009). “12 Hayvanlı Türk Takvimi Zamana ve İnsana Hükmetmek” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, s. 671-682.

İçerik:

Gök cisimlerinin hareketlerini gözlemek yoluyla oluşturulan takvimlerden olan ve Türklere has bir özelliği bulunan 12 hayvanlı Türk takviminin hayvan

adlarıyla simgeleştirilen yılların insanlar üzerindeki etkilerini derleyen bir çalışmadır. Söz konusu takvim, Türklerin gökyüzüyle olan ve eski çağlara dayandırılabilen ilgisini göstermek açısından önem arz etmektedir.

Çalışma, 12 hayvanlı Türk takviminin özelliklerini, nasıl ortaya çıktığına dair incelemeleri değil; *Kırgız Madaniyatı* dergisinde yayımlanan “*Eldik Kalender*” (Halk Takvimi) adlı yazının belirli bölümlerinin Türkiye Türkçesini çevirisi ve değerlendirilmesini içermektedir. Esas ağırlık astrolojiyle de dolaylı yoldan bağlantılı sayılabilecek şekilde hayvan isimleriyle kendi içindeki sistemiyle kullanılan takvimin insan karakteri üzerindeki etkisine verilmiştir. Buna göre takvimde bulunan her yıl ve bu yılda doğan insanların karakteristik özelliklerinin nasıl olduğu gösterilmiştir.

Türklerin gök cisimlerinden, onların hareketlerinden yararlanarak takvim oluşturması, oluşturdukları takvimi parçalara bölerek hayatın akışına işlemek, zamana hükmetme ihtiyacının bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir. Bununla beraber oluşturulan takvimin insanlar üzerindeki etkisine dair yapılan yorumların modern astrolojiyle olan benzerliği de dikkate değerdir.

Bibliyografik Künye:

BULUT, İhsan. KAZANCI, Hasan. YÜDÜR, Eren. (2013). “Artova Yöresinde (Tokat) Yerel İklim Bilgi ve Halk Takvimi” *Türk Coğrafya Dergisi*, 61, s. 21-30.

İçerik:

Yerel iklim bilgisi de halk takvimi de çoğunlukla doğrudan ya da dolaylı olarak gökyüzüne bağlı birtakım inanç ve alışkanlıkları barındırdığından gökyüzü inançlarına yönelik değerlendirilebilecek bir çalışmadır. Bulgular, Tokat ilinin Artova yöresinde 107 kaynak kişiyle yapılan görüşmede sorulan 5 soruda ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın *Giriş* başlığında halk takviminin, yerel iklim bilgisinin deneysel olduğuna dair görüşler görmektedir ve bu bağlamda oluşan kültür hakkında

açıklamalara rastlamaktayız. **Amaç ve Kapsam**'da yerel iklim bilgisi ve halk takvimine bağlılığının sürdüğüne dair tespitler öne çıkmaktadır. **Araştırma Alanının Genel Coğrafi Özellikleri** başlığında seçilen bölgelerin bazı coğrafi farklarını, sosyolojik yapıdaki değişiklikler gösterilmektedir. **Bulgular** ise iklime, yörede esen rüzgâr ve etkilerine, yağışların etkilerine dair bilgiler ve hava durumu tahminine dair bilgiler olarak alt başlıklara ayrılmıştır.

Halk takvimlerinin bilimsel geçerliliğinin olmaması onların işlevsiz olduğunu göstermek bir yana dursun, bilimsel ölçütlerle uyuşan ve pratik fayda unsurlarının üzerinde durulmaktadır. Mevcut birikimin daha çok yaşlı insanlarda varlığını göstermesi ise çalışmanın kültürel devamlılık açısından altını çizdiği maddelerden biridir.

Bibliyografik Künye:

BULUT, Meryem. KARACAGİL, Zeynep. (2018). “Yağmur Duası: Dikili Örneği” *Journal Of Human Sciences*, (15)3, s. 1773-1790.

İçerik:

Yağmur duasının İzmir ili Dikili ilçesi Yahşibey köyü eksininde ele alındığı bir çalışmadır. Yağmur yağdırma törenlerinin barındırdığı ortaklık ve gelenek taşıma yönünün yanı sıra farklılıklara da değinilmiş, başlıklar belirli bir sırayla tasnif edilerek törenlerin öncesi sonrası verilmiştir. Yapılan açıklamalar katılımcı, gözlemci olarak edinilen bilgilerle verilmiştir. Çalışmanın sonunda törenlerden çeşitli fotoğrafların bulunduğu ek bulunmaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında yağmur yağdırma törenlerinin Türk töresindeki karşılığı verildikten sonra mercek çalışma alanı olan Dikili üzerine getirilmiştir. Konu akışının yağmur duasının öncesinden, yapılan hazırlıklardan başladığı görülmektedir. Ardından tören esnasında ne gibi ritüeller gerçekleştiriliyor ve bittikten sonra da var olan uygulamalar nasıl devam ediliyor ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Sözü edilen açıklamalar, **Yağmur Duası Öncesi Hazırlıklar** ve **Yağmur Duası** başlıklarında sunulmuştur.

Yağmur duasının mevcut kutsal yapısının değişime uğradığı ve teknolojik pratikle beraber daha çok sosyolojik bir hâl aldığı yapılan gözlemle ulaşılan sonuçtur. Böyle bir durumun toplumsal cinsiyet eşitliğinden, dinî inançlara değin çeşitli yorumlar yapmaya açık olduğu belirtilmiştir.

Bibliyografik Künye:

CEYLAN, Mehmet Nuri. (2018). “Kurban Geleneği Bağlamında Yağmur Yağdırma Ritüeli” *Anasay*, 3, s. 99-116.

İçerik:

Çalışma Türk kültür tarihinde ayrı ayrı önemli yerlere sahip olan kurban ve yağmur duası ritüellerini birlikte ele almaktadır. Derleme sahası olarak seçilen Erzurum ili Oltu ilçesindeki Gökçedere köyündeki bir yağmur duası incelenmiş, bunun sonucu ulaşılan bilgiler aktarılmıştır.

Çalışmanın girişinin kurban ritüellerine ayrıldığını görmekteyiz. Yalnızca İslamiyet ile değil, İslamiyet öncesi çağlarda da Türkler için kurban merasimlerinin çeşitli amaçlarla uygulandığı anlatılmaktadır. Dileğin, isteğin bir aracı olarak görülen kurbanın gerçekleştirilmesi için gereken şartlar anlatılmış ve Gökçedere köyünde gerçekleşen uygulama üzerinden bunların örneği verilmiştir.

Kurban geleneğinin de İslami açıdan gökle bağdaştırılabileceği düşünüldüğü zaman yağmur yağdırmak için bir elçi olarak kullanılması daha anlaşılır olacaktır. Çalışmada verilen bu bağlantı ile Türklerin gökyüzüyle olan ilişkisinin hem maddî hem manevî sahada ve bir arada devam ettiği, eski kültür izlerini günümüzün toylarında da devam ettirdiği görülmektedir.

Bibliyografik Künye:

ÇEŞMELİ, İbrahim. (2015). “Kök Türklerde İkonografik Açıdan Kuş Figürleri” *Art-Sanat*, 4, s. 67-80.

İçerik:

Türk kültüründeki yerini çok eski çağlara götürebileceğimiz kuşların gökyüzüyle olan bağlantısını somut örnekler üzerinden inceleyen bir çalışmadır. Göktürklerle ait mezar kalıntılarında arkeoloji çalışmalarıyla tespit edilmiş olan kuş figürlerinin yorumlanması yapılarak son bölümde ilgili görseller ekleri paylaşılmıştır.

Çalışmada çeşitli mezar kalıntılarında ve taş üzerine işlenmiş figürlerden yararlanıldığını, üzerine çok fazla araştırma yapılmamış bir konunun ele alındığını görmekteyiz. Kuş figürlerinin tasviri, çözümlemesi genel olarak ölüm – yaşam ya da beden – ruh ikiliğiyle özetlenebilecek durumdadır. Öte yandan eski Türk kültürüne ait olan bu izlerin farklı toplumlarla da ilişkili olduğu gösterilmiştir. Söz konusu ilişki Göktürkler ile ilgili en yoğun bilgiyi de aldığımız Çin toplumuydur.

İncelenen figürlerde ağırlıklı olarak tespit edilmiş iki kuş olan kartal ve doğanın gökyüzüne yükselişi ve ölümleri korumayı temsil edişiyle Fenghuang (Feniks) yorumlaması olduğu yapılan tespitlerden biridir. Ayrıca bu uygulamanın da bir statü belirtisi olduğu, daha çok siyasî olarak yüksek mertebede olan kişilerin mezarlarında görüldüğü de belirtilen hususlardan bir diğeridir.

Bibliyografik Künye:

ÇETİN, Nagihan. KALAFAT, Yaşar. (2015). “Bodrum Çevresi Örnekleri ile Halk İnançlarında Gökkuşağı İnancının Mitolojik Boyutu” *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 27-36.

İçerik:

Mitolojinin ulusal kültür hazinemizi evrensel arenada koruyabilmek adına ne kadar önemli bir rolünün olduğunu farklı ulus örnekleri ve karşılaştırmalarıyla

vererek giriş yapılan çalışmada gökkuşağının bu bağlamda konumu ele alınmaktadır. Çalışma giriş ve metin dışında herhangi bir başlığa ayrılmadığı için gökkuşağının mitolojik, dinî, kültürel boyutu tek bir akışta verilmiştir. Ayrıca kültürümüzdeki gökkuşağı inançlarına yönelik bulgular, Bodrum ve çevresindeki örnekleriyle ilişkilendirilmiştir.

Metin başlığı altında gökkuşağı sözcüğünün tanımlaması ve açıklaması yapıldıktan sonra mitolojik boyutuna değinebilmek adına özellikle de Umay – gökkuşağı bağlantısı kurulmuştur. Bu, gökyüzünü ve yeryüzünü birleştiren bağlantı farklı Türk bölgelerindeki örneklerle güçlendirilmiştir. Çalışmada, gökkuşağının bazen şehirden şehre bile değişebilen farklı isimlendirmeleri, mitolojik inançtan dinî inanca dönüşen ve böylece folklor hâlini alan yapısı gösterilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde kültürel değerlere verilmesi gereken önemin üzerinde durulmuş ve gökkuşağı örneğinde olduğu gibi genç nesle ulaştırılması gereken daha sayısız kültürel değer olduğundan söz edilmiştir.

Bibliyografik Künye:

ÇETİNKAYA, Adnan. DENİZ, Taşkın. DİKER, Oğuz. (2017). “Somut Olmayan Kültür Ögesi Olarak Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi: Safranbolu’da (Karabük) Bir Saha Araştırması” *Doğu Coğrafya Dergisi*, 38, s. 205-226.

İçerik:

Halk takvimine dair insanların geleneksel inançlarının Karabük ili Safranbolu ilçesindeki çeşitli köylerden kaynak kişilerle bire bir görüşmelerle aktarıldığı bir çalışmadır. Çalışmada coğrafi farklılıkların, sosyolojik yapı değişimlerinin kültürel birikime olan etkisi gösterilmiştir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında halk takvimiyle ilgili bilgiler verildiği ve oluşumunu etkileyen unsurların çeşitli kaynaklardan gösterildiğini görmekteyiz. **3. Safranbolu’nun Genel Coğrafi Özellikleri** başlığında Safranbolu’nun köyleri, bunların merkeze olan uzaklıkları ve sanayileşmeyle olan dönüşümün izleri aktarılmaktadır. **3.1. Safranbolu’da Halk Takvimi ve Sayılı Günler** başlığı ise büyük

oranda gök cisimlerinin hareketi ve gök olaylarına dayalı inançların kaynak kişilerce aktarıldığı bölümdür.

Göğün halkın zaman / takvim algısına doğrudan etki ettiği net şekilde gösterilmektedir. Gün adlarından, aylara; mevsimlerden, iklim bilgisine kadar çok şey insanların daha önce gökyüzünü inceleyerek, izleyerek edindiği bilgileri yeni nesillere aktarması yoluyla gerçekleşmiştir. Çalışmada bu etkileşim gösterilmektedir. Son kısımda alan araştırması yapılan köylere ve o yörenin insanlarına ait, inançlarına yönelik tuttukları çeşitli materyallere ait fotoğraflar bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ÇİFTÇİ, Halil Ahmet. (2017). “Çeşitli Kültürlerdeki Okült İnanç ve Uygulamaların Türk İslam Kültürüne Yansıması Üzerine Bir İnceleme” *Journal Of Human Sciences*, (15)3, s. 1773-1790.

İçerik:

Çalışma, geçmiş çağlarda yaşayan insanların henüz bilimle ulaşamadığı bilgilere sahip olmak için başvurduğu okült inançları Türk İslam kültürü yansımaları üzerinden ele almaktadır. Mevzubahis okült inançlarda gökyüzüne olan inançların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında okült kavramı, etimolojisi ve uygulama alanıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Bilinmeyeni açıklamak için tercih edilen alanlar belirli başlıklar altında toplanmıştır. Burada verilen kavramların hemen hepsi gökyüzüyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek mahiyettedir. **1. Numeroloji** başlığında sayıların ebcet hesabı gibi sunduğu gizil verilerle kainatın oluşumuna dair algı işlenmiştir. **2. Astroloji** başlığında ise gök cisimlerinin hareketlerine göre yapılan yorumların çeşitli örneklerle verildiği görülmektedir, gök cisimlerine olan inancın en yoğun görüldüğü başlık burasıdır. **3. Demonoloji** başlığında ise daha çok cin, ruh, şeytan gibi metafizik varlıklarla ilgili inanışlar, **4. Simya**'da da ölümü, gençliği merkeze alan inanç şekilleri açıklanmaktadır.

Dört ana başlık ve okült inanç sistemi başlığında toplanan çalışmanın gökyüzü inançlarıyla doğrudan ilişkili olan kısmı **Astroloji** bölümüdür. İlgili bölümde Türklerin göğe karşı tutumu ve bunun dinî sentezini görmek mümkündür.

Bibliyografik Künye:

ÇOBAN, İbrahim. (2015). “Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları” *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 16, s. 57-80.

İçerik:

Hem insanlık tarihi açısından hem de Türk kültürü ve inanç sisteminde gücü, otoriteyi ve özgürlüğü temsil eden kartalın sembolik olarak resim sanatına yansımalarının ele alındığı bir çalışmadır. Bu çalışmada gökle bağlantılı kavramların çeşitli sanatlara yansımalarının görülebildiği örnekler bulunmaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığı kartalın Türk kültüründeki yeri çeşitli Türk devletlerinden örneklerle gösterilmiştir. **Çağdaş Türk Resminde Kartal İmgesi** başlığının ise kartalın Türk kültüründeki önemli yerinin verilmesiyle bunun resim için bir sembole dönüşünün özellikle Cumhuriyet dönemi ekseninde işlendiğini görmekteyiz. Üzerinde durulan ve görseli sunulan eserlerin genellikle eski Türk tarihine dair izler taşımakta olduğu gösterilmiştir.

Türk gök inanışlarının günümüzde sanatta da kendini ortaya çıkardığı, özgün bir sanat anlayışının oluşmasında kültürden yararlanmanın önemi vurgulanmaktadır. Her şeye rağmen önemli bir figür olarak addedilen kartalın Türk resim sanatında yeteri ilgiyi görmediği de belirtilmektedir.

Bibliyografik Künye:

DEMİR, Recep. (2019). “Halk Meteorolojisi ve Bir Meteoroloji Örneği: Kocakarı Hesabı” *The Journal of Academic Social Science Studies*, 75, s. 213-222.

İçerik:

İnsanların yüzyıllar boyu gözlemledikleri ve gelecek nesillere aktardıkları deneyimlerinin bilimsel olmayan bir uzmanlık alanına dönüşmesinin “koca karı

hesabı” benzetmesiyle sunulduğu bir çalışmadır. Bu hesaplama şekli halk takvimi ya da halk meteorolojisi olarak da anılan tahmindir. Çalışma Düzce ilinin merkez köylerinden olan Düverdüzü’nde kaynak kişilerle yapılan görüşmelerle desteklenmiştir.

1. Giriş başlığında insanların neden kendi halk takvimini yapmaya ihtiyaç duyduklarından, doğayı gözlemleme ve ondan faydalanmaya başlamalarından söz edilmektedir. **2. Halk Meteorolojisi** başlığı özellikle tarımsal sebeplerle insanların kendi zaman dilimini oluşturması ve bunun nesiller boyunca aktarılaraq öğrenilmiş bir bilgiye dönüşmesi anlatılmaktadır. **3. Kocakarı Hesabı** başlığı ise halk meteorolojisindeki mevcut beklentilerle gerçekleşenin tablolar, meteorolojik veriler yardımıyla karşılaştırmalı olarak sunulduğu bölümdür.

Halk takviminin oluşması ve nesiller boyunca aktarılması insanları gökyüzünü daimi izlemeye itmektir. Rüzgârı, Ay’ı, Güneş’i, yağmuru ve çeşitli doğa olaylarını bir takvimin parçası olarak düşünme de zaman zaman tutarsızlıklar barındırır da insanlar tarafından kullanılmaya devam etmektedir.

Bibliyografik Künye:

DEMİRDAĞ, Muhammet Fatih. (2017). “Alevî Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi” *Külliyat – Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2, s. 12-18.

İçerik:

Zengin bir temaya sahip olan ve hayata dair birçok kavramı içine alabilen Alevî Bektaşî şiirinin Türklerin gökyüzüyle olan ilgisinden ötürü farklı bir boyutta ilgi duyduğu kuşlar inanç ekseninde incelenmiştir. 20. yüzyıl Alevî Bektaşî şiirleri kullanılarak yapılan çalışmada kuşlara dair inançları ortaya koymak adına karga, turna ve anka kuşu ele alınarak Alevî Bektaşî inancında kuşların durumu açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş başlığının ardından yukarıda sözü edilen hayvanları ayrı başlıklar hâlinde irdedeğini görmekteyiz. **Karga** başlığında bu kuşun sadece Türk kültürü için değil dünya mitolojilerinde yer bulması, olumludan olumsuzla dönüşümü

aktarılmaktadır. Alevî Bektaşî şiirinde de olumsuz örnekler olduğu gösterilmiştir. **Turna** başlığında ise bu kuşun ortak kabulle olumlu algılanması, kutsiyet atfedilen haberci sembolü üzerinde durulmuştur. Son olarak **Anka** başlığında ise bu kuşun farklı dillerdeki karşılığı verip etimoloji yapıldıktan sonra Alevî Bektaşî şiirindeki tasavvufî boyutuyla vahdeti temsil edişi verilmiştir.

Alevî Bektaşî şiiri özel olarak ele alınmış olsa da çalışmanın sonucunda Türk kültürüyle denklik olduğu, göze çarpan bir farklılık olmadığı ortaya koyulmuştur. Bu denklikten biraz sıyrılan turnanın ise ayrıca don değiştirme motifi olarak da karşımıza çıkıyor olmasına dikkat çekilmiştir.

Bibliyografik Künye:

DEMİRKAYA, Hilmi. (2013). “Antalya’da Geleneksel Hava Durumu Tahmini Yöntemleri” *Millî Folklor*, 98, s. 174-186.

İçerik:

Hava durumunun geleneksel yöntemlerle ölçümüne dair Antalya’nın çeşitli bölgelerinde ve göçer-yörük olarak addedilen halktan alınan bilgilerle yapılan bir araştırmadır. Her tahminin doğru olmamasıyla birlikte ekim zamanlarının belirlenmesi, doğal afetler ya da olağanüstü hava koşullarına dair tutarlı saptamaların olduğu görülmektedir.

Çalışma **Giriş** bölümünün ardından **Yöntem**, **Bulgular** ve son olarak **Sonuç ve Tartışmalar** kısımlarından oluşmaktadır. **Giriş** başlığında geleneksel hava tahmin raporunun muhtevasına, kültürel aktarımın sürekliliğine değinilmiştir. **Yöntem** başlığında çalışmanın olgu bilim deseni üzerinden gerçekleştirilmiş, Antalya’da yaşayan 34’ü erkek 9’u kadın 43 kişilik bir çalışma grubu oluşturulmuş, elde edilen bilgiler analiz edilmiştir. **Bulgular** başlığında hayvan ve böceklerin hava durumu tahminlerinde kullanılmasına, hava olayları sonrası ortaya çıkan hayvan ve böceklere, kuşların kullanılmasına, bitkilerin kullanılmasına ve hava durumu tahmininde Güneş, Ay ve rüzgârın kullanılmasına ilişkin görüşler katılımcılardan alındıktan sonra tasnif edilmiştir.

Sonuç olarak başta gökyüzü ve gök cisimlerindeki değişiklikler ile doğadaki hemen birçok şeyin geleneksel hava durumu tahmininde göz önünde bulundurulduğu gösterilmiştir. Yöntemlerin eski önemini kaybetmesi gerçeğinin yanında halen kullanılmaya ve aktarılmaya devam ettiği de tespitler arasındadır.

Bibliyografik Künye:

DEMREN, Özlem. (2006). “Yağmur Yağdırma Ritüeli Çerçevesinde Ortaköy ‘Yağmur Duası’” *Türkbilig*, 12, s. 76-92.

İçerik:

Bilinen her dönemde izini sürebildiğimiz yağmur yağdırma ritüellerinin Türk kültürü çerçevesinden geniş hatlarla ele alındığı bir çalışmadır. Türkiye’nin farklı şehirlerindeki yağmur yağdırmaya dair var olan inançlar, daha eskide Orta Asya Türklerindeki yağmur inançları ve bunların Şamanizm bağlantısı incelendikten sonra Ankara ilinin Mamak ilçesindeki Ortaköy Mahallesi’nde gerçekleştirilen bir yağmur duası ele alınarak bunun yapı ve işlev analizi irdelenmiştir.

Çalışma, ***I. Yağmur Yağdırma Ritüeli*** başlığında yağmurun sadece Türkler için değil insanlık için önemini ve benzer uygulamaların insanlık tarihinde var olduğunu göstermektedir. ***II. Türkiye Türklerinde Yağmur Yağdırma Ritüelleri ile İlgili Bazı Örnekler*** başlığında ise yağmur yağdırmaya dair beşe ayrılan törenlerin Türkiye’nin farklı şehirlerindeki uygulamaları üzerinde durulmuştur. ***III. Orta Asya Türklerinde Yağmur Yağdırma Ritüellerine Kimi Örnekler*** ’de günümüzdeki inançların o zamanki yağmur yağdırma uygulamalarıyla gösterdiği ortaklığın altı çizilmiş ve örnekler verilmiştir. ***IV. Türklerde Yağmur Yağdırma Ritüeli ve Şamanizm*** başlığı “yağmur duası” olarak genellenen ritüellerin İslamiyet öncesindeki şaman kontrolündeki Şamanist özelliğini göstermektedir. ***V. Ankara – Mamak – Ortaköy’de “Yağmur Duası” Ritüeli***, Ortaköy hakkında bilgi verilen, yağmur duasının belirli dönemlerde tekrarlandığının ifade edildiği, ritüelinin öncesiyle sonrasıyla tüm sürecin anlatılıp dua kavramına rağmen İslamiyet dışı olgulara dikkat çekilen başlıktır.

Yağmur yağmasının Türkler tarafından öneminin geniş çaplı örneklerle gösterildiği çalışmada son başlıktaki yapı ve işlev analiziyle sembolik hareketlerin, giyimlerin ve duygu durumunun alt metni gösterilmiştir. Sonuç olarak tüm yönleriyle ele alındığında yağmur duasının bir duanın ötesinde, sosyal ve kültürel boyutu da gösterilmiştir.

Bibliyografik Künye:

DOĞAN, Ahmet Selim. (2013). “Türk Halk Kültüründe ve Erzurum Kadın Barlarında Güvercin Motifi” *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 30, s. 83-93.

İçerik:

İnsanların gökyüzüyle olan etkileşimi yalnızca doğa olayları ya da gök cisimlerini gözlemlemekle değil bir aracı gören uçan hayvanlarla da gerçekleştirilmektedir. Çalışma, Türk kültüründe köklü bir inanç bağı olan güvercinlerin müzik ve dans alanına kültürel yansımalarını ele almaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında güvercin sözcüğünün etimolojisi, bu kuşlara dair genel bilgilere yer verilmiştir. **Türk Kültüründe ve İnançlarında Güvercin** başlığında çeşitli Türk toplumlarında güvercine atfedilen değer üzerinde durulmuştur ve bunun İslamiyet inancı ışığında örneklerine de yer verilmiştir. **Türk Halk Müziğinde ve Türk Oyunlarında Güvercin** başlığı ise çalışmanın esasını teşkil eden bölümlerden biridir, burada güvercini muhteva eden türküler, oyunlar gösterilmektedir. **Erzurum Kadın Barı: Çift Beyaz Güvercin** başlığı güvercin metaforuyla oyunlanmış Çift Beyaz Güvercin, görsellerle ve notalarıyla verilmiştir.

Türklerin gökyüzünden olan her şeye verdiği önemin karşımıza çok farklı sahalarda çıkabildiğini, bunun Türk kültürünün izlerini görebilmek adına önemli ipuçları olduğu çalışmada güvercinin kutsiyeti, önemi gösterilmiştir.

Bibliyografik Künye:

DUYMAZ, Ali. (1998). “Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatımlarında Mitolojik Bir Kuş: Zümdürü Anka” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1)1, s. 91-97.

İçerik:

Zümrüdü Anka kuşunun farklı adlandırmalarla birçok kavmin halk anlatımında bulunduğu belirtilmiştir ve “olağanüstü kuş” motifi üzerinden masal merkezli metin incelemesinin yapıldığı bir çalışmadır. Farklı kaynaklardan masal incelemeleri ile Zümrüdü Anka teşekkülü çeşitli noktalar üzerinden ele alınmıştır.

Masallarda geçen motiflerin mitolojik kökenlerine dikkat çekilen çalışmada “olağanüstü kuş”; **a. adı, b. bulunduğu yer, c. fizikî özelliği, ç. mücadelesi, d. binek hayvan oluşu, e. mucize yaratıp sıkıntı çözmesi** noktalarından irdelenmiştir. Bu irdelemeye göre farklı metinlerde, farklı bölgelerde, farklı mahiyetlerde karşılaşılan kuşların bir genel profili çıkarılmıştır.

Savunulan düşünce, “olağanüstü kuş” motifinin çok farklı kültürlerde görülmesi (Türk, İran, Hint) geniş bir alışverişle olmasıdır Çalışmanın Türk Halk Edebiyatı açısından öne çıkan dikkate değer yönü de buradadır. Zümrüdü Anka’nın Orta Asya’da, Türk kültürü menşeli olduğu **Er Töstük Masalı** örneğiyle dikkate sunulmuştur. Yapılan motif ve metin incelemeleri ile alışverişin Orta Asya’dan Anadolu’ya, oradan da Batı’ya hareketi düşünülmüştür.

Bibliyografik Künye:

DÜZGÜN, Dilaver. (2014). “Türkiye ve Azerbaycan’da Sergilenen Bir Yağmur Ritüelinin Karşılaştırmalı Tahlili” *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, s. 81-94.

İçerik:

Yağmurun yağdırma temennisinin yanında bir ritüel ve seyirlik oyununa dönüşen çeşitli icraların Türkiye ve Azerbaycan sahasında farklar ve benzerlikler

yönünden tahlili yapılmıştır. Birbirine çok benzeyen iki kültürün yağmur ritüelinde de benzerlik göstermesi olağan bir durumken karşılaştırmalı tahlil sonucu dikkat çekici farklar da tespit edilmiştir.

Yağmur ritüelinin karşılaştırılması için **Godu Godu** oyunu tercih edilmiş, Türkiye sahasına ait veriler derleme ya da yazılı kaynak yoluyla Azerbaycan sahasındakiler ise tamamen yazılı kaynaklar yoluyla elde edilmiştir. Çalışma **Giriş** kısmının ardından, **I. Oyunun Adı, II. Oyunun Sergilenme Amacı ve Zamanı, III. Oyunun Sergilenme Biçimi ve Sonuç Değerlendirme** başlıklarından oluşmaktadır. Oyunun sergilenme biçimi başlığında Türkiye ve Azerbaycan örnekleri farklı alt başlıklarda sunulmuş, örnekler üzerinden tahlil yapılmıştır.

Yapılan çalışmanın mahiyetini sunan kısım ikinci başlıkta karşımıza çıkmaktadır. Buna göre: mevzubahis aynı oyun Türkiye sahasında yağmur yağdırma ve kuraklığı dindirme amacıyla oynanırken Azerbaycan'da yağmuru durdurma ve sıcaklıkların artması temennisi taşımaktadır. Tezatlığı engelleyen birkaç istisna belirtilerek kapsam dışı tutulmuştur.

Bibliyografik Künye:

DÜZGÜN KARA, Ülkü. (2014). “Giresun Halk Takvimi, Sayılı Günler ve Bunlara Bağlı İnanış ve Uygulamalar” *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Karadeniz Özel Sayısı, s. 233-256.

İçerik:

Kendine has, bölgesel bir halk takvimi oluşturan şehirlerden biri olan Giresun'un, halk takviminin ve buna bağlı inançların incelendiği bir çalışmadır. Yapılan araştırmada halk takvimine bağlı ritüellerin özellikle ilkbahar mevsimine denk geldiği tespit edilmiştir. Öte yandan halk takviminin kullanım amacı ve pratikliğinin büyük ölçüde tarımla ilişkili olduğu belirtilmektedir.

Çalışma 13 kaynak kişiden derlenen bölgesel takvim bilgileri ve çeşitli kaynaklardan derlenen örneklerle desteklenmiştir. Giresun halk takviminde bulunan tüm aylar tek tek özellikleriyle incelenmiş ve bu takvimin standart olarak kullanılan

miladî takvime göre 12 gün geriden gelen rumî takvim olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bölgesel takvim çevresinde işaretlenen özel, sayılı günler verilmiş ve bu günlerin Türk kültürü ve inançları üzerinde de durulmuştur. Nitekim tüm bölgesel takvimlerde olduğu gibi Giresun halk takviminde de eski Türk kültürünün, Orta Asya'nın izlerini görmek mümkündür.

Takvimlerin oluşması hep bir amaca bağlı ya da bir başlangıç olayıyla ilişkilendirilirken Giresun halk takvimi için bu amacın tarımsal faaliyetleri doğru yönetebilmek olduğu açıkça verilmiştir. Nitekim tarımsal faaliyetlerin azalıp sanayileşme ve şehirleşmenin artması sonucu olarak halk takviminin, dolayısıyla halk kültürünün de yavaş yavaş izlerini sildiği gözler önüne serilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ENVERİ, Ekber. (2019). “Eski Türk Kültüründeki Döngüsel Zaman Üzerine” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (12)26, s. 292-304.

İçerik:

Zaman kavramının insanlık için karşılığı, onun tanrısallaşması üzerine yapılan bir çalışmadır. Doğa ve gök olayları zamanın belirli bir devinimiyle olduğundan tüm bu değişimleri sağlayan temel gücün döngüsel zaman olduğu inancı gösterilmiştir. NİSA TELEFONU ŞİMDİ GETİRECEK.

Çalışmada **Giriş: Zihinsel Bir Ürün Olarak Tarih** başlığının zaman kavramının insan zihnindeki tasavvur edilişi anlatılmaktadır. **Döngüsel Zaman Anlayışı** zamanın mevsim, saat kavramlarında görüldüğü üzere devridaim eden yapısı üzerinde durulmuştur. **Türklerde Zaman ve Tanrı Kavramı** başlığı ise çalışmamıza en net katkıyı sunan bölümdür, zaman kavramının Türk inanç sisteminde gök cisimleri ve kutsal inançlarla olan ilişkisi gösterilmiştir. **Tarih Yahut Çizgisel Zamanın Doğusu, Dünya (Evrensel) Dinlerinin Mitosa ve Tarihe Bakışı, Tarihin Sonu ve Eskatoloji Mitleri, Edebi Dönüş Mitosu ve Ulu Şaman Ruhunun Geri Dönüşü** başlıkları ise çalışmanın diğer başlıklarıdır.

Zaman kavramının gök olaylarından, gökyüzünden, çoğunlukla göklerde olduğuna inanılan kutsî kavramlardan ayrı düşünölemeyeceği; yalnızda Türk inanç sisteminde değil, insanlık için böyle bir gerçekliğin olduğunu ve arkaik zaman anlayışının günümüzün döngüsel zamanının temeli olduğu çalışmanın ulaştığı sonuçtur.

Bibliyografik Künye:

ERDAL, Tuğçe. (2018). “Ay Dede, Evin Nerde?: Halk Anlatılarında ve İnanışlarında Ay’ın Cinsiyeti” *Millî Folklor*, 120, s. 298-322.

İçerik:

Gökyüzünün en eski kültlerinden olan Ay’ın üzerine yapılan bu çalışmada, sıklıkla fikir ayrılığına düşölmüş ve üzerinde tartışmaların devam ettiği cinsiyet mevzusu ele alınmıştır. Ay’ın cinsiyeti erkek midir, kadın mıdır sorusunun cevabı Oğuz Kağan ve Manas destanları, Dede Korkut kitabı, Türk Memlük Yaratılış Efsanesi ve Moğolların Gizli Tarihi gibi verimlerdeki tespitlere göre incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Georges Dumezil’in Türk Folklor Araştırmaları Dergisi aracılığıyla Türk halkına yönelttiği ve saha araştırmasında sorulan soruların cevaplarından da yararlanılmıştır.

Anlatılarda Ay başlığı altında Oğuz Kağan Destanı’ndaki Ay Kağan, Manas Destanı’ndaki Kün Han’ın kızı Altın Ay, Türk Memlük Yaratılış Efsanesi’ndeki ilk insanlar olarak gösterilen Ay-Atam ve Ay-Va ve Moğolların Gizli Tarihi’nde Ay’ın eril güce sahip olması üzerinde durulmuştur. Böylece Ay’ın cinsiyetine dair seçilen anlatı örnekleminde farklı yaklaşımlar gösterilmiştir. **Halk İnanışlarında Ay** başlığında ise Georges Dumezil’in Türk Folklor Araştırmaları Dergisi’ne gönderdiği soruların saha araştırmalarında farklı bölgelerde sorulması sonucu derlenen malzeme işlenmiştir. Söz konusu çalışmada Ay’ın cinsiyetinin yanında halk muhayyilesindeki daha birçok pratik ve teorik bilgi de verilmiştir.

İçinde Ay’ı bulunduran belirli eserleri ve Ay’ın cinsiyetine dair inançları ortaya çıkarmak için yapılan derlemeleri inceleyen makalenin sonuç bölümünde

cinsiyet tartışmasından çok fenomenleşen bir gök kültü olarak görülmesinin daha doğru olabileceği belirtilmiştir.

Bibliyografik Künye:

EŞMELİ, İsmet. (2014). “Dinler Tarihi Açısından Gök Cisimleri ve Tabiatla İlgili İnanış ve Uygulamalar (Muğla -Yatağan Örneği)” *Dini Araştırmalar*, (17)45, s. 195-208.

İçerik:

Türk kültüründeki gökyüzü varlıklarına yönelik süregelen inancın Muğla – Yatağan örneğinde derlendiği ve incelendiği bir çalışmadır. Kültürümüzde önemli yere sahip olan çeşitli gök cisimlerine dair ulaşılan bilgiler yedi başlık altında incelenmiştir.

Ay ile İlgili İnanışlar başlığı altında, Ay’ın görüldüğü zamandan, şekline dair çeşitli inançlar verilmiş ve deyimlerle güçlendirilmiştir. Ayrıca bu başlıkta Ay’a dair inançların alt başlıklar şeklinde verildiği görülmektedir. **Yıldız** başlığı altında yıldızların hava durumu tahminindeki rolü, insan hayatına doğumdan ölümüne değin etki ettiği inancı özellikle yıldız kayması ekseninde verilmiştir. **Ay ve Güneş Tutulması** başlığı altına baktığımızda Muğla yöresinde görsel medyada çok yer bulmayan bu inancın halk zihnindeki canlılığıyla karşılaşmaktayız. Örnekler Ay’ın ve Güneş’in kötü ruhlar tarafından tutulduğu Şamanizm inancına yatkınlık gösterir. **Yıldırım ve Şimşek**’te bu iki gök unsuruna dair yapılan benzetmeler dair bilgiler mevcuttur. **Rüzgarın Hortum Şeklinde Esmesi** ve **Nisan Yağmuru** başlıkları ise felaket ve bereket inancı kapsamında öne çıkmaktadır. Son olarak **Ebem Kuşağı (Gökkuşağı)** başlığı altında ise gökkuşağının uğuru, altından geçilmesine dair inançlar verilmektedir.

Elde edilen bilgilerin derlendiği 33 kaynak kişinin bilgileri çalışması sonunda verilmiş ve ayrıca ulaşılan inançların dinî açıdan yorumlanması sonuç bölümünde yapılmıştır.

Bibliyografik Künye:

GÜLAKAN KAMAN, Sevda. (2015). “Baykuş Kelimesi ve Bununla İlgili İnançlar Üzerine” *Turkish Studies*, (10)8, s. 1137-1154.

İçerik:

Baykuşun insanlar arasında farklı anlayışlarla kabul gördüğünden yola çıkarak etimolojik durumu, farklı baykuş türleri ve Türk halk kültüründeki karşılığının olduğu bir çalışmadır.

Giriş başlığında baykuşa dair farklı inanışların olduğu, genel olarak uğursuz sayıldığı ve bunların sebepleri örneklerle verilmiştir. Bunu gösterebilmek için **toplumların baykuşa yüklediği anlamlar** sıralanmıştır. Çalışmanın bir diğer başlığında baykuş anlamında gelen bazı sözcüklerin etimolojik irdelemesi yapılmıştır. Bunu yaparken Kaşgarlı Mahmut’un Divân-ı Lügati’t Türk eserinden yararlanılmıştır. Üzerinde durulan sözcüklerin bulunduğu örneklerin de ortaya konduğu görülmektedir. Ayrıca **Baykuş kelimesinin tarihi seyri ve etimolojisi** başlığında yalnızca “baykuş” sözcüğünün kaynağı ve ilk olarak ne anlama geldiği, bu sözcük üzerine yapılan dil bilimi çalışmalarından verilen örneklerle sunulmuştur.

Baykuşun yoğun olarak olumsuz algılanmasının yanında Yunan ve Antik Roma medeniyetlerindeki güzel sanatların ve bilgeliğin simgesi oluşu çalışmada sunulmuştur. Modern çağda “moda” kavramıyla yeniden bu algıya bir dönüş olduğu saptanmıştır. Anadolu kültüründe ise halen iki şekilde de algılanmakla beraber, olumsuz bakışın devam ettiği vurgulanmıştır.

Bibliyografik Künye:

HAMARAT, Zehra. (2012). “Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar” *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2)3, s. 165-200.

İçerik:

Kıştan bahara geçişi haber verdiğine inanılan cemreyle ilgili olarak yapılmış bir çalışmadır. Cemreye yönelik farklı inançlar, söz kalıpları ve iklim tayinine

uzanan halk inanışları araştırılmıştır. İnsanlık ve Türk tarihi açısından günler, gün adlandırmaları ve bunlara bağlı inançlara dair genel bilgi verilip farklı kültürlerdeki cemre inancına benzer olan örneklerle değinildikten sonra cemre konusu detaylı şekilde incelenmiştir. Çalışma, cemrenin farklı yönlerinin incelendiği birçok alt başlıktan oluşmaktadır.

I. Cemre'nin Kelime Anlamı başlığında cemrenin etimolojik kökeni üzerinde durulmuş ve cemrenin ne olduğu açıklanmıştır. **II. Cemre'nin İnancının Kaynağı**'nda derinlemesine bir düşünüş söz konusudur. Cemrenin oluşumuna dair rivayetlerinin yanı sıra onun gök ve yerle olan ilişkisine dair *düşmesi ve yükselmesi, Ay'a, Güneş'e ve yıldızlara göre durumu* incelenmiştir. **III. Cemre Ne Zaman Düşer ya da Yükselir?** Başlığında cemrenin farklı takvimlere göre zamansal boyutu ayrıca halk muhayyilesindeki inançla iklimsel inancın örtüşmesi verilmiştir. **IV. Cemre'nin Düşme ve Yükselme Yerleri** başlığında cemrenin havaya, suya, ağaca vb. yerlere düşüp iklimi etkilemesine yönelik kaynaklardaki sıra farklılığı üzerinde durulmuştur. **V. Cemreyle İlgili İnançlar** ve **VI. Cemreyle İlgili Uygulamalar** başlıklarında cemre düşmesinin havaların, suyun, toprağın ısınacağı gibi halk inancındaki karşılığı ve buna yönelik ekin işleminin başlaması ya da çocuklara ad olarak verilmesine yönelik uygulamalar ele alınmıştır. Son olarak **VII. Cemre İnanışının Edebiyata Yansıması** başlığında ise özellikle Divan ve Halk Edebiyatı verimlerindeki ağırlığı belirtilerek çeşitli türlerden cemre içerikli örnekler verilmiştir.

Gökyüzüyle doğrudan bağlantılı cemre inanışının etraflıca incelemesinin bulunduğu ve bu değerlendirmeye cemrenin inançtan pratiğe dönüşümünün saptandığı değerlendirme ile çalışma sonlanmaktadır.

Bibliyografik Künye:

IRMAK, Yılmaz. (2018). "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları" *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 17, s. 191-222.

İçerik:

Bingöl şehrindeki halk inançlarının birçok farklı alt başlık altında incelendiği bir çalışmadır. Alan araştırması yaparak ve bilgilerinin çalışma sonunda verildiği 22

kaynak kişiyle görüşülerek tasnif edilen inançların geniş bir tarihsel iz ve birikim olduğu görülmektedir.

Çalışmanın **Giriş**'inde günümüzde Anadolu'da yaşayan birçok halk inancının kadim Türk kültürü, Orta Asya kökenli olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu kanıyı desteklemek için özellikle Şamanizm bağlantısı olduğu düşünülen inançlar belirli alt başlıklarda verilmiştir. Buna göre çalışma şu kısımlardan oluşmaktadır: **I. Tabiat olayları ve mevsimler, II. Canlı varlıklar, III. Cansız varlıklar, IV. Olağanüstü varlıklar, V. Hayvanlar, VI. Nazar ve Büyü, VII. Türbe ve Ziyaret Yerleri, VIII. Uğur ve Bereket, VIII. Haftanın günleri, X. Rüyalar.** Sıralanan inançların sözlü kültürde kendini koruyor olması eski inançların üzerinden çok uzun zaman geçmesine rağmen yaşadığına dair bir kanıt olarak görülmekte, ileriki çağlara da uzayacağı düşünülmektedir.

Kaynak kişilerden derlenen inançların girdiği kategorilerden hemen birçoğunun gökyüzüyle doğrudan ya da dolaylı yollardan ilgisi olduğu saptanmıştır. Tabiat olayları ve mevsimler başlığı ya da haftanın günleri gibi doğrudan gökyüzüne, gökyüzü olaylarına değinen inanç ve uygulamalar olduğu gibi nazar ve büyü ya da türbe ve ziyaret yerleri gibi manevî anlamda gökyüzüne yönelik inançlardan da söz edilebilir.

Bibliyografik Künye:

KARAÇAY TÜRKAL, Merve. PALANCI, Rıdvan. (2019). "Gümüşhane Yöresinde Türk Kozmolojisinin ve Eski Türk İnancının İzleri" *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (5)7, s. 69-83.

İçerik:

Türklerin geçmişteki inançlarının tamamen ortadan kalkmadığı, birçok inancın günümüze değişerek ama özünde saklı kalarak ulaştığının gösterildiği bir araştırma çalışmasıdır. Gümüşhane ilinin çeşitli ilçelerinde yapılan görüşmelerle İslamiyet öncesi inançların halen varlığını sürdürmeye devam ettiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Gümüşhane ilinin tarihi hakkında bilgi vermiştir. **1. İslam Öncesi Eski Türk İnancı** başlığı mevzubahis bölgedeki ortaklıkları gösterebilmek için eski Türk inançlarına, tabiat ve gökyüzü kültlerine ayrılmıştır. **2. Gümüşhane Yöresinde Türk Kozmolojisinin ve Eski Türk İnancının İzleri** başlığı çalışmanın esasını teşkil etmektedir. Yöntem, katılımcılar ve bulgular ile ilgili bilgilerin ardından inançlar belirli kategorilerde sıralanmıştır.

Eski Türk inancının günümüzde dinî inançtan bağımsız olarak hatta çoğu zaman İslam anlayışı içine sentezlenmiş şeklinde insanlar arasında yaşamaya devam ettiği gösterilmiştir. İnançların çoğunda doğrudan ya da dolaylı olarak gökyüzüne temas olduğu görülmektedir.

Bibliyografik Künye:

KESKİN, Nazan. KOÇ, Talat. (2001) “Uzunköprü’de Halk Takvimi ve Sıcaklık İlişkisi” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, s. 1-15.

İçerik:

Halkın geçmişten gelen birikimiyle kenti meteorolojik tahminini yapabilmesinin işlendiği ve bilimsel verilerle karşılaştırılmasının yapıldığı bir çalışmadır. Edirne’nin ilinin Uzunköprü ilçesindeki çeşitli köylerden yaşları 35 – 70 arası değişen 20 kişiden bölgenin halk takvimiyle ilgili görüşme yoluyla bilgi alınmış ve bu bilgiler 1929 – 1998 yılları arasındaki sıcaklık değerleriyle karşılaştırılmıştır. Halkın kendi hava tahminiyle ölçümlerin örtüşme oranı büyük bir tutar olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın **I. Giriş** bölümünde halk takvimiyle ilgili bilgiler verilmekte ve tutarlılığın dikkat çekici olduğu vurgulanarak bu alandan iklim çalışmalarında da yararlanılabileceği söylenmektedir. **II. veri ve Yöntem** bölümünde yapılan halk takvimi çalışmasının gerçek meteorolojik değerlerle karşılaştırması gösterilmektedir. Bölge halkının kendi takviminde Hızır günleri, Kasım günleri, Zemheri, Bocuk, Tahta atımı vb. gibi günlerin, dönemlerin sabit zaman dilimlerindeki karşılığı gösterilmektedir. **III. Coğrafi Özellikler**’de Edirne Uzunköprü’nün coğrafi ve

jeopolitik durumu üzerinde durulmuş, *IV. Halk Takvimi ve Özellikleri İlişkisi*'nde ise meteorolojik tutarlı karşılıkları olan halk takvimi kavramlarının açıklamaları yapılmıştır.

Çalışmanın sonucunda ele alınan Uzunköprü halk takviminin iklimsel önemi, sıcaklık-soğukluk ilgisi, bölgesel takvimi ile normal takvimler arasındaki farklar maddeler hâlinde gösterilmiştir. Bölgesel çalışmalar için kayda değer bir konu olan halk takvimi, halk biliminin bilimsel yöntemlerle ele alınabilmesi açısından dikkat çekici sonuçlar sunmuştur.

Bibliyografik Künye:

KILIÇ, Ebru. (2014). “Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Yağmur Törenleri” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 177-193, (Çevrimiçi) http://uygurarastirmalari.com/arsiv/2014-3/2014_14.pdf, 19.11.2020.

İçerik:

Yağmurun yokluğuna bağlı olarak insanların gökyüzüne başını kaldırıp bir talepte bulunması yağmura yüklenen anlamın temelini oluşturarak onun yokluğunu Tanrı’nın cezası, varlığını şükür sebebi kılmıştır ve bu Türk kültüründe çok güçlü bir ritüele dönüşmüştür. Çalışma, sözü edilen mahiyetin Anadolu ve Uygur Türkleri noktasında incelemesini sunmaktadır.

Çalışmanın başında yağmurun coğrafi ve iklimsel olarak taşıdığı anlamla beraber tüm insanlık için, medeniyet için önemi anlatılarak bunun Türk kültürü için de ne denli önemli olduğu gösterilmektedir. Türklerin suyu kutsal sayması, onun iye oluşu ve doğal olarak gelişen gökyüzüne yönelik inançlar aktarılmaktadır. Yağmur yağdırmaya yönelik törenler, suyu suyla çağırma âdeti çalışmada detaylarıyla açıklanmış ve dinî sentezdeki inanmaların kökenine inilmeye çalışmıştır.

Yağmur yağdırmaya yönelik ritüellerin sadece Anadolu Türklerinde olmadığı gerçeğinden yola çıkarak birbiriyle büyük ortaklık gösteren uygulamaların Kırgız, Çuvaş vb. Türk boylarında da taşıdığı önem verilmiş ve bunlar çeşitli törenlerden örneklerle desteklenmiştir.

Bibliyografik Künye:

KILIÇ, Sami. (2011). “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)” *Turkish Studies*, 6, s. 503-514.

İçerik:

Uşak ili Eşme ilçesinin Takmak köyünde kurak zamanlarda yapılan yağmur duasının tasvir ve tahlilini gerçekleştiren bir çalışmadır. Katılımcı gözlem ve karşılıklı görüşmeler ile gerçekleştirilen uygulamalar hakkında bilgi toplanarak konunun sınırları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler dinler tarihi açısından incelenmiş, bunların dinî ve tarihî kökenleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Giriş başlığında Takmak köyünün coğrafyası, adının hikâyesi gibi konularda genel bilgi verilmiştir. **Yağmur Yağdırma Uygulamaları Hakkında Genel Bilgi** başlığında, sadece sözü edilen köy için değil insanlık tarihi açısından farklı isimlerle de ifade edilen uygulamalara değinilmiştir. **Takmak Köyündeki Yağmur Yağdırma Uygulamalarının Tasviri**’nde bölgeye özgü durumlar kaynak kişilerle yapılan görüşmelerle ve dâhil olunan uygulamalarla derlenmiştir. **Takmak Köyündeki Yağmur Yağdırma Uygulamaların Tahlili** başlığında da gerçekleştirilen törenin dinî boyutu ele alınmış, uygulamanın adımları bu yönde incelenmiştir.

Bölgede, yağmur yağdırma töreninin dinî bir bakış açısıyla ele alınmış olmasında bile geleneksel Türk inançları, İslam dışı kavramların İslamiyet’le sentezi görülmektedir. Böylece çalışma eski Türklerin göksel inanmalarından birinin günümüze de uzanan bölümü olarak düşünülebilir.

Bibliyografik Künye:

KIYAK, Abdulkadir. (2010). “İslamiyetten Önce Türklerde Güneş ve Ay ile İlgili İnanışlar” *Millî Folklor*, 6, s. 133-143.

İçerik:

Türk kültüründe gökyüzü cisimlerin bilinen en geçmiş zamandan beri kutsiyete sahip olduğunu bildirerek başlayan bir çalışmadır. Gök Tanrı inancı ile

doğrudan bağlantıyla kaynaklı kutsallığın gösterildiği, diğer dinî inanışlara göre farkların açıklandığı giriş bölümünün ardından çalışma üç ana başlıkla Güneş ve Ay'ı incelemektedir.

Türk Kültüründe Güneş ve Ay Kültü başlığında Güneş'in kozmogonideki yeri ve Gök Tanrı inancı arasındaki fark gösterilmekte, Hun dönemine kadar götürülebilecek kutsamalar hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca Güneş ve Ay'ın bir koruyucu iye olarak kabul edilişi, yön tayinindeki yeri, kut kavramında aldıkları rol, insanların hayat pratiklerini bu yönde devam ettirmesi bilgisi mevcuttur. İrade dışında gerçekleşen olayların çoğunun Güneş'e, tanrısal bir atfedişle bağlandığı belirtilmektedir. ***Ay ve Güneş Tutulması*** başlığında, genel olarak Ay'ın ve Güneş'in kötü ruhlar tarafından tutulduğu düşüncesi ve onların kurtarılması amacıyla yapılan ritüeller gösterilmektedir. ***Türk Kağan Unvanlarında Ay ve Kün Terimlerinin Kullanılması*** başlığında ise Türk kültürü için çok eskilerden beri büyük önem arz eden bu iki gök cisminin, hükümdarın hâkimiyetine etkisi, onların koruyucu iye oluşunun gücü, Kün Tengri, Ay Tengri gibi isimlendirme örnekleriyle farklı Türk devletleri noktasından gösterilmiştir.

Güneş ve Ay'ın kutsiyetinin Gök Tanrı inancının yoğun etkisiyle olduğu vurgulanarak araştırma çalışma sonuçlandırmıştır. Güneş'in karanlığı yaran büyük bir güç olması, Ay'ın da onun olmadığı zamanlarda ışığı sürdürmesi bu devamlı kutsallığı yaratarak Türklerin gözünde tanrısal bir hüviyete kavuşmaları vurgulanmıştır.

Bibliyografik Künye:

KIYAK, Abdulkadir. (2010). “Türk Kültüründe Gök ile İlgili İnanışlar” *Hikmet Yurdu*, (3)6, s. 211-222.

İçerik:

Gök cisimlerinin Türk kültüründeki karşılığının bütün hâlde verildiği bir çalışmadır. Geçmişten günümüze çoğunlukla kutsal bir çizgide uzanan kozmik unsurlar en nihayetinde halk inancı hâlini almış ve çalışmada farklı gök

inancılarından örnekler gösterilmiştir. Bu inanışlar İslamiyet öncesi zaman dilimini kapsamaktadır.

Çalışmada herhangi bir başlık altında değil, göğe dair çeşitli unsurlar metnin akışına göre verilmiştir. Buna göre ağırlıklı olarak gök kavramı üzerine durulduğunu, göğün taşıdığı anlam derinliğinin verildiğini söylemek gerekir. Bununla beraber göğün içinde barınan Güneş, Ay, yıldız, gökkuşağı, gök gürlemesi gibi kavramlara dair bilgiler de bulunmaktadır. Sözü edilen kavramlar daha eski Türk devletlerindeki inançsal boyutu ile ele alınmıştır, göğün karşılığı verilmiştir. Çoğunlukla tüm bu gök cisimlerinin tanrısal bir bağlantısının olduğu, dinî boyutuyla kültleştiği anlaşılmaktadır.

Gök sözcüğünün farklı anlam kapılarını açığının vurgusuyla çalışma noktalanmıştır. Göğün çok geniş bir anlama sahip olduğu, renkten göğe ve sonsuzluktan yaratıcıya kadar uzanan bir perspektifte ele alınmıştır. Tüm bu kavramların kutsal olmakla beraber, Tanrı'dan aldıkları kutsallığı yansıtan birer kült olduğu, ilahlaştırılmadığı bilgisi de verilmektedir.

Bibliyografik Künye:

KIZILDAĞ, Hasan. (2019). “Mevlevi Menkıbelerinde Kozmik Unsurlar” *Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (1)2, s. 90-101.

İçerik:

Gökyüzüne olan ilginin tarih boyunca, bilinmeyen dönemlerden beri devam ettiğinin bilinciyle hazırlanan çalışmalardan biridir. Modern çağlarda, kültürel bellekte gökyüzüne dair birikenler azalmış gibi görünse de çok farklı noktalarda söz konusu kalıntıları görmek mümkün olabilmektedir. Çalışma, *Ahmed Eflâkî'nin Menâkıb'ül-Arifîn* adlı eserin gökle ilgili olan unsurlarının incelemesinden oluşmaktadır. Tespit edilen göksel kavramlar Türk kültürü bağlamında ele alınmıştır.

Çalışmanın *Giriş*'inde menkıbe kavramı üzerinde uzunca durulmuş, getirilen farklı tanımlamalar ve sınırlamalar gösterilmiştir. Böylece İslamiyet öncesi ve İslamî dönem Türk kültürü arasındaki geçiş de sunulmuştur. *Gökyüzü ile İlgili Unsurlar*

başlığında Türklerin gökyüzüne olan inançları, belirli gök cisimleri özelindeki bakışları o gök cisminin başlığı altında verilmiştir. *Yıldızların Uğur ve Uğursuzluğu* başlığında yıldızlara soyut anlamda yüklenen mana gösterilmektedir.

Çalışma, Türk kültürü bilinen ilk yazılı kaynaklarında dahi gökyüzüne yönelik göndermelerin görüldüğü bir yapıya sahiptir. Oluşan mevcut birikim düşünülünce bunun izlerinin sürülmesi ve inançların sorgulanması bu çalışmanın temel amaçlarındandır.

Bibliyografik Künye:

KOÇAK, Ahmet. (2016). “Türklerde ‘Göksel Defin Töreni’nin İzleri” *The International Conference on Studies in Turkology* içinde (ss. 181-196). Barselona.

İçerik:

Ölümsüzlük arayışının tüm insanlık için var olan gerçeğinin Türklerde de görüldüğünün ve bunun üzerinde pek durulmamış bir uygulamasının ele alındığı bir çalışmadır. Söz konusu uygulama, yer ve gök arasında bağlantıyı sağladığı düşünülen yırtıcı kuşlara cesedin yedirilmesidir. Çalışmada, söz konusu uygulamanın Kök Türk yazıtları ve Divân-ı Lügati’t Türk başta olmak üzere birçok kaynaktan faydalanarak modern çağlara kadar farklı şekillerde ulaşan izleri sürülmüştür.

Gökyüzüne atfedilen kutsallığın gökyüzüyle bağlantılı olan her şeye sirayet ettiğini bunun da Tanrı’nın orada olduğuna inanmakla bağdaştırıldığını *Giriş* başlığında görmekteyiz. **2. Literatürün Gözden Geçirilmesi** başlığında daha önce Türklerde ölüm törenlerinin nasıl yapıldığına dair çeşitli uygulamalar alt başlıklar hâlinde sıralanmıştır. **3. Yöntem** başlığında cesedin yırtıcı kuşlara yedirilmesine dair usulden bahsedilmiştir. **4. Bulgular**’da sözü edilen “göksel defin töreni”nin açıktan ya da dolaylı olarak görüldüğü örnekler etimolojik bağlantılarla sunulmuştur.

Çalışmanın **5. Tartışma ve Sonuç** başlığında elde edilen çıkarımlar sırasına göre sıralanmıştır. Böylece gökyüzüne defnetme çabasının günümüzdeki izlerinin etimolojik ve semantik olarak görülmesine olanak sağlanmıştır.

Bibliyografik Künye:

KÖKSAL, Hasan. (2013). “Doğa Olaylarını Gözlemleyerek Yapılan Tahminler: Melhameler” *Acta Turcica*, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/v_i_12.pdf, 13.12.2020.

İçerik:

Gökyüzüne bakarak, doğa olaylarını gözlemleyerek çeşitli kehanetlerde ve tahminlerde bulunma sanatı olan melhemelerin ele alındığı bir çalışmadır. Melhemelerin dünyayı, insanlığı topyekun ilgilendirecek olaylara yönelik çok yönlü kehanetler olmasına karşın çalışmada söz konusu ayrımlar ve tarihsel bilgiler verilerek doğa olayları üzerine yapılan çalışmaların bulunduğu bir eser incelenmiştir.

Çalışmada, Yazıcı Selahaddin’in *Melhame-i Şemsiye* adlı eserini Bayburtlu Mehmet Hulûsi’nin Alâmetnâme adıyla çoğalttığı eser incelenmiştir. Eserin üç bölümden oluşması, beyit sayısı gibi bilgiler verilmekte, bunun yanında içeriğindeki doğa unsurları sayısal olarak gösterilmektedir. Tüm bunlarla beraber yine içerikten, nisan ayında Güneş tutulmasının getireceği uğursuzluk tespitinde olduğu gibi örnekler verilmiştir.

Çalışma mevcut çalışmayı incelemek ve bu çalışmanın doğa olaylarına yönelik barındırdığı kehanet örneklerini gösterme amacı taşımaktadır. Bu yönüyle incelenen eserin içeriğinin halk inanışlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Ayrıca sonuç bölümünde yer alan Dünya’nın balık ve öküz üzerinde dengede durmasına yönelik var olan kozmik inanca yönelik tespitler dikkate değerdir.

Bibliyografik Künye:

KÖSE, Serkan. (2019). “Türk Kültüründe Baykuş” *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (1)3, s. 288-301.

İçerik:

Türklerde gökyüzüne gösterilen ilginin kanıtlarından birini kuşlar ve kuşlar özelinde de baykuş özelinde gördüğümüz bir çalışmadır. Türk kültüründe baykuşun

hem olumlu hem de olumsuz şekilde algılanmasına yönelik çeşitli mitoloji ve efsane metinlerinden halk inançları, halk şiirleri ve atasözlerinden yararlanarak baykuşa dair inancın arka planı, baykuşun kültürel dönüşümü gösterilmiştir.

Kuşun gökyüzü ve insan arasında Tanrı'yla olan iletişimi sağlayan zaman zaman yarı tanrı statüsüne kavuşan durumu çalışmada birçok kültüre ait ve Türk boyundaki farklı karşılıkları olmak üzere baykuş üzerinden ele alınmıştır. **Bulgular** başlığında baykuşun sadece Türk kültürü için değil birçok farklı millet için var olan anlamına değinilerek Türkler için bilgelik ya da uğursuzluk anlamında kullanılan ikili durumu, tanrısal hüviyeti, kuşun gece aktif olmasının altındaki tahkiye gibi inançlar metinler ışığında gösterilmiştir.

Sonuç bölümünde baykuşun dönüşümünün 21. yüzyılda bir sembolleşme hâlini alarak çeşitli süs eşyalarına yansımalarının yanında logo kullanımlarında bilgeliğin yanında bir başkaldırıyı da simgeler duruma geldiğini görmekteyiz. Yapılan değerlendirmede tüm etki alanı göz önünde bulundurarak genellikle olumsuz anlamının yanında baykuşa dair olumlu görüşlerin olduğu da verilmiştir.

Bibliyografik Künye:

KÖSE, Serkan. ÖGER, Adem. (2014). “Uygur Kültüründe Tufan’ın Kuşları: Kırlangıç ve Güvercin” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 163-175, (Çevrimiçi) http://uyguraraştırmaları.com/arsiv/2014-3/2014_13.pdf, 03.07.2020.

İçerik:

Kırlangıç ve güvercinin Türk kültüründeki yeri Uygur kültürüyle verilmiştir. Bu bağlamda kuşların Türk insanı için anlamının daha çok kırlangıç ve güvercin özelinde çeşitli anlatımlardan ve efsanelerden yola çıkarak bir portresi çizilmiştir. Çalışmanın sonunda kırlangıç ve güvercinle ilgili Uygur efsanelerinden örnekler sunulmuştur.

Kuşların mitolojik sistemden itibaren Türk kültüründe yer alması, Türk boyları için olarak kullanılmasına dair açıklamalarla güvercin ve kırlangıca uzanacak giriş yapılmıştır. Kırlangıcının etimolojik ve anlamsal karşılığı üzerinde durularak

onun bolluğu, bereketi çağrıştırması vurgulanmaktadır. Aynı şekilde güvercin için de benzer olumlu durum söz konusudur. İki hayvanın da geçtiği ortak anlatımlar olarak daha çok Nuh Tufanı'na yönelik olanlar gösterilmiş ve oradaki rollerine değinilmiştir. Tüm bunların yanında don değiştirmedeki rolleri, dinî açıdan statüleri de verilmiştir.

Çalışma, hem güvercin hem de kırlangıcın sözü edilen sebeplerden ötürü kutsanan kuşlar arasında gösterildiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda günümüzde de olumlu anlamlar taşıyan bu iki kuşın kültürel değerini koruduğu ifade edilmektedir.

Bibliyografik Künye:

KURT, Begüm. (2016). “Malatya Yöresi Yağmur Duası Geleneklerinde Eski Türk İnanç İzleri Üzerine Bir İnceleme” *Akademik Bakış Dergisi*, 54, s.134-146, (Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/54.pdf>, 04.07.2020.

İçerik:

Malatya'nın kurak zamanlarda yağmur duası icra edilen şehirlerden birisi olması sebebiyle devam eden kültürün eski Türk inançları ve İslamiyet bağlantısının incelendiği bir çalışmadır. İcralarda gerçekleşen uygulamaları eski çağlarla karşılaştırmak ve mevcut ortaklıkları ortaya çıkarmak için daha önce Malatya'da yapılmış olan derlemelerden faydalanılmıştır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında yağmur duasına yönelik genel bilgiler ve yapılan çalışmalarla hakkında bilgi verildikten sonra bölge belirtilmiştir. Araştırma sahası Malatya'nın Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Kale ve Hekimhan ilçeleri ile köylerinden oluşmaktadır. **1. Yağmur Yağdırma Törenleri** başlığında geçmişten günümüze kadar geniş coğrafyalarda farklı uygulamalarda gerçekleştirilen yağmur yağdırma törenleri ele alınmıştır. **2. Malatya Yöresi Yağmur Yağdırma Gelenekleri** başlığında ise Malatya'da yapılan icralara ait derlemeler içinden belirli saptamalar yaparak yağmur duası gelenekleri üç başlıkta tasnif edilmiştir.

Sonuçta günümüzde uygulanmaya devam edilen ya da yakın geçmişteki icralardan yola çıkarak eski inanç ve kültür izlerine ulaşmanın mümkün olduğu gösterilmektedir. Buna göre Malatya yöresindeki yağmur yağdırma icralarında atalar kültü, su kültü, ateş kültü ya da tabiat kültü gibi eski inançlara dair kalıntılar tespit edilmiştir.

Bibliyografik Künye:

ÖKSE, Tuba. (2006). “Eski Önasya’dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri” *bilig*, 36, s. 47-68.

İçerik:

İnsanların yaşamın devamını sağlamak için temel ihtiyaçlarından biri olan suya ulaşmanın kutsal ritüellerle gökyüzüne ulaştırılmasına yönelik tarihsel sürecin ele alındığı bir çalışmadır. Çalışmada Ön Asya’dan 21. yüzyıl Anadolu’suna ulaşan ve zamanla kökenleri unutulmasına rağmen devamlılığı görülen uygulamaların bölgeler hâlinde verildiği görülmektedir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında tarım ve doğrudan insan yaşamı için suyun taşıdığı öneme atıfla toplumların temel önceliği olması üzerinde durulmuştur. **Toprak ve Su** başlığında verilen alt başlıklarla suya ulaşma konusunda yardım beklenen, adaklar adanan tanrıları, kutsal kabul edilen su kaynaklarını görmekteyiz. **Mevsimlik Yaşam Döngüsü**’nde tanrıların da yaşamın devamlılığını ifade eder şekilde ölüp dirilmesi, ortadan kaybolması ya da birbiriyle olan mücadeleleri verilmiştir. **Yeni Yıl Bayramları** başlığına baktığımızda da Mısır, Mezopotamya, Anadolu gibi coğrafyalarda yıl dönümü olarak kabul edilen zamanlarda gökyüzüne bağlı gerçekleştirilen uygulamalar anlatılmıştır. **Kutluk – Bolluk Döngüsü ve Yağmur** başlığında ise belirli dönem aralıklarıyla kutlanan bayramlarda kuraklığa dair gerçekleşen törenler, yağmur yağması için kutsal hâle dönüşmüş gökyüzüyle doğrudan bağlı ritüeller verilmiştir.

Hangi tarihte olursa olsun insanların suya olan ihtiyacı var olmaya devam edeceğinden bu yağmuru gerekli kılmakta ve yağmur da “gökten gelen bir mucize”

olarak insanların kafasını gökyüzüne kaldırmasını gerekli kılması sonucu bulunmaktadır. Çalışmada gösterilen köken ritüelleri geçerliliğini koruyan çeşitli törenlerin izini sürmek adına önem teşkil etmektedir.

Bibliyografik Künye:

ÖZBAŞ, Mustafa. (2010). “Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkmayan Kargaya: Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü” *Millî Folklor*, 22, s. 57-65.

İçerik:

Karganın Türk kültüründeki dönüşümünün ele alındığı bir çalışmadır. Bu dönüşümü göstermek için evrensel olarak kargaya yüklenen anlam ve Türk kültüründeki çeşitli dönemlerden kesitler sunularak olumludan, olumlu-olumsuza ve tamamen olumsuza geçiş gösterilmiştir. Karganın kutsiyetini kaybedişi Vusun anlatıları, Dede Korkut’tan bölümleri ve çeşitli Halk Edebiyatı ürünlerinden incelemelerle verilmiştir.

Türk kültüründe karganın öncelikle kutsal, olumlu kabul edilen ve tanrısal bir yönünün olduğu gösterilen çalışmada başlıklar hâlinde özellikle İslamiyet etkisiyle uğursuzlaşan anlam karşılığının işlendiğini görmekteyiz. Akış giriş bölümünün ardından dört başlıkta sağlanmıştır. **Kurt ve Karganın İşbirliği** başlığında kargayla ilgili ilk anlatımlara olumlu şekilde rastlanış açıklanmaktadır. Özellikle kurdun ön planda olduğu kabul edilmesine rağmen karganın da bir rehber olduğunun altı çizilmiştir. **Eski Türk İnancından İslamiyet’e Geçiş Sürecinde Karga**’da ise karganın dönüşümünün başladığı görülmektedir. Geçiş döneminin Türk muhayyilesindeki yansımaları gösteren Dede Korkut Kitabı’nın Dirse Han anlatısında karganın leş yiyici gibi gösterilmesine dikkat çekilmiştir. **İslamiyet’te Karga** başlığında hem kelimin etimolojik olarak doğrudan olumsuz bir anlam barındırması hem de Hz. Muhammed’i ele vermek için ötmesiyle beyaz rengini kaybedip lanetlenmesine dair anlatıyla olumsuzluk perçinlenmektedir. **Yerleşik Türk Kültüründe Karga** başlığında ise kaçınılmaz olarak İslamî etkiyle birlikte karganın şüphe götürmeksizin kötü şöhrete bürünmüş olması atasözü, deyim ve ninni gibi türlerden örneklerle gösterilmiştir.

Karganın Türk zihnindeki dönüşümünün takip edilmesinin Türklerdeki kültürel değişimi de göstereceği inancına yaslanan çalışmada kurt-kuş özelinde kargaya daha yakından bakılması, üzerine daha çok araştırma yapılması tavsiye edilmiştir.

Bibliyografik Künye:

PINARBAŞI, Simge. (2012). “Türk Kültüründe Kuşa Dönen Kadınlar” *Acta Turcica*, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/iv_1_05.pdf, 13.07.2020.

İçerik:

Kuş kavramının dönüşümünü gözler önüne seren bir çalışmadır. Mitolojik dönemde özellikle kaz ve ördek ekseninde görülen kullanımların zamanla periye dönüşümleri ve perinin İslamî dönem için uygun olmaması sebebiyle olumsuz bir figür olarak kabul edildiği üzerinde durulmuştur. Çalışmada kadınların genel olarak kaz donuna girmeleri örneklenmiştir.

Mitolojilerde görülen kaz örneklerinden Afrasyab'ın (Alp Er Tunga) kızının Kaz özel adını taşımasına, kadınların giydiği elbiselerin onların uçmasını sağlayan kaz donları oluşundan kaz kavramının güzelliği sembolü oluşuna kadar oldukça geniş bir çerçevede mitolojik dönüşüm verilmiştir. Çalışma kuş üst başlığını taşımış olsa da genel olarak kaza yönelik örneklerin verildiği görülmektedir. Ayrıca kuş kadın ikilemi üzerine yapılan sorguda konunun Şamanizm ve genel manada dinî inançla ilişkisi de göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim peri kızının olumsuz tasavvuru da aynı bakış açısıyla ortaya koyulmaktadır.

Kadınların bir kurtulma aracı olarak değil de olağanüstülük göstererek, ilahi bir şekilde kuş donunda olduğu örnekler üzerine yoğunlaşmış bir çalışmadır. Görüşler desteklenmek için Manas Destanı yahut Dede Korkut gibi çeşitli metinlerden örnekler verilmiştir.

Bibliyografik Künye:

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya. (2008). “Halk Meteorolojisi Ekseninde Bir Melheme Örneği” *Turkish Studies*, (3)7, s. 782-811.

İçerik:

Melhemelere çok geniş ve detaylı açıdan bakılan bir çalışmadır. Melhemelerin oluşma evresi, halk meteorolojisi ile arasındaki benzerlikleri ve farkları, melhemeye dair çalışmalar, insanların bakışı gibi birçok konu irdelenmiştir. Bunlarla beraber müellifi belli olmayan bir melheme örneği, Risale-i Mülhime uzun girizgâhın ardından Latin harflerine aktarılmıştır.

Çalışmada herhangi bir başlık olmadan metnin doğal akışında devam ettiğini görmekteyiz. Yalnızca melhemenin Latinize edildiği bölümde eserin içindeki kısımlar alt başlıklar şeklinde açılıp içeriği verilmiştir. Her türlü göksel olaya dair çeşitli yorumların yapıldığı, bir kehanete rastlandığı tespit edilmiştir.

İncelenen müellifi belirsiz eser, biçem açısından yorumlanarak bilinen örneklerle bir kıyas yapılması mümkün olmuştur. Çalışmanın son kısmında Latinize edilen metinde çok fazla Arapça ve Farsça sözcük olduğu için bir Türkçe sözlük bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ŞEN, Yavuz. (2017). “Türkülerde Felek Kavramı” *Akademik Bakış Dergisi*, 61, s. 404-422, (Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/61.pdf>, 18.09.2020.

İçerik:

Gökyüzü inancı beraberinde birçok sözcük dağarcığı da getirdiğinden araştırma sahası farklı sözcükler üzerinden sürebilmektedir. Felek kavramı da gökyüzüyle ilişkisi yüksek örneklerden biridir. Çalışmada göğe verilen önemin türkülere yansımaları gösterebilecek bir araştırma yapılmıştır.

Türkü kavramına yapılan tanım ve açıklamalar gösterildikten sonra **Felek Kavramı** başlığı altında “felek” sözcüğünün edebiyatımızdaki karşılığı verilerek konu için geçiş sağlanmıştır. Türk Halk Müziği içindeki felek sözcüklerinin tespiti için TRT’nin THM sözlü eserler repertuarında belgesel tarama tekniğinin yapıldığı görülmektedir.

Yapılan araştırma için örneklem olarak kullanılan, 4616 eser içinden seçilmiş içinde felek sözcüğü geçen 117 türkü vardır. Tüm bulgular tasnif bilgileriyle birlikte tablolar hâlinde gösterilmiş ayrıca çeşitli örnekler verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Bibliyografik Künye:

ŞENESEN, İsmail. (2017). “Adana Halk Kültüründe Gökyüzü ile İlgili Halk İnanışları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” *Asia Minor Studies*, (5)9, s. 64-92.

İçerik:

Adana halkının gökyüzüyle ilgili inanışlarının başka bölgelerdeki gökyüzü inanışlarıyla karşılaştırıldığı bir çalışmadır. Ay, Güneş, yıldız, gök gürültüsü ve yıldırım gibi tabiat unsurların halk zihnindeki inanç karşılığı ve onlar hakkında anlatılan hikâyeler örnekleriyle beraber sunulmuştur. Dört ana başlıktan oluşmaktadır:

I. Gök Tanrı ile İlgili Halk İnanışları başlığı altında Türklerin Gök Tanrı’yla olan münasebeti işlenmekte ve inançsal pratiklere yer verilmektedir. **II. Gök Unsurları ile İlgili Halk İnanışları** başlığı altında Ay ve Güneş ile ilgili inanışları, Ay Tutulması ve Güneş Tutulması ile ilgili inanışlar ve bunlara bağlı anlatılagelen hikâyeler sunulmaktadır. İnançlarla ilgili örnekler verilmeden önce ele alınan kavramın insanlık ve Türk tarihi açısından önemine vurgulanmış ve ardından tespitler sıralanmıştır. **III. Gök Olayları ile İlgili Halk İnanışları**’nda ağırlıklı olarak gök gürültüsü, yıldırım ve gökkuşağı kavramlarına yönelik inançlara dair örnekler verilmiştir. **IV. Hava Tahmininde Gökyüzü ile İlgili Halk İnanışları** başlığından ise daha çok gökyüzüne bakarak, gök cisimlerini gözlemleyerek, havanın renk tonuna

dayanarak, tabiata güvenerek yapılan tahminlerden örnekleri ve bunun incelemesini görmektediriz.

Türk milletinin gökyüzüne yüklediği anlam Adana örnekleminde, bununla beraber farklı bölgelerdeki benzer inanç pratikleriyle karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Çalışmada 60 kaynak kişiden derlenen ve farklı yazılı kaynaklardan sağlanan içeriğin incelemesi yapılmıştır.

Bibliyografik Künye:

ŞENESEN, Refiye. (2011). “Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri” *folklor/edebiyat*, (17)66, s. 209-228.

İçerik:

Hayat akışı içinde aktif bir yeri olan “bolluk” ve “bereket” gibi kavramlara yönelik inançlarla uygulamaların eski Türk kültüründe ortaya çıkışının, izlerinin ele alındığı bir çalışmadır. Gerekli takibi yapabilmek için mevzubahis konularla ilgili 60 kaynak kişiden derlemeler yapıp onun üzerinden inceleme gerçekleştirilmiştir.

İnanç konusunun irdelenmesinin ardından çalışma sınırları çeşitli başlıklara ayrılmıştır. Anadolu’daki bolluk ve bereket inançlarının izi gökyüzünde, yeryüzü ve tabiat unsurlarında, ev ve zaman başlıklarında aranmıştır. Burada ***Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Gökyüzü*** başlığı merkeze alınmıştır. Bu başlık da ***Gök Olayları*** ve ***Gök Unsurları*** şeklinde bölümlenmiştir. ***Gök Olayları***’nda Gök Tanrı kültüyle yağmur ağırlıklı olarak Anadolu bolluk & bereket inancı ve uygulamalarından örnekler verilmiştir. ***Gök Unsurları***’nda ise derlemelerden ulaşılan ***Güneş*** ve ***Ay’a*** dair mevcut inanışlar, uygulamalar Güneş ve Ay gibi gökyüzü varlıklarının Türk kültüründeki yeri verilerek sunulmuştur. Diğer başlıklarda dolaylı şekilde gökyüzü inancını gösteren uygulamalar olsa da konu sınırını dağıtmamak adına burada verilmeyecektir.

Çalışmada günümüzdeki inançların sebebi ortaya koyularak Halk bilimi sahasına katkı verilmiştir. Ayrıca yıllar geçse de varlığını sürdürerek kalıplaşan inanç ve uygulamaların varlığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Bibliyografik Künye:

ŞİMŞEK, Esmâ. (2003). “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: ‘Çömçeli Gelin’” *Millî Folklor*, 60, s. 78-87.

İçerik:

Türk kültüründe yağmur yağdırmaya yönelik inanç ve uygulamaların özet olarak verildiği ve bu uygulamalardan biri olan “çömçeli gelin”in detaylı bir şekilde üzerinde durulduğu bir inceleme çalışmasıdır. Oyunun safhaları başlıklar hâlinde anlatılmıştır.

Oyunun farklı isimlendirmelerinin verilmesinin ardından üç safha açıklanmıştır. **I Hazırlık**’ta hava durumunun uzun süre kötü giderek kuraklığa sebep olması sonucunda bu oyunun çocuklar tarafından oynanmaya karar verilmesi ve oyun için hazırlık gösterilmiştir. **II Oyunun Oynanması** başlığında temsili gelin güvey ile tüm köy ahalisinin dolaşılıp Çömçeli Gelin tekerlemesi söylemesi verilmiş ve tekerleme örneklenmiştir. **III Toplanan Yiyeceklerin Pişirilmesi ve Dua** başlığında ise imece usulüyle toplanan yiyeceklerin pişirilip topluca yenmesi, dua edilmesine yönelik uygulama anlatılmıştır. Ayrıca bu oyunun dayanağı olarak Çömçeli Gelin efsanesi de verilmiştir.

Gökyüzünün kutsiyeti ve suya verilen önemle birleşerek ortaya çıkan bir oyunun yapıldığı çalışmada Türkiye’deki birçok bölge için farklı isimlendirme ve uygulamalar verilmiştir. Yağmur duasına ilişmiş bir uygulamanın çocuk sevgisi ve kadının bereketi sembolize etmesi vurgulanmıştır.

Bibliyografik Künye:

TEMİZKAN, Mehmet. (2004). “Türk Kültüründe ve Alevî Bektaşî İnancında Turna” *Millî Folklor*, 101, s. 162-170.

İçerik:

Çalışmada turnanın Türk kültürü açısından tarihsel önemi vurgulanmıştır. Turnanın tam anlamıyla önemini ve kutsallaşma nedenini ortaya koyabilmek adına gökyüzü ile turna arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu ilişki İslamiyet öncesi ve sonrasını kapsayan bir dilimi içine alan, Müslüman olmayan Türk toplumlarına da değinen bir mahiyettedir. Böylece Alevî Bektaşî inançtaki turna sembolüne değin uzanan bir değerlendirme söz konusu olmuştur.

Çalışmanın genel taslağının ve amacının verildiği giriş bölümün ardından çeşitli başlıklarda konu irdelenmiştir. Daha önce turnayla ilgili yapılmış çalışmalarda eksikliği görebilmek adına *Turnayla İlgili Önemli Çalışmalar* başlığı mevcuttur. Burada edebî alanlarda yapılmış turna konulu çalışmalar bulunmaktadır. *Eski Türklerde Gök Tanrı İnancı ve Turna* başlığına baktığımızda turnanın kutsallaşma sebebinin İslami dönemde arandığını görmekteyiz. Burada turnanın hem etimolojik kökeni hem de kullanım sahası ruhun turna tasavvuru hâlinde olması gibi örneklerle gösterilmektedir. *Alevî Bektaşî Geleneğinde Turna* başlığında ise İslamiyet sonrasına getirilen metnin akışı öncelikle Hz. Ali temsilini gözler önüne sermektedir. Bununla sınırla kalmayıp donuna girilen kuşlardan biri olması, Hacı Bektaşî veli’yle özdeşleşmesi, haberciliği gibi birçok özellik metinler yardımıyla gösterilmiştir.

Turnanın farklı kültürlerden Türk kültürüne geçtiğine dair görüşün reddiyesi sonuç bölümündedir. Çalışma boyunca gösterilen tarihsel iz ve turnaya gösterilen ihtimamın alıntı bir kültürel öğede görülemeyeceği kadar yoğun oluşu incelemenin temel dayanak noktasıdır.

Bibliyografik Künye:

VARGÜN, Berivan. (2019). “Kuraklığı Önlemek Ya Da Çare Olmak Üzere Düzenlenen Ritüeller: Kars ve Ardahan Örnekleri” *Belgü*, 4, s. 47-64.

İçerik:

Kuraklık insanlık tarihinde çok büyük olayları tetikleyen, göçlere sebep olan önemli bir sorun olduğu için Türk tarihinde de benzer etkiyi söylemek mümkündür. Bu bağlamda kültür tarihimize bakıldığında hem İslamiyet öncesi hem de İslamî dönemde uygulamaların görüldüğü ve günümüze de ulaştığı, bu çalışmada ele alınan bir gerçektir.

Çalışmanın bir derleme çalışması olduğunu ve temelde ele alınan iki farklı bölge ve yine iki farklı yağmur yağdırma ritüeli olduğunu söylemek mümkündür. **Giriş** başlığında yağmur yağdırma törenleri ile ilgili genel bilgi verildikten sonra uygulamanın safhaları çeşitli kaynaklardan alıntılarla gösterilmiştir. **Yöntem** başlığında ise iki ayrı yağmur yağdırma uygulaması için iki ayrı bölge seçildiğini görmekteyiz: Kars’ın Alaca köyü ve Ardahan’ın Çağlayık köyü. Görüşme ve gözlemlerle elde edilen bulgulara göre iki bölgede birbirinden farklı yağmur yağdırma ritüelleri saptanmış ve bunlar yetişkinler tarafından uygulanan yağmur duası ile çocuklar tarafından uygulanan yağmur duası alt başlıklarında gösterilmiştir.

Çalışmanın mercek tuttuğu iki ayrı icraya bakıldığında, yağmur ritüellerinden Türklerin kültür tarihine ve gökyüzüyle olan ilişkisine ışık tutulabileceği görülmektedir. Öyle ki uygulamalardan biri tamamen İslamiyet etkisi taşırken bir diğesinde daha çok İslamiyet öncesi çağların günümüze ulaşan yansımaları “Buka Barane” ile görmek mümkündür.

Bibliyografik Künye:

YALÇINKAYA, Fatoş. (2019). “Anadolu Efsanelerinde Kadın ve Çocukların Kuşa Dönüşmesi Motifi” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (12)28, s. 945-955.

İçerik:

Efsanelerdeki kuşa dönüşme motiflerinin, bunlardan da kadınların ve çocukların çeşitli kuşa dönüşmelerinin incelendiği bir çalışmadır. Çalışmada incelenen metinler için efsane metinlerinin bulunduğu çeşitli tezlerden ve kitaplardan yararlanılmıştır. Elde edilen metinlerle kadın ve çocukların kuşa dönüşüm sebepleri, kökeni, metinsel fark ve tekrarları gösterilmiştir.

Çalışma, efsane açıklamasının yapıldığı ve dönüşüm motifleriyle ilgili bilginin verildiği **Giriş** kısmının ardından iki başlık altında devam etmektedir. **I. Kadınların Kuşa Dönüşmesi** başlığında kadının toplumsal statüsüyle bağlantılı olarak kuşa dönüşümün bir kurtuluş, mükâfat olarak verildiği görülmektedir. Zor durumda kalan kadının duasının kabulü olarak bir kurtuluş vesilesi olarak kuşa dönüşmesi söz konusudur. **II. Çocukların Kuşa Dönüşmesi** başlığında ise yine kadınların kuşa dönüşmesindeki motivasyon gösterilmektedir. Ruhla bağdaştırılan kuş, günahsız çocuklar için bir dönüşümdür. Farklı kuş türlerinin anlamlarının verilmekte, sembolik anlatımlar üzerinde durulmakta hatta metinlerdeki erkek çocuk, kız çocuk; üvey çocuk, öz çocuk gibi farkların anlatıma yansımaları işlenmektedir.

İnceleme alanının efsane olması dolayısıyla dinî inançla oldukça içe içe örneklerin verildiği çalışmada anlatıların mitolojiden uzanışı vurgulanmıştır. Nitekim farklı kuş adlarıyla aynı anlatımlarla karşılaşılsa bile belirli bir sistematüğün sürdüğünün altı çizilmiştir.

Bibliyografik Künye:

YILDIRIM, Ercüment. (2017). Gök “Tanrı’nın Temsilcileri: Koruyucu Kuşlar” *bilig*, 81, s. 51-77.

İçerik:

Türklerin evrenin oluşumuna dair inançlarının anlatılarda, yazıtlarda incelenmesi ve Mezopotamya mitik anlatılarıyla karşılaştırılmasının yapıldığı bir çalışmadır. Evren anlayışı Türk inancına göre doğrudan gökle ilişkili olan konuları içinde barındırdığı için çalışma büyük oranda göksel bir yöne sahiptir.

Evren anlayışına dair insanlığın zihnindeki çeşitli kavramlar, tanrısal kabuller irdelendikten sonra çalışma iki başlık hâlinde incelenmiştir. Burada ***Türklerin Evren Anlayışı*** başlığı ele alınmış, karşılaştırma unsuru olan Mezopotamya başlığına yer verilmemiştir. ***Türklerin Evren Anlayışı***’nda Türklerin gökyüzünü hem şekliyle hem de barındırdığı gök cisimleriyle nasıl anlamlandırmaya çalıştığına dair örnekler verilmektedir. Buna göre Kutup Yıldızı’nın (Demirkazık) anlam karşılığı, göğü çadıra benzetiş; Güneş, Ay ve diğer yıldızlarla alakalı kabuller, inanışlar üzerinde durulmuştur. Tüm bunlar mitolojiklerden alıntılarla desteklenmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında verilen Mezopotamya mitolojilerindeki evren tasavvurunun Türk muhayyilesindeki evren tasavvuruyla olan ortaklık ve farkları sonuç kısmında verilmiş, böylece genel bir portre çizilmeye çalışılmıştır.

Bibliyografik Künye:

YILMAZ, Orhan. SAVAŞ, Türker. ERTUĞRUL, Mehmet. (2012). “Güvercin ve Yetiştiriciliğinin Türk Kültüründeki Yeri” *Nevşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Dergisi*, 2, s. 79-86.

İçerik:

Yalnızca coğrafyamızda değil, dünya medeniyet tarihinde, özellikle eski çağlarda haberleşme konusunda anahtar role sahip olan güvercinlere Türk kültürü

penceresinden bakıldığı bir derleme çalışmadır. Güvercin konusu çeşitli başlıklarda farklı noktalarından ele alınmış ve hobiye uzanan süreç işlenmiştir.

Güvercinin dünyadaki hemen tüm uluslar için önemi vurgulandıktan sonra konu çeşitli başlıklara ayrılmıştır. **Güvercin Adının Kökeni** başlığında etimolojik olarak arayış, ilki bulma çabası vardır. **Geçmişten Günümüze Güvercin Yetiştiriciliği** başlığında topraklarımızda güvercin yetiştiriciliğinin eskiliğini gösteren bulgular ele alınmıştır. **Türk Kültüründe Güvercin**'de inanışlarda güvercinin kutsal kabul edilişi, edebî ürünlerde güvercinin kullanımı, halk oyunu hâline gelişinden renk olarak ifade edilmesine kadar birçok örnek verilmiştir. **Dini Motiflerde Güvercin** başlığında daha çok kutsal kitap ya da anlatılarda güvercinle olan kısımların irdelendiği görmekteyiz. **Alevi Bektaşilerde Güvercin** başlığında ise daha çok Hacı Bektaşî veli özelinde bir yerden bir yere gidişte donuna girilen hayvan olarak güvercinin mevcudiyetinden söz edilmiştir.

Tarihten günümüze ulaşan çeşitli sosyokültürel noktaların artık bir ticarî meta hâline dönüştüğü sonuç olarak bildirilmektedir. Güvercin yetiştiriciliğinin ardındaki büyük potansiyelle yeni bir form kazandığı gösterilmektedir.

Bibliyografik Künye:

YÜKSEL HALICI, Gülşah. (2014). "Gök Tanrı'nın Temsilcileri: Koruyucu Kuşlar" *folklor/edebiyat*, (20)77, s. 71-81.

İçerik:

Günümüzün sosyal dönüşümünde izi silinmeye başlayan kavramları merkeze alan çalışmada, somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) eksenindeki koruyucu kuş kavramı ele alınmıştır. Koruyucu kuşun Türk mitolojisindeki, Türk kültüründeki yeri ve ayrıca icra alanları uygulamalı halk bilimi ve mitoloji bağlamında incelenmiştir.

Çalışma, konuyu detaylandıran iki başlıktan oluşmaktadır. İkinci başlık olan **Güney Kore Mitolojisinde Koruyucu Kuş** kısmı kapsam dışında olduğu için yalnızca ilk başlık üzerinde durulacaktır. **Türk Mitolojisinde Koruyucu Kuş** başlığında kuş figürünün Türk halk inancında ve dolayısıyla göksel inançlardaki önemli rolü

gösterilmektedir. Çoğu zaman tanrısal bir algıya bürünen kuşa karşı bakışın eski çağdan günümüze kadar, mitolojiden halk inancına uzanışı gösterilmektedir. Devletlerin ve devlet adamlarının kullandığı kuş isimleri, Gök Tanrı ve kuş arasındaki sembolik ilişki, kuşun çeşitli organlarının temsil noktası, kuş figürlerinin gök kuşu noktasında karşılığı, bayraklara kadar ulaşmış kuş figürleriyle zengin örnekler verilmektedir.

Çalışmada aktarılan Türk kültüründeki kuş figürünün yeterli sistematik düzende korunup anlaşılamadığı sonucu bulunmaktadır. Bu sonuç açıklamaya dâhil etmediğimiz Güney Kore başlığında verilenlerle yapılan karşılaştırma ile öne sürülmüştür.

3.3.2. İKİNCİ DERECE MAKALELER

Bibliyografik Künye:

AKGÜN, Engin. (2017). “Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar” *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1)2, s. 139-153.

İçerik:

Gökyüzüyle doğrudan ilişkilerini ritüellerde görebildiğimiz şamanların kurban törenlerine yönelik yapılan bir değerlendirmedir. Rus - Sovyet kaynaklarından yararlanılarak ortaya konan çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

1. Giriş başlığında Şamanizm’e dair etimolojik ve genel bilgiler verilmiş ardından kurban kavramına değinilmiştir. **2. Şamanizm’de Kurban Törenleri** başlığında kurban ritüelinin nasıl gerçekleştiği, kurbanın sunulma şekli ve özellikle kurbanın adandığı karşılık olarak karşımıza çıkanlar gösterilmiştir, burada gök cisimlerinin varlığı göze çarpmaktadır. **3. Kurban Töreni ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar** başlığı ise ateş, su gibi elementler ya da çeşitli gök cismi mahiyetindeki varlıklar kaynaklar yardımıyla gösterilmiştir.

Çalışma, Türklerin mevcut gelenek ve törelerini geçmişte okumak adına kurban sunulan varlıkların gökyüzüyle olan ilişkisi bağlamında değerlendirilebilir. Bu da değerlendirmeyi gökyüzü inanışlarını tarihsel çizgide görebilmek adına bir kaynak konumuna getirmektedir.

Bibliyografik Künye:

ARSLAN, Mustafa. (2005). “Türk Destanlarında Evren Tasarımı” Gürer Gülsevin, Fikret Türkmen. (Ed.) *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı* içinde (65-74 s.). *Kanyılmaz*. İzmir.

İçerik:

Türklerin öz kozmolojisini ortaya koymak amacıyla destanlardan ve çeşitli kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuş bir çalışmadır. Özellikle çalışmanın ilk başlığı olan gök bölümünde Türk inançlarına göre evrenin oluşumu gösterilmiştir.

Gök başlığı, Türklerin gökyüzü inanışlarını görmemiz açısından zengin bir içeriğe sahip olan yerdir. Üç katmanlı evren algısının en üstü olarak düşünülen, Tanrı'yı barındıran ve hem inanışlarda hem yakarıшта göğe bakan Türklerin tasavvuru anlatılmıştır. Göğün yapısına dair düşünceler Oğuz Kağan ya da Manas gibi kadim eserler üzerinden ele alınmıştır. **Yeraltı** başlığında ise göğün yüceliğinin aksine en alt katman olma durumu, tanrısallığın ötesinde kötü ruhların mekânı oluşu aktarılmıştır. Göğün tam tersi olmasına rağmen mutlak bağlantı açıktır. **Yeryüzü** başlığı ise gök ve yeraltı arasında tam bir orta yol olan, aracı olan yerin durumu yine çeşitli destanlar üzerinden gösterilmiştir.

Türklerin göğün, yerin ve yeraltının yaratılışına dair kadim düşüncelerinin sistematik oluşunu, inançlarının daimiliğini destanlar üzerinden görmek mümkündür. İşte bu çalışma da destanlara göksel inançlar başta olmak üzere çeşitli açılardan bakabilmeyi mümkün kılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ARTUN, Erman. (1999). "Türk Halk Kültüründe Nevruz" *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*. Kazakistan.

İçerik:

Gökyüzünü takip etmenin ve buna bağlı olarak belirli bir zaman dilimi olarak belirlenen Nevruz'un Türk halk kültüründeki karşılığını gösteren bir çalışmadır. Nevruz içeriği itibariyle bir bahar bayramı olarak kutlanmasına karşılık kökeninde bulunan gök olayı Türklerin gökyüzü inanışlarını göstermekte bu da çalışmayı aynı noktada bir kaynak olarak görmeyi mümkün kılmaktadır.

Çalışma; İslamiyet öncesi, İslamiyet sonrası ve günümüz olarak üç ana başlıktan oluşmaktadır. Mevzubahis bölümlerden önce Nevruz hakkında gerek etimolojik gerekse kültürel karşılık olarak gerek de döngüsel oluşumuyla ilgili bilgiler verildiğini görmekteyiz. **İslamiyet Öncesi** başlığında Nevruz'un Türkler tarafından din-i İslam'ı kabulden önce de var oluşu verilmekte, mahiyeti anlatılmaktadır. **İslamiyet Sonrası** başlığı ise aslında İslamiyet ile beraber Nevruz'a

yüklenen dinî anlamı göstermekle beraber İslamiyet öncesi inançların da devam ettiği görülmektedir. **Günümüzde Nevruz** başlığı ise artık bağlamdan biraz kopmanın görüldüğü, anlamının derinliğini kaybederek yalnızca şenlik şeklinde icra edilmesi işlenmiştir.

Nevruz'un Türklerin aidiyetinde olan bir kavram olmasının yanı sıra onun bir gök olayıyla bağlantılı olması Türk gök inanışlarını göstermek açısından önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuç bölümünün ardından **Nevruz Kutlamaları Uygulamaları** adı altında kutlamanın adımları gösterilmiştir.

Bibliyografik Künye:

ATEŞ, Fatma. (2015). “Anadolu Halk Hekimliği Uygulamalarında Demir Unsurunun Kullanımı” *Turkish Studies*, (10)12, s. 69-84.

İçerik:

Türklerin gökyüzüyle olan fikişsel ya da uygulama yönlü ilişkilerini yalnızca doğrudan gök cisimleriyle değerdendirminen yanında gökten geldiğine inanılan ya da doğrudan orayla bağlantılı cisimler açısından da ele almayı mümkün kılan bir çalışmadır. Çalışma, beşinci element olarak da kabul edildiğı söylenen demiri Türk halk hekimliğı penceresinden değerdendirmektedir.

Giriş başlığına baktığımızda demir kavramına dair genel bilgiler verildiğini ve içeriğe dair Şaman-demir ilişkisi gibi diğerd bölümlerin aktarıldığını görmekteyiz.

1. Demirin İlk Ortaya Çıkışı başlığında bu cismin tanımlamalarına, genel kabul görülen kaynağına işaret edilmiştir, bu noktada gökten geldiğine dair var olan inanç da sunulmuştur. **2. Demir-Demirci- Şaman Arasındaki Bağ** başlığında demirin Türkler için kutsiyet atfetmesi, belirli döngüsel zamanlarda özel olarak kullanımı anlatılmaktadır. **3. Destan, Efsane ve Mitolojide Demir** başlığında da sözü edilen üç türde demir unsurunun kullanımı hakkında bilgi verilmiştir. **4. Kur’ân-ı Kerim’de Demir** başlığında demirin ayetlerde kendine yer buluşu, gökselliğı verilmiş ve son olarak çalışmanın esas mahiyeti olan **5. Halk Hekimliğinde Demir**’de ise çeşitli ocaklarda ve çeşitli rahatsızlıkların giderilmesi için demirin kullanımı, ona yüklenen

kutsiyet gösterilmiştir. Uygulamaların gözlemlendiği beş şehir şöyledir: Adana, Denizli, Elazığ, Kütahya, Mersin.

Gök ve yer arasında bir bağlantı olarak görülen dağın doğrudan demirle sembolleştirilmesi gökten inişinin Türklerde bulduğu karşılığı göstermesi açısından dikkate değerdir. Çalışmada verilen kaynaklardan bu yönlü bir yaklaşım tespit etmek mümkündür. Bunlarla beraber demirin kutsallığı, gördüğü değer, kötü ruhlarda mücadelede şamanın elinin altında oluşu, günümüzdeki hastalık giderici yönüyle doğrudan organik bir bağlantı olarak gösterilmektedir.

Bibliyografik Künye:

BARLAS, Mehmet Emin. (2018). “Şamanizmden Tasavvufa Şamandan Sufi/Veliye Değişim/Dönüşümler” *Türkbilig*, 36, s. 167-186.

İçerik:

Türklerin çok eski zamanlardan beri inanç pratiği olan Şamanizm’in aradan geçen zamana ve değişen dinlere rağmen kendini günümüzde dahi göstermesinin anlatıldığı bir çalışmadır. İslamiyet’in etkisiyle şamanın sufiye dönüşümü ortaklıklar üzerinden gösterilmiş, bu noktada iki kavramın da ortak paydası sayılabilecek gökyüzü kavramı manevî/kutsî olarak ele alınmıştır.

Çalışma, Şamanizm hakkında bilgi vererek başlamaktadır. Çeşitli kaynaklardan, şamanlığa dair referanslar verilmiştir. **1. Şamanizm’den Tasavvufa Değişim/ Dönüşümler** başlığında şamanların dervişlerin öncüsü olduğu bilgisiyle dönüşüm evresinin başlangıcı aktarılmıştır. Bu noktadan sonra maddeler hâlinde verilen şamandan sufiye dönüşüm, eğitim süreci, dua ve zikirler, ruh uzmanlığı, dünya dışı mekânlara yolculuk, ruh hekimliği, şekil don değiştirme, ruhsal ölüp dirilme, ruh nefis terbiyesi, tümcanlıcılık, öteki âlem inancı, ruh inancı, giyim kuşam, şamanistik/mistik bilgi ve müzik dans birlikteliği alt başlıklarında mevcut ortaklık ayrıntılı olarak verilmiştir. İki karakter üzerinden verilen ortaklıklarda, çeşitli maddelerde gökyüzüne, gök cisimlerine dair inançlara yer verilmektedir.

En eski inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm'in günümüze uzanan kalıntıların olması, bu kalıntılarla uzanan inançların içinde gökyüzüne dair izler bulmayı da mümkün kılmaktadır. Çalışma, ortaklıklar üzerinden verdiği pratikliklerde gökyüzü inanç ve pratiklerini de görmeyi sağlamaktadır.

Bibliyografik Künye:

BULUT, İhsan. (2011). "Anadolu'da İnanışların ve Geleneklerin Doğa Korunması Açısından Önemi Üzerine Örnekler" *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11)46, s. 119-134.

İçerik:

Çalışma, dinî inanç ekseninde doğaya karşı takınan tutumu ele almaktadır. Araştırma sahası olarak Yozgat ve Tokat'taki bazı türbeler seçilmiş ayrıca dilek ağaçları konu edinilmiştir. Doğaya yüklenen mistik anlamında özellikle ağaçlar üzerinden gökyüzü bağlantısını görmek mümkün olmaktadır.

Çalışmanın girişinde kültür sahamız hakkında bilgi verildiğini, inanç çeşitliliğimiz ve zenginliğimizin konu edildiğini çalışmanın bu temel üzerine kurulduğunu görmekteyiz. Doğa korunumu konusu, özellikle yatır bölgelerindeki ağaçların kesilmemesi ve kesilmesi durumunda failin felakete uğrayacağına dair inançla ilişkilidir. Araştırma sahası içinde bulunan türbeler **Durali Baba Ziyareti**, **Bolat Gazi Türbesi** başlığında ele alınmıştır. Buradaki inançların dışında ayrıca başlığı verilen **Adak ve Dilek Ağacı Örnekleri**'nde ağacın gökle ve yer altıyla ilişkisine dair inancı bulabiliriz.

Türklerin gökle bağlantılı inançlarını yalnızca somut karşılıklarla değil, kutsiyet yüklenmiş canlı / cansız varlıklara yüklenen anlamlarla da görmenin mümkün olduğunu gösteren bir çalışmadır. Ağacın gökyüzü ve yer altında bir aracı gibi metaforik anlam taşıması bunun örneğidir.

Bibliyografik Künye:

ÇETİN BÜYÜKTUNCA, Mukaddes. SAĞ, Mehmet. (2019). “Şamanların Göğe Yükseliş Ritlerinin Ağaç Simgesi Bağlamında İncelenmesi” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, s. 217-230.

İçerik:

Eski Türk inançlarından Şamanizm’in evreni anlama, anlatma ve aracı olma noktasındaki duruşu üzerine yapılan bir çalışmadır. Şamanizm’in gökyüzü, yeryüzü ve yer altına yaptığı yolculuğun Türklerin göksel inançlarını yansıtmaları ve bunu yapış şekli, kullandığı yöntem incelenmiştir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında insanların açıklama ihtiyacı, bu ihtiyacın bir inanç pratiğine dönüşmesi anlatılmıştır. Ayrıca çalışmanın konusu olan ağacın Türk gök inancındaki önemine değinilmiştir. **Orta Asya’da Şamanizm** başlığında Şamanizm’in yapısı, çeşitli bölgelere yayılmış olan Türklerde görülen bu inancın çok yönlü durumu, ruhsal yapısı ve doğayla birleşme durumu aktarılmıştır. **Gök İnancı** başlığında göğün heybetinin ilkel insan düşüncesinde doğrudan bir tapınma ve İlah edinme noktasına gelişi aktarılmıştır. **Şaman Kozmolojisi**’nde ise Türk inanç sistemindeki evren yapısı ve şamanların üçlü sistem için yüklendikleri statü gösterilmiştir. **Kozmik Ağaç** ve **Şamanların Göğe Yükseliş Ritlerinde Kozmik Ağaç** başlıklarında da çalışmanın temel mesajı olan ağacın yükselişi, çentik marifetiyle gökyüzüne varışı ifade etmesi hatta bu konuda ağacın adeta bir araca dönüşümü verilmiştir.

Sonuç olarak gökyüzüne ulaşamayan insanların, ona ulaşabilecek bir aracıya ihtiyaç duyduklarını bunun da eski Türklerde şaman aracılığıyla yapıldığını ama şamanların da astral yolculukları için aracıya duydukları ihtiyaçla ağacın kutsiyetinden faydalandığı çalışmada sunulmaktadır. Bu şekliyle Türklerin gökyüzüne dair maddî ve manevî inanç düzeyinde verilere ulaşmak mümkündür.

Bibliyografik Künye:

ÇOLAK, Faruk. (2007). “Nasreddin Hoca’yla İlgili Bazı Anlatmalarda Mitolojik Unsurlar” *TÜBAR*, 22, s. 65-74.

İçerik:

Türklerin inançları sosyal pratiklerde görülebileceği gibi çeşitli edebî verimlerde de inanç örneklerine rastlamak mümkündür. Bu çalışma da Nasrettin Hoca fıkralarındaki mitolojik unsurları ele almaktadır ve ele alınan konularda gökyüzü cisimlerine dair, kozmolojiye dair anlatılar olduğu görülmektedir.

Çalışmanın girişinde Nasrettin Hoca’ya yüklenen fıkraların mitolojik açıdan da incelenebileceği, bu açıdan Hoca’nın mitoloji bilgisi olduğu çıkarımı doğmaktadır. Nasrettin Hoca’daki mitoloji ve kozmoloji bilgisi doğrudan halk nezdinde de okunabilecektir. Ele alınan verimler yedi fıkra ve bir de efsanedir. Fıkralar ve efsane isimleriyle *Ağaçtan öteye yol olmaması, Eski ayın parçalanarak yıldızları ve şimşeği oluşturması, Tavukların yas tutması* gibi başlıklarla aktararak mitolojik açıdan incelenmiştir.

İncelenen çalışmada Nasrettin Hoca’nın ilmî birikimini hesaba katıp başka açılardan da ondan yararlanmanın önü açılma çabası mevcuttur. Açılan kapılardan biri olarak sunulan mitoloji başlığıyla da Türk halk inançlarındaki gök tasavvuruna farklı bir pencereden bakmak mümkün olacaktır.

Bibliyografik Künye:

DAVULCU, Mahmut. (2015). “Antalya’da Demircilik Ve Bıçakçılık Mesleklerine Dair Tespit Ve Değerlendirmeler” *Kalemişi*, (3)6, s. 17-57.

İçerik:

Destanda Türkleri hapsolünmaktan kurtaran, tarih boyunca kutsal bir kavram olarak kullanılan demir madenin Antalya’nın çeşitli bölgelerinde gözlem yoluyla analizini içeren bir çalışmadır. Demir kavramı üzerine yüklenen anlamın

günümüzdeki durumu, demircilik ve bıçakçılık mesleklerinin azalması konu edilmiştir.

Çalışmanın girişinde demirin Türk tarihi açısından önemi anlatılmakta, araştırma evreni verildikten sonra veri toplama, analizi tekniği aktarılmaktadır. Ayrıca Antalya için ayrı bir başlık açıldığını da görmekteyiz. **5. Kültür Tarihinde Demir ve Demircilik** başlığı ise demirin gökten, göktaşı gibi inen bir madde olarak düşünülmesini, kutsiyetini anlama çabasını işaret etmektedir.

Türk tarihi için oldukça önemli bir yere sahip olan demirin gökle bağlantısı düşünüldüğünde ona dair mevcut inanışları gökyüzü için de ele almak mümkündür. Çalışma, demirin kökeni noktasında bu durumu mümkün kılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

DEMİR, Necati. (2012). “Trabzon Yöresinde Zaman, Halk Takvimi ve Sayılı Günler” *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, (4)1, s. 5-21.

İçerik:

İnsanların doğayla, tecrübeyle ve göğü izlemeyle edindikleri halk takvimi bilgisinin Trabzon yöresinde ele alındığı bir çalışmadır. Kaynak kişiler ve araştırma sahası olarak daha çok yaşlı insanların ve merkeze uzak yerlerin seçildiğini görmekteyiz.

Çalışmanın **Giriş** başlığında dinî ve millî boyutta takvimler hakkında bilgi verilmiştir. **Trabzon Yöresinde Gün**, başlığında tan, şafak, seher, sabah, kuşluk vb. gibi bölümlenmiş vakitlere dair inançlar bulunmaktadır. **Trabzon Yöresinde Hafta** başlığında isimlendirmenin ülke geneliyle aynı olduğunu ama sıralamanın pazar kurulmasına göre başlatıldığını, **Trabzon Yöresinde Aylar ve Sayılı Günler** başlığı ise güçlü deneyimler ve kültürel aktarımlarla oluşan belirli günleri göstermektedir. Belirli tarihler alt başlıklar olarak verilmiş ve ısı durumları tablo yardımıyla aktarılmıştır.

Halk takviminde oluşturulan noktaların büyük bir çoğunluğunun doğrudan gökyüzüyle ilgisi olmasa bile gök olaylarına bağlı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle çalışmanın Türklerin Trabzon yöresindeki gökyüzü inançlarına dair kaynak olarak kullanılması söz konusudur.

Bibliyografik Künye:

DURSUN, Aysun. (2017). “Sözlü Kültürün Yazılı Kültüre Etkisi: Toprak’ı Ekmek” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, s. 311-323.

İçerik:

Türklerin sözlü kültürünün günümüze olan yansımalarının romanlara yansımından hareketle bu çalışmada Buket Uzuner’in Toprak romanındaki sözlü kültür unsurlarının irdelendiği bir çalışmadır. Söz konusu irdellemeler sırasında gökyüzüne dair çeşitli inançlardan örnekler de bulunmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde romanla ilgili kurgu ve konu gibi çeşitli bilgiler verildiğini görmekteyiz. Esas gökyüzü inancı bağlamında ele alınması ise **2. Sözlü Kültür Unsurları**’nda verilmiştir. Burada karakter isimlerinin mitolojik sebepleri ele alınırken gökyüzüne dair eski Türk inançlarından örneklere yer verilmiştir.

Türk mitolojisi ve halk inançlarının günümüzde de varlığını gösteren bir yapıya sahip oluşu, söz konusu incelemenin türü olan roman başta olmak üzere edebî verimlerde kendini göstermekte ve inançlara dair izleri çeşitli türler üzerinden sürmek mümkün olmaktadır.

Bibliyografik Künye:

EMEÇ, Gökçe. (2019). “Uygur Türklerinde Gök ve Gök Cisimleriyle İlgili Efsanelerin İncelenmesi” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 13, s. 87-100, (Çevrimiçi).http://www.uygurastirmalari.com/arsiv/2019-13/2019_07.pdf, 19.11.2020.

İçerik:

Çalışmada Türklerin evren anlayışında en kutsal değerlerden biri olan gökyüzünün ve gökyüzüne bağlantı olarak kutsiyetini sayabileceğimiz Güneş ve Ay

gibi gök cisimlerinin Uygur Türkleri açısından karşılığı ele alınan on üç efsane üzerinden metin ve bağlam merkezli olarak incelenmiştir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Türklerin evren anlayışı hakkında bilgi verilmekte, bunların ulaşma şekli üzerinde durulmaktadır. **1. Türklerde Evren Anlayışı** başlığında özellikle yer ve gök dikotomisi öne çıkmaktadır. **2. Eski Türklerin İnancı: Gök Tanrı İnancı ve Kültler** başlığında göğe yüklenen kutsallığın doğal tezahürü olarak karşımıza çıkan Gök Tanrı inancını ve yine Ay, Güneş ve çeşitli yıldızlarla kütleleşen gök cisimlerinin ele alındığını görmekteyiz. **3. Gök ve Gök Cisimleriyle İlgili Efsanelerin İncelenmesi**'nde ise gök cisimlerine dair inançların derlendiği efsaneler dört gruba ayrılmış ve burada çeşitli gök cisimleri, yıldızlar ve ilgili kavramlar aktarılmıştır. **4. Antropomorfizmin Efsanelere Yansıması** başlığında da zaman dilimlerinin, gök cisimlerinin teşhis bağlamında irdelenmesini bulmaktayız.

Çalışma, yalnızca Uygur Türklerinin gök inançları için değil, eski Türklerden günümüze gökyüzüyle ilgili halen bile izlerine rastlanabilecek inançları içermektedir. Efsanelerden yola çıkarak gök cisimleriyle ilgili anlatıların daha çok, açıklanamayan açıklama amacı güttüğü ortaya koyulmuştur.

Bibliyografik Künye:

ERDAL, Tuğçe. (2018). “Oğuz Kağan Destanında Boğa ve Ay Figürlerinin İşlevi” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (11)61, s. 102-109.

İçerik:

Çalışma, Oğuz Kağan destanındaki boğa ve Ay figürlerini mitolojik açıdan ele almaktadır. Özellikle Ay figürünün toplumların ve doğal olarak Türklerin göksel inançlarındaki öncelikli kavramlardan biri olması, çalışmayı Türklerin gökyüzü inançlarını görebilme noktasına taşımaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Oğuz Kağan destanına dair genel bilgiler verilmiş, ulaşılan verilen tam olmayışı ve mevcut soru işaretlerine değinilmiştir. **1. Boğa: Oğuz Kağan/Baba/Yaratılış** başlığında boğanın destan metni bağlamında

gelebileceği anlam çeşitli kaynaklardan yararlanılarak gösterilmiştir. 2. **Ay: Anne/Baba/Çift Cinsiyetli İlah Sembolü (Yaratıcı Tanrı)** başlığında ise Ay'ın yine destan metni bağlamında Oğuz Kağan ile bağlantısı gösterilmiştir. Ayrıca, kozmik bağlamda Ay ve boğanın bir arada kullanılmasının bir tesadüf değil de yaratılışı vurgulamak için kasıtlı bir seçim olduğu ifade edilmektedir.

Uygur yazmasının elimizde olduğu kadarıyla yapılan Oğuz Kağan incelemelerinde Türklerin gökyüzüne dair inançları hem Ay hem de boğa sembolü üzerinden görülmektedir. Metinde Ay'ın oldukça önemli ve bir noktada açıklanamayan bir rolünün olması, gökyüzüne dair yapılacak araştırmaların karşımıza keşfedilmemişleri çıkaracağı da anlaşılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ERSOY, Ruhi. (2004). "Sözlü Kültür Ortamı Kaynaklarının Medyada Kullanımı Bağlamında Gaziantep'te Nevruzla İlgili Bir İncanın Dansa Dönüştürülmesi Serüveni" *TÜBAR*, 16, s. 85-94.

İçerik:

Çalışma, zamana ve göksel inançların yansımalarına dair, kültürel değişim bağlamında ele alınan bir mahiyettedir. Büyük oranda bilinirliğini yitiren, kökeni dışında işlevsiz kalan Türk halk inançları ve uygulamalarının hayatta kalmasına dair çabada üzerinde durulan, dansa dönüşüm gibi değişimlerin önemi vurgulanmaktadır.

Çalışmanın girişinde Türk sözlü kültürü hakkında bilgiler verilmekte, kültür aktarımını sağlamak ve korumak için yapılması gerekenler anlatılmaktadır. Söz konusu aktarımı sağlama noktasında medyanın kullanımına dair talep öne çıkmaktadır. Ardından Nevruz hakkında bilgi verildiğini ve Nevruz'un dansa dönüşerek gökyüzü olaylarının, değişimlerin dansçılar marifetiyle oyunlaştırılması aktarılmaktadır.

Nevruz, yapısı gereği gök bilimini, en azından inanç ve pratik anlamında duyguyu barındıran bir kavram olduğu için çalışmada ele alınan dansa dönüşüm

onun gökyüzüyle ilgili inançları hangi vasıtalarla göstereceğine dair bir sınırın olmadığını göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

GÜMÜŞ, Deniz. URAY, Gamze. (2017), “Aksaray İli Güzelyurt İlçesinde Tanrıça Tanit’in İzleri” *Turkish Studies*. (12)21, s. 519-530.

İçerik:

Çalışma, Aksaray ilinin Güzelyurt ilçesinde Tanrıça Tanit üzerine yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Güzelyurt’ta mimarî yapılarda dikkat çeken Tanit figürünün tarihçesi ve Aksaray’a ulaşma serüveni anlatılmıştır. Tanrı ya da tanrıçaların gök cisimleriyle doğrudan ilgisi olması konuyu bu noktadan incelemeye de uygun hâle getirmektedir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Aksaray ili ve Güzelyurt hakkında ayrı başlıklar hâlinde tarihsel bilgiler verilerek Güzelyurt’un eski çağlardan beri yerleşim yeri olmasının yerleşim yerindeki mistik sembollerle bağlantısı kurulmuştur. **3. Tanrı/Tanrıça İdolü ve Güzel Yurt’ta Tanrıça Tanit’in İzleri** başlığında Tanit’in ilk ortaya çıkışı ve zamanla onun gökyüzü tanrıçası olarak nitelendirilmesine kadar geçen süreç özetlenmiş, Tanit’in Güzelyurt’ta “gelveri gelini” olarak bilinmesi ifade edilmiştir.

Anaerkil toplum düzeninden günümüze ulaşmış bir tanrıça sembolünün, bölge halkı tarafından özümsemişi kültürel çeşitliliği gösteren en güzel örneklerden biri olarak çalışmada görülmektedir. Bununla beraber “tanrılar içinde” önemli bir statüye ulaşan, hayli farklı inanışları beraberinde taşıyan Tanit figürünün Aksaray Güzelyurt’ta birçok mimaride farklı amaçlarla orada bulunuyor olması da yine halk inançlarına, gökyüzü için incelenecek noktalara bir aralık daha oluşturmaktadır.

Bibliyografik Künye:

GÜNDÜZÖZ, Güldane. (2015). “Günümüzde Nevşehir’de Yaşayan Bazı Gelenek ve Kabullere Bir Bakış” *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6, s. 123-150.

İçerik:

Türklerin İslamiyet’ten önceki geçiş dönemi inançlarının taşıdığı mitolojik yapıyla beraber dinî inanca aykırı durumlar içeriyor olmasının İslamiyet’in kabulü ile eklektik bir yapıya bürünmesinin, halen bu tür inançları gözlemleyebildiğimiz anlatıldığı bir çalışmadır. Söz konusu değişimleri ve sürdürülebilir inançları kaynak kişiler yardımıyla Nevşehir merkezi ve çevre illerinde görmekteyiz.

Giriş başlığında Türklerin Orta Asya inanç yapıları ve bu inancın değişim serüveni anlatılarak çalışmanın seyri hakkında bilgi verilmiştir. **I. Nevşehir’in Tarihi Geçmişi** başlığında merkez saha olan Nevşehir anlatılmış, **II. Eski Türk Dininin Genel Özellikleri** başlığında ise değişimin temellerini gösterebilmek adına İslamiyet öncesi inanç durumu verilmiştir. **III. Eski Türk İnançları ve Mitolojik Kökenleri** başlığı ise gökyüzüne dair inanç izleri bulabildiğimiz yerdir. Burada doğrudan gökyüzü inançları olmamakla beraber hayvanlar, ağaçlar, çeşitli bitkiler, ateş üzerinden ya da demir gibi gökyüzüyle bağlantılı maddeler üzerinden inançlar aktarılmıştır.

Türklerin eski ve ilkel inançlarının çok tesirli ve günümüze kadar ulaşabilecek şekilde sağlam olduğu çalışmanın araştırma sahası olarak Nevşehir’de görülmektedir. Tüm ülke sathı için genellenebilecek durumda gökyüzüne dair dolaylı inançların bu noktadaki eksikleri ve fark edilmemişleri ortaya çıkarması beklenmektedir.

Bibliyografik Künye:

JUREYEV, Mamatqul. KOCHKAROV, Tohtamurod. (2011). “Oğuz-Nâme’de Mitolojik Motifler” *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, s. 49-60.

İçerik:

Türklerin kültürünü, töresini ve tarihini görebildiğimiz Oğuzname’nin mitolojik motifleri üzerinden incelendiği bir çalışmadır. İncelenen motiflerde gökyüzüyle doğrudan ya da dolaylı ilintili konular dikkat çekmektedir.

Çalışmanın girişinde Oğuzname üzerine yapılan araştırmalar hakkında bilgi verilmektedir. Ardından verilen *Oğuz-nâme’de Mitolojik Motifler*, başlığı anlatılarda görülen mitoloji kökenli konuların verildiği bölümdür; gökyüzü cisimlerine yönelik inanış ve bilgilerin verildiği kısım burasıdır. Özellikle Oğuz Kağan’ın dünyaya gelişindeki gök Ay ilişkisi, evrenin yaratımı, kozmoloji bağlamında temellendirilmektedir. Yalnızca Ay değil, diğer gök cisimlerine yönelik ve ağaç – ışık ilişkisi üzerinden de gökyüzüne dair içerik mevcuttur.

Gösterilen bulgular yoluyla Oğuzname’nin birçok mitolojik özellik barındırıyor olması onun taşıdığı kültürel değeri göstermekle beraber açıkça görülmektedir ki burada görülen gökyüzüne, gökyüzü cisimlerine dair inanış ve hikâyelerin Türklerin algısını görebilmek açısından başat rolü bulunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

KARAKAŞ, Rezan. (2019). “Diyarbakır’da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları” *Karadeniz-Blacksea-Черное море*, (1)16, s. 70-92.

İçerik:

Türk insanının günümüzdeki inançlarının, sürdürdüğü uygulamaların temelinde yatan pratiği okuyabildiğimiz çalışmada doğum ritüellerini görmekteyiz. Çalışma, Diyarbakır yöresinde katılımlı gözlem ve görüşme yöntemiyle

gerçekleştirmiştir. Gözlemlenen doğum sonrası pratiklerin gökyüzü inançlarıyla bağlantısı görülmektedir.

Çalışmanın girişinde geçiş dönemine ait uygulamaların hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Diyarbakır’da yapılan gözlemde elde edilen deneyimler maddeler hâlinde gösterilmiştir. Buradaki uygulamalardan özellikle **Çocuklara Yönelik Büyüsel Halk Hekimliği Uygulamaları** başlığı altında anlatılan ay basması gökyüzü inançlarına dair izleri görebilmek adına içerik sunmaktadır.

Günlük uygulama hâline gelmiş, nesilden nesile aktarılmış âdetlerin temelinde yatan inancı görebildiğimiz çalışmada çocuklara dair büyüsel pratikler, halk hekimliği olarak ele alınmıştır. Bu halk hekimliğinin doğrudan gök cisimleriyle bağlantılı olması da gökyüzüne dair inançları okuyabilme fırsatı sunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ŞENGÜL, Abdullah. (2008). “Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 26, s. 61-73.

İçerik:

Çalışma, Türklerin nevrüza yükledikleri anlamı ve nevrüz kutlamalarını ele almaktadır. Nevruz konusu doğanın uyanışı, baharın gelişi gibi şekillerde ele alındığı için nevrüz hakkında bilgi sahibi olmak, gökyüzünün periyodik hareketlerine de hâkim olma durumunu beraberinde getirmektedir, çalışmada değinilen bilgiler de bunu desteklemektedir.

I. Giriş başlığında nevrüz ile ilgili genel bilgiler verilmekte, Türk dünyası için ne anlama geldiği aktarılmaktadır. **II. Türk Kültüründe Nevruz / Ergenekon Bayramı** başlığında ise nevrüzün doğanın döngüsündeki karşılığı verilerek aslında Ergenekon’dan çıkan Türklerin de tıpkı doğa gibi yeniden doğuşu simgelenmektedir. Ayrıca nevrüzün kadim bir kültür örneği olduğunu göstermek için Osmanlı, Selçuklu ve Cumhuriyet dönemlerinde bu konuya verilen önem de örneklerle gösterilmiştir. Tüm bu bilgilerle beraber nevrüzün astronomik, gezegen bilimi açısından sahip olduğu karşılık, en azından bu noktada var olan inanç da aktarılmaktadır.

Bir yeniden doğuşu simgeleyen nevrusun Türkler için ne kadar köklü geçmişe sahip olduğu çalışmadaki tarihsel akışta sunulmaktadır. Bunların yanında nevrusun yüklendiği anlam evreninde gökyüzüne dair izleri görmek de mümkündür.

Bibliyografik Künye:

TURAN, Fatma Ahsen. (2011). “Orta Asya’dan Anadolu’ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları” *Millî Folklor*, 90, s. 49-59.

İçerik:

Çalışma, gökyüzü cisimlerinin oluşmasına dair inançların Orta Asya’dan günümüze ulaşmasını aradaki benzerlikten ortaya koymaktadır. Tarih boyunca kutsal olan gökyüzü ve Ay, Güneş gibi çeşitli gökyüzü cisimlerine dair anlatımlar araştırılmış, kaynak kişiler yardımıyla derlenmiştir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında mitolojinin doğa olaylarını ve Dünya’nın oluşumunu açıklama fonksiyonu, kozmolojiyi ve özellikle de gökyüzünün Türk mitolojisinde tuttuğu yeri görmektedir. Diğer başlıklar doğrudan gök cisimlerine dair inançlar için ayrılmıştır. **Güneş ve Ay ile İlgili İnanışlar** başlığında Güneş ve Ay’ın kardeş olarak düşünülmesi gibi iki gök cisminin bir arada düşünüldüğü inançlara yer verilmiştir. **Gökkuşağı** başlığında bu kavrama dair kullanılan diğer isimlendirmeleri, Tanrı ile insan arasında köprü olarak düşünülmesi gibi inançlar sıralanmıştır. **Yıldırım ve Şimşek ile İlgili İnançlar** başlığında yıldırım ve şimşeğe verilen ortak isimler, yıldırım sonrası gerçekleşen törenlere kadar inanç ve uygulamalar anlatılmaktadır. **Yağmur**’da ise yağmurun Gök Tanrı’nın insanlarla buluşması düşüncesi görülmektedir.

Gökyüzündeki olayları doğrudan gözlemleyebilme, bilimsel açıklamalar yapabilmenin mümkün olmadığı zamanlarda Türklerin inançları gereği de gökyüzüne duyduğu ilgi; hayat pratiklerinde, inanç ve uygulamalarda kendini bugün de sık sık göstermektedir. Çalışma tarihsel olarak Türklerin kozmolojik olayları anlama çalışması sonucu oluşan inançları bu bağlamda ele almıştır.

Bibliyografik Künye:

UĞURELİ, Ayşe. (2019). “Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları” *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6)16, s. 167-173.

İçerik:

Türklerin gökyüzüyle ilgili inanışlarını, âdetlerini incelerken her zaman doğrudan kaynaklara yönelmek yeterli olmayabilir. Gökyüzüyle ya da uçmayla ilgisi olmayan bir hayvanı mitolojik ilgisi bağlamında göksel inançlar merkezinde ele almak mümkün olabilmektedir. Çalışma, sözü edilen şekilde köstebeği mitolojik kökeninden yola çıkarak ocak /tedavi bağlamında işlemektedir.

Çalışmanın *Giriş* başlığında halk hekimliği ve ocak kavramı hakkında bilgi verilerek bu sayede köstebeğin sözü edilen iki kavram içerisinde kullanımı hazırlanmaktadır. *İslam Kültüründe ve Türk Mitolojisinde Köstebek*’te köstebeğin mitolojideki lanetlenmiş karşılığı, İslamiyet’te benzer kötü anlamlandırma şeklinde münafıklıkla ilişkilendirilmesi üzerinde durulmuştur. Köstebeğe yüklenen kötü anlamın örneklerinden biri de köstebeği gökyüzünün casusu olarak görmekten kaynaklandığı ifade edilmektedir.

Köstebek üzerinden halk hekimliği, mitoloji, halk inanışları ve din&mitoloji sentezine dair açıklamalar gördüğümüz çalışma, köstebeğin gökyüzüyle bağlantı kurulabilecek inanç unsurları dolayısıyla bu yönde de araştırmalar yapılabileceğini göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

YAVUZER, Hayati. (1997). “Şamanizm’de Evren ve Dünya Tasvirleri” *Millî Folklor*, (5)35, s. 50-55.

İçerik:

İnsanlığın yaratışını ve kâinatı anlayabilme ihtiyacının karşılık bulduğu Şamanizm inanç ve uygulamalarının ele alındığı bir çalışmadır. İçerik olarak salt

Türk Şamanizm inancı olmasa da aradaki ortaklıklar ve Türklere dair gökyüzü inançlar görülmektedir.

Çalışmada Şamanist inancındaki âlem tasavvurunun detayları verilmekte, ikili ve üçlü yapı üzerinde durulmaktadır. Bu inancın hemen hemen tüm bölgelerde görüldüğü ifade edilmektedir. Göğün katlardan oluşması, buna dair “gök kapısı” kavramının ortaya çıkması açıklanmaktadır. Ayrıca Türklere gökyüzünün çadır olarak düşünülmesi ya da Dünya’nın kenarı algısıyla çevrenin okyanuslarla çevrili olduğuna dair görüşlere de yer verilmiştir.

Gökyüzünü, gök olaylarını ve hepsinin ötesinde kâinatı anlayabilme ihtiyacı sadece Türkler için değil, insanlık için temel ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyacı inançlarda ve uygulamalarda görmekteyiz, incelediğimiz çalışma da bunun yansımalarından biri olan Şamanizm inancında evrenin bulduğu karşılığı farklı bölgelerdeki karşılaştırmalarıyla sunmuştur.

Bibliyografik Künye:

YILDIZ, Tuna. (2014). “Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Günlük Burç Yorumları ve Kimlik Tasarımı” *Millî Folklor*, 104, s. 128-137.

İçerik:

Astrolojinin burç yorumlama sisteminin mitolojik bağlantısı ve bunun insanların üzerindeki burç – kimlik kavramına yönelik ilişkisinin ele alındığı bir çalışmadır. Genel bir inceleme yapılmış olsa da Türk mitolojisinin astroloji ilişkisine değinilmiş olması Türklerin gökyüzü inanışlarına, bunların kimlik tasarımına yönelik bulgulara ulaşmak mümkündür.

Çalışmanın girişin bölümünde uygulamalı halk bilimi alanına dair bilgiler verildiğini görmekteyiz. Ulusların kimliklerini taşıyan mitolojinin günümüz burç yorumlamalarındaki etkisi anlatılmakta ve yine uygulamalı halk bilimi noktasında kişisel mitik hikâyelerin oluşturulduğu anlatılmaktadır. Özellikle Türklerin astroloji ve gökyüzü incelemeleriyle ilgili bilgilerin verildiği kısım, hem tarihsel seyri görmek hem de inanışlardan örnekler bulmak açısından önemlidir.

Türklerin de astrolojisinin olduğu ama bunun Yunan mitolojisinden şekillenmiş astroloji algısı altında güçsüz kaldığı görülmektedir. Çalışmanın üzerinde durduğu nokta burada yatmakta, tıpkı Batı medeniyetindeki gibi Türk mitolojisinde de bir mitik-astrolojik geçiş olduğudur.

Bibliyografik Künye:

YOLCU, Mehmet Ali. (2014). “Babasız Gebelik Mitleri Bağlamında Türk Mitolojisinde Gök-Yer Dikotomisi ve Ana Tanrıça Kültünün İzleri” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, s. 70-92.

İçerik:

Çalışma, kadına yüklenen yaratıcı-tanrıça rolünün gökyüzüyle olan ilişkisini, bu konuda göğün kudretiyle kadının hayatın devamlılığını sağlayan temel unsur olması üzerinde durulmaktadır. Bunun için Türk mitolojisindeki yer ve gök ilişkisi işlenmiştir.

Ana Tanrıça Kültünün Doğuşu’nda insanların ataerkil yapıya geçmeden önce kadının tarımla ilişkili statüsü ele alınmıştır. *Ana Tanrıçadan Ata Tanrıçaya* başlığında ise köleliğe dönüşen sistemdeki kadının rolünün de değişmesi işlenmiştir. *Kurtarıcı Kahraman ve Tanrısal Gebelik Mitleri* başlığında kadının gökyüzüyle olan ilişkisi, *Çoban Toplumda Ana Tanrıça Kültü* başlığında ise üç alt başlıkta Ana Tanrıça’nın doğumu, mağara ve kurt ilişkisinin doğuma etkisi ve gökten inen varlıkların gebe bıraktığı kadın inancıyla babasız gebelik inancı üzerinde durulmaktadır.

Türklerin gökyüzüne olan ilişkisinin gökyüzü kadar kutsal gördükleri kadınla ilişkisinin işlendiği çalışmada göksel inançları kadın rolü üzerinden incelemek mümkündür. Böylece gökyüzü inançlarını kadın ve tanrıça kavramlarıyla değerlendirme şansı ortaya çıkmaktadır.

3.3.3. ÜÇÜNCÜ DERECE MAKALELER

Bibliyografik Künye:

ABALI, İsmail. (2019). “Yörük Fıkralarında Eski Türk İnanış ve Geleneklerinin İzleri” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, s. 147-158.

İçerik:

Fıkraların halk inanışlarını günümüze aksettirmedeki gücüyle Yörük fıkraları üzerinden Türklere ait inanış ve geleneklerin izlerinin arandığı, tespit edildiği bir çalışmadır. Yörük fıkralarında hava olaylarına, halk meteorolojisine dair ya da kimi hayvanlara yönelik içeriklerin gökyüzüne dair inanışlar çerçevesinde incelenmesi mümkündür.

Fıkra metinlerinin incelemesini içeren çalışmada Yörüklerin seçilmesindeki temel sebep Türk kültürünü yabancı etkilerden en az etkilenmiş topluluk olarak yansıtması şeklinde açıklanmıştır. **Giriş** başlığında fıkralar ile ilgili bilgilendirme yapıldıktan sonra, **1. Yörükler ve Yörük Fıkraları**’nda bu kez Yörüklerin yaşam tarzından, fıkra oluşturma geleneklerinden bahsedilmiştir. Alt başlıklara ayrılan **2. Yörük Fıkralarındaki Eski Türk İnanış ve Geleneklerinin İzleri** başlığı ise fıkralar aracılığıyla görebileceğimiz âdet ve inançların başlıklar hâlinde sunulduğu bölümdür. Burada maddesel anlamda gökyüzüyle bağlantılı ya da kutsî olarak gökyüzüyle alakalı inanç izleri bulunmaktadır.

Önemli kültür taşıyıcısı olarak verilen Yörük fıkralarının işlendiği çalışmada Türklere ait nesilden nesile aktarılmış çeşitli inançlara yer verilmiştir. verilen inançlar arasında Türklerin gökyüzüne dair inanmalarının izdüşümü de sayılabilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ABDURREZZAK, Ali Osman. (2018). “Korkunun Temelleri ve Türk Halk Kültüründe Korku Miti: Kara İye” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (11)60, s. 5-14.

İçerik:

İnsanoğlunun ilk çağlardan beri var olan duygusu korkunun ortaya çıkışı, mitoloji ile ilişkisi ve açıklanamayanın verdiği tereddüt üzerine yapılan bu çalışmada, korkuya bağlı gerçekleştirilen uygulamalar ele alınmıştır. Korkmayla ilintili kavramların büyük çoğunluğu gökyüzü kökenli olduğu için gökyüzüne dair inanışlar da gösterilmektedir.

Giriş’te korkunun tarihsel gelişimi, toplumların gelişmişliğiyle ortadan kalkmadığı anlatılmaktadır. Özellikle gök olaylarını açıklamada korkunun ön plana çıktığı gösterilmektedir. **1. Korku Kavramı ve Korku/Kaygı Arasındaki Farklılıklar** başlığı korku ve kaygı arasındaki farklar, ilişki ve bir arada bulunmasının merak duygusuyla birleşmesi ele alınmıştır. **2. Kara İye İnancı** başlığı bu adub taşıdığı anlam, toplumlarda bulduğu karşılık ve bunlarla beraber “iye” kavramı üzerinde de durulmuştur. **3. Korku ve Mit İlişkisi**’nde de yine mitlerin insanların anlamlandırılmayan tabiat olaylarını tahkiyesi ile ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Türklerin halk inançlarının İslamiyet’in kabulü ile ortadan kalkmadığı gibi İslamiyet ile tümleşik bir potaya geldiğini görmekteyiz. .Korkuya dayanan inanışlar bu bağlamda anlamlandırma, tanımlama çabası olarak gösterilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ADAY, Erdal. (2017). “Türklerde Tanrı Anlayışı ve Bayındır Han’a Yansıması” *Akademik Bakış Dergisi*, 60, s. 414-425, (Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/61.pdf>,18.09.2020.

İçerik:

Türklerin tanrı anlayışının Dede Korkut metnindeki Bayındır Han’da bulduğu karşılık üzerine yapılan çalışmada tanrı kavramının ululuğu açıklanmıştır.

Gökyüzüne eş tutulan Tanrı'nın özellikleri verilerek bu özelliklerin kişi nezdinde ortaya çıkışı gösterilmiştir.

1. Türklerde Tanrı Anlayışı başlığında Türklerin tanrı inancının ortaya çıkışı aktarılırken bu noktada tanrı inancında gökyüzünün ne denli etkili bir unsur olduğu görülmektedir. **2. Han Kavramı ve Han – Kut İlişkisi**'nde Tanrı'ya ait verilen özelliklerin Han addedilen kişide toplanmasına dair örnekler gösterilmiştir. Diğer başlıkların Bayındır Han'a ayrıldığını görmekle beraber son başlıkta Bayındır Han'daki tanrısal özelliklerin maddeler hâlinde ve metinlerden örneklerle verildiğini söylemek gerekir.

Bayındır Han ve ona yüklenen tanrısal özelliklerin verildiği bu çalışmada tanrı kavramının gökyüzüyle olan ilişkisi, bu yönden bir okumayla Türklerin gökyüzü inanışları için değerlendirilebilecek veriler içermektedir.

Bibliyografik Künye:

ALAY, Okan. (2019). “Bingöl ve Tunceli Yöresinde Yaşayan Şafii ve Alevilerde Nazar ve Uğurla İlgili İnanış ve Uygulamalar” *folklor/edebiyat*, (25)98, s. 327-4338.

İçerik:

Nazar ve uğur inanışlarına dair Bingöl ve Tunceli bölgelerinde kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ve yazılı kaynaklardan yararlanılan bu çalışmada, ele alınan konunun derin bir içeriği olduğu için gök cisimleriyle ilgili inançlara ulaşmak mümkündür.

Çalışmanın **Giriş** başlığında insanların inanma ihtiyacına yönelik bilgiler özellikle nazar ve uğur konusunun ağırlığında verilmiştir. **1. Nazar ve Uğur İnanışının Tezahürü** başlığında ve her biri için ayrı örneklerin bulunduğu alt başlıklarda hangi fiillerin uğur, hangilerinin nazar getireceğine dair verilen / derlenen örneklerde gök cisimleriyle ilişkiye rastlamaktayız.

İnsanlar, eski çağlardan beri açıklayamadıklarını bir hikâye ya da belirli inanç pratiğine dönüştürerek rahatlarken bu noktada öne çıkan iki kavram olarak çalışmada gördüğümüz “uğur” ve “nazar”, gökyüzünün kutsiyeti ve ululuğu ile doğal bir ilişkiyi karşımıza çıkarmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ALPTEKİN, Mehmet. (2018. “Gülner ve Çevresinde Ölümle İlgili Uygulama ve İnanışlar Üzerinde Bir Araştırma” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (7)1, s. 322-342.

İçerik:

Ölüm konusu Türkler tarafından doğrudan gökyüzüyle bağlantısı olduğu düşünüldüğü için onunla ilgili uygulamalar da bazı gökyüzü inanışlarını beraberinde getirmektedir. Mersin ilinin Gülner ilçesi çevresinde kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucu ortaya konan bu çalışma da söz konusu inanışları barındırmaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Gülner ilçesi ve sonuncu geçiş dönemi olan ölümle ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ardından alt başlıklarıyla verilen **1. Ölüm Öncesi**, **2. Ölüm Sırası** ve **3. Ölüm Sonrası** başlıklarında ölümle ilgili inanışların, yapılan uygulamaların kaynaklar yardımıyla aktarıldığı söylenebilir. Özellikle kişinin öleceğine dair gökyüzünden belirtilerin aranması, gökyüzü inanışları için kaynak teşkil etmektedir.

Gülner ilçesinde yapılan çalışmada ölümle ilgili inanış ve uygulamalar verilmiş olsa da bu inanışların çok yönlü ele alınmasının mümkün olduğu ve içlerinde gökyüzüne dair inanışların bulunduğu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bibliyografik Künye:

ALPTEKİN, Mehmet. KAPLAN, Tuba. KOYUNCU, Tuğba. (2017). “Adana-Yumurtalık Sugözü Köyünde Günler Etrafında Oluşan Halk İnanışlarına Yönelik Bir Araştırma” *The Journal of International Lingual*, (3)2, s. 323-334.

İçerik:

Gezegenlerin hareketi sonucu oluşan günler ve bu günlere bağlı inançların incelendiği, Adana’nın Yumurtalık ilçesine bağlı Türkmen Yörüklerinin bulunduğu Sugözü köyünün araştırma sahası olarak seçildiği bir çalışmadır. Günler, gökyüzünün devinimiyle belirli bir gözlem ve tecrübe gerektirdiği için çalışmada gökyüzüyle ilgili inanç izleri vardır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Türk kültüründe günlere verilen önem üzerinde durulmuştur. **Amaç** başlığında çalışmanın günlere yönelik inanışları ortaya koymak olduğu belirtildikten sonra pazar gününden başlayarak tüm günler sırayla alt başlıklar hâlinde verilmiş ve o günlere dair hem yazılı kaynaklardan hem de kaynak kişilerden elde edilen inanışlar gösterilmiştir.

Kimi günlerin uğurlu, kimilerinin uğursuz, kimilerinin ise yapılan fiille bağlantılı olarak uğurlu / uğursuz olarak belirtildiği günler eski Türk inanç sisteminin günümüze aksetmiş bir örneği olarak çalışmada sunulmuştur.

Bibliyografik Künye:

ARAZ, Rıfat. (1996). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sufiliği ile Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları” *Erdem*, 24, s. 783-826.

İçerik:

Eski Türk inançlarının İslamiyet’in kabulü ile dinî bir muhtevaya büründüğünün aktarıldığı ve bu inanışların anlatıldığı çalışmada Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki yatırlara dair inanışlar verilmiştir.

Çalışmada yatır ve türbelerin etrafında teşekkül eden eski Türk inanışları maddeler hâlinde verilmiştir. verilen inançlarda özellikle gökyüzüne yükselme kavramı göze çarpmaktadır. İnançlara dair örnekler **A) Uçma ile İlgili İnançlar, B) Ayin/Sema ile İlgili İnançlar, C) Ağaçla ilgili İnançlar, D) Dağ, Tepe, Taş, Kaya ile İlgili İnançlar, E) Ateşle İlgili İnançlar, F) Işık/ Nur ile İlgili İnançlar, G) Atalar Ruhuna Bağlı İnançlar** başlıklarıyla sunulmaktadır.

Eski Türk inançlarının yatırlar ve türbeler çevresinde gözlemlenen örneklerinin sunulduğu ve maddeler hâlinde sıralandığı bu çalışmada maddelerin birçoğunda gökyüzüyle ilintili olan inançlardan söz edilebilir.

Bibliyografik Künye:

AVŞAR, Lale. (2012). “Türk Takılarında Umay İnancının İzleri ve Avrasya Kökleri” *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 1, s. 1-24.

İçerik:

Çalışma; Umay inancının kökeni, Ana Tanrıça kültü ile bağlantısı, tanrısal anlamda ulaştığı merteye ve kadınlara yönelik hamiliği hakkında bilgi vermektedir. Umay inancının takılara yansıması, inancın izlerinin devamlılığı tartışılırken Umay ve gök bağlantısı da karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Umay adı hakkına, ortaya çıkışı, gelişimi ve ikonlaşması hakkında bilgi verilmektedir. Umay’ın farklı bölgelerde tezahürünü, kökeni sayılabilecek kültleri gördüğümüz sonraki başlıklarda **Göktürk Çağı Umay Tanrıça İkonografisi**’nde Umay’ın çeşitli tanrılara denkliği, kutu, günümüze ulaşan tasvirleri üzerinde durulmuştur. Arından çağdaş sanatta Umay simgesi de verilmiş ve tasvirlerdeki gökle bağlantı ifade edilmiştir.

Çalışmada Umay’ın günümüzde bir inanıştan çok simgeye dönüşmüş olsa da kökeninde çok derin bir inancı ve pratiği saklamakta olduğunu, söz konusu inanışlarda Umay’ın gökyüzüyle olan bağının özellikle vurgulandığını görmekteyiz.

Bibliyografik Künye:

BEKKİ, Selahaddin. (1996). “Türk Mitolojisinde Kurban” *Akademik Araştırmalar*, 3, s. 16-28.

İçerik:

Yalnızca Türk toplumu için değil, dünya üzerindeki birçok kavmin ritüellerinden bir olan kurban olgusunun mitoloji ekseninde incelendiği bir çalışmadır. Çalışmada aradaki bağlantıyı görebilmek adına mitoloji konusu da ele alınmış ve aradaki bağlantılarda gökyüzünün rolü de ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın **Giriş** başlığında önce mitoloji hakkında bilgi verildiğini görmekteyiz. Ardından kurban konusu çeşitli başlıklarda oldukça geniş bir çerçevede ele alınmıştır. **Kurbanın Tarihçesi** başlığında kurban ritüelinin İslamiyet’ten önceye uzanan izleri verilmiş, ayrıca **Semavi Olmayan Dinlerde Kurban** da çeşitleri yönüyle aktarılmıştır. Çeşitli inanışlar için de var olan kurban geleneği açıklandıktan sonra **Eski Türklerde Kurban** başlığı ile kurban çeşitleri ve içerikleri anlatılmıştır.

Kurbanın manevî anlamda gökyüzüyle olan ilişkisinin yanı sıra maddî bağlantılarla da icra edilebildiğine dair izlenimlerin olduğu çalışma, Türklerdeki kurban ritüellerine dair verdiği çeşitli örneklerle de gökyüzü ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Bibliyografik Künye:

BİRKAN AKHAN, Ebru. (2018). “Hotamış’ta Kurşun Dökme Ritüeli” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (11)24, s. 100-107.

İçerik:

İç Anadolu bölgesinde bulunan Hotamış Ovası’nın araştırma sahası olarak kullanıldığı çalışmada kurşun dökme ritüeli bir kaynak kişiden yararlanılarak aktarılmıştır. Kurşun dökme ritüeli ve kullanılan malzemelerde gökyüzüne ait inanç izleri görülmektedir.

İlk iki başlıkta araştırma sahası ve nazar sözcüğünün etimolojisi hakkında bilgi verilmiştir. 3. **Kurşun Dökme** başlığında fotoğraflarla desteklenen ritüel anlatımında özellikle mavi rengi üzerinden gökyüzüne dair (gökteki varlıklar ya da Gök Tanrı) bağlantılar görülmektedir.

Kurşun dökme pratiğinin tüm adımlarıyla katılımcı gözlemci olarak aktarıldığı çalışmada kurşun dökülmesini gerektiren durumlar ve bu ayin sırasında kullanılan malzemelerin şamanlık ile bağlantısıyla gökyüzüne dair inançları da görmek mümkündür.

Bibliyografik Künye:

BOYRAZ, Şeref (2010). “12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, s. 148-167.

İçerik:

Türklerin göksel döngüleri temel alarak belirli bir sistematik çevresinde oluşturduğu 12 hayvanlı takvimini ve bu takvimin çeşitli gözlemler ile geleceği bilme arzusuyla kehanetler için kullanımını anlatan bir çalışmadır. Kehanetleri belirlerken gökyüzünü gözlemlemenin önemi görülmektedir.

Çalışma öncelikle 12 hayvanlı takvimin ortaya çıkışı, işleyişi ve bunun Türklerin gökyüzü inceleme konusundaki hâkimiyeti hakkında bilgiler içermektedir. Belirli bir sistematığı oluşturan, takvimi ortaya çıkaran havsalanın gökyüzünü yalnızca zamanı tayin etmek için değil çeşitli olaylara bağlı olarak geleceği de hesap etmenin arzusunda olduğu görülmektedir. Kehanetlerde gökyüzünden nasıl yararlanıldığı özellikle dipnotlar yardımıyla gösterilmiştir.

Kehanet mutlaka belirli bir işaret, ölçüt gerektirdiğinden Türklerin bu ölçütleri gökyüzü olarak belirlediğini gördüğümüz çalışma halk meteorolojisi mantığıyla aynı düzlemde olsa da farklı amaçlarla ortaya konan gökyüzü inanışları olarak da ele alınabilir.

Bibliyografik Künye:

ÇOBAN, Ramazan Volkan. (2013). “Türk Mitolojisinde İyilik Tanrısı Ülgen’in İnaniştaki Yeri, Tasviri ve Kökeni” *Bilim ve Kültür - Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 192-198.

İçerik:

Ülgen’in kökeninin, inaniştaki yerinin verildiği bir çalışmadır ve Ülgen’e dair anlatılar beraberinde Dünya’nın yaratılışını da beraberinde getirdiği için bu bağlamda Türklerin gökyüzüne, dünyanın oluşumuna dair inançlara ait izlere rastlamak mümkündür.

Çalışma Ülgen’in Türklerdeki karşılığını ve ortaya çıkışını anlatarak başlamaktadır. Burada onun tanrısal çevresi de gösterilmiştir. Ülgen’in bulunduğu yer, yani gökyüzündeki katmanı ya da onun gibi tanrılar adına çeşitli gök cisimlerine kurban verme ritüelleri inanç pratiklerini görme adına saptanan örneklerdendir.

Ülgen ya da diğer tanrılar üzerinden yapılan bir araştırmada gökyüzüyle kurulacak potansiyel bağlantılar bu çalışmada karşımıza çıkmakta, manevî âlem ile maddî âlemin birleşiminde gökyüzü inanişları kendini göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

DEGER, Mete Bülent. FIRATLIGİL, Zeynep İrem. (2012). “Anadolu’da Evren (Evrân) İnanişi ve Bu İnanişin Kökenleri” *The Journal of Academic Social Science Studies*, (5)2, s. 75-81.

İçerik:

Anadolu’da kâinat anlamı dışında da kullanılan evrana (dev yılan, ejderha) dair tarihten bu yana var olan inançların aktarıldığı bir çalışmadır. Beş kaynak kişiyle yapılan görüşme ve aynı zamanda yazılı kaynaklardan yararlanarak ortaya çeşitli sonuçlar koyulmuştur.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Anadolu'nun kozmopolit yapısı ve yılanların Türk / Şamanist inanç sistemindeki önemi hakkında bilgi verilmiştir. **2. Evren (Evrân) Nedir?** başlığında bilinen evren kavramının dışında bu sözcüğün yılan olarak kullanımına dair çeşitli saptamalar mevcuttur. **3. Medeniyetler Tarihinde ve Günümüz Anadolu Halk Kültüründe Evren (Evrân) ve Benzeri İnanışlar**'da ise farklı medeniyetlerdeki ve günümüz Anadolu kültüründeki inanç izleri aktarılmıştır.

Yılanların şahı olarak hafızalarda yer edinmiş evrânın anlatıldığı çalışmada özellikle Anadolu'daki inançlarda gökyüzüne yükselme, gökyüzünden meleklerin inip onu alıp götürmesi gibi çeşitli durumlar rastlamak mümkündür ve bu yönüyle gökyüzü ilişkisi karşımıza çıkmaktadır.

Bibliyografik Künye:

DİLEK, İbrahim. (2012). "Mitolojilerde ve Türk Destanlarında Köpük" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 46, s. 67-90.

İçerik:

Kâinatın yaratılışını işleyen başta mitler olmak üzere çeşitli anlatılarda karımıza çıkan köpük kavramının ele alındığı çalışmadır. Köpükle ilgili anlatılara ve inançlara bakmak, çalışma içeriğinde de görüldüğü üzere gökyüzüne dair bazı eski inançları da ortaya koymaktadır.

Çalışmanın girişinde gök de yer de yokken var olan su ve ardından içinde çok derin metaforlar taşıyan köpüğe değinildiği görülmektedir. Farklı mitolojilerdeki ortaklıklar aktarılmış, hepsinde de köpüğün bulunduğu; yaratılışı, üremeyi, duruma göre tanrısallığı ya da şeytanî oluşu ifade ettiği üzerinde durulmuştur.

Köpüğün inanç kökenini ortaya koyma maksatlı çalışma hâliyle evrenin yaratılışını, göğe ve yere dair inançları da barındırmaktadır. Köpük eksenli anlatıların arasında bu izler kendini göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

DUMAN, Mustafa. (2012). “Bozkurttan Hızır’a Türk Halk Anlatımlarında Kılavuz” *Millî Folklor*, 96, s. 190-201.

İçerik:

İslamiyet’ten önceki Türk kültüründe tanrı, ata, yol gösterici gibi figürlerle özdeşleşen kurdun İslamiyet’ten sonra yol gösterici ve müşkül çözücü olan Hızır ile bağlantısının, benzerliğinin verildiği bir çalışmadır.

Çalışma her ne kadar kurt ve Hızır arasındaki ilişkiyi her iki kavramı da ayrı ayrı inceleyerek veriyor olsa da Türklerdeki gökyüzüne ait dolaylı inanışlara da rastlamak mümkündür. Bu noktada özellikle kurdun kutsiyeti ve önemine yüklenen inançlardan onun gökyüzünde geziyor oluşu sözü edilen örneklerden biridir.

Kurt ve Hızır’ın ortak açıdan ele alındığı çalışmada ikisinin de mevcut kutsiyetinin belirli mucizeleri ve inançlara yansıyan pratikleri ortaya koyduğu görülmektedir. Çalışmada gökyüzü inancı bağlamında kurda dair dikkate değer inançlar sunulmuştur.

Bibliyografik Künye:

DUVARCI, Ayşe. (2001). “Halk Kültürü Uygulamalarından Biri Olan Fal Geleneğinin Değerlendirilmesi” *Erdem*, 37, s. 117-130.

İçerik:

Falın halk kültürü olarak değerlendirilmesi ve bunu yaparken gerçekleşen alt olayların irdelendiği bir çalışmadır. Çalışma, *Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konudaki Eser: Risâle-i Falname-i Ca’fer-i Sâdık ve Tefe’ülnâme* kitabın içeriğinin özeti ve yeni bilgilerin sunulması amacıyla kaleme alınmıştır.

Çalışma, *1. Falın Tanımı* başlığı ile başlamakta ve etimolojik köken gösterilerek günümüze ulaşan durumu özetlenmektedir. *2. Eski Kültürlerde Fal* başlığında falın çok farklı medeniyetlerde çeşitli şekillerde uygulandığı, insanlık

tarihi kadar eski olduğu aktarılmaktadır. **3. Türk Geleneği İçinde Fal ve Fal Kitapları** başlığında Türkler için fal kavramının “ırk” olarak karşılanması, yoğunlukla kullanılan malzemeleri ve bu konuda yazılan kitaplara yer verilmiştir. **4. İslam’a Göre Fal** başlığında İslamiyet ve fal ilişkisinin yasaklanmasının yanı sıra olumlu görülen tek örneği verildikten sonra asıl fal ve gökyüzü ilişkisine dair bilgilere ulaştığımız bölüm **5. Türk İslam Dünyasında Kullanılan Başlıca Fal Çeşitleri** başlığında verilmiştir.

Fal ve kehanet gibi gelecekte haber verme işlemleri için farklı uygulamalarla beraber Ay, Güneş vb. gibi gök cisimlerinden faydalandığını gördüğümüz çalışmada falın gökyüzüne dair inançları göstermek için bir aracı olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır.

Bibliyografik Künye:

ERDAL, Kelime. (2019). “Kaybolmaya Yüz Tutan Bir Halk Geleneği: Çelüm Çelüm Çemçecük veya Çemçegelin” *folklor/edebiyat*, (25)97, s. 29-40.

İçerik:

Türklerin hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet’in kabulünden sonra kuraklık durumunda yağmur yağdırmak için uyguladığı Çemçegelin ve farklı adlarla da ifade edilen ritüel, oyun üzerine hazırlanmış bir çalışmadır. Gökyüzünden yağmur beklemenin altında yatan inanç ve uygulamalar katılımcı gözlemle aktarılmıştır.

Giriş başlığında halk kültürünün gelenek yaratma gücü ve bu noktada çocuk oyunlarının yeri gösterilmiştir. Ardından araştırma konusu olan ritüelin Muş civarında çok görülmesi sebebiyle **Muş Yöresinde Oynanan Çocuk Oyunları** başlığı açılmıştır. **Çelüm Çelüm Çemçecük ya da Çemçegelin Oyunu** başlığında yağmur yağdırmak için çocukların ön planda olduğu bu ritüel hakkında bilgiler verilmiştir. Oyunun ortaya çıkışı **Çemçegelin Efsanesi** başlığında verildikten sonra oyunun tarihi, hazırlanışı, farklı inanç dönemlerindeki durumu ve görsellerle destekli oynanma aşamaları gösterilmiştir.

Yağmur yağdırma ritüellerinin ne kadar köklü ve farklı olduğunun altının çizildiği çalışmada insanın çaresizliğine atıfta bulunmaktadır. Öte yandan yapılan araştırma ile söz konusu çalışma ya da benzeri uygulamaların gelecek nesillere aktarılması için unutulmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ERSOY, Ruhi. (2002). “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller” *Millî Folklor*, 54, s. 86-101.

İçerik:

Gökyüzüne çok büyük anlamların yüklendiği ölümle ilgili Türklerin inanışların işlendiği bir çalışmadır. Ölüm konusu hem dinî hem de sosyal yönden işlenip çeşitli aşamaları ve tüm bunlarla alakalı ritüeller belirtilmiştir.

Giriş başlığında ölüm konusunun yalnızca Türkler için değil insanlık için yüklenen anlamı üzerinde durulmuştur. *Türklerde Ölüm* başlığında Türklerin ölüme yüklediği anlamlar, bu noktada havsalalarında oluşan inanışlar ortaya koyulmuştur. *Günümüzde Ölüm*’de ise birtakım tasniflerle ölüm algısı gösterilmiştir. Bu noktada özellikle doğa olaylarıyla ilgili inanç ve uygulamaların verildiği alt başlık gökyüzüne dair inançların ölüm perspektifinde görülmesi açısından değerlendirilebilir.

Ölümün anlaşılmazlığı ve önlenemezliği ile toplumların geri kalanında olduğu gibi Türklerde de bilinmeyi açıklamak ve hafifletme maksatlı çok fazla inanış, ritüel birikimine yol açmıştır. Çalışma da bu konuyu sadece ölüm üzerinden değil, cenaze töreni dâhil sosyolojik bir bakış amacıyla ele almıştır.

Bibliyografik Künye:

ERSOYLU, Halil. (2010). “Fal, Fal-Nâme ve Bir Çiçek Falı ‘Der Aksâm-ı Ezhâr’” *Türkiyat Mecmuası*, 20, s. 195-254.

İçerik:

İnsanın her an başını kaldırdığında gördüğü gökyüzü hayatının birçok noktasında olduğu gibi hayallerini ve meraklarını da giderme amacıyla da orada

olmuştur. Çalışma insanın geleceği, bilinmeyeni bilme ihtiyacıyla başvurduğu en yaygın yöntem olan falı ele almaktadır. Sonunda bir fal örneği dizini ve sözlüğü ile sunulmuştur.

Çalışma içeriğinde falın çok farklı çeşitleri verilmiş olsa da gökyüzü inanışları için bilgi sunabilecek asıl bölüm **Yıldız Falı** alt başlığı ile gösterilmiştir. Burada yıldız falının nasıl gerçekleştiği, hangi amaçla kullanıldığını ve farklı adlandırılışı hakkında kaynak metinler yardımıyla açıklama yapılmıştır.

Türklerin hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrasında gökyüzüyle olan ilgisi, takvimlerinde görülen sistemi astrolojiye olan hâkimiyetini, türlü inançlarını fazlasıyla göstermektedir. Bunun yanında çalışmada da üzerinde durulan yıldız falı gibi daha birçok gökyüzüne dayalı fal çeşidi de bu inanç ve uygulamalar ışığında değerlendirilmeye haizdir.

Bibliyografik Künye:

GÖKSU, Cebrail. (2010). “Gölbaşı Halk Kültüründe Halk İnanışlarının Eski Türk İnançları Bağlamında Değerlendirilmesi” *Türk Dünyası Araştırmaları*, 187, s. 51-80.

İçerik:

Günümüz halk inanışları Türklerin tarihî inanışlarına ışık tutması sebebiyle ciddi konuları açığa çıkarabilmektedir. Çalışma Adıyaman ilinin Gölbaşı ilçesindeki eski Türk inançlarının izlerini kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ve kaynak metinler yardımıyla gösterilmiştir.

Giriş başlığında inanç konusu ele alınmış ve Türklerdeki inanç algısının oluşma sebeplerine değinilmiştir. **Eski Türk İnançları Hakkında Genel Bir Değerlendirme**'de Türklerin din eksenli inanmalarının İslamiyet öncesi ve sonrası birlikteliği vurgulanmıştır. Ardından bölgedeki ağaç, ateş, atalar, ziyaret, ocak kültleri; nazar inancı, uğur & uğursuzluk inancı, ölü yemeği, ters motifi ve yer iyeleri, gök iyeleri vb. iyeler, kültler ayrı başlıklarda incelenmiştir.

Çalışmada gök iyeleri gibi doğrudan gökyüzü ile bağlantılı olan inançların yanı sıra diğer inançların da gökyüzüne olan temasını görmek mümkündür. Böylece çok sayıda inanç ve kültürün halen bölgede yaşıyor olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bibliyografik Künye:

GÜLŞEN, Hacer. (2013). “Kurt Motifi Üzerine Bir İnceleme” *Akademik Bakış Dergisi*, 39, s. 18-28, (Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/39.pdf>, 18.09.2020.

İçerik:

Türk’ün sembollerinden olan kurt motifinin incelendiği, izlerinin sürüldüğü, yayılmasının takip edildiği ve popüler kültürdeki kullanımının mercek altına alındığı bir çalışmadır. Çalışmada kurt ve gökyüzü arasındaki bağlantı ve inanca dair bölümler bulunmaktadır.

Çalışmanın girişinde motif kavramı ve buna bağlı olarak kurt motifi üzerinde durulmuş, kurt hakkında bilgi verilmiştir. *Türk Destanlarında Kurt – Bozkurt* başlığında destanlardaki kurt ağırlığı üzerinde durulmuştur. *Türk Folklorunda Kurt* başlığında ise destanlardan izlerin olduğu günümüzde Anadolu’da devam eden kurda dair inançlar yer almaktadır. *Türk Edebiyatında Kurt ve Kurt Motifi*’nde ise Millî Mücadele döneminde yeniden hayat bulan kurt motifinin incelendiği görülmektedir. Son olarak *Popüler Kültürde Kurt* başlığında filmlere, sanat eserlerine yansıyan ve yaygınlığı, sembol olarak kullanımı artan kurt figürü irdelenmektedir.

Kurt ve gökyüzü ilişkisi hakkında başlıklar dâhil olmak üzere net bir bağlantı vermiyor olsa da çeşitli kısımlarda kurt ve astroloji ilişkisi ya da kurdun kutsiyetine bağlı göksel inançlar gibi verilere ulaşılabilmektedir.

Bibliyografik Künye:

GÜNDÜZ ALPTÜRKER, İmran. (2019). “Sudan Geçmeye İzinli Olma/Olmama Üzerine Bir Araştırma” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (12)27, s. 672-689.

İçerik:

Gökyüzünden dünyaya indiğine inanılan suyun ve metafizik olarak yine gökyüzüne bağlı inanış olan cinlerin konu edildiği bir çalışmadır. Kaynak kişilerden derlenen üç efsane ile cin ve su arasındaki inanma bağlantısı gösterilmiştir.

Giriş başlığında suya atfedilen kutsallık ve efsanelere dair bilgi verilmiştir. **1. Su Kültü** başlığında Türk inanç sisteminde suyun yeri ve önemi açıklanmıştır. Burada suyun gökle bağlantısına dair inanç izlerini görmek mümkündür. **2. Cinler** başlığında ise İslamiyet ekseninde cinler âlemine dair içerik bulunmaktadır. Burada da gökle bağlantılı izlere rastlanmaktadır. **3. Cinlerin Sudan Geçmeye İzinli Olmaması**’nda ise kaynak kişilerden derlenmiş ve içeriği verilen üç efsaneden yola çıkarak suyun kutsiyetinin yanında aynı zamanda kaynakların kötü ruhların çıkış kapısı olarak düşünülmesi, cinlerin ateşten yaratıldığından suya yaklaşamamaları gibi inançlar verilmiştir.

İnançların efsaneler arasından kendini gösterdiği çalışmada Türklerin İslamiyet öncesi su inancı ile İslamiyet sonrası cin inancı birleşiminde ortaya çıkan sentezlenmiş bulgular karşımıza çıkmaktadır.

Bibliyografik Künye:

GÜR, Nagihan. (2012). “Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldıznâme, Falnâme ve Tâlinâme Metinleri” *Millî Folklor*, 96, s. 202-215.

İçerik:

Geleceği bilmek için insanların çeşitli uygulamalardan biri olan fal kavramının genel tarih bilgisi ve Osmanlı’daki uygulandığı, halkın beklentisi

kütüphanedeki çeşitli yazma eserler yardımıyla irdelenmiştir. Elde edilen bulgular sosyolojik ve dinî boyutlarda değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda çeşitli fal yazmalarının fotoğrafları bulunmaktadır.

Öncelikle fal kavramının farklı medeniyetlerdeki gelişimi, buralardan aktarılması üzerinde durulmuştur. **“Göğün Yazıları”ndan Gaybın Karanlığını Okuma: Yıldıznâmeler** başlığında geleceği ve bilinmeyeni öğrenebilmek için yıldızlardan yardım alma ve bunlara dair inançlar bulunmaktadır. Ayrıca bu tür fal metinlerinin içeriği, müellifleri ve kaynakları hakkında da araştırmalara değinilmiştir. **Kutsalın Oyunlaştırılması: Falnâmeler**’de ise başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere çeşitli kutsal kitapların fal için kullanılması anlatılmıştır. **Fal Geleneğinin Kırkambarı: Tâlinâmeler** başlığı gökyüzüne dair birtakım hesaplamaların olduğu fal çeşidi olarak gösterilmiştir. Ayrıca falın edebî bir verime dönüşmesi de tüm bunların toplamı olarak verilmektedir.

Sonuç olarak incelenen otuz beş adet fal metninin Türklerin geleceği bilme hususunda öteden beri devam eden ihtiyacının Osmanlı döneminde de yaygınlığını sürdürdüğü görülmektedir. Aynı zamanda bu husus gökyüzüne olan ilgi ve inançların da canlılığını koruduğunu göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

KALKAN, Asiye Figen. (2016). “Türk Destanlarında Kahramanın Olağanüstü Doğumu” *Türk Dünyası*, 42, s. 27-47.

İçerik:

Türklerin kimliği, inancı ve yaşayışlarının izlerini taşıyan destanlardaki kahramanların doğuşlarının, doğuşlarında gözlemlenen olağanüstü durumların ele alındığı bir çalışmadır. Söz konusu olağanüstülükler gökyüzüne dair inanç pratikleri de barındırmaktadır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında destan kavramının anlamı, önemi üzerinde durulmakta ve Türk destanlarında “birey” değil “kahraman” olan karakterlerin özellikleri anlatılmaktadır. Doğumuna dair olağanüstülüklerin geniş bir zaman

dilimiyle ele alınmasına dair tespitin ardından görünen olağanüstülükler *Çocuksuzluk ile Dünyaya Gelen Kahraman, Mezarda veya Mağarada Dünyaya Gelen Kahraman, Çeşitli Mitik Unsurlarla Dünyaya Gelen Kahraman* gibi farklı başlıklarla verilmiştir.

Çeşitli Türk destanları üzerinden verilen olağanüstü doğum örneklerinde özellikle mitik unsurların verildiği başlıkta gökyüzünün, gök cisimlerinin kendine yer bulduğu görülmektedir. Destanlara geçmiş benzer kavramlarının gök inançlarının tezahürü olarak da değerlendirilmesi söz konusudur.

Bibliyografik Künye:

KAPAĞAN, Enver. (2014). “Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler” *Turkish Studies*, (3)10, s. 801-810.

İçerik:

Türklerin duasının Gök Tanrı inancı etkisinde incelendiği ve bunların günümüze yansıyan izlerinin de verildiği bir çalışmadır. Evren inancına bağlı olarak önem kazanan gökyüzünün dualarda etkisi olduğu saptanmıştır..

Evvela kültür kavramı üzerinde durularak inançların, ritüellerin aktarılışını görmekteyiz. Dua kavramının temelini oluşturan alkış ve kargış kavramları ele alınmaktadır. Din bazlı kültürel değişiminin etkileri de verilerek inanç izlerinin kendini korumakla beraber sürekli karma hâle gelişi ele alınmıştır. Çalışmada aynı zamanda Şamanizm ve Gök Tanrı kavramları kullanım açısından sorgulanmaktadır.

Gök Tanrı inancında evrenin aşamalarından sayılan gökyüzünün içindeki her şeyiyle kutsallaşmış olduğunun dualara yansımasını çalışmada görmek mümkündür. Bazen korku bazen istek bazen de psikolojik bir ihtiyaç ile gök olayları anında, sonrasında edilen dualara örnekler verilmiştir.

Bibliyografik Künye:

KARAKAŞ, Rezan. (2013). “Siirt Efsane ve Halk İnanışlarında Yılan Miti” *folklor/edebiyat*, (19)73, s. 49-62.

İçerik:

Karşımıza hem kutsallığı hem de lanetiyle çıkma potansiyeli olan yılan kavramının farklı medeniyetlerde bulduğu anlamı, Türklerdeki öneminin verildiği çalışmada Siirt’ten derlenen yılan efsaneleri incelenmiştir.

Yılan her ne kadar sürüngen ve gökten oldukça uzak bir hayvan olsa da birçok toplumun mitik inancında gökle doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılıdır. Çalışmanın girişinde bunun örnekleri, yılanın hem kutsal oluşunu hem lanetli oluşu, hem gökyüzü ilgisi hem yer altı ilgisi verilmektedir. Türkler için de özellikle şamanın yanında göğe yükselmesi, yer altına kötü ruhlarla görüşmeye inerken yine onunla olması dikkat çekmektedir. **Efsane** başlığında yılan mitine dair efsaneleri anlatmadan evvel bu kavram açıklanmış, özellikleri verilmiştir ve arından **Siirt Efsanelerinde Yılan Miti** başlığıyla çeşitli efsane ve memoralardaki yılan anlatıları üzerinde durulmuştur.

Yılanın sanattan tıbbı, mitolojiden halk inanışlarına kadar birçok kaynaktaki farklı duruşu ele alınmış, Siirt’teki çeşitli inanış ve uygulamalar sunulmuştur. Özellikle yılanın tarihsel serüveniyle ilgili olan bölümlerde güçlü bir gökyüzü bağlantısı gözlemlenmiştir.

Bibliyografik Künye:

KAVAT, Yılmaz. KOÇ, Ali. (2018). “Munzur Adının Kökeni ve Munzur Baba Efsanesi’nin Sembolik Değerler Bakımından İncelenmesi” *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, s. 41-56.

İçerik:

Çalışma, Tunceli’de anlatılan Munzur Baba efsanesinin incelendiği, bu efsanenin folklor içeriğinin ele alındığı bir yapıdadır. Bunu gerçekleştirirken inanma

ve anlamlandırma ihtiyacının ürünü olan mitolojilere, efsanelere de değinilmesiyle Anadolu Türklerinin gökyüzü inançlarını görme fırsatı doğmuştur.

1. Munzur Adının Köken ve Anlamı başlığında çalışmanın girişi olarak “Munzur” sözcüğü hem şahıs hem de yer adı olarak irdelenmiştir. **2. Munzur Baba Efsanesinin Sembolik Değerler Bakımından İncelenmesi** başlığında efsanenin yöre halkı üzerindeki etkisi ve bilinirliği aktarılmıştır. Öte yandan efsanedeki birtakım sembollerin yöre halkının inançları ve uygulamalarıyla bağdaştırıldığı da görülmektedir.

Munzur Baba efsanesinin irdelendiği çalışmada efsane içeriğinden yola çıkarak ele alınan birçok inancın tabiat olayları başta olmak üzere gökyüzüyle bağlantılı olduğu sabittir. Böylece edebî / dinî bir anlatımdan da inanışlara dair pratiklere rastlamak mümkün görünmektedir.

Bibliyografik Künye:

KOÇAK, Ahmet. (2012). “Hayatın Ölümünden Sonra Uçuşa Tebdili” *Acta Turcica*, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/iv_1_05.pdf, 01.07.2020.

İçerik:

Eski Türklerdeki ölüm konusunun ve defin mevzusunun işlendiği çalışmada eski inanç ve uygulamaların günümüzde kullanılan söz ya da söz öbeklerindeki karşılığı verilmiştir. Ölümün gökyüzüyle olan sıkı ilgisi de bu noktada karşımıza Türklerin gökyüzüne dair inançlarını karşımıza çıkarmaktadır.

Tanrı Nerede başlığı ile insanın gökyüzüne duyduğu ilgi, bu ilginin hemen her toplumda tanrı kavramının gökyüzünde tasavvur edilmesi, gökyüzünde Tanrı’ya ulaşacak araçların ortaya çıkması anlatılmaktadır. **Ruh Neden Uçar?** başlığı da yine Tanrı’nın gökyüzünde oluşuna dair inançla ona ölümden sonra kavuşma arzusunun anlatıldığı bölümdür. **Eski Türklerin Ölümle İlgili İnanışları**’nda farklı Türk topluluklarında ölümün uçmayla ilişkisine dair inanç örnekleri verildikten sonra **Ölüm ve Uçma İlişkisinin** alt başlıklarında destan, efsane, yazıtlar üzerinde görülen

ilişki izleri aranmıştır. Ayrıca ilişkiyi sağlayan uygulamaların nasıl gerçekleştiği de farklı defin merasimleri olarak aktarılmıştır. Tüm bunların sonunda ölünün ruhunu ya da doğrudan ölünün bedenini gökyüzüne ulaştırmak için hem Türklerde hem de farklı topluluklarda gerçekleştirilen uygulamalar alt başlıklarda sıralanmış ve bu uygulamalar günümüz söz öbeklerinde irdelenmiştir.

Çalışmada ölümün ve gökyüzünün bağlantısı net bir şekilde ortaya koyulmaktadır. Böylece Türklerdeki ölüme dair uygulama ve inanışların arka planında gökyüzüne yükledikleri anlama da ulaşılmaktadır.

Bibliyografik Künye:

KÖSE, Serkan. (2013). “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde ‘Mitik Mekân’ ve ‘Mitik Zaman’ Algısı” *Turkish Studies*, 8(1) s. 1995-2012.

İçerik:

Mitin toplumların hafızasını temsil etmesi ve zamanla kam, baksı gibi çeşitli taşıyıcılarla taşındıktan sonra âşıkların diline ulaşılmasının konu edildiği çalışmada Tanzimat Dönemi sonrasında seçilmiş elli âşığın icralarındaki mitik izler irdelenmiştir. İncelenen husus mekân ve zaman kavramlarının mitolojik boyutudur.

Çalışmanın girişinde Tanzimat Dönemi’yle başlayan dönüşümden bahsedilmiştir. *Mit Algısı* başlığında mit kavramı köken olarak ve barındırdığı anlam yönüyle ele alınmıştır. *Mitik Mekân ve Âşık Şiirine Yansımaları* başlığında mitolojideki üç boyutlu evrenin şiirlere yansımaları *Mitik Zaman ve Âşık Şiirine Yansımaları*’nda ise zamanın kronolojiden bağımsız ve sınırsız olarak kullanımının şiirlere yansımaları gösterilmiştir. İki başlıkta da söz konusu duruma uygun örnekler verilmiştir.

Âşık şiirlerinden mitolojik evren ve zaman inançlarına dair bilgilere ulaşılabilceği çalışmanın sonucu olarak gösterilebilir. Bu da edebî verimlerde de mitolojinin halkın inançlarını barındırmasından yola çıkarak çeşitli malzemelere ulaşılabilceği gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır.

Bibliyografik Künye:

MANDALOĞLU, Mehmet. (2012). “İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, s. 211-232.

İçerik:

Eski Türk devletlerinde çeşitli amaçlarla gerçekleştirilen toplantı ve törenlerin sosyolojik anlamda incelendiği bir çalışmadır. Törenlerin kendine has muhtevasında gerçekleştirilenler, çeşitli inanç ve uygulamaları göstermektedir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Türklerin devlet ve toplum yapısının toplanmalara ve törenlere uygunluğuyla ortaya çıkan birçok örnekten, bu törenlerdeki âdetten söz edilmektedir. Sonraki iki başlık olan **Resmî Toplantı ve Törenler, Dinî Toplantı ve Törenler** ile **Toplumsal Toplantı ve Törenler**’de isimleri ve uygulamalarıyla gösterilmiştir.

Sevinçten hüzne, ölümden doğuma değin çok geniş yelpazede ele alınabilecek hemen her törende insanların kaynaşmasını sağlayan sosyal bir yönün bulunduğunu, dinî inancın toplumsal yaşamdaki etkisiyle göksel bağlantı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Bibliyografik Künye:

MİRZAOĞLU SIVACI, Gülay. (2005). “Türkülerde Mitolojik Unsurlar” *Türkbilig*, 10, s. 34-53.

İçerik:

Türkülerin gelenek aktarımında önemli bir aracı olmasından yola çıkarak, türkü sözlerinde geçen mitolojik unsurların TRT repertuarından alınan yardımla verildiği bir araştırma çalışmasıdır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında türkü ve türkülerin bağlı olduğu hikâye geleneği hakkında bilgi verilmiştir. **1. Türkü Metinleri ve Mitolojik Motifleri** başlığında geyik avı türküsü ve geyik motifi verilmiştir. Aslen gökyüzünün türküde zuhur

etmesine yer açan başlık ***Türkü Metinlerinde Dağınık Biçimde Yer Alan Mitolojik Motifler***'dir. Burada hem Güneş, Ay, yıldız gibi kozmik unsurlar için hem de dağ kültü için ayrı alt başlıklar verilmiştir.

Tarih öncesi çağlarda mitlerin ve kültürlerin taşıdığı anlamın günümüzde işlevini yitirmiş olmasıyla beraber bunların bir şekilde günümüze ulaştığının sonuç olarak verildiği bu çalışmada, türküler söz konusu taşımayı yapan bir edebî köprü olarak tanıtılmıştır. Kozmik unsurların ağırlığı, gökyüzüne olan ilginin yansıması olarak okunabilmektedir.

Bibliyografik Künye:

ÖNAL, Mehmet Naci. (2003). "Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları" *bilig*, 25, s. 99-124.

İçerik:

Türk inancında dağın kutsallığının eren kültü ile birleşmesi sonucu farklı adlarla anılan eren kabirlerinin dağ zirvelerinde olmasına yönelik bir çalışmadır. Muğla'daki çeşitli bölgelerde kimi unutilan, kimi devam eden törenlerle ilgili kaynak kişilerden de yardım alınarak bir derleme yapılmıştır.

Çalışmanın ***Dağ Üzerine İnanışlar*** başlığında farklı toplumlar ve Türklerde dağın kutsallığı üzerinde durulmuştur. Burada dağın gökyüzüne yani başka bir deyişle Tanrı'ya yakın olduğunun düşüncesi vardır. ***Dağlardaki Ritüeller***'de kurban kesimi, gök ayini gibi uygulamalar aktarılmıştır. ***Muğla'da Eren Şenlikleri*** başlığı ise çalışmanın temel noktası olan dağın kutsallığı ile erenin maneviyatının birlikte ele alındığı, incelendiği bölümdür. Muğla'nın ardından Türkiye'deki diğer dağ şenlikleri ile ilgili de bir başlık açılmıştır.

Dağların göğün kapısı olarak tasavvur edilmesi, onların kutsiyetinin en önemli sebebi olarak gösterilmektedir. Bu da başka bir kutsal gökyüzüne olabilecek en yakın nokta olan dağ zirvelerine mal etme sonucunu beraberinde getirmiştir.

Bibliyografik Künye:

ÖZDEMİR, Cafer. (2011). “Halk İnanç ve Ritüellerinin Âşık Tarzı Türk Şiirine Yansımaları” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(3), s. 189-216.

İçerik:

Çalışma, Osmanlı Devleti’nde 16, 17. ve yüzyılda sanat göstermiş âşıkların icralarındaki halk inançlarının ve ritüellerine dair izlerinden örneklerin bulunduğu bir mahiyettedir. Böylece edebiyatın tarihsel ilişkisiyle kimi zaman resmî vesikalarla da ulaşılamayacak bilgileri görme fırsatı doğmuştur.

Âşık Tarzı Şiir Geleneği ile ilgili bilgiler verilmiş ve hemen ardından bu şiirlerde görülen halkın inançlarından örnekler sırasıyla verilmiştir. On beş farklı başlıkta âşıklarla, baykuşlarla, burçlarla, sihir ve büyüyle, cin ve perilerle, doğumla, fallla, feleklerle, yıldızlarla, insanlarla... ilgili inanışların yansımalarına dair örnekler bulunmaktadır. Farklı alt başlıklarda verilen örneklerden birçoğunda gökyüzüyle ilişkili inançların da olduğu görülmektedir.

Halk inançlarının belirli bir dönemde âşıklar tarafından şiirlere yansımalarının âşıkların entelektüel düzeyinin göstermesinin yanı sıra onların unutulmuş inançları da geleceğe aktarma noktasındaki mahareti çalışmanın sonucu olarak sunulmuştur.

Bibliyografik Künye:

ÖZTURK, Murat. (2013). “İslamiyet’ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini” *History Studies*, (5)2, s. 327-347.

İçerik:

Türklerin İslamiyet’in kabulünden önce değişkenlik gösteren ama Gök Tanrıçılık olarak ağırlıklı kabul edilen din anlayışının ele alındığı bir çalışmadır. Göğe dair bir inancın işlenmesi hâliyle gökyüzüyle ilgili inanışları da beraberinde getirmektedir ve çalışmada bunların izleri görülmektedir.

Çalışma girişte *Din ve İnanma İhtiyacı* başlığı altında din terimini, inanma ihtiyacını, dinin ne olduğunu, dinlerin ortak özelliklerini ele almaktadır. Din konusunu belirli bir zemine oturtuktan sonra *Türklerde Din Anlayışı* başlığıyla Türklerin inandığı çok sayıda din hakkında, bunların değişimi gösterilmiştir. *Gök Tanrı Dininin Kaynağı*'nda ise İslamiyet'ten önceki dinî anlayışta geniş yer tutan Gök Tanrı inancının kökenleri irdelenmekte, özellikle *Gök Tanrı Dininin Özellikleri* ve *Gök Tanrı Dininde Kültler* başlıklarında bu inanç sistemiyle gökyüzünün bağlantısı gösterilmektedir.

Çalışmanın sonuç yerine vermek istediği düşünce Türklerin her zaman tek tanrı inancına sahip olduğudur. Böylece tek tanrı inancının Gök Tanrı inancıyla bütünleştirilmesi, diğer göksel inançları ve kutsiyetleri de bu inanç sisteminin altında ele almayı gerektirmektedir.

Bibliyografik Künye:

SARPKAYA, Seçkin. (2014). "Evden Uzakta Öcü Var İzmir'den Derlenen Halk İnançlarında Çocuk Terbiyesiyle İlgili Mitik Varlıkların İşlev Çözümlemesi" *II. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu Bildirileri* içinde (303-316 s.). Ankara.

İçerik:

Halk inançlarının sosyal işlevliğini ele alan ve bu bağlamda korkutarak çeki düzen vermeye yönelik konuların öne çıktığı bir çalışmadır. İzmir'den derlenen halk anlatılarında söz konusu durum üzerinde durulmaktadır.

Giriş başlığında halk inançlarının işlevselliği anlatılmış, İzmir'den derlenen korku anlatılarının isimleri verilmiştir. *1.Halk İnancının Tanımı, Korku ve Kaygıyla İlişkisi ve İşlev Özelliği* başlığında halk inancının niteliği, sosyal ve psikolojik etkisi ele alınarak bunlardan korkuya dayalı olanlarının durumu değerlendirilmiştir. Sonraki başlık olan *2. İzmir'den Derlenen Halk İnançlarında Mitik Varlıklar*'da ise Çav Çav, Çocuk Toplayan, Çuvallı, Gür Gür Baba, Halakuti, Malabacı Karısı,

Nallı Seyit, Öcü, Şubata ve Taran Baba gibi mitik yaratıkların nitelikleri aktarılmıştır.

Çalışmada alt başlıklarda sayılan varlıkların hepsinin çocukları korkutmak, ebeveynin istediğini yaptırmak, disiplin altına almak gibi amaçları olsa da farklı bir bakış açısıyla bu varlıkların özelliklerinde göksel birtakım inanç izlerine de yer verilmiştir.

Bibliyografik Künye:

SAY, Nuran. (2017). “Dokuma İyelikler ve Dört Örnek (Konya/Ereğli/Çayhan Kasabası Çayan Boyu Örneği)” *Millî Folklor*, 114, s. 88-99.

İçerik:

İye ve iyelik kavramlarının dokumalar üzerinde birleşiminden ortaya çıkan dokuma iyelik üzerine yapılmıştır. Dokuma iyelerin şekilleri, renkleri ve oluşturulduğu malzemeye açığa çıkan enerjisi bakımından gökyüzüyle doğrudan bağlantısı gösterilmektedir.

Çalışmanın **Giriş** başlığında dokuma iyeliklerin bir alan araştırması ile Konya ilinin Ereğli ilçesi Çayhan yöresinde ortaya çıkışı belirtilmiş ve Türklerin doğayla olan ilişkisi ifade edilmiştir. **Türk İnancında Kam** ve **İyelik** başlıklarında hem kam hem de iye ve iyelik kavramlarının taşıdığı anlam birbirini idare etmedeki durum anlatılmıştır. Sonraki başlık olan **Dokuma** ise dokuma iyelik kavramını bir arada verebilmek adına Türklerin dokumacılıkla olan ilişkisi üzerine kurgulanmış, fotoğraflarla desteklenmiş ve üzerlerinde görülen semboller sıralanmıştır.

İye inancının dokuma üzerinde ortaya çıkması ve genel manada koruma görevi olması çalışmanın sonucunda aktarılmaktadır. Bu sonuç da dokuma iyeliklerin gökyüzüyle biyoenerji olarak da ifade edilebilecek bir bağının olduğunu sunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

SİNANOĞLU, Asena. SİNANOĞLU, Faruk. (2012). “21. Yüzyıl Malatya’ında Batıl İnançlar” *TÜBAR*, 31, s. 239-257.

İçerik:

Halk inançları arasında batıl inanç olarak ifade edilen inanç çeşidinin Malatya merkezinde çeşitli değişkenler ile araştırıldığı bir çalışmadır. İnanışlar arasında gökyüzü konulu olanlar da bulunmaktadır.

Çalışmanın girişinde çalışmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Malatya il merkezinde eğitim durumu, dinî inanç ve ekonomik durum gibi çeşitli kıstaslara göre sonuçların grafiğe döküldüğü görülmektedir. **Teorik ve Kavramsal Çerçeve** başlığında hurafe, fal, büyü gibi kavramlar açıklanmış; batıl inançların sosyolojik ve psikolojik boyutu verilmiştir. Araştırma sahası ve katılımcılarla ilgili bilgilerden sonra **2. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili İnançlar** başlığıyla gökyüzü cisimlerinin hareketlerine dair inanç ve uygulamalara yer verilmiştir.

Halk inançları modern yaşam ve eğitim durumuyla değişime uğrayıp etkisini yitirmiş olsa bile günümüzde insan zihninin bu inançları taşıdığı, gökyüzünün derin bir inanç havzası olduğu sonucu mevcuttur.

Bibliyografik Künye:

SOYGÜDER BATURLAR, Şebnem. YAYLAGÜL, Levent. (2019). “Kültürel Süreklilik Bağlamında Türk Halk Kültüründe Mavi/Turkuaz Mavisi ve Nazar Boncuğu” *Akdeniz İletişim Dergisi*, 31, s. 665-688.

İçerik:

Renklerin anlam evreninin incelendiği, özellikle mavi ve turkuaz mavisinin ele alındığı ve bununla bağlantılı olarak nazar boncuğunun Türk kültüründeki yerinin sorgulandığı çalışma, bir araştırma makalesidir.

Çalışmanın girişinde **Kuramsal Çerçeve** başlığı altında kültür kavramı ele alınmıştır. **2. Batı Kültüründe Turkuaz Mavisî Rengin Anlamı** ve **3. Türk Kültüründe Turkuaz Mavisî Rengin Anlamı** başlıklarında çalışmanın temelini oluşturan turkuaz mavisinin Batı kültüründeki karşılığı sorgulanarak Batılılaşma sürecine rağmen Türk kültüründeki korunum, Türk rengi olarak atfediş üzerinde durulmuştur. Türk kültüründeki mavi ve turkuaz renklerinin nazar boncuğuyla bağlantısı ve nazar boncuğunun da yeri kaynaklar yardımıyla gösterilerek hem mimarî de hem de inanıştaki iyelik durumunun altı çizilmiştir.

Geçmişten gelen halk inançlarının tüm kültürel değişime rağmen kendini, özünü koruduğuna dair ulaşılan sonuçta nazar boncuğu bunun örneği olarak gösterilmiştir. Ayrıca nazar boncuğu ve renk bütünlüğünün gökyüzüne dair inanışları da içinde tuttuğu çalışmanın genelinde ulaşılabilir durumdadır.

Bibliyografik Künye:

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya. (2010). “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 43, s. 55-72.

İçerik:

Falın tarihsel gelişimine paralel olarak Türk kültüründeki yerinin ele alındığı bir çalışmadır. Fal çeşitleri verildiğinden içeriğinde gökyüzüyle yakından ilgili olanları burada görmek mümkün olmakta ve Türklerin gökyüzüne dair inançları farklı bir inancın refakatinde görülebilmektedir.

Giriş başlığında halk biliminin bilinmeze karşı gösterdiği tepki ve anlama çalışması üzerinde durulmuş ve böylece sonraki başlık olan **2. Fal ve Falcılık** karşımıza çıkmıştır. Tarih boyunca farklı kültürlerden günümüze uzanan fal kavramı verildikten sonra **3. Fal Çeşitleri** ve **4. Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet** başlıklarıyla hem falın gökyüzü, astroloji ilişkisi hem de Türklerin bu konudaki konumu gösterilmiştir.

Falın edebî bir muhteva kazanmasının, insanın merak duygusunun tükenmezliğiyle bağlantılı olduğu ve bunun devam edeceğini çalışmanın sonucu olarak görmekteyiz. İnsanın mevcut “yetersiz” bilgisi devam ettiği müddetçe çalışma boyunca sözü edilen benzer uygulamaların süreceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bibliyografik Künye:

ŞİMŞEK, Esmâ. (2009). “Yakınma / Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları” *Millî Folklor*, 84, s. 34-41.

İçerik:

İnsanın yaratıcısına karşı gelmemek, ona isyan etmemek için yarattığı bir metafor olan felek kavramının halk edebiyatı şiirlerinde karşımıza çıkışının örneklerle ve farklı anlamlarıyla verildiği bir çalışmadır.

Öncelikle felek kavramının hangi manalarda kullanıldığının verildiği çalışmada, feleğin büyük oranda kötü karşılığının olduğu görülmektedir. Gökyüzüne dair inançlarla doğrudan bağlantılı, dünyayı çekip deviren bir ihtiyar olarak dahi karşılığı olmasına rağmen mecazî yönüyle çok daha geniş bir alana yayılan kavramın kullanıldığı söz öbekleri verilmektedir. Tüm bunların yanında feleğin nadiren de olsa olumlu karşılandığı örneklerle rastlamak da mümkündür.

Sonuç olarak gökyüzünün küresi, her şeye gücü yeten yaratıcının mecazî bir yansıması olarak ya da doğrudan dünya anlamıyla kullanılan felek insanların bir yakarış merkezi olagelmıştır. Felek kavramına yüklenen anlamların genişliğiyle de göksel inançlar kendini göstermektedir.

Bibliyografik Künye:

TAMAY, Sedat. (2009). “Bir İbadet Ritüeli Olarak ‘Semah’ ve Tahtacı Turnalar Semahının Halk Bilimi ve Müzik Bilimi Açısından İncelenmesi” *Alevilik – Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 163-185.

İçerik:

Semah kavramının maneviyatı ve taşıdığı aslî anlam üzerine yapılan bu çalışmada modern anlamda yaşanan değişim ve oyun hâline geliş incelenmiştir. İzmir

ili Narlıdere ilçesinde gerçekleştirilen bir semah da halk bilimi ve müzikal açıdan ele alınmıştır.

Çalışmanın başında fh kavramı üzerinde durulup Tahtacılar açıklanmaktadır. Hem anlam evreni hem de uygulanış olarak gökyüzüyle bağlantılı bu kavramın Tahtacı halkının icrası olan turna semahıyla birleşmesi yine göksel bir birliktelik olarak okunabilir. Çalışmada turnalar semahı olarak verilen ve derlenen uygulamada bir turnanın uçuşu ve hareketleri taklit edilerek gökyüzü inançları müzikal ve tiyatral olarak yansıtılmaktadır.

Türklerin gökyüzüyle ilgili inanışları dinî, sosyal ya da edebî boyutta görüleceği gibi bazen sentezlenmiş uygulamalarda da karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada da görüldüğü üzere bu tür birleşik icralar farklı inanç izlerini bünyesinde barındırdığından derinlemesine tahlillerde önemli malzeme sunmaktadır.

Bibliyografik Künye:

TANYU, Hikmet. (1976). “Dinî Folklor veya Dinî-Manevî İnançların Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 123-142.

İçerik:

Halk inançlarının mahiyetinin incelendiği, işe yarar olup olmaması ya da bunun ötesinde ilmî gerçeklerle çelişip çelişmediğinden yola çıkarak batıl şeklinde ifade edilmesine yönelik eleştirel bir çalışmadır.

Çalışmanın ilk başlığı *Halkbilimi, Halkiyat, Folklor ve Manevî İnançlar*’da halk inancı açıklığa kavuşturulmuş, uzanabildiği farklı alanlar gösterilmiş ayrıca verilen örnekler üzerinden manevî inanca da değinilmiştir. *Batıl İnanç Nedir?* Başlığında ise verilen inanç kavramında batılın ne olduğu üzerine düşünülmekte, “batıl yaftalaması” eleştirilmektedir. *İslam Dini ve İnançlar* ile *Diğer Dinler ve İnançlar* başlıklarında da batıl olarak ifade edilen inançlara kaynaklık eden hususlar olduğu verildikten sonra *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası ve (Boş İnanışlar) Sözünün Eleştirilmesi* başlığında da söz konusu bibliyografyanın batıl inanç olarak verdiği kısımlar eleştirilerek düzenleme önerisi getirilmiştir. Bu

bölümde 195 adet halk inancı batıldan sıyrılıp belirli temellere oturtularak verilmiştir. Gökyüzüne dair inançlar da buradadır.

Batıl inançlara yeniden yaklaşımın yapıldığı çalışmada 195 inanç sekiz bölüme ayrılarak zararlı olup olmaması, ilimle çelişip çelişmemesi gibi kısımlara ayrılmıştır. Böylece verilen inançların hepsine yeniden bakmak, farklı bir bakış açısı kazanmak mümkün kılınmıştır.

Bibliyografik Künye:

TARÇIN, Gülsüm. (2012). “Üçkonak Köyünün (Kayseri/Tomarza) Halk İnanışları Açısından Değerlendirilmesi” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, s. 93-108.

İçerik:

Eski Türk inanışlarının günümüzdeki geçerliliğini ve bilinirliği sorgulamak adına Kayseri ili Tomarza ilçesine bağlı Üçkonak köyünde yapılan bir alan araştırması çalışmasıdır. Araştırma sahasında 29 kaynak kişiden yardım alınmıştır.

Çalışmanın başında bölgeden derlenen halk inanışlarının değerlendirilmesi yapılmadan önce inanç ve kült kavramları **Kült, Atalar Kültü, Gök Tanrı Kültü** ve **Tabiat Kültleri** gibi ayrı başlıklarda verilmiştir. Ardından **Üçkonak Köyünde Halk İnanışları ile İlgili Değerlendirmeler** başlığıyla bölge insanından derlenen inançlara yer verilmiştir. Burada farklı alt başlıklarda sıralanan inançların içinde gökyüzüne bağlı inanışlar da görülmektedir.

Üzerinden ne kadar zaman geçmiş olursa olsun “eski” inanış olarak ifade edilen inanışların nesiller arası aktarımla günümüzde de devam ettiği çalışmanın sonucu olarak ortaya koyulmuştur.

Bibliyografik Künye:

UZUN, Mustafa Öner. (2014). “Anadolu İnançları Ekseninde Türkülerimizde Renklerin ve Sayıların Gizemi” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (7)14, s. 81-97.

İçerik:

Halkın inancının, renklerin ve sayıların taşıdığı anlamların türküler üzerindeki karşılığı üzerine yapılmış bir çalışmadır. Hem renklerin hem de sayıların gökyüzüyle ilgili inançları da bünyesinde barındırdığı yapılan açıklamalarda gösterilmiştir.

Giriş başlığında Anadolu’nun farklı kültürlerin ve medeniyetlerin bir arada olmasıyla yakaladığı zenginliği göstermekte ve inanç konusunu irdelemektedir. Ardından iki ana başlık olan **Renklerle İlgili İnanmalar** ve **Sayılarla İlgili İnanmalar**’da farklı sayı ve renkler için alt başlıklarla tasnif yapılmış hem ezgi hem de içeriğindeki renk/sayı inancı verilmiştir.

Çalışmanın sonucunda türkülerden elde edilen bulgular taşıdıkları inançlarla beraber gösterilmiştir. Gösterilen inançların da sayıların da renklerin de gökyüzü inançları bağlamında değerlendirilebilecek yönleri olduğu görülmüştür.

Bibliyografik Künye:

YILMAZ, Orhan. (2014). “Alevilikte Eski Türk Dini (Göktanrı İnancı) ve Şamanizmin Etkileri” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (1)4, s. 1-13.

İçerik:

Çalışma, Eski Türk dinî inançları ve Şamanizm ile Alevîlik arasında bir bağ olup olmadığını araştırmaktadır. verilen ortaklıklar ile söz konusu bağ gösterilmeye ve kanıtlanmaya çalışılmış, bu yapılırken gökyüzüne dair inançlar da ele alınmıştır.

Çalışmanın **Giriş** başlığında Türklerin dinî inanç geçmişi ile ilgili bilgi verilmektedir. **1. Alevilik Ekletik Değil Senkretik Bir İnanıştır** başlığında Alevîlik inancının eski Türk inançlarını bünyesinde barındırabilen sentezci yapısı gösterilmiştir. Hemen ardından **2. Alevilikte Eski Türk Âdetlerinin İzleri** ile önceki

başlıkta savunulan senkretik yapıyı destekleyen geçişler gösterilmiştir ve bu durum **3. Alevilikte Şamanlığın Etkisi** başlığında da sürdürülmüştür.

Alevilik inancıyla Şamanizm başta olmak üzere eski Türk inançları arasındaki bağlantının gösterildiği çalışmada inanç ve ritüeller üzerinden verilen örneklerle gizli bağ görünür kılınmaya çalışılmıştır. Doğrudan gökyüzüne dair inançlara açılmış müstakil başlıklar olmasa da iki inanç sisteminin içeriği ve geçişkenliğine yönelik bölümler de bunun izlerine rastlamak mümkündür.

Bibliyografik Künye:

YÜKSEL HALICI, Gülşah. (2018). “Popüler Kültürün Ekonomik Bir Olgusu: Fal” *Karadeniz Araştırmaları*, 58, s. 146-159.

İçerik:

Fal kavramının gelişiminin, çeşitlerinin ve farklı toplumlardaki durumunun incelenerek en nihayetinde sosyal bir ihtiyaç sonucu meslek hâline dönüşmesine yönelik yapılan bir çalışmadır.

İnsanın fala ihtiyaç duymasının ardındaki sebeple giriş yapılan çalışmanın **1. Fal Kavramı, Fal Çeşitleri ve Falcılar** başlığında falın etimolojik kökeni, otuza yakın fal çeşidi ve falcıların toplumdaki durumu çeşitli kaynaklardan beslenerek aktarılmıştır. **2. Eski Uygarlıklarda Fal**’da farklı toplumlarda falın geçmişinin yanı sıra **3. İslamiyet Öncesi Türk Kültüründe Fal** başlığıyla Türklerde de İslamiyet öncesi ırık ve ırıkçılık kavramıyla falın bulunması ele alınmıştır. Bu dönemde de fal konusunda gökyüzüne dair inançlar izleri görülmektedir. **4. İslam Dininde ve Türk İslam Geleneğinde Fal** başlığıyla ise İslamiyet’in fala karşı tutumunun yanı sıra Türklerde dinî inançla sentezlenen, çeşitlenen fal işlenmiştir. Sonraki başlıklarda sosyal yaşamda fal kavramının insanların ihtiyacını karşılayışıyla ekonomik bir olguya dönüşmesi aktarılmaktadır.

Çalışmanın sonucunda falın çok geniş bir alanda incelenmesinin ardından insanların bilme ihtiyacıyla falın günümüzde de popülerliği koruyarak bir meslek dalı olarak varlığını sürdürdüğü anlatılmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Gökyüzü inanışları, Türk halkının zihninde bilinen tarihten bu zamana kadar varlığını korumaya devam etmektedir. Çok baskın bir kavram olarak hayatın her alanında kendini göstermiş; edebiyata, sana ve dinî inançlara yönelik hep başat unsur olarak değerlendirilmiştir. Gökyüzünün çok derin bir anlam katmanı olması, onu bağlantılı olduğu sayısız unsurla bir külte dönüştürmüştür.

Mitolojik dönem ve eski Türk dinî inançlarından günümüze değin uzanan süreçte, Türklerin gökyüzüne dair inançlarını hayatlarının her anına kaydıklarını görmekteyiz. Mitolojiye kaynaklık eden gökyüzü unsurlarında gökte gerçekleşen ve korku salan olayları açıklayıp psikolojik olarak rahatlatan insanlar; dinî inançlarında, sosyal hayatlarında, doğum ve ölümlerinde, üzerine titredikleri özel zaman dilimlerinde, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde, zaman ve takvim algılarında, hava olayları gözlem ve tahminlerinde, kuraklık ya da çeşitli afetlerde, savaşta, edebiyatta, sanatta göğü hep bir bağlantı unsuru olarak ele almıştır.

Türklerin yalnızca sosyal hayat akışında değil; bilimsel faaliyetlerde de gökyüzüne ilgi duyduğunu, gözlemler yaptığını, takvim sistemi oluşturduğunu ve göğü döngüsel zamana göre anlamlandırdığını bilmekteyiz. Öte yandan yine gökyüzü, Türklerin siyasî görüşüne de etki ederek kut anlayışının içinde kendine yer bulmuş ve Evrencilik anlayışına göre gökyüzü düzeni yeryüzünde tatbik edilmiştir.

Tezimiz sırasında incelenen ve açıklamalı bibliyografyası hazırlanan çeşitli çalışmalarda, yukarıda sözünü ettiğimiz inanç unsurlarının devam ettiğine dair çok fazla bulguya rastlanmıştır. Söz konusu inançlar, günümüzde genel olarak tarımsal faaliyetler ve hava tahminlerinde kullanılıyor olsa da köken itibarıyla eski Türk inanışlarının devamı olarak görülmekte ve güçlü bir geleneğin temsilcisi konumundadırlar. Aradan geçen süre boyunca çeşitli etkilere maruz kalsalar ve etkinliğini kaybetse de mevcut inanç ve kültür birikimiyle tek potada eriyip kaynaşmış olan gökyüzü algısı özünü koruyarak insanlar ve anlatılar arasında varlığını devam ettirmektedirler.

Çeşitli inceleme ve elemeler sonucunda 204 adet eser çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunların 45 tanesi tez, 31 tanesi de kitap, 58 tanesi birinci derece makale, 24 tanesi ikinci derece makale ve 46 tanesi de üçüncü derece makalelerden oluşmaktadır. Eldeki eserlerin sağladığı imkânla Türk halkının gökyüzü inanışlarına dair genel bir çizgi oluşturulmuştur ve bu yolla gökyüzünün somut olmayan kültürel miras çerçevesinde değerlendirilebilir olduğu ortaya koyulmuştur.

Kaydettirdiği 20 unsurla en fazla kayıt yaptıran 5. ülke konumunda olan Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras uluslararası temsil listesine bir ya da daha fazla unsur kaydettirmesine yönelik çeşitli bulgular sistematik bir şekilde gösterilmiştir. Bulgular, UNESCO'nun çalışma sırasında ikinci bölümde üzerinde durulan kavramları daha önce temsil listesine almayı kabul ettiği ve iki ülkenin dosyasının bulunduğu yönündedir. Bunlar, Çin'in 2016 yılında kaydettirdiği "The Twenty-Four Solar Terms" ve "Suri Jagek"tir. İki kültürel mirasın da Türklerin gökyüzü inanışlarından belirli türleriyle büyük oranda benzerlik gösterdiği, bünyesinde asırlık birikim taşıyan bu türden inanışların temsili listeye girebilecek hüviyette olduğu söylenmelidir. Çalışmamızın somut olmayan kültürel miras bölümünde yöntemini gösterdiğimiz ve benzerlik saptamasını yaptığımız gökyüzü inanışı, esasında birikimin arasında oldukça düşük bir orana sahiptir. Ortaya çıkarılan düşünme şekliyle gökyüzüne dair çok daha fazla çalışma yapılması, zengin kültürün değerlendirilmesi beklenmektedir.

Nitekim incelenen çalışmalarda gökyüzünün zengin içeriğinden tam anlamıyla yararlanılamadığı, başlı başına gökyüzü inanışlarına ayrılan çalışmaların çok az sayıda olduğu bir gerçektir. Bu sebeple söz konusu inanışlar her geçen gün bilinirliğini kaybetmekte, yalnızca belirli icracılar tarafından aktarılmakta ve belirli kırsal bölgelere hapsedilmektedir. Türklerin geçmişinden taşıdığı zengin gökyüzü kültüründen yararlanarak ortaya koyulacak çalışmaların başta somut olmayan kültürel miras programı ile işbirliği içinde olması oldukça önemlidir. Böylece önemli bir kültürel birikimin "yaşayan" olmaktan çıkıp yalnızca araştırma sayfalarında kalması tehlikesinin önüne geçilebilir. Tezimizin müstakil olarak Türk halk kültürü ve gökyüzü inanışlarına ayrılmış ve aradaki SOKÜM bağlantılarını saptayan sonraki çalışmalar için örnek olması, yol açması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı, İsmail: “Yörük Fıkralarında Eski Türk İnanış ve Geleneklerinin İzleri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 2019, s. 147-158.
- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim: “Kastamonu’da Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançları” **Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları**, s. 158-187, *Akademi Kitabevi*, Ankara, 1997.
- Abdurrezzak, Ali Osman: “Korkunun Temelleri ve Türk Halk Kültüründe Korku Miti: Kara İye”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11 S. 60, 2018, s. 5-14.
- Acıpayamlı, Orhan: “Türkiye’de Yağmur Duası”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 3-4, 1964, s. 221-250.
- Aday, Erdal: “Türklerde Tanrı Anlayışı ve Bayındır Han’a Yansıması”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 60, 2017, s. 414-425,(Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/61.pdf>,18.09.2020.
- Ağırman, Melike: **Şırnak Güçlükönak İlçesinde İnanç ve İnanışlar**. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2009.
- Akgün, Engin: “Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, 2017, s. 139-153.

- Aksoy, Hüseyin: “Türk Halk İnanışları ve Halk Danslarında Kartal Motifi”, *TUDOK / III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi*, 2010, s. 621-629.
- Alay, Okan: “Bingöl ve Tunceli Yöresinde Yaşayan Şafii ve Alevilerde Nazar ve Uğurla İlgili İnanış ve Uygulamalar”, *folklor/edebiyat*, C. 25, S. 98, 2019, s. 327-4338.
- Alptekin, Mehmet: “Gülınar ve Çevresinde Ölümle İlgili Uygulama ve İnanışlar Üzerinde Bir Araştırma”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C. 7 S. 1, 2018, s. 322-342.
- Alptekin, Mehmet.
Kaplan, Tuba.
Koyuncu, Tuğba: “Adana-Yumurtalık Sugözü Köyünde Günler Etrafında Oluşan Halk İnanışlarına Yönelik Bir Araştırma”, *The Journal of International Lingual*, C. 3, S. 2, 2017, s. 323-334.
- Apak Tikbaş, Fadime: “Rize - Çamlıhemşin - Yazlık Köyü Örneğiyle Mevsimlere İlişkin İnanç, Bayram ve Ritüeller”, *Acta Turcica*, 2013, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/v_i_5.pdf, 13.07.2020.
- Araz, Rıfat: **Harput'ta Eski Halk İnançları ve Halk Hekimliği.** *Atatürk Kültür Merkezi*, Ankara, 1995.
- Araz, Rıfat: “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sufiliği ile Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları”, *Erdem*, S. 24, 1996, s. 783-826.

- Arıkan, Metin. “Türk Kozmoloji Anlayışının Kültürel Yansımaları Mihrimah Sultan Külliyesi Örneği”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 18 S. 39, 2017, s. 147-154.
- Kızılözen, Gülcan:
- Arıkan, Nihat. “Kırşehir Cacabey Gökbilimleri Medresesinde Göksel Ritüeller”, *XVI. Ulusal Astronomi Kongresi ve V. Ulusal Öğrenci Astronomi Kongresi*, 2008, s. 177-193, Çanakkale.
- Özduran, Mustafa:
- Arseven, Tülin: “Modern Anlatıda Geleneğin İzleri ve ‘Bin Beyaz Turna’”, *folklor/edebiyat*, C. 22, S. 88, 2016, s. 23-36.
- Arslan, Mustafa: “Türk Destanlarında Evren Tasarımı”, (Ed. Gürer Gülsevin, Fikret Türkmen) **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı** içinde, 2005, s. 65-74 s, *Kanyılmaz*, İzmir.
- Artun, Erman: “Türk Halk Kültüründe Nevruz”, *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, 1999. Kazakistan.
- Ateş, Fatma: “Anadolu Halk Hekimliği Uygulamalarında Demir Unsurunun Kullanımı”, *Turkish Studies*, C. 10, S. 12, 2015, s. 69-84.
- Avşar, Lale: “Türk Takılarında Umay İnancının İzleri ve Avrasya Kökleri”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, S. 1, 2012, s. 1-24.
- Aydın, Mehmet: “Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, 1992, C. 4, s. 4.
- Aydın, Mükerrerem Bedizel: “Kitâbü’l-Filâha’da Gök Cisimleri - Tarım İlişkisi”, *Acta Turcica*, 2013, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/v_i_4.pdf, 13.07.2020.

- Aydiner, Muammer: **Aydın'da Halk İnançları.** Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2012.
- Aydinoğlu, Burcu: **Tire Merkezinde Halk İnanışları.** Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2005.
- Aykut, Ebru: “Necâset, ‘Gâvur’ Kafatasları ve 19. Yüzyıl Ortasında Doğu Anadolu’da Bir Yağmur Ritüeli”, *Kebikeç*. S. 16, 2018, s. 57-80.
- Aytekin, Alpaslan: **Halkbilimi Bağlamında Türk Halk Takvimlerinin Yapısı, İşlevi ve İlgili Halk Bilgisi Ürünleri.** Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2018.
- Ayverdi, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük.** *Kubbealtı Neşriyat*, İstanbul, 2005.
- Balaban, Tuğrul: **Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları.** Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 2006.
- Balcı, Ali: Hayat Hikâyelerindeki Coğrafi Bilgi: Sözlü Coğrafya”, *International Journal of Geography and Geography Education*, S. 38, 2018, s. 40-57.
- Bali, Aslı: **Mersin Konargöçerlerinin Halk Kültüründe İnanışlar ve Buna Bağlı İnanmalar.** Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2015.
- Barlas, Mehmet Emin: “Şamanizmden Tasavvufa Şamandan Sufi/Veliye Değişim/Dönüşümler”, *Türkbilig*, S. 36, 2018, s. 167-186.

- Baş, Eyüp. (Ed.): **Halk İnanışları El Kitabı.** *Grafiker Yayınları*, Ankara, 2017.
- Bayat, Fuzuli: **Mitolojiye Giriş.** *Kalkan Matbaacılık*, Çorum, 2005.
- Baykara, Tuncer: **Türk Kültür Tarihine Bakışlar.** *Atatürk Kültür Merkezi*, Ankara, 2001.
- Bayrı, Mehmet Halit: **İstanbul Folkloru.** 2. Baskı. *A. Eser Yayınları*, İstanbul, 1972.
- Bedi, Nihat: “Ay Hakkında Bazı İnanmalar – XI Ankara’da”, *TFA*, C.4, S. 89, S. 1412, 1956.
- Bekki, Selahaddin: “Türk Mitolojisinde Kurban” *Akademik Araştırmalar*, S. 3, 1996, s. 16-28.
- Bektan, Ali: **Türkler ve Uzaylı Ataları.** *Bilge Karınca Yayınları*, Ankara, 2010.
- Biray, Nergis: “12 Hayvanlı Türk Takvimi Zamana ve İnsana Hükmetmek”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, 2009, s. 671-682.
- Birkan Akhan, Ebru: “Hotamış’ta Kurşun Dökme Ritüeli”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 11, S. 24, 2018, s. 100-107.
- Boratav, Pertev Naili: **Türk Mitolojisi & Oğuzların – Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi.** *Bilgesu*, Ankara, 2012.
- Boratav, Pertev Naili: **100 Soruda Türk Folkloru.** 2. Baskı. *Gerçek Yayınevi*, İstanbul, 1973.

- Boyraz, Şeref: “12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, 2010, s. 148-167.
- Boyraz, Şeref: **Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler**. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2000.
- Bulut, İhsan: “Anadolu’da İnanışların ve Geleneklerin Doğa Korunması Açısından Önemi Üzerine Örnekler”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 46, 2011, s. 119-134.
- Bulut, İhsan.
Kazancı, Hasan.
Yüdü, Eren: “Artova Yöresinde (Tokat) Yerel İklim Bilgi ve Halk Takvimi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 61, 2013, s. 21-30.
- Bulut, Meryem.
Karacagil, Zeynep: “Yağmur Duası: Dikili Örneği”, *Journal Of Human Sciences*, C. 15 S. 3, 2018, s. 1773-1790.
- Candan, Ergun: **Türklerin Kültür Kökenleri**. 7. Baskı. *Sınır Ötesi Yayınları*, İstanbul, 2008.
- Candan, Ergun: **Atalarımızın Gök Tanrı Dini**. *Sınır Ötesi Yayınları*, İstanbul, 2013
- Ceylan, Mehmet Nuri: “Kurban Geleneği Bağlamında Yağmur Yağdırma Ritüeli”, *Anasay*, S. 3, 2018, s. 99-116.
- Ceylan, Ömür.
Koç, Adem. (Ed.): **Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları**. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir, 2013.
- Cinlioğlu, Halis Turgut: “Ay Hakkında Bazı İnanmalar – XIII Tokat’ta”, *TFA*, C.4, S. 90, s. 1438, 1957.

- Clauson, Gerrard: **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.** Clarendon Press, Oxford, 1972.
- Çatık, Seher: **Nazilli Halk İnançları.** Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, Yozgat, 2013.
- Çeribaş, Mehmet: **Kadirli ve Çevre Folklorunda Eski Türk İnançlarının İzleri.** Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2004.
- Çeşmeli, İbrahim: “Kök Türklerde İkonografik Açıdan Kuş Figürleri”, *Art-Sanat*, S. 4, 2015, s. 67-80.
- Çetin Büyüktunca, Mukaddes. Sağ, Mehmet: “Şamanların Göğe Yükseliş Ritlerinin Ağaç Simgesi Bağlamında İncelenmesi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 43, 2019, s. 217-230.
- Çetin, Nahigan: **Türk Kültüründe Işık Kültü.** Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2011.
- Çetin, Nagihan. Kalafat, Yaşar: “Bodrum Çevresi Örnekleri ile Halk İnançlarında Gökkuşluğu İncancının Mitolojik Boyutu”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2015, s. 27-36.
- Çetin, Ökkeş: **Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi Halk İnançları.** Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, 2016.
- Çetinkaya, Adnan. Deniz, Taşkın. Diker, Oğuz: “Somut Olmayan Kültür Ögesi Olarak Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi: Safranbolu’da (Karabük) Bir Saha Araştırması”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 38, 2017, s. 205-226.

- Çiftçi, Halil Ahmet: “Çeşitli Kùltürlerdeki Okùlt İnanç ve Uygulamaların Türk İslam Kùltürüne Yansıması Üzerine Bir İnceleme”, *Journal Of Human Sciences*, C. 15, S. 3, 2017, s. 1773-1790.
- Çoban, İbrahim: “Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, S. 16, 2015, s. 57-80.
- Çoban, Ramazan Volkan: “Türk Mitolojisinde İyilik Tanrısı Ülgen’in İnanıştaki Yeri, Tasviri ve Kökeni,” *Bilim ve Kùltür - Uluslararası Kùltür Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2013, s. 192-198.
- Çolak, Faruk: “Nasreddin Hoca’yla İlgili Bazı Anlatmalarda Mitolojik Unsurlar”, *TÜBAR*, S. 22, 2007, s. 65-74.
- Çoruhlu, Yaşar: **Türk Mitolojisinin Ana Hatları. Kabalcı Yayınları**, İstanbul, 2002.
- Davulcu, Mahmut: “Antalya’da Demircilik Ve Bıçakçılık Mesleklerine Dair Tespit Ve Değerlendirmeler” *Kalemişi*, C. 3 S. 6, 2015, s. 17-57.
- Deger, Mete Bùlent.
Fıratlıgil, Zeynep İrem: “Anadolu’da Evren (Evrân) İnanışı ve Bu İnanışın Kökenleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5 S. 2, 2012, s. 75-81.
- Demir, Necati: “Trabzon Yöresinde Zaman, Halk Takvimi ve Sayılı Günler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, C. 4, S. 1, 2012, s. 5-21.
- Demir, Recep: “Halk Meteorolojisi ve Bir Meteoroloji Örneği: Kocakarı Hesabı”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 75, 2019, s. 213-222.

- Demirdağ, Muhammet Fatih: “Alevi Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi”, *Külliyat – Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2017, s. 12-18.
- Demirkaya, Hilmi: “Antalya’da Geleneksel Hava Durumu Tahmini Yöntemleri”, *Millî Folklor*, S. 98, 2013, s. 174-186.
- Demren, Özlem: “Yağmur Yağdırma Ritüeli Çerçevesinde Ortaköy ‘Yağmur Duası’”, *Türkbilig*, S. 12, 2006, s. 76-92.
- Dilek, İbrahim: “Mitolojilerde ve Türk Destanlarında Köpük”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 46, 2012, s. 67-90.
- Divitçioğlu, Sencer: **Kök Türkler**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Doğan, Ahmet Selim: “Türk Halk Kültüründe ve Erzurum Kadın Barlarında Güvercin Motifi”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 30, 2013, s. 83-93.
- Dost, Elvan: **Trabzon ve Giresun Yöresi Çepnilerinde Eski Türk İnanışlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2018.
- Duman, Mustafa: “Bozkurttan Hızır’a Türk Halk Anlatımlarında Kılavuz”, *Millî Folklor*, S. 96, 2012, s. 190-201.
- Duran, Remzi. (Ed.): **Mitoloji ve Din**. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012.
- Dursun, Aysun: “Sözlü Kültürün Yazılı Kültüre Etkisi: Toprak’ı Ekmek”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, 2017, s. 311-323.
- Duvarcı, Ayşe: “Halk Kültürü Uygulamalarından Biri Olan Fal Geleneğinin Değerlendirilmesi”, *Erdem*, S. 37, 2001, s. 117-130.

- Duymaz, Ali: “Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş: Zümdürü Anka”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1 S. 1, 1998, s. 91-97.
- Düzgün Kara, Ülkü: “Giresun Halk Takvimi, Sayılı Günler ve Bunlara Bağlı İnanış ve Uygulamalar”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Karadeniz Özel Sayısı, 2014, s. 233-256.
- Düzgün, Dilaver: “Türkiye ve Azerbaycan’da Sergilenen Bir Yağmur Ritüelinin Karşılaştırmalı Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 53, 2014, s. 81-94.
- Easy, Somayeh: **İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneşle İlgili Tasavvurlar**. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2010.
- Ekici, Metin: **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**. *Geleneksel Yayınları*, Ankara, 2004.
- Ekici, Metin: “Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme”, *Millî Folklor*, S. 80 2008, s. 33-38.
- Emeç, Gökçe: “Uygur Türklerinde Gök ve Gök Cisimleriyle İlgili Efsanelerin İncelenmesi”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2019, s. 87-100, (Çevrimiçi) http://www.uyguraraştırmalari.com/arsiv/2019-13/2019_07.pdf, 19.11.2020.
- Enveri, Ekber: “Eski Türk Kültüründeki Döngüsel Zaman Üzerine”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 12 S. 26, 2019, s. 292-304.

- Erdal, Kelime: “Kaybolmaya Yüz Tutan Bir Halk Geleneği: Çelüm Çelüm Çemçecük veya Çemçegelin”, *folklor/edebiyat*, C. 25 S. 97, 2019, s. 29-40.
- Erdal, Tuğçe: “Ay Dede, Evin Nerde?: Halk Anlatılarında ve İnanışlarında Ay’ın Cinsiyeti”, *Millî Folklor*, S. 120, 2018, s. 298-322.
- Erdal, Tuğçe: “Oğuz Kağan Destanında Boğa ve Ay Figürlerinin İşlevi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11 S. 61, 2018, s. 102-109.
- Ergun, Metin: **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I. Türk Dil Kurumu Yayınları**, Ankara, 1997.
- Ersoy, Ruhi: “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller”, *Millî Folklor*, S. 54, 2002, s. 86-101.
- Ersoy, Ruhi: “Sözlü Kültür Ortamı Kaynaklarının Medyada Kullanımı Bağlamında Gaziantep’te Nevruzla İlgili Bir İncanın Dansa Dönüştürülmesi Serüveni”, *TÜBAR*, S. 16, 2004, s. 85-94.
- Ersoylu, Halil: “Fal, Fal-Nâme ve Bir Çiçek Falı ‘Der Aksâm-ı Ezhâr’”, *Türkiyat Mecmuası*, S. 20, 2010, s. 195-254.
- Ersürel, Ülkü: **Türk Kültüründe Şamanizm’in İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- Esin, Emel: **Türk Kozmolojisine Giriş**. *Kabalcı Yayınları*, İstanbul, 2001.

- Esin, Emel: **Türk Sanatında İkonografik Motifler.** *Kabalcı Yayınları*, İstanbul, 2004.
- Eşmeli, İsmet: **Muğla Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma.** Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006.
- Eşmeli, İsmet: “Dinler Tarihi Açısından Gök Cisimleri ve Tabiatla İlgili İnanış ve Uygulamalar (Muğla -Yatağan Örneği)”, *Dini Araştırmalar*, C. 17 S. 45, 2014, s. 195-208.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki: **Anadolu İnançları – Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı.** *Geçit Kitabevi*, İstanbul, 1987.
- Filiz, Abdurrahman: **Çayıralan (Yozgat) ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar.** Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2006.
- Fulin, Neslihan: **Destanlarda İslam Öncesi Gök Tanrı İnancı ile İlgili Motifler.** Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2013.
- Göçer, Osman: **Adana İli Karaisalı İlçesi Halk Kültüründe Halk İnançları, Bayramlar ve Törenler.** Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2014.
- Gökalp, Ziya: **Türk Medeniyeti Tarihi.** (Haz. İsmail Aka, Kazım Yaşar Koprıman). *Kültür Bakanlığı Yayınları*, İstanbul, 1976.
- Göksu, Cebrail: “Gölbaşı Halk Kültüründe Halk İnanışlarının Eski Türk İnançları Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 187, 2010, s. 51-80.

- Gömeç, Saaddettin: **Şamanizm ve Eski Türk Dini**. 2. Baskı. *Berikan Yayınevi*, Ankara, 2011.
- Gülakan Kaman, Sevdâ: “Baykuş Kelimesi ve Bununla İlgili İnançlar Üzerine”, *Turkish Studies*, C. 10 S. 8, 2015, s. 1137-1154.
- Güler, Gökhan: “Fuzuli’nin Türkçe Divan’ında Gökcisimleri ve Feleklerin Dönemin Astronomi Bilgisiyle Uyumunu”, *3rd European Convention on Turkic, Ottoman & Turkish Studies*, Bamberg, 2018.
- Gülşen, Hacer: “Kurt Motifi Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 39, 2013, s. 18-28, (Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/39.pdf>, 18.09.2020.
- Gültepe, Necati: **Türk Mitolojisi**. 5. Baskı. *Resse Yayınları*, İstanbul, 2015.
- Gümüş, Deniz.
Uray, Gamze: “Aksaray İli Güzelyurt İlçesinde Tanrıça Tanit’in İzleri”, *Turkish Studies*. C. 12 S. 21, 2017, s. 519-530.
- Günay, Ünver.
Güngör, Harun: **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**. 5. Baskı. *Rağbet Yayınları*, İstanbul, 2003.
- Gündüz Alptürker, İmran: “Sudan Geçmeye İzinli Olma/Olmama Üzerine Bir Araştırma”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 12 S. 27, 2019, s. 672-689.
- Gündüzöz, Güldane: “Günümüzde Nevşehir’de Yaşayan Bazı Gelenek ve Kabullere Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S 6, 2015, s. 123-150.

- Gür, Nagihan: “Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldıznâme, Falnâme ve Tâlinâme Metinleri”, *Millî Folklor*, S. 96, 2012, s. 202-215.
- Hamarat, Zehra: “Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2 S. 3, 2012, s. 165-2012.
- Harrison, Rodney: **Understanding the Politics of Heritage.** Manchester University Press, UK, 2009.
- Heybetli, Çiğdem: **Anadolu Sahası Türk Masallarında Kozmografya ve Tabiat.** Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019.
- Irmak, Yılmaz: “Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 17, 2018, s. 191-222.
- Işık, Ramazan: **İslam Öncesi Türklerde Tabiatla İlgili İnanışlar.** Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1994.
- İnan, Abdulkadir: **Tarihte ve Bugün Şamanizm.** 3. Baskı. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, 1986.
- Jureyev, Mamatqul. Kochkarov, Tohtamurod: “Oğuz-Nâme’de Mitolojik Motifler”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 58, 2011, s. 49-60.
- Kabak, Turgay: **Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları.** Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Nevşehir, 2011.

- Kalafat, Yaşar: **Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak’da Eski Türk Dini İzleri.** *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1998.
- Kalafat, Yaşar: **Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları – Kodlar ve Kültler.** *Berikan Yayınevi*, Ankara, 2009.
- Kalafat, Yaşar: **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri.** 6. Baskı. *Berikan Yayınevi*, Ankara, 2010.
- Kalkan, Asiye Figen: “Türk Destanlarında Kahramanın Olağanüstü Doğumu”, *Türk Dünyası*, S. 42, 2016, s. 27-47.
- Kapağan, Enver: “Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler”, *Turkish Studies*, C. 3, S. 10, 2014, s. 801-810.
- Karabüber, Tuba: **Tosya Halk İnanışları.** Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, 2017.
- Karaçay Türkal, Merve. Palancı, Rıdvan: “Gümüşhane Yöresinde Türk Kozmolojisinin ve Eski Türk İnancının İzleri”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 7, 2019, s. 69-83.
- Karakaş, Rezan: “Siirt Efsane ve Halk İnanışlarında Yılan Miti”, *folklor/edebiyat*, C. 19, S. 73, 2013, s. 49-62.
- Karakaş, Rezan: “Diyarbakır’da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları”, *Karadeniz- Blacksea-Черное море*, C. 1, S. 16, 2019, s. 70-92.

- Karanfil Güldemir,
Münevver: **Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları.** Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2008.
- Kartal, Atila: **Anadolu Sahası Türk Folklorunda Gökyüzü Varlıklarının Oluşum Hikâyeleri ve Buna Bağlı İnanmalar.** Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2011.
- Kaval, Yılmaz.
Koç, Ali: “Munzur Adının Kökeni ve Munzur Baba Efsanesi’nin Sembolik Değerler Bakımından İncelenmesi”, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2, 2018, s. 41-56.
- Keskin, Nazan.
Koç, Talat: “Uzunköprü’de Halk Takvimi ve Sıcaklık İlişkisi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 2001, s. 1-15.
- Kılıç, Ebru: “Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Yağmur Törenleri”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2014, s. 177-193, (Çevrimiçi) http://uyguraraştırmalari.com/arsiv/2014-3/2014_14.pdf, 19.11.2020.
- Kılıç, Enise: **Osmaniye İli Düziçi İlçesi Halk Kültüründe Halk İnanışları, Bayramlar ve Törenler.** Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2010.
- Kılıç, Sami: “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)”, *Turkish Studies*, S. 6, 2011, s. 503-514.
- Kıyak, Abdulkadir: “İslamiyetten Önce Türklerde Güneş ve Ay ile İlgili İnanışlar”, *Millî Folklor*, S. 6, 2010, s. 133-143.

- Kıyak, Abdulkadir: “Türk Kültüründe Gök ile İlgili İnanışlar”, *Hikmet Yurdu*, C. 3, S. 6, 2010, s. 211-222.
- Kızıldağ, Feride: **Tahtakuşlar Mahallesi’nde Eski Türk İnanç ve Uygulamaların İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2020.
- Kızıldağ, Hasan: “Mevlevi Menkıbelerinde Kozmik Unsurlar”, *Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2019, s. 90-101.
- Kobyay, Elif Şebnem: **Türkiye’de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar**. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2014.
- Koçak, Ahmet: “Hayatın Ölümden Sonra Uçuşa Tebdili”, *Acta Turcica*, 2012, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/iv_1_05.pdf, 01.07.2020.
- Koçak, Ahmet: “Türklerde ‘Göksel Defin Töreni’nin İzleri”, *The International Conference on Studies in Turkology*, 2016, ss. 181-196, Barselona.
- Kotan, Mavera Elif: **Halkbilimi Bağlamında Türk Halk Takvimlerinin Yapısı, İşlevi ve İlgili Halk Bilgisi Ürünleri**. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2018.
- Köksal, Hasan: “Doğa Olaylarını Gözlemleyerek Yapılan Tahminler: Melhameler”, *Acta Turcica*, 2013, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/v_i_12.pdf, 13.12.2020.

- Köse, Fatma: **Nevşehir-Hacıbektaş İlçesi Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Eski Türk İnançlarının İzleri.** Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş veli Üniversitesi, Nevşehir, 2019.
- Köse, Serkan: “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde ‘Mitik Mekân’ ve ‘Mitik Zaman’ Algısı”, *Turkish Studies*, C. 8, S. 1, 2013, s. 1995-2012.
- Köse, Serkan: “Türk Kültüründe Baykuş”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 3, 2019, s. 288-301.
- Köse, Serkan.
Öger, Adem: “Uygur Kültüründe Tufan’ın Kuşları: Kırlangıç ve Güvercin”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2014, s. 163-175 (Çevrimiçi) http://uyguraraştırmaları.com/arsiv/2014-3/2014_13.pdf, 03.07.2020.
- Kurt, Begüm: “Malatya Yöresi Yağmur Duası Geleneklerinde Eski Türk İnanç İzleri Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2016, 54, s.134-146, (Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/54.pdf>, 04.07.2020.
- Mandaloğlu, Mehmet: “İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, S. 2, 2012, s. 211-232.
- Melikoğlu, Aşlar: **Türkülerde Gök ve Gök Unsurları ile İlgili İnançlar.** Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu, 2012.
- Mirzaoğlu Sıvacı, Gülay: “Türkülerde Mitolojik Unsurlar”, *Türkbilig*, S. 10, 2005, s. 34-53.

- Mollaibrahimoğlu, Çiğdem: **Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler.** Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2008.
- Ocak, Ahmet Yaşar: **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri.** *İletişim Yayınları*, İstanbul, 2003.
- Oral, Elif: **Türk Halk Takvimi ve Meteorolojisi ile İlgili İnanış ve Ritüeller.** Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram veli Üniversitesi, Ankara, 2019.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Kültürünün Gelişme Çağları.** *Milli Eğitim Basımevi*, İstanbul, 1971.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi.** 5. Baskı. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, 2010.
- Ökse, Tuba: “Eski Önasya’dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri”, *bilig*, S. 36, 2006, s. 47-68.
- Ölçer Özünel, Evrim: “Yeni Miras’lar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri”, *Millî Folklor*, S. 100, 2013, S. 77-78.
- Önal, Mehmet Naci: “Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla’daki Yansımaları”, *bilig*, 2003, 25, s. 99-124.
- Örnek, Sedat Veyis: **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtlı İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki.** *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları*, Ankara, 1966.

- Özbaş, Mustafa: “Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkmayan Kargaya: Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü”, *Millî Folklor*, S. 22, 2010, s. 57-65.
- Özdemir, Cafer: “Halk İnanç ve Ritüellerinin Âşık Tarzı Türk Şiirine Yansımaları”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2011, s. 189-216.
- Özkan, Hatice: **Muğla Menteşe Beldesi Halkbilimi Ürünlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2009.
- Öztürk, Murat: “İslamiyet’ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini”, *History Studies*, C. 5, S. 2, 2013, s. 327-347.
- Perrin, Michel: **Şamanizm**. (Çev. Bülent Arıbaş). *İletişim Yayınları*, İstanbul, 2001.
- Pınarbaşı, Simge: “Türk Kültüründe Kuşa Dönen Kadınlar”, *Acta Turcica*, 2012, (Çevrimiçi) https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/iv_1_05.pdf, 13.07.2020.
- Rayman, Hayrettin: “Yozgat Yöresinde Bazı Şamanik ve Kozmik İnançlar”, *Millî Folklor*, S. 60, s.91, 2003.
- Sarpkaya, Seçkin: “Evden Uzakta Öcü Var İzmir’den Derlenen Halk İnançlarında Çocuk Terbiyesiyle İlgili Mitik Varlıkların İşlev Çözümlemesi”, *II. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu Bildirileri*, 2014, ss. 303-316, Ankara.

- Say, Nuran: “Dokuma İyelikler ve Dört Örnek (Konya/Ereğli/Çayhan Kasabası Çayan Boyu Örneği)”, *Millî Folklor*, S. 114, 2017, s. 88-99.
- Sertkaya, Burcu: **Elazığ Folklorunda Eski Türk İnanışlarının İzleri.** Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2012.
- Sevimli, Cevat: **Kur’ânda Haşr Kavramı.** Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2006
- Sezmiş, Mehmet Emin: **Kültürel Değişim Bağlamında Zile İlçesinde Türk Halk İnanışları.** Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2018.
- Sinanoğlu, Asena.
Sinanoğlu, Faruk: “21. Yüzyıl Malatya’ında Batıl İnançlar”, *TÜBAR*, S. 31, 2012, s. 239-257.
- Soygüder Batur,lar,
Şebnem. Yaylagül,
Levent: “Kültürel Süreklilik Bağlamında Türk Halk Kültüründe Mavi/Turkuaz Mavisi ve Nazar Boncuğu”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, S. 31, 2019, s. 665-688.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya: “Halk Meteorolojisi Ekseninde Bir Melheme Örneği”, *Turkish Studies*, C. 3, S. 7, 2008, s. 782-811.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya: “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 43, 2010, s. 55-72.
- Şen, Hüseyin: **İslam Öncesi Türk İnanış ve Düşüncesinde Gök.** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2014.

- Şen, Yavuz: “Türkülerde Felek Kavramı”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 61, 2017, s. 404-422, (Çevrimiçi) <https://www.akademikbakis.org/file/61.pdf>, 18.09.2020.
- Şener, Cemal: **Şamanizm**. Bds Yayınları, İstanbul, 1996.
- Şenesen, İsmail: **Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri**. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2015.
- Şenesen, İsmail: “Adana Halk Kültüründe Gökyüzü ile İlgili Halk İnanışları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Asia Minor Studies*, C. 5, S. 9, 2017, s. 64-92.
- Şenesen, Refiye: Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri”, *folklor/edebiyat*, C. 17, S. 66, 2011, s. 209-228.
- Şengül, Abdullah: “Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 26, 2008, s. 61-73.
- Şenocak, Ebru: “Mitolojik Konulu Bir Halk Hikâyesi ‘Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi’, Merkezinde Yıldıza Dönüşüm” *Millî Folklor*, S. 22, 2010, s. 20-29.
- Şimşek, Ali: **Manavgat Yöresi Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2013.
- Şimşek, Esma: “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: ‘Çömçeli Gelin’”, *Millî Folklor*, S. 60, 2003, s. 78-87.

- Şimşek, Esmâ: “Yakınma / Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları”, *Millî Folklor*, S. 84, 2009, s. 34-41.
- Tamay, Sedat: “Bir İbadet Ritüeli Olarak ‘Semah’ ve Tahtacı Turnalar Semahının Halk Bilimi ve Müzik Bilimi Açısından İncelenmesi”, *Alevilik – Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2009, s. 163-185.
- Taner, Nuri: “Halk Kültüründe Ay I”, *Türk Folkloru*, S. 30, 1982, s. 11-15.
- Tanyu, Hikmet: “Dinî Folklor veya Dinî-Manevî İnançların Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 1976, 123-142.
- Tanyu, Hikmet: **İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı.** *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları*, Ankara, 1980.
- Tarçın, Gülsüm: “Üçkonak Köyünün (Kayseri/Tomarza) Halk İnanışları Açısından Değerlendirilmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 2012, s. 93-108.
- Temiz, Ceren: **Rüzgâr, Şimşek ve Yıldırım ile İlgili Türk Âdet ve İnanmaları Üzerine Bir Araştırma.** Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2007.
- Temizkan, Mehmet: “Türk Kültüründe ve Alevî Bektaşî İnancında Turna”, *Millî Folklor*, S. 101, 2004, s. 162-170.

- Topal, Burcu: **Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi İçerisinde Yer Alan Halk İnanışlarının Tespiti.** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- Tozlu, Sümeysa: **Çorum Halk İnançları ve Halk Hekimliği.** *Çorum Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü*, Çorum, 2018.
- Turan, Fatma Ahsen: “Orta Asya’dan Anadolu’ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları”, *Millî Folklor*, S. 90, 2011, s. 49-59.
- Türk Dil Kurumu: **Türkçe Sözlük.** 8. Baskı. *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara, 2018.
- Uğureli, Ayşe: “Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 16, 2019, s. 167-173.
- Uluişik, Pelin: **Sirius Kültürü ve Türk Mitolojisi İlişkisi.** Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2011.
- Unat, Yavuz: “Tarih Boyunca Türklerde Astronomi”, *XV. Ulusal Astronomi Kongresi*, 2006, İstanbul.
- Uraz, Murat: **Türk Mitolojisi.** 2. Baskı. *Düşünen Adam Yayınları*, İstanbul, 1994.
- Uslu, Bahattin: **Türk Mitolojisi.** *Kamer Yayınları*, İstanbul, 2017.
- Uyanıker, Nursel: **Pervâne Beğ Mecmuasının İlk Yüz Varağında (1a - 100b) Halk Kültürü ile İlgili Unsurlar (Atasözleri-Deyimler-Halk İnanışları).** Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

- Uzun, Mustafa Öner: “Anadolu İnançları Ekseninde Türkülerimizde Renklerin ve Sayıların Gizemi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 7, S.14, 2014, s. 81-97.
- Vargün, Berivan: “Kuraklığı Önlemek Ya Da Çare Olmak Üzere Düzenlenen Ritüeller: Kars ve Ardahan Örnekleri”, *Belgü*, S. 4, 2019, s. 47-64.
- Yalçın, Ömer: **Çamardı’da Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, 2015.
- Yalçınkaya, Fatoş: “Anadolu Efsanelerinde Kadın ve Çocukların Kuşa Dönüşmesi Motifi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 12, S. 28, 2019, s. 945-955.
- Yavuzer, Hayati: “Şamanizm’de Evren ve Dünya Tasvirleri” *Millî Folklor*, C. 5, S. 35, 1997, s. 50-55.
- Yıldırım, Ercüment: “Gök Tanrı’nın Temsilcileri: Koruyucu Kuşlar”, *bilig*, S. 81, 2017, s. 51-77.
- Yıldırım, Hüseyin: **Erzincan Kemaliye İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları**. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2013
- Yıldız, Tuna: “Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Günlük Burç Yorumları ve Kimlik Tasarımı”, *Millî Folklor*, S. 104, 2014, s. 128-137.
- Yılmaz, Orhan: “Alevilikte Eski Türk Dini (Göktanrı İnancı) ve Şamanizmin Etkileri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 1, S. 4, 2014, s. 1-13.

- Yılmaz, Orhan.
Savaş, Türker.
Ertuğrul, Mehmet:
“Güvercin ve Yetiştiriciliğinin Türk Kültüründeki Yeri”, *Nevşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Dergisi*, S. 2, 2012, s. 79-86.
- Yolcu, Mehmet Ali:
“Babasız Gebelik Mitleri Bağlamında Türk Mitolojisinde Gök-Yer Dikotomisi ve Ana Tanrıça Kültürünün İzleri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 2014, s. 70-92.
- Yücekal Arpacı, Günnur: **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri.** *Çatı Kitapları*, İstanbul, 2012.
- Yücel, İbrahim Etem: **Tavşanlı’da Eski Türk İnançlarının İzleri.** Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2011.
- Yüksel Halıcı, Gülşah: “Gök Tanrı’nın Temsilcileri: Koruyucu Kuşlar”, *folklor/edebiyat*, C. 20, S. 77, 2014, s. 71-81.
- Yüksel Halıcı, Gülşah: “Popüler Kültürün Ekonomik Bir Olgusu: Fal”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.58, 2018, s. 146-159.

GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR DİZİNİ

A

Ay 4, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 30, 32, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 49, 52, 56, 58, 62, 67, 70, 72, 76, 80, 83, 84, 88, 93, 94, 97, 98, 102, 103, 105, 106, 115, 116, 122, 123, 125, 129, 130, 131, 140, 141, 146, 157, 158, 159, 162, 164, 179, 190

Ay tutulması 4, 13, 14, 23, 32, 42, 94, 77, 104, 150

B

bulut 4, 11, 12

D

destan 15, 47, 49, 52, 61, 63, 86, 92, 94, 150, 182, 184

G

gezegen 105, 106, 163

gök gürültüsü 4, 11, 13, 27, 32, 40, 140

Gök Tanrı 2, 5, 9, 10, 15, 41, 42, 47, 58, 60, 61, 67, 69, 71, 76, 77, 85, 87, 89, 94, 98, 129, 130, 140, 141, 143, 147, 148, 158, 164, 175, 185, 191, 192, 198

gökkuşağı 15, 32, 43, 56, 58, 111, 112, 123, 131, 140, 164

gökyüzü 2, 3, 4, 6, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 25, 26, 28, 30, 31, 33, 34, 38, 39, 41, 43, 46, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 60, 61, 63, 66, 67, 68, 72, 73, 75, 78, 79, 81, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 99, 105, 106, 108, 114, 117, 123, 126, 127, 129, 134, 140, 141, 143, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 187, 194, 195, 197, 199, 201, 202

Güneş 4, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 30, 31, 32, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 49, 52, 54, 56, 58, 62, 67, 70, 75, 76, 80, 83, 84, 88, 93, 94, 97, 102, 103, 105, 106, 107, 115, 116, 123, 125, 129, 130, 131, 133, 140, 141, 146, 157, 158, 164, 179, 190

Güneş tutulması 13, 23, 42, 77, 94, 104, 133, 140, 153

K

kozmik 16, 48,54, 83, 84, 103, 104, 130, 131, 133, 154, 155, 159, 164, 190

M

mit 15, 44, 49, 63, 65, 70 73, 74, 76, 77, 78, 80,
84, 86, 92, 96, 97, 134 146, 147, 155, 162, 165, 164, 166, 167, 168, 169, 167, 174, 185,
186, 188, 193

R

rüzgâr 14, 33, 38, 63, 109, 93, 115, 116

S

somut olmayan kültürel miras 22, 23, 27, 30, 31, 102, 147, 202

Ş

Şamanizm 10, 11, 42, 45, 53, 54, 61, 75, 78, 85, 87, 88,
97, 99, 101, 117, 123, 126, 138, 149, 152, 153, 154, 165, 166, 185,186, 199, 200

şimşek 4, 11, 12, 13, 16, 40, 63, 123, 155, 164

U

UFO 19, 72

UNESCO 21, 22, 23, 27, 29, 202

uzay 4, 5, 10, 17, 19, 20, 72, 73, 81, 99

Y

yağmur 6, 11, 12, 13, 16, 17, 32, 33, 41, 43, 49, 54,
56, 58, 68, 88, 89, 90, 94, 97, 99, 100, 102, 106, 109, 110, 115, 117, 118, 119, 120, 123,
128, 129, 135, 136, 141, 142, 144, 164, 179, 180

yıldırım 16, 33, 40, 41, 56, 63, 93, 98, 123, 140, 164

yıldız 12, 15, 30, 33, 40, 62, 67, 76, 80, 93, 94, 97, 105, 106, 146, 158